

HARVARD
ORIENTAL
SERIES

7146

Diello > Dev

CHA

7116
~~Div 69~~
CHA

7116
Div 69
CHA

Basthi Pundalika Shenoy.

ASHOKNAGAR. MANGALORE-6.

BASTHI PUNDALIK SHENOY,

URVA CHILIMBI;

MANGALORE-575006.

2 ✓

HARVARD ORIENTAL SERIES

EDITED

WITH THE COÖPERATION OF VARIOUS SCHOLARS

BY

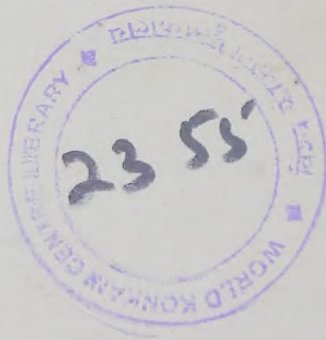
CHARLES ROCKWELL LANMAN

PROFESSOR OF SANSKRIT IN HARVARD UNIVERSITY

VOLUME V

78

THE HARVARD ORIENTAL SERIES

THE BRHAD-DEVATĀ

ATTRIBUTED TO

ŚAUNAKA

*A SUMMARY OF THE DEITIES AND MYTHS
OF THE RIG-VEDA*

CRITICALLY EDITED IN THE ORIGINAL SANSKRIT WITH
AN INTRODUCTION AND SEVEN APPENDICES, AND
TRANSLATED INTO ENGLISH WITH CRITICAL
AND ILLUSTRATIVE NOTES

BY

ARTHUR ANTHONY MACDONELL

BODEN PROFESSOR OF SANSKRIT IN THE UNIVERSITY OF OXFORD
AND FELLOW OF BALLIOL COLLEGE

PART I

INTRODUCTION AND TEXT
AND APPENDICES

BASTHI PUNDALIK SHENOY, 20

URVA CHILIMBI; 3, 250

MANGALORE-575006. 79

MOTILAL BANARSIDASS
DELHI :: VARANASI :: PATNA

MOTILAL BANARSIDASS

BUNGALOW ROAD, JAWAHAR NAGAR, DELHI-6

NEPALI KHAPRA, VARANASI-1

BANKIPUR, PATNA-4

By arrangement with the Harvard University Press

First issue 1904

Second issue 1965

2 Vols. Rs. 15.00

*This book has been published with the assistance of
the joint Indian-American standard works programme.*

PRINTED IN INDIA BY SHANTILAL JAIN, SHRI JAINENDRA PRESS
BUNGALOW ROAD, DELHI-6 AND PUBLISHED BY SUNDARLAL JAIN,
MOTILAL BANARSIDASS, BUNGALOW ROAD, JAWAHARNAGAR, DELHI-6

Basthi Pundalika Shenoy.

ASHOKNAGAR. MANGALORE-6.

TO

PROFESSOR ERNST LEUMANN

OF THE UNIVERSITY OF STRASSBURG

IN GRATEFUL RECOLLECTION OF HIS MANY

FRIENDLY SERVICES TO ME IN CONNEXION

WITH MY SANSKRIT STUDIES

I DEDICATE THIS

WORK

CONTENTS

	PAGES
INTRODUCTION	ix-xxxv
SANSKRIT TEXT OF THE BRĦADDEVATĀ	1-103
Adhyāya i. Introduction	1-11
ii. 1-125, Introduction ; 126-158, Deities of RV. i. 1-13	12-24
iii. Deities of RV. i. 13-126	25-37
iv. Deities of RV. i. 126-iv. 32	38-49
v. Deities of RV. iv. 33-vii. 49	50-64
vi. Deities of RV. vii. 50-x. 17	65-78
vii. Deities of RV. x. 17-98	79-91
viii. 1-98, Deities of RV. x. 98-191 ; 99-140, Conclusion .	92-103
APPENDIX i. Index of Vedic Pratikas cited in the BrĦaddevatā . . .	105-114
ii. Index of Authorities cited in the BrĦaddevatā . . .	115
iii. Index of Deities of RV. according to the BrĦaddevatā . .	116-131
iv. List of Stories related in the BrĦaddevatā	132-133
v. List of Passages from the BrĦaddevatā cited in other Works	134-135
vi. Relation of the BrĦaddevatā to other Texts	136-154
vii. Index of Sanskrit Words and Names	155-198

INTRODUCTION

1. How I came to edit the *Bṛhaddevatā*.

AMONG the secondary works of Vedic literature, the *Bṛhaddevatā* has always attracted a considerable share of interest on the part of Vedic scholars. When Roth, in 1846, published his treatise, *Zur Litteratur und Geschichte des Weda*, he knew the work only from the quotations occurring in the commentaries of Ṣaḍguruśiṣya and Sāyaṇa, which were then, of course, accessible in manuscript only. He remarks, however (p. 49), that copies would in all probability yet be found in India. Not long after this a MS. (b) of the *Bṛhaddevatā* was actually acquired, along with the Chambers collection of Sanskrit MSS., by the Royal Library at Berlin. Adalbert Kuhn made it the basis of his account of the *Bṛhaddevatā* published in the first volume (pp. 101-120) of *Indische Studien* (1850). Kuhn transcribed this MS., subsequently adding collations from another MS. (h), which Haug procured at Poona in 1865, and which is now in the Royal Library at Munich. As he found these two MSS. insufficient for the purpose, Kuhn was unable to carry out his intention of publishing an edition of the *Bṛhaddevatā*.

Meanwhile Māx Müller had obtained from India, in the sixties, three modern copies by the aid of Drs. Bühler and Bhāu Dāji. He, too, seems at one time to have contemplated editing the *Bṛhaddevatā*; for among his papers I found a transcript, in his own hand, coming down to the tenth Varga of the second *Adhyāya*¹. But the inadequacy of his MS. material doubtless deterred him from proceeding any further.

Later on, Dr. Thibaut, while resident in Oxford as Max Müller's assistant, made extensive collations with a view to bringing out a critical edition of the *Bṛhaddevatā*. But he, too, relinquished the project, being convinced that a text constituted from the MS. material at his disposal, would prove too conjectural in its character.

¹ See Wickremasinghe's Catalogue of the | of the Royal Asiatic Society, 1902, p. 641,
Max Müller Sanskrit MSS. in the Journal | no. 57.

In 1886 Professor Lanman contemplated the work of editing the *Bṛhaddevatā*; but the difficulty of obtaining access to some of the indispensable MSS., together with the pressure of other work, obliged him to desist from the enterprise. He then asked me to undertake the task of editing the text critically, together with a translation and various appendices, for the Harvard Oriental Series. I gladly accepted the offer, as I had already collated a number of passages in the work for my edition of *Ṣaḍguruśiṣya*¹, as well as for an article published in the *Journal of the Royal Asiatic Society*², and was, moreover, generally familiar with the auxiliary literature of the *Ṛg-veda*. Prof. Lanman accordingly handed over to me in 1897 his material, comprising Kuhn's collations and notes, together with a modern MS. (k) which Kuhn had obtained from India.

2. *Rājendralāla Mitra's edition.*

While Professor Lanman was still contemplating doing the work himself, the late Dr. Rājendralāla Mitra began, in 1889, to bring out, in the *Bibliotheca Indica*, his edition of the *Bṛhaddevatā*, the last fasciculus of which appeared in 1892. Soon after I had set to work on the text, I mentioned to Prof. Bühler, in the course of conversation, the task on which I was engaged, and I well remember his asking whether I really thought it worth while to edit the work afresh. Indeed, a cursory examination of Mitra's edition, with its array of critical notes, might easily lead one to suppose that little remained for a second editor to do, at least in regard to the constitution of the text. Such a supposition would, however, be very erroneous. Mitra's edition is in reality entirely inadequate and altogether untrustworthy as a basis for further research. Its value I estimate at less than that of a single good MS.; for it is full of defects from which such a MS. would be free. Besides a large number of misprints, it contains many impossible readings taken from incorrect MSS., omissions of lines, repetitions of lines, insertions of undoubtedly spurious lines, and lacunae. Thus, for example, in the second *Adhyāya* (p. 56) seven ślokaś (128-134) are repeated, without word or comment, in promiscuous order, from among the preceding thirty ślokaś; and in the fifth *Adhyāya* (p. 148) there is a lacuna of fifteen ślokaś³ due to pure carelessness, for there is no sign of any such lacuna in any of the nine MSS. I have examined. Mitra's edition is, moreover, eclectic on no recog-

¹ *Kātyāyana's Sarvānukramanī*, with extracts from *Ṣaḍguruśiṣya's* commentary; *Anecdota Oxoniensia*, Oxford, 1886.

² Volume for 1894, pp. 11-29: 'Two Legends from the *Bṛhaddevatā*.'

³ *Bṛhaddevatā* v. 112-126 in my text.

nizable principle; for the reading chosen is not only constantly opposed to the predominant evidence of the MSS., but is frequently by no means the best *a priori*. Based mainly on one MS. (or two which are practically identical), it shows haphazard selections and additions from MSS. of another recension. I have estimated that the edition contains one error of some kind on the average for every śloka, making a total of about 1200. I may refer the reader to p. 85 as a specimen, where a passage of three ślokas (93-95), as a comparison with my text (iii. 95-97) will show, contains twelve mistakes, and is consequently quite unintelligible.

Since Mitra gives no information whatever about the MS. material he used, his critical notes are hardly of any value as far as his own edition is concerned. They have, nevertheless, proved quite useful to me in the light of the MSS. which have been at my disposal. Judging by his notes, I infer that Mitra employed seven MSS. in the constitution of his text. These MSS. were sold after his death. Mahāmahopādhyāya Haraprasāda S'āstrī very kindly took much trouble in tracing them for me to their present owner; but my strenuous efforts to obtain access to them by purchase or loan have proved absolutely futile.

3. General account of the MSS. and their relationship.

For the purposes of my edition nine MSS. have been directly available. Eight of these fall into two well-defined groups, representing a shorter and a longer recension of the Bṛhaddevatā. The former group I have designated A, the latter B (suggestive of the Berlin and Bodleian codices which belong to it). The ninth MS. belongs, as will be seen, in a sense to both groups. To these nine may be added the seven which were used by Mitra. It is quite certain from his critical notes, in the light of the material accessible to me, that four of his MSS. belong to the A, and three to the B group. Thus the evidence of altogether sixteen MSS. has been available, directly or indirectly, in the constitution of my text. Of this total, eight belong to A. This group has two subdivisions: the first (A¹) comprising the Haug MS. (h), two of Max Müller's (m², m³), Bhāu Dāji's (d), and Rājendralāla's No. 3 (r³: called by him *ga*); the second (A²) comprising Rājendralāla's Nos. 1, 4, 6 (r¹r⁴r⁶ = *ka gha ca*). The latter three are practically identical, for their readings are almost invariably the same, and often agree in opposition to the readings of all the other MSS. of both families. The readings of A² are on the whole inferior to those of A¹, being often clearly alterations of the original text; yet it is in some cases apparent that A² has preserved the correct reading as compared with all the other MSS. of both recensions. It is on A² that Mitra

mainly relied in constituting his text¹. It is to be noted that A² has some affinities with b, one of the MSS. of the B group.

Another MS. (m¹), which was procured by Max Müller from Bhāu Dāji in 1861, also belongs to A in that part of the text which is common to both recensions; here its readings nearly always agree with the subdivision A¹. This MS. occupies a very peculiar position, for it also contains all the additional matter of the longer recension represented by the B group. The fact that when the same line occurs in different forms in the two recensions, both forms are often (e. g. v. 13; vi. 15) found in this MS., shows that it had a composite origin: it must have been copied from a MS. of the A group, while the passages there wanting were added from a MS. of the B group.

I may here observe that the MSS. of the A group (including m¹) are much more correct than those of the B group.

B, comprising seven or (if m¹ be included) eight MSS., contains four subdivisions:—

1. b. The Chambers codex of the Berlin Library, which, though very incorrect, is occasionally the only MS. which has preserved the true reading.

2. f. The FitzEdward Hall MS. in the Bodleian Library, which though also very incorrect, is of importance in constituting that part of the text which is peculiar to the B recension. Closely connected with this MS. are three others, viz. one in the Cambridge University Library (c), Kuhn's (k), and Rājendralāla's No. 2 (r² = kha).

3. r⁵ and r⁷, two of Mitra's MSS. (= *na* and *pustakāntaram*). They occupy together a somewhat independent position in the B group, as on the one hand they have a few additional ślokas not occurring in the remaining MSS., and on the other they alone sometimes preserve the correct reading.

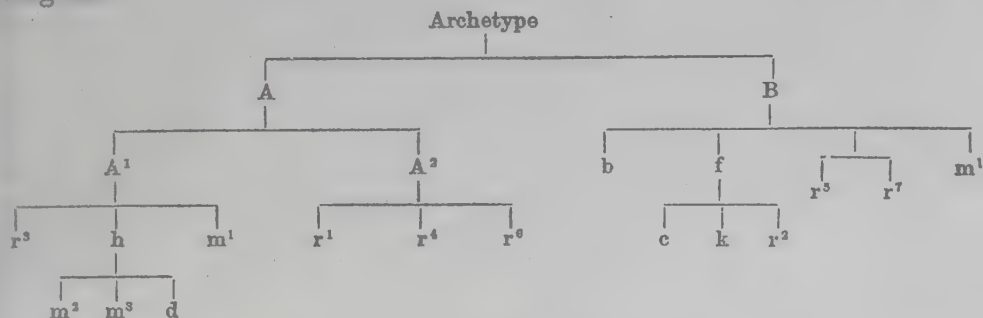
4. m¹. This is the Max Müller MS. which belongs in part to both recensions. It is much more correct than any of the regular B MSS.; its readings diverge considerably from theirs and are often better. It has proved of great value to me: for without it I should have been unable to amend satisfactorily some of the corrupt passages in the longer recension (e. g. iii. 95-97; vii. 128, 129).

Six of these MSS. have a more or less independent value, viz. h, r¹, m¹, b, f, r⁵ as each of them, in several cases, is the only one which furnishes the correct reading.

It is evident that Mitra places the whole passage ii. 69-127 (pp. 53-56) in parentheses, because it is wanting in r¹ r⁴ (see his footnote, p. 53), while the fragments contained in i. 28-134 (p. 56) are doubtless derived from the latter MSS.

The relationship of all the MSS. may be made clear by the following diagram :

4. Detailed account of the *Bṛhaddevatā* MSS.

The A Group. 1. The most important MS. in this group, and the least incorrect of all the *Bṛhaddevatā* MSS. I have used, is h (= Haug), No. 43 of the Haug collection in the Royal Library at Munich. It consists of seventy-three leaves of paper, and is clearly written. Though very fairly correct on the whole, it contains a good many mistakes and corruptions in detail. It bears the name 'M. Haug,' and the date 'Poona, 11 März 1865.' On the title-page is written: *atha brhaddevatānukramaṇī-prārambhaḥ*. Above and below this title, the page is covered with writing which consists chiefly of quotations from the *Bṛhaddevatā* itself in regard to the *Vaiśvadeva* hymns, beginning: *atha vaiśvadevasūkte devatāvicārah: bhinne sūkte vaded eva* (i. 20), &c., and ending *aṣṭame śaṣṭhānte ca*. It concludes (fol. 73^b): *iti brhaddevatāyām aṣṭamo 'dhyāyaḥ*. In another hand is added: *śake 1767* (= A. D. 1845) *viśvāvasunāmasamvatsare phālgunakṛṣṇatṛtīyāyām candre* [the next four letters are obliterated with yellow pigment, then a strip of white paper, followed by one of blue, is pasted on, covering almost two-thirds of the line] *svārthaṃ paropakārārthaṃ ca śrīdurgācarāṇe 'rpitam*. Below this follow several lines beginning: *amoghanandanaśikṣāyām: lakṣaṇasya virodhe 'pi*, and ending: *śaunakakārikāyām uktam*.

2. m². This is a modern copy, which belonged to Max Müller, and is now in the University Library at Tokyo. On the outside are written in red pencil the words: 'Sent me by Bühler (present).' It ends: 149 || *Iti brhaddevatāyām aṣṭamo 'dhyāyaḥ śake 1767* (= A. D. 1845) *viśvāvasunāmasamvatsare phālgunakṛṣṇatṛtīyāyām candre dātaretyupahvayamanirāmaḥhaṭṭāṅga-jagaṅgādhareṇa saṃpāditam svārthaṃ paropakārārthaṃ ca*. Then follows *amoghanandanaśikṣāyām . . . śaunakakārikāyām uktam*, just as in h. This is again followed by an exact reproduction of the contents of the title-page of h: *atha vaiśvadevasūkte*, &c., down to *aṣṭame śaṣṭhānte ca*. There can be no doubt that this is a faithful copy of h. Like that MS. the *śloka*s

are numbered continuously from the beginning, the total, 1049, being the same as in h. Some further details are given in Wickremasinghe's Catalogue of the Max Müller Sanskrit MSS. in the JRAS., 1902, p. 640, no. 56.

3. m³. Another modern copy, which belonged to Max Müller, now at Tokyo. On the outside is written in Max Müller's hand: 'Sent by Dr. Bühler, Sept., 1866. A copy m. o. of the same MS. from which my other MS. (b) [= m²], likewise sent by Dr. Bühler, was taken.' It is dated *śaka* 1788 (= A.D. 1866). The last page contains the additional matter at the conclusion of h, *amoghanandanāśikṣāyām*, &c., exactly reproduced. This, too, is undoubtedly a copy of h. Further details are given by Wickremasinghe, p. 640, no. 55.

4. d. A modern undated MS. of forty-two leaves, which formerly belonged to Bhāu Dāji, and is now in the Library of the Royal Asiatic Society, Bombay. When I wrote to Bombay for the loan of it, I had great hopes that it would prove to be the original of m¹. But a brief inspection, on its arrival, unfortunately showed that this too is a faithful copy of h. The title-page is blank, but fol. 1^b reproduces the contents of the title-page of h: *atha vaiśvadevasūkte*, &c., and the additional matter at the end of h is likewise exactly copied *amoghanandanāśikṣāyām*, &c. It differs from h only in the numbering of the ślokas from the fourth Adhyāya onwards, where h goes wrong. h, and these three copies, as well as m¹, all agree in the mistake of describing the seventh Adhyāya as the sixth.

5. r³. This MS. of Mitra's, described by him as *ga*, is very closely allied to h, almost invariably agreeing with the readings of that MS., when the latter differs from all the rest (cp. the various readings of v. 11). It is therefore probably either the original or a copy of h; but an inspection would be necessary to decide the question of priority between the two. It may be identical with the MS. of the Brhaddevatā stated in one of the Bombay catalogues to have been sent on loan to Calcutta. It appears to be complete, as it is quoted by Mitra from the beginning to the end of his edition.

6, 7, 8. r¹, r⁴, r⁶. These are the MSS. of Mitra, respectively designated by him as *ka*, *gha*, and *ca*. Mitra's critical notes show that they are practically identical in their readings. The first two, being referred to from the beginning of the edition, appear to be nearly complete; the last six vargas of the introduction are, however, wanting in them (ii. 97-127, pp. 53-56). The third, r⁶, is incomplete, the whole of the introduction, or nearly two Adhyāyas, being omitted; it does not begin to be quoted till ii. 137 (p. 57). These three MSS. omit all the ślokas wanting in h, besides a good many more, while they contain the additional matter found

in h. Their readings frequently agree in opposition to all the other MSS.¹ Either r¹ or r⁴ was probably the original of the other two, and may have been the only MS. which, according to a letter of his to Max Müller, dated Dec. 3, 1873, Mitra at that time possessed. He there says: 'Of the Brhaddevatā I have an only MS. extending to eight chapters. It is tolerably correct, but apparently corrupt.' On the relation of these three MSS. the following anecdote may possibly throw some light. According to a rule of the series, no text may be edited in the Bibliotheca Indica unless based on at least three independent MSS. A certain Calcutta scholar was once anxious to edit a text of which he unfortunately had only one MS. This, however, did not prove an insuperable difficulty: he set his Pandits to work, 'and then there were three.'

The readings of these three MSS. are on the whole inferior to those of h and r³, but in a few cases they alone have undoubtedly preserved the correct form of the text as compared with all the remaining MSS. (cp. i. 57; i. 75; i. 126; ii. 129)².

9. m¹. This is a modern MS. which formerly belonged to Max Müller and is now in the University Library at Tokyo. It is dated *śake* 1783 (= A.D. 1861), being a copy made from a MS. which belonged to Bhāu Dāji, but the whereabouts of which I have been unable to trace. It is the copy referred to by Bhāu Dāji in a letter to Max Müller, dated Bombay, March 12, 1862, in which he says he is forwarding a copy of S'aunaka's Brhaddevatā from a MS. in his collection. This copy has the peculiarity of representing both groups of MSS. On the one hand, in that part of the text which is common to both groups, it agrees in its readings with A, in particular with h and r³ (A¹), and in this part may therefore be accounted an A MS. On the other hand, it contains all the additional matter of the B group, and to this extent belongs to that group also. Owing to its independence and comparative correctness, it has proved more valuable to me than any of the other B MSS. I would have given much to trace the source from which it is derived. It shows a special affinity to h in two points. In the first place, the end of the seventh Adhyāya is here wrongly described (as also in the copies m², m³, d) with the words *iti brhaddevatāyām ṣaṣṭho 'dhyāyaḥ*. Secondly, this MS., like h, numbers the ślokas consecutively, the final figure, however (owing to the additional matter in B), being 1281, while in h it is 1049.

The B Group. 1. b. A MS. belonging to the Royal Library at

¹ Thus in Brhaddevatā i. 11 all the B MSS., as well as h r³ m¹, read *'bhidhiyate*, while r¹ r⁴ have *pradṛśyate* (cp. also the various readings in i. 18; ii. 158; iv. 16, &c.).

² Instances of a certain affinity between these MSS. and b of the B group are to be found; cp. for instance the various readings under i. 124, 126, 127.

Berlin (Chambers 197); consisting of ninety-six leaves. It is well preserved and clearly written, but is very incorrect. It begins: *br̥gaṇeśāya namaḥ, mantradr̥gbhyo namaskṛtvā, &c.*; and ends: *vimśati jyotir uttamam vimśati jyotir uttamam iti || 28 || yāskāya namaḥ || om yāskāya namaḥ || iti br̥haddevatāyām aṣṭamo 'dhyāyaḥ samāptaḥ || iti br̥haddevatā samāptāḥ || samvat 1711 (= A.D. 1654) varṣe vaiśākṣakṛdāṣṭhīyām budhe likhitam idaṃ ||*¹ It occupies a somewhat independent position among the B MSS., showing some affinity with A².

2. f. A MS. in the Bodleian Library², presented by the late Dr. FitzEdward Hall. It is not dated, but has the appearance of being from 250 to 300 years old. It is written in a somewhat illegible hand, and is very incorrect. It is, nevertheless, in some cases, the only MS. which preserves the right reading. It is the original from which, probably, all the following three MSS. were copied.

3. c. A copy of FitzEdward Hall's Bodleian MS. (f) made at Calcutta in 1862 and presented to the Cambridge University Library by the late Prof. Cowell in 1875. I examined this MS. at Cambridge, but as it is admittedly a copy of f, I have given no collations from it.

4. k. This is a modern copy, which belonged to the late Adalbert Kuhn, now the property of Prof. E. Kuhn of Munich, and lent to me by him through Prof. Lanman for the purposes of this edition. On the fly-leaf is written 'A. Kuhn, 1865.' It is dated *samvat* 1921 (= A.D. 1864). Written in Devanāgarī on bluish paper, it consists of fifty leaves, with eighteen lines to the page, which, as in European books, is longer than it is broad. This MS. is very inaccurate, agreeing closely in errors and omissions with f. It contains many additional mistakes owing to the somewhat illegible writing of the latter MS. My critical notes prove, I think conclusively, that it is a copy of f. It must have been written before that MS. left India.

5. r². A MS. of Mitra's (=kha), which his critical notes show to agree so closely with f, that I have little doubt it is another copy made from FitzEdward Hall's MS. before it left India.

6, 7. r⁵, r⁷. These two MSS. of Mitra's, designated by him as *na* and *pustakāntaram* respectively, agree very closely. They occupy a somewhat independent position in the B group, as they alone occasionally preserve the correct reading (e.g. *carāṇam* in iv. 29). In a few cases they also have additional ślokaś not found in any of the other MSS. A correspondent, writing from Calcutta in 1898, informed me that one

¹ Described more fully in Weber's Catalogue of Sanskrit MSS., Berlin, 1853, p. 10, No. 47.

² Described more fully in Winternitz and

Keith's forthcoming Catalogue of the Additional Sanskrit MSS. in the Bodleian Library, p. 21.

of Mitra's Bṛhaddevatā MSS. had belonged to his 'travelling Pandit,' but had been sold after Mitra's death along with the rest. This was perhaps r⁷, the description of which as 'another MS.,' *pustakāntaram*, would thus be explained.

8. m¹. This MS., which partly belongs to the B group, has already been described as No. 9 of group A.

5. The Nītimañjarī MSS.

As the Nītimañjarī¹ quotes very largely—to the extent of about 180 ślokaś²—from the Bṛhaddevatā, I considered it advisable to collate all the MSS. of that work accessible to me. Mr. A. B. Keith very kindly undertook to constitute a text of these passages from four MSS.³ (abcd), which text I designate by n in the critical notes. To these four were afterwards added three other MSS. (ghm), from which Mr. Keith furnished me with supplementary collations. When I give various readings from the Nītimañjarī, I indicate the particular MS. in parentheses; thus 'n(n),' 'n(b),' &c. I now append a brief account of these Nītimañjarī MSS. based on Mr. Keith's notes.

1. a. Prof. Kielhorn's MS., now in the University Library at Göttingen, is a copy (made in 1869) of a codex written in 1778 A.D. It contains all the eight Aṣṭakas complete.

2. b. India Office Library, No. 1649, dating from about 1750, contains the first four Aṣṭakas only.

3. c. India Office Library, No. 966, dating from about 1650, contains Aṣṭakas 3-5 (3 being in a different hand).

4. d. India Office Library, No. 966, date about 1650; contains Aṣṭakas 2, 5, 6, 7, all in one hand. Aṣṭakas 2 and 6 are fragmentary.

5. g. This and the following MS. have the appearance of being a single codex, but are in reality two fragmentary MSS. They belong to the Government Sanskrit College, Benares, having been sent by Mr. Ralph Griffith to Max Müller, among whose papers they were found after his death. g contains Aṣṭakas i-v. 13, its date being probably about 1600 A.D.

6. h. Contains Aṣṭakas ii. 9-viii, and is dated *saṃvat* 1684 (= A.D. 1627).

7. m. This MS. belonged to Max Müller, and is now in the Tokyo

¹ On this work see Kielhorn, *Indian Antiquary*, v. 116; Göttinger Nachrichten, 1891, p. 181 f.; Peterson, Second Report, 1883-4, p. 8; A. B. Keith, JRAS., 1900, pp. 127-136; Sieg, *Sagenstoffe des Rgveda*, Stuttgart,

1902, pp. 37-41.

² See Appendix v, p. 134 f.

³ Of these Mr. Keith gives a short account in the JRAS., 1900, p. 127.

University Library. With the exception of a few small lacunae it is complete. It is dated *śaka* 1786 (= A.D. 1864). It is described in Wickremasinghe's Catalogue of the Max Müller Sanskrit MSS., p. 642, no. 61.

According to Mr. Keith these seven MSS. fall into two groups: A, comprising a, b, m; and B, comprising c, d, g, h. A represents the more modern group, and shows a somewhat simplified text. Of this group m is perhaps the best. In the B group, g and h correspond on the whole, and have a general resemblance to c and d. The extract of the Ulwar MS. given by Peterson agrees with g (beginning) and h (end).

In the quoted *Bṛhaddevatā* passages, the *Nīṭimañjari* MSS. follow the text of the longer recension (B) in nearly all decisive passages; but the quotations seem to have been very carelessly copied.

6. Two recensions of the *Bṛhaddevatā*.

An examination of these two main groups of MSS. shows that B (or the longer recension) contains 133 ślokas not to be found in A, while A has 18 not to be found in B. The question here arises, what is the relation of these two groups or recensions? A few years ago I read the *Bṛhaddevatā* critically with three of my advanced pupils (one of whom was Mr. A. B. Keith), in order to teach them how to collate MSS. and to constitute a correct text from them. At that time I formed the opinion that the shorter recension was the original one, as the extensions in B produced the general impression of superfluous matter. Continued study has, however, convinced me that the additions of the longer recension belonged, on the whole, to the original text, and that A is an abridgement¹.

This conclusion rests chiefly on two arguments. In the first place, the text of the *Sarvānukramanī* is not only based throughout on the *Bṛhaddevatā* as one of its main sources, but actually contains, although itself a *Sūtra* work, a large number of metrical passages from the *Bṛhaddevatā* embedded in its text: several of these passages are taken from the additional matter peculiar to B².

The second argument is founded on the length of the *vargas* into which each *Adhyāya* is divided. The normal number of ślokas in a *varga* is five³. The fifty-eight *vargas* of the first two *Adhyāyas* (in which the text of

¹ My text of the *Bṛhaddevatā* contains 2224 ślokas, of which 1073 are common to both recensions; A has 1091, B 1205. The original text may have contained nearly 1200.

² The evidence for this will be found col-

lected in Appendix vi, Relation of the *Bṛhaddevatā* to other Texts, pp. 147-153.

³ This is derived from the division of the text of the *Rg-veda*, where the normal number of the stanzas contained in each *varga* is five, as far as the length of the hymn will admit of it.

A has no omissions) contain 289 ślokas, or one śloka less than 5×58 (= 290). These two Adhyāyas contain no vargas with fewer than four ślokas, and only four as short as that. The omissions in the text of A do not begin to appear till the middle of the third Adhyāya (iii. 62). We find that four ślokas are here omitted (85^{ad}-89^{ab}) at the end of the seventeenth and the beginning of the eighteenth varga, and two more in the nineteenth (95^{ad}-97^{ab}); yet the end of the nineteenth varga is indicated by the figure 19 after the same śloka¹ in A as in B. In other words, though the three vargas in A contain only nine ślokas, or an average of three for each, the old number 19 remains at the end of the third varga in A as well as B. The same thing occurs over and over again in the A MSS.

The conclusion that A is an abridgement of the original text is corroborated by another feature in the numbering of the A MSS. It is only the A group that, in addition to numbering the vargas, also numbers the ślokas continuously from the beginning of the book to the end. This seems almost certainly due to the fact that, by the omission of certain passages, the number of the varga (if occurring within such passages) also disappeared, and that the figures indicating the end of the vargas thus became intermittent in the shorter recension. Consequently a copyist would, I think, naturally come to adopt the additional method of numbering the ślokas of the whole work consecutively. It is obvious that this method of enumeration affords many opportunities of error. As a matter of fact, h shows frequent mistakes in this part of its numbering. Hence the figures of the final śloka, 1049, in h, as well as 1281 in m¹, do not correspond to the actual total of ślokas contained in those two codices.

7. Critical principles followed in constituting the Text.

In view of the existence of these two recensions, what method, it may be asked, have I adopted in constituting the text? Having arrived at the conclusion that the longer recension represents on the whole the original extent of the Brhaddevatā, I have admitted the additional matter of B to the text, with the exception of a few occasional ślokas or half-ślokas, which are clearly spurious, and which have therefore been relegated to the critical notes. Every one of the additional lines of B has, however, been indicated, both in text and translation, by a B prefixed to it. Similarly, the comparatively few ślokas which are peculiar to A are indicated by that letter. Hence the reader can see at a glance what lines are peculiar to either recension. I may here add that the text of the

¹ That is, in h d m² m³ as well as m¹. Mitra | but it is to be assumed that his A MSS. agree does not indicate the vargas in his edition; | with h in this respect as in others.

Sarvānukramanī proves some at least of the additional matter in A to have belonged to the original text of the Bṛhaddevatā¹.

But what method have I followed with regard to that part of the text which is common to both recensions, viz. six-sevenths of the whole work (or 1073 out of 1224 ślokas)? Now in this common portion of the text the divergence of the two recensions does not in the vast majority of cases go beyond a word or two in the line, A having as a rule the correct reading, while B has a corruption. Sometimes, however, the divergence cannot be accounted for by the same original reading; for while in these instances the matter is usually identical, the wording of part, or of all of the line, is entirely different². In this latter case I have, owing to the much greater correctness of the A MSS., followed the principle of adopting, when other things are equal, the readings of A. I have been confirmed in this by an examination of Śaḍguruśiṣya, who, in his commentary on the Sarvānukramanī, quotes about fifty ślokas from the Bṛhaddevatā³. I find that he predominantly agrees with the readings of A, though he frequently quotes passages which are only to be found in B. From this I conclude that the readings of the B recension, as known to Śaḍguruśiṣya⁴, have, in the parts which the two recensions have in common, on the whole been better preserved⁵ by A.

It has, however, not by any means been my aim to supply here the text of the A recension pure and simple. I have endeavoured to constitute, by means of all the evidence that can be brought to bear on it, a text approximating as nearly as possible to the original form of the Bṛhaddevatā.

3. External evidence bearing on the text of the Bṛhaddevatā.

I doubt whether, with the exception of the Vedic Saṃhitās, there is any other work of Indian literature upon the text of which so much evidence outside its own MS. material can be concentrated. From the point of view of textual criticism the task of editing the Bṛhaddevatā has therefore proved

¹ See Appendix vi and note on Bṛhaddevatā viii. 137.

² The number of cases, in the common text, in which the divergence of wording extends more or less to the whole line, amounts, I think, to hardly twenty. There is no instance in the first Adhyāya, in which the two recensions can hardly be distinguished (there being also no omissions).

³ Cp. especially the critical notes on v. 50-78. For a list of these quotations see Appendix v, pp. 134, 135.

⁴ Śaḍguruśiṣya once quotes a passage (v. 64-67) which does not even occur in all the MSS. of the B family.

⁵ Sāyana, who quotes nearly as much (see Appendix v) of the Bṛhaddevatā as Śaḍguruśiṣya does, on the whole follows B, though he occasionally agrees with A. His relation to the recensions is not very clear, as he sometimes has a different reading when A and B are identical. This may have been due to quoting from memory. I have already mentioned that the Nitimānjari follows B.

one of extraordinary interest. This external evidence has enabled me, in many cases, to decide on the correct reading, which, judged by the MS. evidence alone, would have remained conjectural. It has, at the same time, shown that B has occasionally preserved the original reading, even if in a corrupt form. It has further enabled me to emend with certainty some passages which are corrupt in the MSS. of both recensions¹. It has in particular enabled me to restore several passages occurring in B only, which, without this aid, would have been desperate.

But in what does this outside evidence consist? In the first place, about one-fifth of the whole *Bṛhaddevatā* is quoted by *Ṣaḍguruśiṣya*, *Sāyana*, and the author of the *Nītimañjarī* taken together.

In the second place, its text bears an intimate relation to that of the *Naighaṇṭuka*, the *Nirukta*, the *Sarvānukramaṇī*, the *Ārśānukramaṇī*, the *Anuvākānukramaṇī*, and the *Ṛgvidhāna*; owing to the very nature of the work its connexion with the text of the *Ṛg-veda* is necessarily very close; the *Maitrāyaṇī Saṃhitā*, the *Kauṣītaki* and the *Aitareya Brāhmaṇas* occasionally throw light on it; and several of its legends are historically linked with those of the *Mahābhārata*.

9. Intimate relationship to the *Nirukta* and the *Sarvānukramaṇī*.

By far the most important relationship among all these works is, however, that which the *Bṛhaddevatā* bears to the *Nirukta* and the *Sarvānukramaṇī*. For it is historically wedged in between these two works in such a way that while it borrows largely from the former, it is borrowed from still more largely by the latter. There are many passages in which the exact words of the *Nirukta* are repeated, and others in which the diction is only so far modified as is required by the exigencies of metre. The wording of the *Sarvānukramaṇī*, in all that concerns the deities of the *Ṛg-veda*, is based on that of the *Bṛhaddevatā* throughout; and though the *Sarvānukramaṇī* is a *Sūtra* work, there are found embedded in its text fifteen *anuṣṭubh* *pādas* of the *Bṛhaddevatā* unaltered, besides about seventy-five others which are only slightly modified, by the omission of a particle, the transposition of a word, or the substitution of another word. There are, moreover, about ten passages which are clearly based in each case on a half-*śloka* of the *Bṛhaddevatā*. There is, finally, at least one clear instance of a whole *śloka* of the *Bṛhaddevatā* having been adapted by the author of the *Sarvānukramaṇī*². In other words, what amounts to at least thirty

¹ Examples of such are : *rauśamaḥ* (v. 34), *satpatih* (iii. 70), *antahparidhi* (vii. 98), *aindrāgni* (vii. 119), *anupānīyāḥ* (v. 110), *ṛbise* (v. 84),

viśvā (v. 144). See the notes on these passages.

² All the evidence for this will be found collected in Appendix vi, pp. 147-153.

ślokaś of the text of the Bṛhaddevatā can be unmistakeably traced in the Sarvānukramanī. This takes no account of the identity of diction which occurs at every step in the Sarvānukramanī, but cannot be shown to have a metrical source. Hence the high value of the Sarvānukramanī as a check on the readings of the Bṛhaddevatā is obvious.

With regard to the relationship of the Bṛhaddevatā to the other cognate works attributed to S'aunaka, I may here add that it has a half-śloka and the greater part of the following pāda in common with the Anuvā-kānukramanī. With the Ārṣānukramanī it shares three and a half ślokaś, and with the Rgvidhāna two and a half ślokaś. There are besides a number of other passages in which its wording is very similar to that of the two latter works. All this borrowed or common matter will be found collected in parallel columns in Appendix vi, 'Relation of the Bṛhaddevatā to other texts,' pp. 136-154.

10. Date and authorship of the Bṛhaddevatā.

What evidence does the relationship of the Bṛhaddevatā to other texts furnish towards determining the question of its date? An examination of the parallel material supplied in Appendix vi can leave no doubt whatever in regard, at least, to the relative date of the Bṛhaddevatā. From that material it results with certainty that the Bṛhaddevatā, while posterior to the Nirukta, is anterior to the Sarvānukramanī. This conclusion at the same time takes us a considerable way towards an approximate estimate of the actual date of our text. It must thus be later than 500 B. C., but earlier than the time of Kātyāyana. Owing to the concise character of their style, both the Sarvānukramanī and the S'rauta Sūtra of the White Yajur-veda probably belong to the later Sūtra period. Both works were composed by a Kātyāyana. The Vājasaneyi Anukramanī, which has nearly the whole of its introduction in common with that of the Sarvānukramanī¹, is also the work of a Kātyāyana. All this points to the author of these works being the same Kātyāyana, who, because the diction of the Sarvānukramanī shows several Vedic peculiarities and forms not sanctioned by Pāṇini's grammar², could hardly be identical with Pāṇini's commentator of that name. Hence it seems likely that the Sarvānukramanī, as a later but still probably pre-Pāṇinean Sūtra, dates from not later than the middle of the fourth century B.C.³ The Bṛhaddevatā, its chief source, could, therefore,

¹ See my edition of the Sarvānukramanī, p. viii, bottom.

² Op. cit., p. viii, middle.

³ This opinion has already been stated by

me in my edition of the Sarvānukramanī, p. viii, and I see no reason to depart from it. But I do not think that its author can be identical with the grammarian Kātyāyana.

ardly be placed later than 400 B.C. Though ślokas have undoubtedly been added here and there and some modifications of diction have probably crept in, the authenticity of the text as a whole is better guaranteed than that of perhaps any other ancillary Vedic work, by the fragments of it which are found embedded, from beginning to end, in the *Sarvānukramanī*¹, itself a text which has been handed down with peculiar care. The early character of the *Bṛhaddevatā* is further indicated by its mythological standpoint, which is that of the Vedic triad Agni, Indra, and Sūrya; Indra, moreover, is the predominant deity. The comparatively large proportion (one-fourth) of narrative which it contains, an illustration of the hymns of the *Ṛg-veda*, is thus the earliest collection of epic matter which we possess, dating as it does from a period when the *Mahābhārata* could only have been in an embryonic state². The fact of its containing this additional epic matter, points to its being somewhat later in date than the *Devatānukramanī*, which though not constant is known from ten quotations in *Ṣaḍguruśiṣya*³ and was doubtless an index of deities only. There seems no reason to doubt the tradition which attributes this and the other short *Anukramanīs* to S'aunaka.

But is the ascription to him of the *Bṛhaddevatā* also probable? There can be little doubt that the *Devatānukramanī*, as the simpler of the two, was also the earlier. It is in itself unlikely that the same author should have reproduced this work in another form with exactly the same object, viz. to give a serial account of the deities of the *Ṛg-veda*. This assumption is borne out by the internal evidence of the *Bṛhaddevatā* itself. The writer several times speaks of himself in the first person⁴. On the other hand, S'aunaka is mentioned⁵ fifteen times⁶ by name, generally with other authorities, especially Yāska, when different views are stated. Indeed, the impression is once or twice conveyed, that S'aunaka's view was not shared by the writer. In any case, the author could not possibly have meant himself when speaking of the 'Ācārya Śaunaka' (ii. 136;

¹ I have shown in an article on the *Ārṣānukramanī*, Festgruss an R. von Roth (Stuttgart, 1893), p. 112, that the *Sarvānukramanī* contains metrical fragments from that work also; and it is clear that the *Sarvānukramanī* borrows from it throughout.

² In the longer recension, the *Bṛhaddevatā* has one śloka (v. 144) in common with the present text of the *Mahābhārata*. One half-śloka (viii. 98^{cd}) has also a closely parallel form in the *Bhagavadgītā*. All points in which the narrative matter of our text is

akin to the Great Epic deserve careful investigation.

³ Cp. my edition of the *Sarvānukramanī*, pp. vi and 206.

⁴ *Bṛhaddevatā* i. 1; ii. 146; iv. 32 (B); vii. 84 &c.

⁵ The verb is in a past tense, *āha*, *uvāca*, *mena*, *ābravīt*, excepting in two passages in which his opinion is stated with that of Yāska and Gālava (*manyante*), or that of Yāska and Śakatyāna (*manyate*).

⁶ See the references in Appendix ii, p. 115, under 'Śaunaka.'

vi. 9), or of 'S'aunaka and other Ācāryas' (v. 39), or the 'Ācāryas S'aunaka, Yāska, Gālava' (vii. 38). My conclusion, therefore, is that the writer was not S'aunaka himself, but a teacher of his school, who was not separated from him by any great length of time.

11. Emendations.

The text, as it has been fixed by me, contains about 107 emendations¹. As might be expected from the corrupt character of its MSS. no fewer than thirty-nine of these corrections had to be made in the passages peculiar to the B recension; while only one (and that a very slight one) occurs in the eighteen ślokas peculiar to A. Over a hundred emendations seem at first sight a formidable number, one to the page on the average. The correction is, however, generally very slight. In the first place, the emendations are, with only three exceptions, concerned with single isolated words, not with whole passages. In the second place, over seventy of the corrections are concerned with a single letter. Twenty-four affect two letters or one syllable, and eight are concerned with three letters or two syllables in a word. About seven of these cases consist of the omission, addition, or transposition of single syllables, chiefly for metrical reasons². There is one case in which three successive words have been corrected (vii. 137), and only one in which the emendation affects the whole pāda (viii. 84^b). One pāda has been left blank (vi. 7^c). Only one of the emendations (vii. 114) can, I think, be said to be palaeographically improbable; while more than a dozen of them are rendered absolutely certain by external evidence. Wherever even a single letter has been added or omitted, or altered, without the authority of any of the MSS. of the *Bṛhaddevatā* itself, I have inserted an asterisk in the text; and the reason for the emendations are always discussed in the critical notes. When I have only corrected faulty spelling, as *tattra* for *tatra*, *sattra* for *satra*, *buddhvā* for *budhvā*, I have not added an asterisk; but in cases like *kṛttam* for *kṛtam* (iii. 23) I have done so. The asterisk has as far as possible been placed above the emended syllable. When I had finished constituting the text, the number of passages in which I was doubtful as to the reading or the sense, was considerable. Continued study

¹ More than one-fourth (28) of these are found in the fifth Adhyāya; only three altogether in the first; and eight each in the second, third, and fourth. Thus three-quarters of the emendations occur in the second half of the text.

² Only one line, (i. 119^c) has been trans-

posed against all the MSS.; while the position occupied by another line (viii. 108^{ab}) and the two ślokas (viii. 84, 85) has the support of one MS. only (m'). I have in a few cases transposed or emended the figures which number the vargas. In the former case the asterisk is to the left, in the latter at the top.

in the light of all the external evidence I could bring to bear, has, however, now reduced these passages to hardly more than half a dozen.

I have, perhaps, been over cautious in the matter of conjectural emendation. If so, it is, I think, the effect of an experience I had at the age of twenty. When a student at the University of Göttingen, I was one day reading an English author, borrowed from the lending library, in the Tauchnitz edition. Here occurred the expression 'milch cow,' which was corrected on the margin to 'milk-cow,' written in a German hand. The lesson conveyed by this correction I have never forgotten. My hand has often been stayed by the reflexion, 'Is this a milk-cow emendation?'

Apart, however, from the question of emendations, it is quite impossible, even though I have always carefully weighed the evidence, that I should in every case have selected the best reading supplied by the MSS. at my disposal. I have, therefore, endeavoured everywhere to furnish the material which will render the correction of any errors I may have left as easy as possible.

12. Arrangement of translation and notes.

Besides the use in the text of asterisks to mark emendations, and of symbols to indicate divergences of recension, a peculiar feature of the present edition is the placing of the critical and illustrative notes, immediately after the translation of each śloka in the second volume. In this way the reader can have under his eye, at the same moment, the text on the one hand, and all the material for its interpretation on the other.

As regards the critical notes, I have very commonly added the readings of MSS. which have practically no independent value, partly to remove doubt as to the independent readings, and partly as evidence of the relationship of the various MSS. In a very few cases the readings of these secondary MSS. appear alone, because I sometimes found, after having returned the primary MS., that I had not specially noted its reading, and so became doubtful, even after careful collation, whether its reading after all agreed with that of the rest. I always remember what a German friend said to me many years ago in regard to assuming that a MS. has a particular reading unless a special statement to the contrary is made: 'ich traue Ihnen nicht!'—When the MSS. of a whole group agree (as to which there is occasionally some doubt, since Mitra does not always note the readings of his MSS.), I simply indicate this by A or B. These symbols, however, never include m¹. In the case of emendations or doubtful readings I state my reasons pretty fully, it being so much easier to refute an error when this is done. As to the illustrative notes,

I have not aimed at supplying an elaborate commentary, but only at giving enough to explain the text and facilitate its use as a trustworthy basis for further research. As the translation is for the use of scholars only it is meant to be a close one in which every word is accounted for. I have endeavoured to make it as clear and serviceable as possible by the employment of parenthetical additions. Wherever I have been doubtful in difficult passages as to the interpretation, I have stated this in a note leaving it to others to improve upon what I have been able to supply.

13. Irregularities in the text of the *Bṛhaddevatā*.

Metre. The *Bṛhaddevatā* is composed for the most part in the *anuṣṭubh* metre; but, like the other versified works attributed to Śaunaka, it contains an admixture of *triṣṭubh* stanzas, forty-three of which occur in different parts of the work.

It is to be noted that about 120 instances of hiatus are found between the first and second *pāda* of *anuṣṭubh* lines, or about one case in every ten ślokas. Thus even initial *a* must sometimes be read after *e* and *o* (e.g. ii. 129; iv. 3: but i. 54). The vowels are here for the most part run together in the MSS., and have to be separated in order to restore the metre, as in the case of the Vedic *Samhitās*. Occasionally some of the MSS. remove the hiatus by the insertion of a particle. In such cases I have always preferred the reading with the hiatus. Owing to this loose connexion between the *pādas*, I have separated the two halves of the line throughout the text (even in i. 30, 115).

There are several instances of *anuṣṭubh* *pādas*, when they form the first half of the line, consisting of nine syllables¹. In these cases the line always begins with two short syllables. There is one instance of the second *pāda* containing seven syllables only, but this is accounted for by the line consisting of a *pratika* of the *R̥g-veda*, which has to be read with *vyūha*². *Triṣṭubh* *pādas* not infrequently have one syllable too many³, while others sometimes end iambically. This irregularity is doubtless due to the fact that *jagatī* *pādas* occasionally interchange with *triṣṭubh* verses.

Grammar. With regard to euphonic combination⁴, the *Bṛhaddevatā* very usually does not contract a final *m* or *ā* with a following *r*⁵; the hiatus is not avoided even in the case of *i*⁶. On the other hand, irre-

¹ BD. ii. 25; iv. 102; viii. 68, 70; and one or two other instances as various readings.

² *R̥yam ukṣanyāyana*: RV. viii. 25. 22.

³ e.g. iii. 126, 127; viii. 99.

⁴ I have followed the regular practice of the

MSS. in dropping visarga before a sibilant plus a hard monosyllable.

⁵ e.g. *atha r̥tus*, ii. 13; hence *ai r̥g*, i. 18.

⁶ *ai r̥g*, ii. 13.

ular contraction after the dropping of Visarga is somewhat frequent, especially in the case of pratikas¹. In two instances *a* is elided after the final *e*: *drśyete* 'lpāḥ (i. 8) and *dve* 'numateḥ (iv. 88). Sandhi is further applied to a Pragrhya in *vaidadaśvy* ṛṣī (v. 62; also 89). The irregularities in regard to nouns, pronouns, and verbs are not inconsiderable. The weak base is used in the feminine participle *ārohatī* (vii. 130). The base *sudāsa* is once used instead of *sulās* (vi. 34). Adjectives derived from compounds, especially from Devatā-dvandvas, are often irregularly formed: *viśvabhaiṣajya* (viii. 50), *trisāmvatsarika* (v. 97); *aindrā-soma* (vi. 27), *somā-pauṣṇa* (iv. 91), and others as in the Sarvānukramaṇi². The nom. plur. of *patnī* appears as *patnyaḥ* (ii. 8, 9, 12; iii. 92) and *patnīḥ* (viii. 128) beside the regular *patnyaḥ*. *Prathamasyām* (beside *dvitīyasyām*) occurs once (viii. 95). The form *caturbhiḥ* is frequently used instead of *catasybhiḥ*, sometimes even in direct association with a feminine noun³. *Enam* appears to be once used for *enad* (i. 73). *Mantra* is once used as a neuter (viii. 129)⁴. The neuter *haras* appears once (v. 19) as a masculine. In the verb, unaugmented forms occur several times: *sīdat* (iv. 113), *barhayat* (iv. 69), *bodhayat* (iv. 115), *sāmayat* (iv. 53). *Anuśāsati* once stands for the 3rd sing. present (vii. 37); the present base of *bandh* is twice *badhya* (v. 134; vi. 14); *apāhanat* stands for *apāhan* (iv. 114), *moṁire* for *mumucire* (vi. 15), *asusvapat* for *asūsapat* (vi. 13). The form *mathyati* has a passive sense (iii. 62). Compound gerunds sometimes take *-tvā*: *namaskṛtvā* (i. 1), *samgrhītvā* (ii. 47), *ā-nītvā* (v. 18); while *-ya* is once used in the simple gerund *sāntvya* (iv. 3). With regard to syntax, the nominative is a few times used for the accusative: *hetavaḥ* for *hetūn* (i. 28); *pañcāśat* for *pañcāśatam* (vi. 54); *bhrātaraḥ* for *bhrātṛn* (iv. 32); and the accusative with *iti* instead of the nominative occurs several times. The order of the words is frequently disregarded, especially in the case of *iti*⁵. This irregularity goes altogether too far in two or three cases⁶, making the passage either unintelligible without external evidence, or positively misleading.

Vocabulary. With regard to vocabulary, the vowel of a few words appears shortened under the influence of the metre: *sikatā* (vii. 79), *āśīḥ* (v. 170), *Nābhāka* (vii. 128). To the same cause are due the peculiar formations *uruvāsinī* (ii. 59) = *urvaśī*, and *vāriṣākapa* (ii. 69) = *vārṣākapa*. *Bṛhataspati* is meant (ii. 3) for an etymological explanation of *bṛhaspati*.

¹ *Jātavedātha*, ii. 30; *tisroktāḥ*, vi. 136; *vidvām-sarṣigatām*, vii. 112; *samidhāpyaḥ*, iv. 62; *dandeti*, i. 50; *ileti*, iii. 138; *tīrendravāyubhyām*, iii. 94; *payasvatyuttarā*, vii. 10. There are besides a few irregular contractions of pratikas of a different kind: *vitatāśī* (*vitatai*), i. 57;

rakṣohañādi, vii. 142.

² See my edition, p. x, top.

³ See Index of Words, under *catur*.

⁴ Probably also in ii. 132.

⁵ v. 46; vi. 91; vii. 12, 46, 111.

⁶ See i. 115; ii. 13^a; iii. 92.

A fair number of Vedic words are used, such as *kṛnlatra* (ii. 60), *ṛbisa* (v. 84), *āṣṭrī* (viii. 68), *kāru* (ii. 22), *kīrin* (iii. 96), *kṛpanyu* (ii. 27), *lomasvatī* (iii. 10), *vādhūya* (vii. 134), *vāḍvaṅga* (iii. 147), *vṛkṭabarkis* (i. 65), *śyāvī* (iii. 8), *sūna* (= *sūnā*: iv. 29); *viśva* (ii. 134), *śukra* (vi. 144); *kathā* as an adverb (ii. 98); the verb *riṣh*, 'to praise' (iii. 96). The use of such words, however, is not always an independent one, as they sometimes occur in passages which are only adaptations of the statements of the Ṛg-veda¹. The Bṛhaddevatā also contains a few words which have not been noted elsewhere: *kuntya*, *pratipūrvaka*, *prāūga* (adj.), *yājamaṇa* (adj.), *nānāṇya*, *saṃnomitrīgā*; *vi-śokaya*, 'to console' (vii. 36), has been borrowed by the Sarvānukramaṇī (x. 33).

14. Summary of the contents of the Bṛhaddevatā.

The contents of the eight Adhyāyas of the Bṛhaddevatā do not correspond in any way to the eight Aṣṭakas of the Ṛg-veda. Thus the enumeration of the deities of the hymns does not begin till near the end of the second Adhyāya (ii. 126). Each Adhyāya contains about thirty vargas of generally five śloka. The division into Adhyāyas and vargas is quite mechanical, as it often cuts into the middle of a discussion or a story (e. g. the end of vi, or the seventh varga of viii).

The Bṛhaddevatā begins with a long introduction embracing the whole of the first Adhyāya, and twenty-five vargas of the second. This introduction consists mainly of a classification and enumeration of the Vedic deities, in connexion with Prajāpati as representing them collectively, and with the Vedic triad of Fire, Indra or Vāyu, and Sun, as representing respectively the gods of the three worlds. Seven vargas at the end of the introduction contain an interesting grammatical discussion, closely related to the Nirukta, and dealing with particles, prepositions, nouns, pronouns, compounds, and the analysis of words, together with a criticism of Yaska's errors in dividing words².

The main body of the work, commencing with the twenty-sixth varga of the second Adhyāya, is, for the most part, concerned with stating the deities, in their successive order, for the hymns and stanzas of the Ṛg-veda. It is, however, by no means a mere index of deities, such as the Devatānukramaṇī doubtless was. On the contrary, it contains a considerable amount of other matter, notably about forty legends, meant to explain the circumstances under which the hymns they are connected

¹ With the above irregularities, cp. those collected from the Ṛgvidhāna by Meyer in his edition, pp. viii-xi.

² This grammatical part of the Introduction has been printed by me, with translation and notes, in the Album-Kern, pp. 333-340.

with, were composed¹. About 300 ślokas, or approximately one-fourth of the whole work, are devoted to these legends. This is the most important, as well as the most interesting portion of the book, for it comprises the oldest systematic collection of legends which we possess in Sanskrit. Narrated in an epic style, they are historically connected with a number of stories told in the Mahābhārata. This historical connexion deserves to be carefully examined. Dr. Sieg, in the first part of his meritorious work, 'Die Sagenstoffe des Rg-veda und die indische Itihāsatrādition²,' has done this in the case of some legends. I cannot, however, in the present state of our knowledge, agree with him in supposing that the Brhaddevatā has borrowed from the Mahābhārata. He thinks that the story of Devāpi Ārṣiṣeṇa³ is a clear example of such borrowing. In my opinion, the evidence is all the other way. The single fact that Devāpi's patronymic, Ārṣiṣeṇa, has, in the Mahābhārata, become an independent name designating another person, but mentioned along with Devāpi, is a clear indication of the posteriority of the Mahābhārata form of the story; a differentiation of this kind being a not infrequent phenomenon in mythological development. In the Mahābhārata, moreover, a third brother appears, and the name S'amtanu has become S'amtanū. It is, besides, impossible on general grounds that a Vedic work which is undoubtedly earlier than the Sarvānukramanī, and not much later than Yāska, should have borrowed from the Mahābhārata, which must have assumed the form known to us so many centuries later. The possibility even of interpolation appears to me, as regards the legend in question, to be entirely precluded by the internal evidence of the Brhaddevatā⁴.

Our text further contains other matters connected with the deities of the Rg-veda, such as an enumeration of Rishis⁵, of female seers⁶, of the steeds of the various gods⁷, a detailed account of the Āpri hymns⁸, and a full discussion of the character of the Vaiśvadeva hymns⁹. The concluding nine vargas state the gods presiding over various kinds of ritual verses and over the different tones, with some remarks about knowing the deities of the Veda. Important and interesting is the statement, occurring in the Anuvākānukramanī also, as to a different sequence of the groups of hymns in the first Maṇḍala¹⁰. The statements of the

¹ A list of these is given in Appendix iv, pp. 132, 133.

² Pp. 150; Stuttgart, 1902.

³ Brhaddevatā vii. 155-viii. 9.

⁴ Cp. my review of Sieg's work in the Deutsche Literaturzeitung, Sept. 19, 1903, columns 2302-4; and my History of Sanskrit

Literature (London, 1900), p. 287.

⁵ ii. 129-131; iii. 55-57.

⁶ ii. 82-84 = Ārṣānukramanī x. 100-102.

⁷ iv. 140-142.

⁸ ii. 158-iii. 32.

⁹ ii. 132-134; iii. 41-52.

¹⁰ iii. 125; see note ⁸.

taṃ ketumantaṃ tricakram (10); 4. *kr̥śas tvam bhuvanasya te* (11); 5. *imāni vā bhāgadheyāni sisrataḥ* (7); 6. *ayaṃ somas suśomo adribudhnaḥ* (6); 7. *yaḥ gaur̥ṅgāthe maghavānam āsum* (3); 8. *yaṃ gachathas sūtāpā devavantam* (6); 9. *ayaṃ somo devayāvān sumedhāḥ* (4); 10. *idaṃ devā bhāgadheyam* (8); 11. *āsv vāhataṃ pīvarīḥ* (8). This makes an aggregate of eighty-four stanzas.

The second Adhyāya contains seventeen hymns, eleven of which are printed in Aufrecht's edition (ii-xii). The six others which follow the S'rīsūkta are described in the notes on Bṛhaddevatā v. 91, 92. The thirteenth (*caṣuḥ*) and the fifteenth (*svapnaḥ*) each consist of a single stanza only, while the corresponding khilas in Aufrecht (viii and x) have two and eight additional stanzas respectively.

The third Adhyāya contains twenty-two hymns, the last being that of Nakula (*brahma jajñānam*). Of these only five¹ appear in Aufrecht, and one besides in Max Müller². Two of the latter are much shorter than in Aufrecht or Max Müller. The tenth, beginning *pāvamānīḥ*, in which there is a lacuna after the middle of the third stanza, has six stanzas according to the Anukramanī; while in Aufrecht this khila has no fewer than twenty. The seventeenth (*dhruvā*)³, which consists of a single stanza, forms the conclusion of a khila of six stanzas in Aufrecht. Aufrecht's xvi, consisting of one stanza, is not to be found in the collection.

The fourth Adhyāya consists of fourteen khilas, most of which are quoted by the Bṛhaddevatā and all of which are described in the notes. Six of them are found in Aufrecht⁴, one of these, however (*ā rātri*), having only four stanzas to Aufrecht's fourteen.

The fifth Adhyāya comprises at least twenty-three khilas, of which however, only the first four are noticed in the Bṛhaddevatā⁵. The last in Aufrecht is one of these (*saṃjñānam*). The fifth, of eleven stanzas beginning *agnir deveddhaḥ* and characterized in the Anukramanī as *yajūṃṣi* is mentioned in the Aitareya Brāhmaṇa. The eighteenth, with eighteen stanzas, beginning *etā āsvāḥ* (= AV. xx. 129. 1), is in the Anukramanī ascribed to Aitāsa. The nineteenth, of six stanzas, beginning *vitatau kiranaḥ* (= AV. xx. 133. 1-6), is referred to in the Bṛhaddevatā (i. 57) as an example of 'enigma.' It is quite possible that several of the stanzas which seem to be quoted in the Bṛhaddevatā from other Vedas, may really be meant to refer to khilas of the R̥g-veda.

With the exception of a few small lacunae, which could probably be

¹ xiii, xiv, xv, xvii, xviii.

² That beginning *ūlāṭa* (no. xviii).

³ This khila seems to be treated by the Bṛhaddevatā as the last stanza of RV. x. 85. Cp. vii. 137, note b; Oldenberg, Prolego-

mena. p. 507, bottom.

⁴ See notes on viii. 44, 45, 51, 58, 59, 69, 73.

⁵ Corresponding to his xix, xx. 1, xx. 2-12, xxii, xxiii, xxiv.

⁶ See notes on viii. 93, 94, 100.

led up in most cases from corresponding stanzas in the later Vedas, the text of the khilas is complete, and as far as I have been able to examine yet, seems to be very fairly correct. Hence there seems reason to believe that a satisfactory edition of the text of these khilas could be produced from the Kashmir MS.

16. Appendices.

In order to make this edition as useful as possible, I have added seven appendices to the text. The first (pp. 105-114) contains an alphabetical list of all the Vedic pratikas occurring in the Bṛhaddevatā. Besides Ṛg-vedic stanzas there occur here only pratikas of the khilas and of a few verses from other Saṃhitās, mainly the Taittiriya. A few pratikas represent only the first member of a word or compound (*ambī-, am-, aghora-*). In a very few cases the pratika is slightly altered for metrical reasons, chiefly by the dropping of visarga (e. g. *kaṅkata, tivrā, paṇḍā*) and subsequent contraction with *iti*.

The second appendix furnishes a list of the authorities quoted by the Bṛhaddevatā. It will be observed that the only ones frequently mentioned are Yāska (eighteen times), S'aunaka (fifteen times), S'ākatāyana (eight times), the Aitareya Brāhmaṇa (eight times), S'ākapūṇi (seven times), and Mālavā (five times). It is somewhat remarkable that the Aitareya is mentioned, with only one exception, in passages peculiar to B, while S'ākatāyana and S'ākapūṇi never appear in such passages, and Yāska only two or three times. The references to S'aunaka are, on the other hand, almost equally divided between B and the common text.

The third appendix (pp. 116-131) furnishes an Anukramaṇi of the deities as stated by the Bṛhaddevatā, with the deviations of the Sarvānukramaṇi added in the footnotes. These variations, which consist mainly of omissions of details on the part of the Sarvānukramaṇi, are otherwise surprisingly few and unimportant. They are doubtless due to modified statements in other authorities, principally, no doubt, the Devatānukramaṇi which we do not possess, but which Śaḍguruśiṣya often quotes. This commentator, in fact, sometimes expressly notes that the Sarvānukramaṇi follows the combined statements of the two Anukramaṇis.

The fourth appendix (pp. 132, 133) gives an alphabetical list, with cross references, of the stories related in the Bṛhaddevatā.

The fifth (pp. 134, 135) contains a list of passages following the order of occurrence in the Bṛhaddevatā, which are quoted elsewhere, chiefly in Śaḍguruśiṣya, Sāyaṇa, and the Nitimañjarī.

The sixth (pp. 136-154) is of critical importance as furnishing, in

parallel columns, the evidence for the relationship of the *Bṛhaddevatā* to eight other texts, notably the *Nirukta* and the *Sarvānukramaṇī*.

The last and longest appendix (pp. 155-198) is a very full index of the words and names occurring in the *Bṛhaddevatā*. I have excluded from all words occurring in *pratikas* (Appendix i), in the list of authorities (Appendix ii), and the names of constantly recurring deities and the corresponding derivative adjectives (such as *agni*, *āgneya*), as these may all be found by consulting Appendix iii. Thus, *agni* and *āgneya* are omitted when occurring after the end of the introduction (ii. 125), unless there is some special reason for specifying them. Words of any importance found in various readings are also given and indicated as such (e.g. *ānta*). I have found this index extremely useful to myself, not only for the purpose of the translation, but for the final revision of the text. The help afforded by the possibility of constantly comparing cognate passages has been very considerable, and has often led to certainty in regard to the correct reading or sense, when I should otherwise have remained in doubt, or perhaps altogether in the dark. Indeed, I doubt whether a difficult Sanskrit text can ever be satisfactorily edited without an index of the entire work made *before* the editor sends his first sheet to press. This is one of the reasons why I have long had a strong objection to the wretched method of bringing out texts in fasciculi. It has, as far as I can see, absolutely nothing in its favour. The editor probably begins to bring out his text before he knows it thoroughly, and the final fasciculus, if it ever sees the light, probably has, or ought to have, a long list of corrigenda in consequence. Meanwhile the work remains practically useless to scholars, while its interpretation is rendered additionally difficult by its hidden errors. Much loss of time is also entailed; for while, for instance, the whole of the present work of about 560 pages has taken less than a year to pass through the press, experience shows that four fasciculi of, say, 100 pages spread themselves over some six years in the process of publication. I am also convinced that it is the duty of every competent and careful editor, not only to refrain from this futile form of publication, but to extract as much material as possible from his text while engaged in editing it. As he must, necessarily, be more familiar with his text than any one else is likely to make himself, research is sure to be more rapidly advanced by the adoption of this method.

17. Acknowledgment of obligations.

There now remains to me only the pleasant duty of thanking all those who have in any way assisted in the production of the present work. One or more valuable notes, which I have utilized in one form or another

I owe to Prof. Lanman, Prof. Kielhorn, C.I.E., D.Litt. (Oxon.), Prof. J. Eggeling, Prof. Aufrecht¹, Prof. Hanns Oertel, and Dr. E. Sieg.

To my friend Prof. Ernst Kuhn I must express my gratitude for his kindness in placing at my disposal his eminent father's material, which considerably lightened my labours, especially in their initial stage.

Prof. Leumann has placed not only myself, but all other Vedic scholars, under an obligation by lending me Dr. Wenzel's transcript of the Kashmir Khila collection. The information extracted from it will, I believe, render the present work more useful in furthering Vedic studies than anything else which it supplies.

Mr. A. B. Keith has read proofs of the whole text and translation with great care and insight, and I have benefited by his many sagacious suggestions in regard to both parts of the work. This is the third book of mine in which he has rendered me these valuable services within the course of four years. Mr. J. C. Pembrey, Hon. M.A. (Oxon.), the Oriental Reader at the Clarendon Press, has as usual gone far beyond what his duty required in the care he has bestowed on correcting the final proofs of this book. The advantage accruing to the present work from the minute attention of a man who has fifty-seven years' experience in reading Sanskrit proofs behind him, can hardly be over-estimated.

To Prof. Lanman's unrivalled skill in editorship I am indebted for many improvements in the arrangement of matter and details of typography, which will render this book more useful to scholars than it would otherwise have been. I must also thank him sincerely for having given me the opportunity of editing the *Bṛhaddevatā*, a task from which I have derived more enjoyment than from any other work I have yet taken in hand.

A. A. MACDONELL.

OXFORD, *July* 27, 1904.

¹ I am very glad that the extraordinarily extensive and valuable collectanea of this veteran scholar, consisting largely of indexes and glossaries to Vedic and other works, have been acquired by the India Office Library and will soon be available for the use of scholars.

॥ अथ शौनकीयबृहद्देवताप्रारम्भः ॥

मन्त्रदृग्भ्यो नमस्कृत्वा समाम्नायानुपूर्वशः ।
 सूक्तगर्धर्चपादानाम् ऋग्भ्यो वक्ष्यामि दैवतम् ॥१॥
 वेदितव्यं दैवतं हि मन्त्रे मन्त्रे प्रयत्नतः ।
 दैवतज्ञो हि मन्त्राणां तदर्थमवगच्छति ॥२॥
 तद्धितांस्तदभिप्रायान् ऋषीणां मन्त्रदृष्टिषु ।
 विज्ञापयति विज्ञानं कर्माणि विविधानि च ॥३॥
 न हि कश्चिदविज्ञाय याथातथ्येन दैवतम् ।
 लौक्यानां वैदिकानां वा कर्मणां फलमश्नुते ॥४॥
 प्रथमो भजते त्वासां वर्गोऽग्निमिह दैवतम् ।
 द्वितीयो वायुमिन्द्रं वा तृतीयः सूर्यमेव च ॥५॥
 अर्थमिह नृषिर्देवं यं यमाहायमस्त्विति ।
 प्राधान्येन स्तुवन्भक्त्या मन्त्रस्तद्देव एव सः ॥६॥
 स्तुतिस्तु नाम्ना रूपेण कर्मणा बान्धवेन च ।
 स्वर्गायुर्धनपुत्राद्यैर् अर्थैराशीस्तु कथ्यते ॥७॥
 स्तुत्याशिषौ तु यास्वृक्षु दृश्येतेऽल्पास्तु ता इह ।
 ताभ्यश्चाल्पतरास्ताः स्युः स्वर्गो याभिस्तु याच्यते ॥८॥
 स्तुवन्तं वेद सर्वोऽयम् अर्थयत्येष मामिति ।
 स्तौतीत्यर्थे ब्रुवन्तं च सार्थं मामेष पश्यति ॥९॥
 स्तुवद्भिर्वा ब्रुवद्भिर्वा ऋषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
 भवत्युभयमेवोक्तम् उभयं ह्यर्थतः समम् ॥१०॥

अग्नि

वायु = इन्द्र
 सूर्य

१॥

प्रत्यक्षं देवतानाम यस्मिन्मन्त्रेऽभिधीयते ।
 तामेव देवतां विद्यान् मन्त्रे लक्षणसंपदा ॥ ११ ॥
 तस्मात्तु देवतां नाम्ना मन्त्रे मन्त्रे प्रयोगवित् ।
 बहुलमभिधानां च प्रयत्नेनौपलक्ष्येत् ॥ १२ ॥

× संपूर्णमृषिवाक्यं तु सूक्तमित्यभिधीयते ।

दृश्यन्ते देवता यस्मिन् एकस्मिन् बहुषु द्वयोः ॥ १३ ॥
 देवतार्पार्थद्वन्द्वस्तौ वैविध्यं च प्रजायते ।

ऋषिसूक्तं तु यावन्ति सूक्तान्येकस्य वै स्तुतिः ॥ १४ ॥

श्रूयन्ते तानि सर्वाणि ऋषेः सूक्तं हि तस्य तत् ।

यावदर्थसमाप्तिः स्याद् अर्थसूक्तं वदन्ति तत् ॥ १५ ॥

समानद्वन्द्वस्तौ याः स्युस् तद्वन्द्वः सूक्तमुच्यते ।

वैविध्यमेवं सूक्तानाम् इह विद्याद्यथातथम् ॥ १६ ॥

देवतानामधेयानि मन्त्रेषु त्रिविधानि तु ।

अथवा।

सूक्तभाङ्गयथवर्गभाञ्जि तथा नैपातिकानि तु ॥ १७ ॥ *incident*

सूक्तभाञ्जि भजन्ते वै सूक्तान्यृगभाञ्जि वै ऋचः ।

मन्त्रेऽन्यदैवतेऽन्यानि निगद्यन्तेऽत्र कानिचित् ॥ १८ ॥

सालोक्यात्साहचर्याद्वा तानि नैपातिकानि तु ।

तस्माद्बहुप्रकारेऽपि सूक्ते स्यात्सूक्तभागिनी ॥ १९ ॥

देवता तद्यथा सूक्तम् अविशेषं प्रतीयते ।

भिन्ने सूक्ते वदेदेव देवतामिह लिङ्गतः ॥ २० ॥

तत्र तत्र यथावच्च मन्त्रान्कर्मसु योजयेत् ।

देवतायाः परिज्ञानात् तच्चि कर्म समृध्यते ॥ २१ ॥

साद्यन्तयोस्तु सूक्तानां प्रसङ्गपरिकीर्तनात् ।

स्त्रीतृभिर्देवता नाम्ना उपेक्ष्येतेह मन्त्रवित् ॥ २२ ॥

तत्सत्त्वाहुः कतिभ्यस्तु कर्मभ्यो नाम जायते ।

सत्त्वानां वैदिकानां वा यद्वान्यदिह किञ्चन ॥२३॥

नवभ्य इति नैरुक्ताः पुराणाः कवयश्च ये ।

मधुकः श्वेतकेतुश्च गालवश्चैव मन्वते ॥२४॥

निवासार्कर्मणो रूपान् मङ्गलाद्वाचैश्चाशिषः ।

यदृच्छोपवसनात् तथामुष्यायणाच्च यत् ॥२५॥

चतुर्भ्य इति तत्राहुर यास्कगार्ग्यैरथीतराः ।

आशिषोऽथार्थवैरूपाद् वाचैः कर्मण एव च ॥२६॥

५॥

सर्वाण्येतानि नामानि कर्मतस्त्वाह शौनकः ।

आशी रूपं च वाच्यं च सर्वं भवति कर्मतः ॥२७॥

यदृच्छोपवसनात् तथामुष्यायणाच्च यत् ।

तथा तदपि कर्मैव तच्छृणुध्वं च हेतवः ॥२८॥

प्रजाः कर्मसमुत्था हि कर्मतः सत्त्वसंगतिः ।

क्वचित्संजायते सच्च निवासान्तत्प्रजायते ॥२९॥

यादृष्टिकं तु नामाभि धीयते यच्च कुत्रचित् ।

औपम्यादपि तद्विद्याद् भावस्यैवेह कस्यचित् ॥३०॥

नाकर्मकोऽस्ति भावो हि न नामास्ति निरर्थकम् ।

नान्यत्र भावान्नामानि तस्मात्सर्वाणि कर्मतः ॥३१॥

६॥

मङ्गलात्क्रियते यच्च नामोपवसनाच्च यत् ।

भवत्येव तु सा ह्याशीः स्वस्त्यादेर्मङ्गलादिह ॥३२॥

अपि कुत्सितनामायम् इह जीवेत्कथं चिरम् ।

इति क्रियन्ते नामानि भूतानां विदितान्यपि ॥३३॥

मन्त्रा नानाप्रकाराः स्युर् दृष्टा ये मन्त्रदर्शिभिः ।

स्तुत्या चैव विभूत्या च प्रभावाद्देवतात्मनः ॥३४॥

स्तुतिः प्रशंसा निन्दा च संशयः परिदेवना ।

स्पृहाशीः कथ्यना याज्ञा प्रश्नः प्रैषः प्रवल्हिका ॥३५॥

नियोगश्चानुयोगश्च श्लाघा विलपितं च यत् ।
 आचिख्यासाथ संलापः पवित्राख्यानमेव च ॥३६॥ ७॥
 आहनस्या नमस्कारः प्रतिराधस्तथैव च ।
 संकल्पश्च प्रलापश्च प्रतिवाक्यं तथैव च ॥३७॥
 प्रतिषेधोपदेशौ च प्रमादापह्नवौ च ह ।
 उपप्रेषश्च यः प्रोक्तः संजरो यश्च विस्मयः ॥३८॥
 आक्रोशोऽभिष्टवश्चैव क्षेपः शापस्तथैव च ।
 उपसर्गो निपातश्च नाम चाख्यातमित्यपि ॥३९॥
 भूतं भयं भविष्यं च पुमान् स्त्री च नपुंसकम् ।
 एवं प्रकृतयो मन्त्राः सर्ववेदेषु सर्वशः ॥४०॥
 वाक्यार्थदर्शनार्थीया ऋचोऽर्थर्चाः पदानि च ।
 ब्राह्मणे चाथ कल्पे च निगद्यन्तेऽत्र कानिचित् ॥४१॥ ८॥
 शब्देनोच्चरितेनेह येन द्रव्यं प्रतीयते ।
 तदक्षरविधौ युक्तं नामेत्याहुर्मनीषिणः ॥४२॥
 अष्टौ यत्र प्रयुज्यन्ते नानार्थेषु विभक्तयः ।
 तन्नाम कवयः प्राहुर भेदे वचनलिङ्गयोः ॥४३॥
 क्रियासु बह्वीष्वभिसंश्रितो यः पूर्वापरीभूत इहैक एव ।
 क्रियाभिनिर्वृत्तिवशेन सिद्ध आख्यातशब्देन तमर्थमाहुः ॥४४॥
 क्रियाभिनिर्वृत्तिवशोपजातः कृदन्तशब्दाभिहितो यदा स्यात् ।
 संख्याविभक्त्यवयवलिङ्गयुक्तो भावस्तदा द्रव्यमिवोपलक्ष्यः ॥४५॥ ९॥
 यथा नानाविधैः शब्दैर् अपश्यन्नुषयः पुरा ।
 विविधानीह वाक्यानि तान्यनुक्रमतः शृणु ॥४६॥
 रूपादिभि स्तुतिः प्रोक्ता आशीः स्वर्गादिभिस्तथा ।
 यानि वाक्यान्यतोऽन्यानि तान्यपि स्युरनेकधा ॥४७॥
 मन्त्रे प्रशंसा भोजस्य चित्र इत् सोभरे स्तुतिः ।

आक्रोशार्थास्तु दृश्यन्ते माता चेत्यभिमेयति ॥४८॥

ऋङ् मोघमन्नं निन्दा च शापो यो मेत्यृगेव तु ।

यात्रा यदिन्द्र चित्रेति क्षेपोऽभीदमिति तृचि ॥४९॥

आशीस्तु वात आ वातु दण्डेति परिदेवना ।

प्रश्नश्च प्रतिवाक्यं च पृच्छामि त्वेत्यृचौ पृथक् ॥५०॥

१०॥

संशयोऽधः स्विदासीच्च कथना स्यादहं मनुः ।

इमं नो यज्ञमित्यस्यां नियोगः पाद उच्यते ॥५१॥

इह ब्रवीत्वनुयोगः संलाप ऋगुपोप मे ।

प्रतिषेधोपदेशौ तु अक्षैर्मैत्यक्षसंस्तुतौ ॥५२॥

आख्यानं तु हये जाये विलापः स्यान्नदस्य मा ।

अवीरामात्मनः श्लाघा सुदेव इति तु स्पृहा ॥५३॥

नमस्कारः शुनःशेपे नमस्ते अस्तु विद्युते ।

संकल्पयन्निदं तुल्योऽहं स्यामिति यदुच्यते ॥५४॥

संकल्पस्तु यदिन्द्राहं प्रलापस्त्वैतशस्य यः ।

महानग्न्याहनस्या स्यात् प्रतिराधो भुगित्यपि ॥५५॥

११॥

प्रमादस्त्वेष हन्ताहं न स स्व इत्यपहूवः ।

इन्द्राकुत्सेत्युपप्रैषो न विजानामि संज्वरः ॥५६॥

होता यक्षदिति प्रैषः को अद्येति तु विस्मयः ।

जामयेऽपहूवो नैषा विततादिः प्रवल्हिका ॥५७॥

न मृत्युरासीदित्येताम् आचिख्यासां प्रचक्षते ।

अभिशापोऽप्रजाः सन्तु भद्रमाशीस्तु गोतमे ॥५८॥

बह्वेषेवंप्रकारं तु शक्यं द्रष्टुमितीदृशम् ।

वक्तुं प्रयोगतश्चैषाम् ऋक्सूक्तार्धचंसंश्रितम् ॥५९॥

एते तु मन्त्रवाक्यार्था देवतां सूक्तभागिनीम् ।

संश्रयन्ते यथान्यायं स्तुतिस्त्वचानुमानिकी ॥६०॥

१२॥

भवद्भूतस्य भव्यस्य जङ्गमस्यावरस्य च ।

अस्यैके सूर्यमेवैकं प्रभवं प्रलयं विदुः ॥ ६१ ॥

असतश्च सतश्चैव योनिरेषा प्रजापतिः ।

यदक्षरं च वाच्यं च यथैतद्भूतं शाश्वतम् ॥ ६२ ॥

कृत्वेष हि त्रिधात्मानम् एषु लोकेषु तिष्ठति ।

देवान्यथायथं सर्वान् निवेश्य स्वेषु रश्मिषु ॥ ६३ ॥

एतद्भूतेषु लोकेषु अग्निभूतं स्थितं त्रिधा ।

ऋषयो गीर्भिरर्चन्ति व्यञ्जितं नामभिस्त्रिभिः ॥ ६४ ॥

तिष्ठत्येष हि भूतानां जठरे जठरे जलन् ।

विस्थानं चैनमर्चन्ति होत्रायां वृक्तवर्हिषः ॥ ६५ ॥

१३ ॥

इहैष पवमानोऽग्निर् मध्यमोऽग्निर्वनस्पतिः ।

अमुष्मिन्नेव विप्रैस्तु लोकेऽग्निः शुचिरुच्यते ॥ ६६ ॥

इहाग्निभूतस्त्वृषिभिर् लोके स्तुतिभिरीकृतः ।

जातवेदा स्तुतो मध्ये स्तुतो वैश्वानरो दिवि ॥ ६७ ॥

रसान् रश्मिभिरादाय वायुनायं गतः सह ।

वर्षत्येष च यल्लोके तेनेन्द्र इति स स्मृतः ॥ ६८ ॥

अग्निरस्मिन्नथेन्द्रस्तु मध्यतो वायुरेव च ।

सूर्यो दिवीति विज्ञेयास्तु तिस्र एवेह देवताः ॥ ६९ ॥

एतासामेव साहाय्यान् नामान्यत्वं विधीयते ।

तत्तत्स्थानविभागेन तत्र तत्रेह दृश्यते ॥ ७० ॥

१४ ॥

तासामियं विभूतिर्हि नामानि यदनेकशः ।

आहुस्तासां तु मन्त्रेषु कवयोऽन्योन्ययोनिताम् ॥ ७१ ॥

यथास्थानं प्रदिष्टास्ता नामान्यत्वेन देवताः ।

तज्जक्तास्तप्रधानाश्च केचिदेवं वदन्ति ताः ॥ ७२ ॥

पृथक्पुरस्ताद्ये तूक्ता लोकादिपतयस्त्रयः ।

तेषामात्मैव तत्सर्वं यद्यद्भक्तिः प्रकीर्त्यते ॥७३॥
 तेजस्वेवायुधं प्राहुर वाहनं चैव यस्य यत् ।
 इमामैन्द्रीं च दिव्यां च वाचमेवं पृथक् स्तुताम् ॥७४॥
 बहुदेवता स्तुतयो द्विवत्संस्तुतयश्च याः ।
 प्राधान्यमेव सर्वासु पतीनामेव तास्वपि ॥७५॥ १५॥
 स्थानं नामानि भक्तीश्च देवताया स्तुतौ स्तुतौ ।
 संपादयन्नुपेक्षेत यां कांचिदिह संपदम् ॥७६॥
 अग्निभक्तिस्तुतान्सर्वान् अग्नावेव समापयेत् ।
 यदिन्द्रभक्ति तच्चेन्द्रे सूर्ये सूर्यानुगं च यत् ॥७७॥
 निरूप्यते हविर्यस्यै सूक्तं च भजते च या ।
 सैव तत्र प्रधानं स्यान् न निपातेन या स्तुता ॥७८॥
 इति त्रयाणामेतेषाम् उक्तः सामासिको विधिः ।
 समासेनैवमुक्तस्तु विस्तरेण त्वनुक्रमः ॥७९॥
 अवश्यं वेदितव्यो हि नाम्नां सर्वस्य विस्तरः ।
 न हि नामान्यविज्ञाय मन्त्राः शक्या हि वेदितुम् ॥८०॥ १६॥ ✓
 सत्त्वान्यमूर्तान्यपि च देवतावन्महर्षयः ।
 तुष्टुवुर्ऋषयः शक्त्या तासु तासु स्तुतिष्विह ॥८१॥
 यैस्त्वग्निरिन्द्रः^१ सोमश्च^२ वायुः^३ सूर्यो^४ बृहस्पतिः^५ ।
 चन्द्रोऽथ^६ विष्णुः^७ पर्जन्यः^८ पूषा^९ चापृभवोऽश्विनौ^{१०} ॥८२॥
 रोदसी^{११} मरुतो^{१२} देवाः^{१३} पृथिव्यापः^{१४} प्रजापतिः^{१५} ।
 देवौ च^{१६} मित्रावरुणौ^{१७} पृथक् सह च तावुभौ^{१८} ॥८३॥
 विश्वे^{१९} च देवाः^{२०} सविता^{२१} त्वष्टा^{२२} वै रूपकृन्मतः^{२३} ।
 अश्वोऽक्षमृत्विजो^{२४} वज्रो^{२५} यावाणो^{२६} रथसंयुताः^{२७} ॥८४॥
 स्तुताः पृथक् पृथक् स्वैः स्वैः सूक्तैर्ऋग्भिश्च नामभिः ।
 स्तुतौ स्तुतौ प्रवक्ष्यामि तानि तेषामनुक्रमात् ॥८५॥ १७॥

व्यवस्येन्मन्त्रमाग्नेयं लिङ्गैरग्रेष्व लक्षितम् ।

हविष्पाङ्क्तिप्रधानैश्च नामाह्वानैश्च केवलैः ॥८६॥

ऐन्द्रस्तु मन्त्रो वायव्यैर् लिङ्गैरैन्द्रेष्व लक्ष्यते । *marks of Vay*
denominations
 नामधेयैश्च वज्रस्य बलकृत्या बलेन च ॥८७॥ *might, action*
 सौर्यस्तु लिङ्गैः सूर्यस्य गुणैः सर्वैश्च तैजसैः । *might*

नामधेयैश्च चन्द्रस्य सूक्तं च भजतेऽत्र यैः ॥८८॥

एतासां देवतानां तु नामधेयानुकीर्तनैः ।

यस्य यस्येह यावन्ति न व्यवस्यन्त्यतोऽन्यथा ॥८९॥

अयं प्रयोगस्त्वेतेषां ज्योतिषां त्रिषु वर्तताम् ।

लोकेषु मन्त्रविद्विजान् प्रयोगे नावसीदति ॥९०॥

नीयतेऽयं नृभिर्यस्मान् नयत्यस्मादसौ च तम् ।

तेनेमौ चक्रतुः कर्म सनामानौ पृथक् पृथक् ॥९१॥

यद्विद्यते हि जातः सज् जातैर्यद्वाच विद्यते ।

तेनेमौ तुल्यनामानौ उभौ लोकौ समाप्नुतः ॥९२॥

विमृजन्नयमेतेषां भ्राजते व्योम्नि मध्यमः ।

निपातमात्रे कथ्यन्ते तथाग्नेयानि कानिचित् ॥९३॥

अर्चिभिः केशयं त्वग्निर् विद्युद्भिश्चैव मध्यमः । *अर्चिभिः रश्मि*

असौ तु रश्मिभिः केशी तेनैनानाह केशिनः ॥९४॥ *विद्युद्भिः*

एतेषां तु पृथक्त्वेन त्रयाणां केशिनामिह । *रश्मिभिः*

संलक्ष्यन्ते प्रक्रियासु त्रयः केशिन इत्यृचि ॥९५॥

न चैवेषां प्रसूतिर्वा विभूतिस्थानजन्म वा ।

निर्वक्तुं शक्यमेतैर्हि कृत्स्नं व्याप्नमिदं जगत् ॥९६॥

वैश्वानरं अत्रिती ह्यग्निर् अग्निं वैश्वानरः अत्रिः ।

अनयोर्जातवेदास्तु तथैते जातवेदसी ॥९७॥

सालोक्याच्चैकजातत्वाद् व्याप्तिमत्त्वात् तेजसः ।

तथैते ?

तस्य तस्येह देवत्वं दृश्यन्ते च पृथक् स्तुताः ॥९८॥

यत्स्वाग्नेयमिति ब्रूमः सूक्तभाक् तत्र पार्थिवः ।

जातवेदस्यमित्युक्ते सूक्तेऽस्मिन्मध्यमः स्मृतः ॥९९॥

वैश्वानरीयमिति तु यत्र ब्रूमोऽथ वा क्वचित् ।

सूर्यः सूक्तस्य भाक् तत्र ज्ञेयो वैश्वानरस्तुतौ ॥१००॥

2011

सूर्यप्रसूतावग्नी तु दृष्टौ पार्थिवमध्यमौ ।

एतेषामेव लोकानां त्रयाणामध्वरेऽध्वरे ॥ १०१ ॥

रोहात्म्यवरोहेण चिकीर्षन्नाग्निमास्तम् ।

शस्त्रं वैश्वानरीयेण सूक्तेन प्रतिपद्यते ॥ १०२ ॥

ततस्तु मध्यमस्थाना देवतास्त्वनुशंसति ।

रुद्रं च मरुतश्चैव स्तोत्रियेऽग्निमिमं पुनः ॥१०३॥ x

यथैतदुक्तमेतेषां विभूतिस्थानसंभवम् ।

तथा च देवदेवस्य तत्र तत्रेह दृश्यते ॥ १०४ ॥

यद्यत्र पृथिवीस्थानं पार्थिवं चाग्निमाश्रितम् ।

तत्सर्वमानुपूर्व्येण कथ्यमानं निबोधत ॥ १०५ ॥

२१॥

जातवेदाः श्रितो ह्यग्निम् अग्निं वैश्वानरः श्रितः ।

द्रविणोदास्तथेधमश्च श्रितश्चाग्निं तनूनपात् ॥१०६॥

नराशंसः श्रितश्चैनम् एनमेवाश्रितस्त्रिबलः ।

बर्हिर्द्वारश्च देव्योऽग्निम् एनमेव तु संश्रिताः ॥१०७॥

नक्तोषासा च दैव्यौ च होतारावेतदाश्रयौ ।

देव्यस्तिस्रः श्रिताश्चैनं त्वष्टा चैवैतदाश्रयः ॥१०८॥

श्रितो वनस्पतिश्चैनं स्वाहाकृतय एव च ।

अश्वश्च शकुनिश्चैव मण्डूकाश्चैतदाश्रयाः ॥१०९॥

यावाणश्चैनमक्षाश्च नराशंसस्तथा रयः । ग्रावाणः अक्ष = धूल

दुन्दुभिश्चेषुधिश्चैनं हस्तमोऽभीश्वो धनुः ॥११०॥ X २२॥

इष्टा-वत्सल

c
अभिज्ञ = reign upon

హస్తాక్షరములు = బాగా చదువడానికి గీతాక్షరములు

ज्या चैतदाश्रितेषु^२ श्रिता अश्वाजनी च या ।

वृषभो दुग्ध^{Mallet}श्चेनम् एनं पितृलूलूलम् ॥१११॥ पितुः = १११

नद्यश्चैवैनमापश्च सर्वा ओषधयश्च ह ।

राष्ट्रप्राप्ताय्यरण्यानी श्रद्धेका पृथिवी तथा ॥११२॥ रात्री ३।

भजेते चैनमेवात्नी इन्द्रभूते च रोदसी ।

मुसलोलूलूले चैनं हविर्धाने च ये स्मृते ॥११३॥ ४. ११३. ११३

जोष्टी चोर्जाहुती चैनं शुतुद्र्या च विपाद् सह ।

यौ च देवौ शुनासीरो तौ चाग्नी चैतदाश्रयौ ॥११४॥

लोकोऽयं यच्च वै प्रातः सवनं क्रियते मखे ।

वसन्तशरदौ चर्तुः सोमोऽनुष्टुबधो चिवृत् ॥११५॥ २३।

गायत्री चैकविंशश्च यच्च साम रथन्तरम् ।

साध्याः साम च वैराजम् आश्राध वसुभिः सह ॥११६॥

इन्द्रेण च मरुद्भिश्च सोमेन वरुणेन च ।

पर्जन्येनर्तुभिश्चैव विष्णुना चास्य संस्तवः ॥११७॥ shares pra

अस्यैवामेक्षु पूष्णा च साम्राज्यं वरुणेन च । shares sover

देवतामर्षतत्त्वज्ञो मन्त्रैः संयोजयेद्विः ॥११८॥

असंस्तुतस्यापि सतो हविरेकं निरुप्यते ।

देवतावाहनं चैव वहनं हविषां तथा ॥११९॥

कर्म दृष्टे च यत्किञ्चिद् विषये परिवर्तते ।

इत्युक्तोऽयं गणः सर्वः पृथिव्यग्न्याश्रयो महान् ॥१२०॥ २४॥

अथैन्द्रो मध्यमस्थानो गणः सोऽयमतः परः ।

विमानानि च दिव्यानि गणश्चाप्सरसां तथा ॥१२१॥

इन्द्राश्रयस्तु पर्जन्यो रुद्रो वायुर्वृहस्पतिः ।

वरुणः कक्ष मृत्युश्च देवश्च ब्रह्मणस्पतिः ॥१२२॥

मन्युश्च विश्वकर्मा च मित्रः क्षेचपतिर्यमः ।

ताक्ष्यो वास्तोष्पतिश्चैव सरस्वांश्चैवमत्र ह ॥१२३॥

अपांनपाहधिक्राश्च सुपर्णोऽथ पुरुरवाः ।

ऋतोऽसुनीतिर्वेनश्च तस्यैतस्याश्रयेऽदितिः ॥१२४॥

त्वष्टा च सविता चैव वातो वाचस्पतिस्तथा ।

धाता प्रजापतिश्चैव अथर्वाणश्च ये स्मृताः ॥१२५॥

श्येनश्चैवैवमग्निश्च तयेळा चैव या स्मृता ।

विधातेन्दुरहिर्बुध्न्यः सोमोऽहिरथ चन्द्रमाः ॥१२६॥

विश्वानरश्च वै देवो रुद्राणां संस्तुतो गणः ।

मरुतोऽङ्गिरसश्चैव पितरश्चर्भुभिः सह ॥१२७॥

राका वाक् सरमाप्ताश्च भृगवोऽग्न्या सरस्वती ।

यम्युर्वशी सिनीवाली पथ्या स्वस्तिरुषाः कुहूः ॥१२८॥ x स्वस्ति

पृथिव्यनुमतिर्धेनुः सीता लाक्षा तथैव गौः ।

गौरी च रोदसी चैव इन्द्राण्याश्चैष वै पतिः ॥१२९॥

छन्दस्त्रिष्टुप् च पङ्क्तिश्च लोकानां मध्यमश्च यः ।

एतेष्वेवाश्रयो विद्यात् सवनं मध्यमं च यत् ॥१३०॥

ऋतू च यीष्महेमन्तौ यच्च सामोच्यते बृहत् ।

शक्करीषु च यज्ञीतं नाम्ना तत्साम शाक्करम् ॥१३१॥ ✓

नाम्ना तत्साम शाक्करम् ॥

२६॥

॥ इति बृहदेवतायां प्रथमोऽध्यायः ॥

आह चैवास्य द्वौ स्तोमाव् आश्रयौ शकटायनः ।
 यश्च पञ्चदशो नाम्ना संख्यया चिणवश्च यः ॥१॥
 संस्तुतश्चैव पूष्णा च विष्णुना वरुणेन च ।
 सोमवाध्वग्निकुत्सैश्च ब्रह्मणस्पतिनैव च ॥२॥
 बृहतस्पतिना चैव नाम्ना यश्चापि पर्वतः ।
 कामुचित्केचिदित्याहुर् निपाता स्तुतिषु स्तुताः ॥३॥
 मिचश्च श्रूयते देवो वरुणेन सहासकृत् ।
 रुद्रेण सोमः पूष्णा च पुनः पूषा च वायुना ॥४॥
 वातेनैव च पर्जन्यो लक्ष्यतेऽन्यत्र वै क्वचित् ।
 ऋक्षवर्धर्चेषु पादेषु सूक्तेष्वेषु तु कृत्स्नशः ॥५॥ ✓
 रसादानं तु कर्मस्य वृचस्य च निवर्हणम् ।
 स्तुतेः प्रभुत्वं सर्वस्य बलस्य निखिला कृतिः ॥६॥ १॥
 इत्येन्द्रो मध्यमस्थानो गणः सम्यगुदाहृतः ।
 यः परस्तु गणः सौर्यो द्युस्थानस्तं निबोधत ॥७॥
 तस्य मुख्यतमौ देवाव् अश्विनौ सूर्यमाश्रितौ ।
 वृषाकपायी सूर्यो^३षाः सूर्यस्यैव तु पत्नयः ॥८॥
 अमुतोऽर्वाङ् निवर्तनो प्रतिलोमास्तदाश्रयाः ।
 पुरोदयात्तामुत्तमं सूर्यो मध्यादिने स्थिते ॥९॥
 वृषाकपायी* सूर्यस्य तामेवाहुस्तु निमुचि । setting
 तस्याश्रये सरण्यूश्च भगः पूषा वृषाकपिः ॥१०॥
 यमो वैश्वानरो विष्णुर् वरुणश्चैकपादजः ।
 पृथिवी च समुद्रश्च देवाः सप्तर्षयश्च ये ॥११॥ २॥

आदित्याः केशिसाध्याश्च सविता वसुभिर्मनुः ।
 दध्यङ्ग्यर्वा विश्वे च वाजिनो देवपत्नयः ॥१२॥
 असौ तृतीयं सवनं लोकः साम च रैवतम् ।
 वैरूपं चैव वर्षाश्च शिशिरोऽथ ऋतुस्तथा ॥१३॥
 चयस्त्रिंशश्च य स्तोमः क्लृप्ता सप्तदशश्च यः ।
 छन्दश्च जगती नाम्ना तथातिछन्दसश्च याः ॥१४॥ ✓
 पौरुषं चाहुरस्यैतत् सर्वमेव तु पौरुषम् ।
 एतस्यैव तु विज्ञेया देवाः संस्तविकास्तयः ॥१५॥
 चन्द्रमाश्चैव वायुश्च यं* च संवत्सरं विदुः ।
 केचित्तु निर्वपन्त्यस्य सौर्यवैश्वानरं हविः ॥१६॥ ३॥
 सौर्यवैश्वानरीयं हि तत्सूक्तमिव दृश्यते ।
 ऋगर्धर्चोऽथवा पादो बृचो वा यदि वा तृचः ॥१७॥
 अनेन तु प्रवादेन दृष्टा मूर्धन्वता स्तुतिः ।
 सूर्यवैश्वानराग्नीनाम् ऐकात्म्यमिह दृश्यते ॥१८॥ ✕
 हरणं तु रसस्यैतत् कर्मासुत्रं च रश्मिभिः ।
 येन नातिविजानन्ति सर्वभूतानि चक्षुषा ॥१९॥
 विभागमिममेतेषां विभूतिस्थानसंभवम् ।
 संयग्विजानन्मन्त्रेषु तं तु कर्मसु योजयेत् ॥२०॥ ✓
 अध्यापयन्नधीयानो मन्त्रं चैवानुकीर्तयन् ।
 स्थानं सालोक्यं सायुज्यम् एतेषामेव गच्छति ॥२१॥ ४॥
 अग्नेस्तु यानि सूक्तानि पञ्च नामानि कारवः ।
 षड्विंशतिस्तथेन्द्रस्य प्राहुः सूर्यस्य सप्त च ॥२२॥
 तेषां पृथङ्निर्वचनम् एकैकस्येह कर्मजम् ।
 उच्यमानं यथान्यायं शृणुध्वमखिलं मया ॥२३॥
 जातो यदये भूतानाम् अयणीरध्वरे च यत् ।

१
ओदा

नाच्चा संनयते वाङ्गं स्तुतोऽग्निरिति सूरिभिः ॥२४॥

द्रविणं धनं बलं वापि प्रायहयेन कर्मणा ।

तत्कर्म दृष्ट्वा कुत्सस्तु प्राहेनं द्रविणोदसम् ॥२५॥

२
पात्

अयं तनूनपादग्निरस्सौ हि तननात्तनुः ।

ततस्तु मध्यमो जज्ञे स्थानेऽयं मध्यमात्ततः ॥२६॥

अनन्तरां प्रजामाहुरनपादिति कृपण्यवः ।

प्रजा = संत

नपादमुष्य चैवायम् अग्निस्तेन तनूनपात् ॥२७॥ ✓

३
शंस

पृथक्तेन समामैस्तु यज्ञे यच्छस्यते नृभिः ।

स्तुवन्त्याप्रीषु तेनेमं नराशंसं तु कारवः ॥२८॥

४
मान

पुनाति यदिदं विष्णुम् एवाग्निः पार्थिवोऽथ च ।

वैखानसर्षिभिस्तेन पवमान इति स्तुतः ॥२९॥

५
विदा

भूतानि वेद यज्जातो जातवेदाथ कथ्यते ।

यच्चैष जातविद्योऽभूद् वित्तं जातोऽधिवेत्ति वा ॥३०॥

विद्यते सर्वभूतैर्हि यद्वा जातः पुनः पुनः ।

तेनैष मध्यभागेन्द्रो जातवेदा इति स्तुतः ॥३१॥

६
यु

अणिष्ठ एष यत्तु चीन् व्यापैको व्योम्नि तिष्ठति ।

तेनैनमृषयोऽर्चन्तः कर्मणा वायुमब्रुवन् ॥३२॥

चीणीमान्यावृणोत्येको मूर्तेन तु रसेन यत् ।

तयैनं वरुणं शक्या स्तुतिष्वाहुः कृपण्यवः ॥३३॥ ✓

अरोदीदन्तरिक्षे यद् विद्युद्दृष्टिं ददन्नृणाम् ।

चतुर्भिर्ऋषिभिस्तेन रुद्र इत्यभिसंस्तुतः ॥३४॥ X कठवः कुत्स

चतुर्विधानां भूतानां प्राणो भूता व्यवस्थितः । शृत्समदः वति

इष्टे चैवास्य सर्वस्य तेनेन्द्र इति स स्मृतः ॥३५॥

इरां दृणाति यत्काले मरुद्भिः सहितोऽक्षरे ।

रवेण महता युक्तम् तेनेन्द्रमृषयोऽब्रुवन् ॥३६॥

७।

यदिमां प्रार्जयत्येको रसेनाम्बरजेन गाम् ।

कालेऽचिरौर्वणश्चर्षी तेन पर्जन्यमाहृतः ॥३७॥

तर्पयत्येष यल्लोकाञ् जन्यो जनहितश्च यत् ।

परो जेता जनयिता यद्वाग्नेयस्ततो जगौ ॥३८॥

बृहन्तौ पाति यल्लोकाब् एष द्वौ मध्यमोत्तमौ ।

बृहता कर्मणा तेन बृहस्पतिरितीकृतः ॥३९॥

ब्रह्म वाग् ब्रह्म सत्यं च ब्रह्म सर्वमिदं जगत् ।

पातारं ब्रह्मणस्तेन शौनहोत्र स्तुवञ्जगौ ॥४०॥

अन्नं क्षितिभ्यो विदधद् यदृतुष्वविशत्क्षितौ ।

तेनैनमाह क्षेत्रस्य वामदेव स्तुवन्पतिम् ॥४१॥

मनसेमं तु यद्दृश्यं मध्यमं लोकमाश्रितम् ।

शंसत्सत्येन सत्ये वै स एष स्तुतवानृतम् ॥४२॥

रवेणान्तरसैः क्षिप्रै स्थितो व्योम्येष मायया ।

ऋतस्य श्लोक इत्येष पुनश्चैनं ततोऽब्रवीत् ॥४३॥

वास्तु प्रयङ्ग्लोकस्य मध्यमः स तु पाति यत् ।

तेन वास्तोष्पतिं प्राह चतुर्भिरिममौर्वणः ॥४४॥ ✓

वाचा वेदा ह्यधीयन्ते वाचा छन्दांसि तत्र ह ।

अथो वाक् सर्वमेवेदं तेन वाचस्पति स्तुतः ॥४५॥

न कुतश्चन यद्दीनो वृत्वा तिष्ठति मध्यमः ।

राहूगण ऋषिस्तेन प्राहैनं गीतमोऽदितिम् ॥४६॥

प्रजाभ्यस्त्वेष यच्छर्म कमिच्छन्मनसा सुखम् ।

हिरण्यगर्भस्तेनैनम् ऋषिरर्चन्नुवाच कम् ॥४७॥

इह प्रजाः प्रयच्छन्स संगृहीत्वा प्रयाति च ।

ऋषिर्विवस्वतः पुत्रं तेनाहैनं यमो यमम् ॥४८॥

मिचीकृत्य जना विश्वे यदिमं पर्युपासते ।

अग्नि. और्वण = ३

पुत्रः = वासिष्ठः

आग्नेयः = कुमारः

अग्निपुत्रः

अन्तरसैः = अन्तर +

८॥

माया = Magical power

the call of Rikā

कम् = सुखम्

मित्र इत्याह तेनैनं विश्वामित्र स्तुवन्स्वयम् ॥४९॥

निदाघमासातिगमे यदृतेनावति क्षितिम् । *रत = water*

विश्वस्य जनयन्कर्म विश्वकर्मेण तेन सः ॥५०॥

सरांसि घृतवन्धस्य सन्ति लोकेषु यन्त्रिषु ।

सरस्वन्तमिति प्राह वाचं प्राहुः सरस्वतीम् ॥५१॥

प्राणभूतस्तु भूतेषु यद्वेनत्येषु तिष्ठति ।

तेनैनं वेनमाहर्षिर् वेनो नामेह भार्गवः ॥५२॥

ससृजे मासि मास्येनम् अभिमत्य तपोऽयजम्* ।

तेनैनं मन्युरित्याह मन्युरेव तु तापसः ॥५३॥

यदन्तकाले भूतानाम् एक एव नयत्यसून् ।

तेनासुनीतिरुक्तोऽयं स्तुवता श्रुतबन्धुना ॥५४॥

निदाघमासातिगमे जन्म मध्ये भवत्यपाम् ।

नप्रारमाह तेनैनम् ऋषिर्गृत्समद स्तुवन् ॥५५॥

अपामन्वरगर्भोऽयम् आदधत्तोऽष्टमासिकम् ।

यत्क्रन्दत्यसकुन्मध्ये दधिक्रास्तेन कथ्यते ॥५६॥

मासेन संभृतं गर्भे नवमेनाथ मासिकम् ।

स्वयं क्रन्दन्धातुर्व्या धातेत्यृग्भिः स गीयते ॥५७॥ *धाता*

स्त्रीर्णेऽन्तरिक्षे क्षियति यद्वा तूर्णे क्षरत्यसौ ।

अरिहनेमिस्तार्क्ष्यर्षिस् तार्क्ष्यं तेनैवमुक्तवान् ॥५८॥

रुवन्धोऽन्युदयं याति कृन्तवाङ्मसृजन्नपः ।

पुरुवरसमाहैनं स्ववाक्येनोरुवासिनी ॥५९॥

यत्तु प्रच्यावयन्नेति घोषेण महता मृतम्* ।

तेनै मृत्युमिमं सन्तं स्तौति मृत्युरिति स्वयम् ॥६०॥

नाम्ना संकुमुको नाम यमपुत्रो जघन्यजः ।

संवर्तयंस्तमः सूर्याद् उषसं च प्रवर्तयन् ॥६१॥

दिवाकरं प्रसौत्येकः सविता तेन कर्मणा ।
 उदितो भासयंल्लोकान् इमांश्चैष स्वरश्मिभिः ।
 स्वयं वसिष्ठस्तेनैनम् ऋषिराह स्तुवन्भगम् ॥ ६२ ॥ १२ ॥
 पुथन् क्षितिं पोषयति प्रणुदन् रश्मिभिस्तमः ।
 तेनैनमस्तौत्पूषेति भरद्वाजस्तु पञ्चभिः ॥ ६३ ॥
 चीणि भान्ति रजांस्यस्य यत्पदानि तु तेजसा ।
 तेन मेधातिथिः प्राह विष्णुमेनं त्रिविक्रमम् ॥ ६४ ॥ ✓
 कृत्वा सायं पृथग्याति भूतेभ्यस्तमसोऽत्यये ।
 प्रकाशं किरणैः कुर्वेत् तेनैनं केशिनं विदुः ॥ ६५ ॥
 संप्रत्येकैकशस्त्वेनं यन्मन्यन्ते पृथङ्गराः ।
 विश्वे विश्वानरस्तेन कर्मणा स्तुतिषु स्तुतः ॥ ६६ ॥
 वृषैष कपिलो भूत्वा यन्नाकमधिरोहति ।
 वृषाकपिरसौ तेन विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ।
 रश्मिभिः कम्पयन्नेति वृषा वर्षिष्ठ एव सः ॥ ६७ ॥ १३ ॥
 सायाहूकाले भूतानि स्वापयन्नस्तमेति यत् ।
 वृषाकपिरितो वा स्याद् इति मन्त्रेषु दृश्यते ॥ ६८ ॥
 त्रिषु धन्वेति हीन्द्रेण प्रयुक्तो वारिषाकपे ।
 विष्णातेर्विशतेर्वा स्याद् वेवेष्टेर्याभिकर्मणः ।
 विष्णुर्निरुच्यते सूर्यः सर्वे सर्वान्तरश्च यः ॥ ६९ ॥
 पञ्च षड्विंशतिश्चैव यानि नामानि सप्त च ।
 सम्यगग्नीन्द्रसूर्याणां तान्युक्तानि यथाक्रमम् ॥ ७० ॥
 नैपातिकानां नाम्नां तु प्रागुक्तैर्नामलक्षणैः ।
 संपन्नानां पृथक्त्वेन परिसंख्या न विद्यते ॥ ७१ ॥ १४ ॥
 पार्थिवी मध्यमा दिव्या वागपि त्रिविधा तु या ।
 तस्याः सूक्तानि नामानि यथास्थानं निबोधत ॥ ७२ ॥

ॐ ३.

कृत्तं तु भजते सूक्तम् एषा नद्य स्तुता भुवि ।
 यदा चैनं भजन्यापो यदा चौषधयो यदा ॥७३॥
 अरण्यानी च रात्री च श्रद्धा चोषाः सरस्वती ।
 पृथिवी चैव नामैषा भूत्वाप्यर्चं* भजन्ति च ॥७४॥
 अग्रायी नामतोऽप्येषा भूत्वाग्नेयेषु केषुचित् ।
 स्तुता निपातमात्रेण तत्र तत्रेह दृश्यते ॥७५॥
 मध्ये सत्यदितिर्वाक् च भूत्वा चैषा सरस्वती ।
 समयं भजते सूक्तं त्रिभिरेव तु नामभिः ॥७६॥
 एषैव दुर्गा भूत्वर्चं कृत्वा स्यात्सूक्तभागिनी ।
 तन्नामानि यमीन्द्राणी सरमा रोमशोर्वशी ।
 भवत्यग्या सिनीवाली राका चानुमतिः कुहूः ॥७७॥
 गौर्धेनुर्देवपत्न्योऽष्ट्या पथ्या स्वस्तिश्च रोदसी ।
 नैपातिकानि ऋग्भाज्जि येषां नामानि कानिचित् ॥७८॥
 यदा तु वाग्भवत्येषा सूर्यामुं लोकमाश्रिता ।
 तथा सूक्तमुषा भूत्वा सूर्या च भजतेऽखिलम् ॥७९॥
 वृषाकपाय्यृचं भूत्वा सरण्यूर्ध्वं च ते ध्रुवम् ।
 निपातमात्रं भजते ध्रुवश्च पृथिवी सती ॥८०॥
 सूर्यामेव सतीमेतां गौरीं वाचं सरस्वतीम् ।
 पश्यामो वैश्वदेवेषु निपातेनैव केवलाः ॥८१॥
 घोषा गोधा विश्ववारा अपालोपनिषन्निषत् ।
 ब्रह्मजाया जुहूर्नाम अगस्त्यस्य स्वसादितिः ॥८२॥
 इन्द्राणी चेन्द्रमाता च सरमा रोमशोर्वशी ।
 लोपामुद्रा च नद्यश्च यमी नारी च शश्वती ॥८३॥
 श्रीर्लाक्षा सार्षपाज्ञी वाक् श्रद्धा मेधा च दक्षिणा ।
 रात्री सूर्या च सावित्री ब्रह्मवादित्य ईरिताः ॥८४॥

१५॥

१६॥

नवकः प्रथमस्त्वासां वर्गस्तुष्टाव देवताः ।

ऋषिभिर्देवताभिश्च समूदे मध्यमो गणः ॥ ८५ ॥

आत्मनो भाववृत्तानि जगौ वर्गस्तथोत्तमः ।

Sang. = का. ४३

उत्तमस्य तु वर्गस्य य ऋषिः सैव देवता ॥ ८६ ॥

११ ॥

आत्मानमस्तौर्गस्तु देवतां यस्तथोत्तमः ।

तस्मादात्मस्तवेषु स्याद् य ऋषिः सैव देवता ॥ ८७ ॥

संवादेष्वाह वाक्यं यः स तु तस्मिन्भवेदृषिः ।

यस्तेनोच्येत वाक्येन देवता तत्र सा भवेत् ॥ ८८ ॥

उच्चावचेषु चार्थेषु निपाताः समुदाहृताः ।

कर्मोपसंग्रहार्थे च क्वचिच्चौपम्यकारणात् ॥ ८९ ॥

ऊनानां पूरणार्था वा पादानामपरे क्वचित् ।

मिताक्षरेषु ग्रन्थेषु पूरणार्थास्त्वनर्थकाः ॥ ९० ॥

न कमीमिद्विति विज्ञेया ये त्वनेकार्थकाश्च ते ।

इव न चिन्नु चत्वार उपमार्था भवन्ति ते ॥ ९१ ॥

१८ ॥

उपमार्थे नकारस्तु क्वचिदेव निपात्यते ।

मिताक्षरेषु ग्रन्थेषु प्रतिषेधे त्वनल्पशः ॥ ९२ ॥

इयन्त इति संख्यानं निपातानां न विद्यते ।

वशात्प्रकरणस्यैते निपात्यन्ते पदे पदे ॥ ९३ ॥

उपसर्गास्तु विज्ञेयाः क्रियायोगेन विंशतिः ।

विवेचयन्ति ते ह्यर्थे नामाख्यातविभक्तिषु ॥ ९४ ॥

अङ्ग* अदन्तरित्येतान् आचार्यः शाकटायनः ।

उपसर्गान्* क्रियायोगान् मेने ते तु त्रयोऽधिकाः ॥ ९५ ॥

त्रीण्येव लोके लिङ्गानि पुमान् स्त्री च नपुंसकम् ।

नामसूक्तप्रयोगेषु वाच्यं प्रकरणं तथा ॥ ९६ ॥

१९ ॥

तेषां तु नामभिर्लिङ्गैर ग्रहणं सर्वनामभिः ।

कृताकृतस्य सदृशो गृहीतस्य पुनर्यहः ॥९७॥

पादसूक्तचतुर्गर्धर्चनामान्यन्यानि यानि च ।

सर्वे नामानि चेवाहर् अन्ये चैवं यथा कथा ॥९८॥

प्रधानमर्थः शब्दो हि तद्गुणायत्त इष्यते ।

तस्मान्नानान्वयोपायैः शब्दानर्थवशं नयेत् ॥९९॥

अतिरिक्तं पदं त्याज्यं हीनं वाक्ये निवेशयेत् ।

विप्रकृष्टं च संदध्याद् आनुपूर्वीं च कल्पयेत् ॥१००॥

लिङ्गं धातुं विभक्तिं च संनमेत्तत्र तत्र च ।

यद्यस्याच्छाब्दसं मन्वे तत्तत्कुर्यात्तु लौकिकम् ॥१०१॥

२०॥

यावतामेव धातूनां लिङ्गं रुढिगतं भवेत् ।

अर्थश्चाप्यभिधेयः स्यात् तावद्भिर्गुणवियहः ॥१०२॥

धातूपसर्गावयवगुणशब्दं द्विधातुजम् ।

बहेकधातुजं वापि पदं निर्वाच्यलक्षणम् ॥१०३॥

धातुजं धातुजाज्जातं समस्तार्थजमेव वा ।

वाक्यजं व्यतिकीर्णं च निर्वाच्यं पञ्चधा पदम् ॥१०४॥

द्विगुहन्त्वोऽव्ययीभावः कर्मधारय एव च ।

पञ्चमस्तु बहुव्रीहिः षष्ठस्तत्पुरुषः स्मृतः ॥१०५॥

वियहान्निर्वचः कार्यं समासेष्वपि तद्धिते ।

प्रविभज्यैव निर्ब्रूयाद् दण्डार्हो दण्ड इत्यपि ॥१०६॥

२१॥

भार्या रूपवती चास्य रूपवद्भार्य इत्यपि ।

इन्द्रश्च सोमश्चेत्येवम् इन्द्रासोमौ निदर्शनम् ॥१०७॥

शब्दरूपं पदार्थश्च व्युत्पत्तिः प्रकृतिर्गुणः ।

सर्वमेतदनेकार्थं दृशानवगमे गुणाः ॥१०८॥

सामान्यवाचिनः शब्दा विशेषे स्थापिताः क्वचित् ।

पलायने यथा वृत्तिः को नु मर्या इतीषते ॥१०९॥

in case of misun

दृश + अनवगमे

अनवगमे =

बहुधा

अनवगमे = in case of misunderstanding

विशेषवाचिनस्त्वन्ये सामान्ये स्थापिताः क्वचित् ।
 हिमेनाग्निमिति मन्त्रे हिमशब्दो निदर्शनम् ॥११०॥ *धूम*
 पदमेकं समादाय द्विधा कृत्वा निरुक्तवान् । *हिम २० २१*
 पुरुषादःपदं यास्को वृक्षेवृक्ष इति त्वृचि ॥१११॥ *Forest*
 अनेकं सत्तथा चान्यद् एकमेव निरुक्तवान् । *२२॥*
 अरुणो मा सकृन्मन्त्रे मासकृद्विग्रहेण तु ॥११२॥ *X note*
 पदव्यवायेऽपि पदे एकीकृत्य निरुक्तवान् ।
 गर्भं निधानमित्येते न जामय इति त्वृचि ॥११३॥
 पदजातिरविज्ञाता त्वःपदेऽर्थः शितामनि ।
 स्वरानवगमोऽधायि बने नेत्यृचि दर्शितः ॥११४॥
 शुनःशेपं नराशंसं द्यावा नः पृथिवीति च ।
 निरस्कृतेतिप्रभृतिष्व् अर्थादासीत्क्रमो यथा ॥११५॥
 वर्णस्य वर्णयोर्लोपो बहूनां व्यञ्जनस्य च ।
 अचाणीति कपिर्नाभा दनो यामीत्यघासु च ॥११६॥ *२३॥*
 अर्थात्पदं स्वाभिधेयं पदाद्वाक्यार्थनिर्णयः ।
 पदसंघातजं वाक्यं वर्णसंघातजं पदम् ॥११७॥
 अर्थात्प्रकरणाल्लिङ्गाद् औचित्याद्देशकालतः ।
 मन्त्रेष्वर्थविवेकः स्याद् इतरेष्विति च स्थितिः ॥११८॥
 इति नानान्वयोपायैर् नैरुक्ते यो यतेत सः ।
 जिज्ञासुर्ब्रह्मणो रूपम् अपि दुष्कृत्परं व्रजेत् ॥११९॥
 यथेदमये नैवासीद् असदप्यथवापि सत् ।
 जज्ञे यथेदं सर्वं तद् भाववृत्तं वदन्ति तु ॥१२०॥
 भावप्रधानमाख्यातं षड्विकारा भवन्ति ते । *हीनं*
 जन्मास्तित्वं परीणामो वृद्धिर्हीनं विनाशनम् ॥१२१॥ *२४॥*
 एतेषामेव षष्ठां तु येऽन्ये भावविकारजाः ।

ते यथावाक्यमभ्युह्याः सामर्थ्यान्मन्त्रविज्ञमैः ॥१२२॥

देवानां च पितॄणां च नमस्कारैस्तथैव च ।

अथ व्यस्तं समस्तं वा ऋणु व्याहृतिदैवतम् ॥१२३॥

व्याहृतीनां समस्तानां दैवतं तु प्रजापतिः ।

व्यस्तानामयमग्निश्च वायुः सूर्यश्च देवताः ॥ १२४ ॥

वाग्देवत्योऽथवायैन्द्रो यदि वा परमेष्ठिनः ।

ॐकारो वैश्वदेवो वा ब्राह्मो देवः क एव वा ॥१२५॥

RV. i. आग्नेयं प्रथमं सूक्तं मधुहृत्स आर्षकम् ।

ज्ञेयाः सर्वेऽन्यदेवत्यास् तृचाः सप्तात उत्तराः ॥ १२६ ॥

वायव्यः प्रथमस्त्वेषाम् ऐन्द्रवायव उत्तरः ।

मैत्रावरुणोऽथाश्विनोऽप्येन्द्रोऽतो वैश्वदेवकः ॥ १२७ ॥

तन्नामा विश्वलिङ्गो वा गायत्रोऽन्यस्तु यस्तुचः ।

बहुदेवतमन्यत्र वैश्वदेवेषु शस्यते ॥ १२८ ॥

लु^१शे^२ हव^३स्यौ^४ शर्या^५ते गो^६तमे^७ऽथ च^८जि^९श्वनि^{१०} ।

अवतसारे मरुह्ये अचो दीर्घतमस्य षौ ॥ १२९ ॥

वसिष्ठे ⁹नाभानदिष्टे ¹⁰गये ¹¹मेधातिथौ ¹²मनौ ¹³।

कक्षीवति विहये च बहुष्वन्येष्वथर्षिषु ॥ १३० ॥

अगस्त्ये ¹⁶ बृहदुक्थे ¹⁷ च विश्वामित्रे ¹⁸ च गाथिनि ¹⁹ । ?

दृश्यन्ते विप्रवादाश्च तासु तासु स्तुतिष्विह ॥ १३१ ॥

बह्वीनां संनिपातस्तु यस्मिन्मन्त्रे प्रदृश्यते ।

आचार्यो यास्कशाखिल्यौ वैश्वदेवं तदाहृतः ॥ १३२ ॥

यादं वा यदि वार्धचर्म नृचं वा सूक्तमेव वा ।

वैश्वदेवं वदेत्सर्वं यत्किञ्चिद्ब्रह्मदेवतम् ॥१३३॥

वृषिभिर्देवताः सर्वा विश्वाभि स्तुतिभि स्तुताः ।

संज्ञा तु विश्वमित्येषा सर्वावाप्नोति ॥ १३४ ॥

प्रउगः ८

सारस्वतस्तु सप्रम एताः प्रउगदेवताः ।
 सरस्वतीति द्विविधम् ऋक्षु सर्वासु सा स्तुता ॥ १३५ ॥
 नदीवहेवतावच्च तत्राचार्यस्तु शौनकः ।
 नदीवन्निगमाः षट् ते सप्रमो नेत्युवाच ह ॥ १३६ ॥
 अम्ब्येका च दृषद्व्यां चित्र इच्च सरस्वती ।
 इयं शुष्मेभिरित्येतं मेने यास्कस्तु सप्रमम् ॥ १३७ ॥
 पशोः सारस्वतस्यैतां याज्यां* मैत्रायणीयके ।
 प्राधान्याद्भविषः पश्यन् वाच एवैतरोऽब्रवीत् ॥ १३८ ॥
 सुरुपकृन्नुमित्यैन्द्रं सप्र चान्यान्यतः परम् ।
 षळादह स्वधामनु मारुत्योऽनन्तरा ऋचः ॥ १३९ ॥ २८ ॥
 एका वीळु चिदिन्द्राय मरुद्भिः सह गीयते ।
 तस्या एकान्तरायास्तु अर्धर्चोऽन्यो द्विदेवतः ॥ १४० ॥
 मरुद्गणप्रधानो हीत्थं चेन्द्रो विचिकित्सितः ।
 मन्दू समानवर्चसा मन्दुना वा सवर्चसा ॥ १४१ ॥
 मन्दू इति प्रगृह्णन्ति येषामेव द्विदेवतः ।
 एकदेवत्यमाश्राव्यो विज्ञायाध्ययनात्पदम् ॥ १४२ ॥
 रोदसी देवपत्नीनाम् अथर्वाङ्गिरसे यथा ।
 मरुद्गणप्रधानेयम् आचार्याणां स्तुतिर्मता ॥ १४३ ॥
 मरुद्गणप्रधानत्वाद् इन्द्रस्तु विचिकित्सितः ।
 मरुद्गणं महेन्द्रस्य समांशं सकलं विदुः ॥ १४४ ॥ २९ ॥
 अग्निमित्यग्निदैवत्यं पादस्तत्र द्विदेवतः ।
 निर्मथ्याहवनीयार्थाव् अग्निनाग्निः समिध्यते ॥ १४५ ॥
 द्वितीये द्वादशर्चे तु प्रत्यृचं यास्तु देवताः ।
 स्तूयन्ते ह्यग्निना सार्धं तासां नामानि मे शृणु ॥ १४६ ॥
 प्रथमायां स्तुतश्चेध्मो द्वितीयायां तनूनपात् ।

नराशंसस्तृतीयायां चतुर्थ्यां स्तूयते त्रिऋः ॥ १४७ ॥

बर्हिरेव तु पञ्चम्यां द्वारो देवस्ततोऽन्यथा ।

नक्तोषासा तु सप्तम्याम् अष्टम्यां संस्तुतौ सह ॥ १४८ ॥

दैव्याविति तु होतारौ नवम्यामृचि संस्तुताः ।

तिस्रो देव्यो दशम्यां तु ज्ञेयस्त्वष्टैव तु स्तुतः ॥ १४९ ॥

३०॥

एकादश्यां तु सूक्तस्य स्तुतं विद्याङ्गनस्पतिम् ।

द्वादश्यां तु स्तुता देवीर् विद्यात्स्वाहाकृतीरिति ॥ १५० ॥

सूक्तेऽस्मिन्प्रत्यृचं यास्तु देवताः परिकीर्तिताः ।

ता एव सर्वास्वाग्नीषु द्वितीया तु विकल्पते ॥ १५१ ॥

प्रैषैः सहाग्नीसूक्तानि तान्येकादश सन्ति च ।

यजूंषि प्रैषसूक्तं वा दशैतानीतराणि तु ॥ १५२ ॥

सौचामणानि तु चीणि प्राजापत्याश्चमेधिके ।

पुरुषस्य तु यन्मेधे यजुःष्वेव तु तानि षट् ॥ १५३ ॥

अथैव प्रैषसूक्तं स्यान् न यजुःष्वद्वियेत तत् ।

तेषां प्रैषगतं सूक्तं यच्च दीर्घतमा जगौ ॥ १५४ ॥

३१॥

मेधातिथौ यदुक्तं च चीण्येवोभयवन्ति तु ।

ऋषौ गृत्समदे यच्च बाध्यश्चे च यदुच्यते ॥ १५५ ॥

नराशंसवद्वेश्य ददर्श च यदौर्वशः ।

तनूनपादगस्त्यश्च जमदग्निश्च यज्जगौ ॥ १५६ ॥

विश्वामित्र ऋषिर्यच्च जगौ वै काश्यपोऽसितः ।

मेधातिथेर्ऋचां यास्तु प्रोक्ता द्वादश देवताः ॥ १५७ ॥

संपद्यन्ते यथामिं ताः संपदं तां निबोधत ।

इध्मो यः सर्वमेवाग्निर् अयं हीध्मः समिध्यते ।

ध्मातेर्वैतत्कृतं रूपं ध्मातो हीध्मः समिध्यते ॥ १५८ ॥

ध्मातो हीध्मः समिध्यते ॥

३२॥

॥ इति बृहदेवतायां द्वितीयोऽध्यायः ॥

तनूनपादयं त्वेव नाम्ना यद्धत्यसौ तनुम् ।
 नपादिति प्रजामाहुर् अमुतोऽस्य च संभवम् ॥ १ ॥
 नराशंसमिहैके तु अग्निमाहुरयेतरे ।
 नराः शंसन्ति सर्वेऽस्मिन् आसीना इति बाध्वरे ॥ २ ॥
 एतमेवाहुरन्येऽग्निं नराशंसोऽध्वरे ह्ययम् ।
 नरैः प्रशस्य आसीनैर् आहुश्चैव त्विजो नरः ॥ ३ ॥
 इळस्त्वृषिकृतं रूपम् ईडेश्च स्तुतिकर्मणः ।
 इळावांस्तेन वोक्तोऽग्निर् इडिना वर्द्धिकर्मणा ॥ ४ ॥
 बर्हिरेवायमग्निस्तु सर्वं हि परिवृंहितम् ।
 अन्नेन यद्भुतो वा सन् इध्मेन परिवृंहितः ॥ ५ ॥
 डारस्तु देव्यो याः प्रोक्ता विश्वेषां तास्तु पत्नयः ।
 अग्रायीमनुवर्तन्ते तथाग्राय्यग्निमेव च ॥ ६ ॥
 अग्रौ ध्रुवं स्थितास्तास्तु संस्तूयन्तेऽग्निना सह ।
 प्राधान्यं तासु चैवाग्ने स्तुतिष्वेव हविःषु च ॥ ७ ॥
 नक्तोषासौ च ये देव्याव् आग्नेय्यावेव ते स्मृते ।
 श्याव्याग्नेयी हि कालस्य तस्यैवोषाः कलेव तु ॥ ८ ॥
 तम उद्धत्युषा नक्तानक्तीमां हिमबिन्दुभिः ।
 अपि बाध्यक्तवर्णेति नज्पूर्वाञ्चेरिदं भवेत् ॥ ९ ॥
 सा हि दोषा भवत्यादौ निशीथे सा तमस्वती ।
 नाम्ना भवत्युषाश्चैव सैषा प्रागुदयाद्रवेः ॥ १० ॥
 दैव्याविति तु होताराव् अग्नी पार्थिवमध्यमौ ।
 दिव्यादग्नेर्हि जज्ञाते दैव्यौ तेनेह जन्मना ॥ ११ ॥

१॥

२॥

तिस्रस्तु देव्यो याः प्रोक्तास् त्रिस्थानैवेह सा तु वाक् ।
/ त्रिविधेनोच्यते नाम्ना ज्योतिःषु त्रिषु वर्तिनी ॥१२॥

अग्निमेवानुगेष्ठा तु मध्यं प्राप्ता सरस्वती ।

अमुं स्थिताधि लोकं तु भारती भवति ह्यसौ ॥१३॥

सैषा तु त्रिविधा वाग्वै दिवि च व्योम्नि चेह च ।

व्यस्ता, चैव समस्ता च भजत्यग्नीनिमानपि ॥१४॥

तृष्टा तु यस्त्वयमेव पार्थिवोऽग्निरिति स्तुतिः ।

पार्थिवस्यास्य ⁺वर्चः स्युः कस्यापृक् चार्तवेषु च ॥१५॥

त्विषितस्त्वक्षतेर्वा स्यात् तूर्णमश्रुत एव वा ।

कर्मसूतारणो वेति तेन नामैतदश्रुते ॥१६॥

यः सहस्रतमो रश्मी रवेश्चन्द्रमुपाश्रितः ।

सोऽपि त्वष्टारमेवाग्निं परं चेह च यन्मधु ॥१७॥

प्रादाद्ब्रह्मापि सुप्रीतः सुताय तदथर्वणः ।

स चाभवदृषिस्तेन ब्रह्मणा दीप्तिमत्तरः ॥१८॥

तमृषिं निषिषेधेन्द्रो मैवं वोचः क्वचिन्मधु ।

न हि प्रोक्ते मधुन्यस्मिन् जीवन्तं त्वोत्सृजाम्यहम् ॥१९॥

तमृषिं त्वश्विनौ देवौ विविक्ते मध्वयाचताम् ।

स च ताभ्यां तदाचष्टे यदुवाच शचीपतिः ॥२०॥

तमब्रूतां तु नासत्याव् आश्व्येन शिरसा भवान् ।

मध्वाशु याहयत्वावां मेन्द्रश्च त्वा वधीक्षतः ॥२१॥

आश्व्येन शिरसा तौ तु दध्यङ्गाह यदश्विनौ ।

तदस्येन्द्रोऽहरत्स्वं तन्* न्यधत्तामस्य यच्छिरः ॥२२॥

दधीचश्च शिरश्चाश्व्यं कृत्तं* वज्रेण वज्रिणा ।

यपात सरसौ मध्ये पर्वते शर्यणावति ॥२३॥

तदज्ञस्तु समुत्थाय भूतेभ्यो विविधान्वरान् ।

प्रादाय युगपर्यन्तं तास्वेवाप्सु निमज्जति ॥ २४ ॥
 तृष्ठा रूपविकर्ता च योऽसौ माध्यमिके गणे ।
 स्तुतः स च निपातेन सूक्तं तस्य न विद्यते ॥ २५ ॥ ५ ॥
 वनस्पतिं तु यं प्राहुर् अयं सोऽग्निर्वनस्पतिः ।
 अयं वनानां हि पतिः पाता पालयतीति वा ॥ २६ ॥
 अग्निर्गृत्समदेनायं वनस्पतिरितीकृतः ।
 मन्दस्वेत्यस्य सूक्तस्य षष्ठ्यस्य तृतीयया ॥ २७ ॥
 यूपवत्तत्तुवच्चैव स्तुतिर्यास्य प्रसङ्गजा ।
 सर्वेणाञ्जितिसूक्तेन तृतीये सा तु मण्डले ॥ २८ ॥
 स्वाहाकृतयोऽनेकाश्च विदुषां मतयोऽभवन् ।
 तत्सर्वं त्वयमेवाग्निर् भवतीति विनिश्चयः ॥ २९ ॥
 अयं हि कर्ता स्वाहानां कृतिस्त्वासामिहैकजा ।
 अयं प्रसूतिर्भूतानां सर्वेषामयमव्ययः ॥ ३० ॥ ६ ॥
 तनूनपाद्वितीया च नराशंसवती च या ।
 समस्येते प्रयोक्तव्ये त्रिष्वेवोभयवत्सु तु ॥ ३१ ॥
 नराशंसवती वा स्याद् द्वितीया च प्रजार्थिनाम् ।
 बलकामोऽन्नकामो वा भूतिमिच्छेदथापि यः ॥ ३२ ॥
 आग्नेयं सूक्तमैभिर्यद् वैश्वदेवमिहोच्यते ।
 तद्विश्वलिङ्गं गायत्रं वैश्वदेवेषु शस्यते ॥ ३३ ॥
 इन्द्र सोमं पिबेतीदं यद्वादशकमार्तवम् ।
 तस्मिन्सहर्तुना सप्त प्रत्यृचं स्तौति देवताः ॥ ३४ ॥
 तच्चर्तुनेति षट्सृष्टु चतसृष्वृत्तुभिः सह ।
 पुनर्द्वयोर्चर्तुनेति बहुत्वैकत्वलक्षिताः ॥ ३५ ॥ ७ ॥
 चर्तवो देवताभिश्च निपातेनेह संस्तुताः ।
 तथर्तुप्रैषसूक्ते च तथा गार्त्समदेऽपि च ॥ ३६ ॥

मुख्यया बिन्दुमेवास्तौन् महत्स्तु द्वितीयया ।
तृतीयया तु त्वष्टारं चतुर्थ्या चाग्निमेव च ॥३७॥
पञ्चम्या तु पुनः शक्रं षष्ठ्या देवावृतावृधौ ।
सप्तम्याद्याभिरग्निं च चतुर्भिर्द्रविणोदसम् ॥३८॥
आदेशाद्देवतं ज्ञेयम् ऋद्धन्वाणां न लिङ्गतः ।
न शक्यं लिङ्गतो ह्यासां ज्ञातुं तत्त्वेन देवतम् ॥३९॥
एकादश्या तु नासत्यौ द्वादश्याग्निमिमं पुनः ।
पृथक्पृथक्स्तुतीदं तु सूक्तमाह रथीतरः ॥४०॥
बहुदैवे द्विदैवे वा गुणैर्वा यत्र कर्मजैः ।
स्तूयते देवतैर्केका विभक्तस्तुति तद्विदुः ॥४१॥
वैश्वदेवानि सूक्तानि त्रिविधानि भवन्ति तु ।
सूर्यसंस्तवसंयुक्तं विश्वलिङ्गं पृथक्स्तुति ॥४२॥
पृथक्स्तुतीति यत्प्रोक्तं तद्विद्याद्बहुदैवतम् ।
विश्वलिङ्गं तु तद्यत्र विश्वैः स्वैः कर्मजैर्गुणैः ॥४३॥
विश्वानुद्दिश्य यद्देवान् स्तौति सूर्यमनेकधा ।
देवानेवाभिसंस्तौति तं प्राहुः सूर्यसंस्तवम् ॥४४॥
न तु भागस्य सूक्तादौ सूक्तेष्वेवौषसेषु वा ।
न सावित्रे ह्वयामीति न सूर्यायां क्रतौ मखे ॥४५॥
न चैवैवं प्रवादेषु मन्त्रेष्वन्येषु केषुचित् ।
न च यत्र सजोषेति पदं वा स्यात्सजूरिति ॥४६॥
यस्मिन्प्रसङ्गादपि तु बह्वीनां परिकीर्तनम् ।
वैश्वदेवं तदप्याह स्थविरो लामकायनः ॥४७॥
असंस्तुतं स्तुतं वापि प्रदिष्टं देवतं क्वचित् ।
मन्त्रैस्तदृषयोऽर्चन्ति तां तु बुध्येत शास्त्रवित् ॥४८॥
आदौ हि मध्ये चान्तो च पृथक्त्वेषु च कर्तृभिः ।

कर्माण्यनपदिष्टानि प्रदिष्टान्यपि तु क्वचित् ॥ ४९ ॥
 कर्मैव तावत्सावित्र्यां निविदि स्तौति कर्मणा ।
 यज्ञेनः सप्तनद्वाहौ वोऽह्ना दोग्ध्याशुरेव वा ॥ ५० ॥ १० ॥
 भागे यस्तौति चाग्न्यादीन् मित्रादींश्चाश्वसंस्तुतौ ।
 यदैभिरिति चैतस्मिन् वैश्वदेवेऽग्निमर्चति ॥ ५१ ॥
 तदाहुरादावन्ते च प्रायशोऽन्या स्तुवन्नृचः ।
 प्रतियोगात्प्रसङ्गाद्वा स्तौत्यन्यामपि देवताम् ॥ ५२ ॥
 यस्यां वदत्यर्थवादान् सा ज्ञेया सूक्तभागिनी ।
 यां तु स्तौति प्रसङ्गेन सा विज्ञेया निपातिनी ॥ ५३ ॥
 चतुर्धा भण्यते तस्मिन् सूक्ते वा सूक्तभागिनी ।
 यस्मिन्सर्वास्तु राजर्षीन् ऋषीन्वापि स्तुवन्नृषिः ॥ ५४ ॥
 मेधातिथिरगस्त्यस्तु बृहदुक्थो मनुर्गयः ।
 ऋजिश्वा वसु^१कर्णश्च शर्यातो गोतमो लुशः ॥ ५५ ॥ ११ ॥
 स्वस्त्या^२त्रेयः परु^३छेपः कक्षीवान् गाथिनौर्वशौ ।
 नाभाकश्चैव निर्दिष्टो दुवस्युर्ममतासुतः ॥ ५६ ॥
 विहव्यः^४ कश्यप ऋषिर् अवत्सारश्च नाम यः ।
 वामदेवो^५ मधु^६छन्दाः पार्थो^७ दक्षसुतादितिः ॥ ५७ ॥ × पार्थ
 जुहूर्गत्समदश्चर्षिर् देवाः सप्तर्षयश्च ये ।
 यमो^८ऽग्नि^९स्तो^{१०}पसः कु^{११}त्सः कु^{१२}सीदी चि^{१३}त एव च ॥ ५८ ॥
 बन्धुप्रभृतयश्चैव चत्वारो भ्रातरः पृथक् । १७
 विष्णु^{१४}श्च नेजमेषश्च नाम्ना संवननश्च यः ॥ ५९ ॥
 एते तु सर्व एवास्य विश्वैः स्वैः कर्मजैर्गुणैः ।
 समस्तैरथ च व्यस्तैः पृथक्सूक्तेषु तुष्टुवुः ॥ ६० ॥ १२ ॥
 पार्थिवो द्रविणोदोऽग्निः पुरस्ताद्यस्तु कीर्तितः ।
 तमाहुरिन्द्रं दानृत्वाद् एके तु बलवित्तयोः ॥ ६१ ॥

अयं हि द्रविणोदोऽग्निर् अयं दाता बलस्य हि ।

(X) B जायते च बलेनायं मध्यन्दिभिर्ध्वरे ॥ ६२ ॥

B हवींषि द्रविणं प्राहुर हविषो यत्र जायते ।

B दातारश्चर्बिजस्तेषां द्रविणोदास्ततः स्वयम् ॥ ६३ ॥

B ऋषीणां पुत्र इत्येषां दृश्यते सहसो यदो । ?

B मध्यमाद्या यतो जज्ञे तस्माद्वा द्राविणोदसः ॥ ६४ ॥

A द्रविणोदोऽग्निरेवायं द्रविणोदास्तदोच्यते ।

A आग्नेयेष्वेव दृश्यन्ते प्रवादा द्रविणोदसः ॥ ६५ ॥

ऐन्द्रस्य नवकस्येह यदैन्द्रावरुणं परम् ।

तस्योत्तरं च सोमानं स्तूयते ब्रह्मणस्पतिः ॥ ६६ ॥

ऋग्भिः पञ्चभिराद्याभिस् तिसृभिः सदसस्पतिः ।

नराशंसोऽन्यथा चर्चा सोमेन्द्रौ तु निपातितौ ॥ ६७ ॥

चतुर्थ्यां सोम इन्द्रश्च पञ्चम्यां दक्षिणाधिका ।

प्रसङ्गाद्द्रविणा प्रोक्ताः संबन्धा स्थानलोकयोः ॥ ६८ ॥

प्राजापत्यं तथेन्द्रः स्याद् इति तस्येह नामनी ।

कथिते द्वे च षट् चान्यान् एषां चाद्यः प्रजापतिः ॥ ६९ ॥

B शिष्टानि यानि नामानि तानि वक्ष्याम्यतः परम् ।

संपतिः कश्च कामश्च सदसस्पतिरेव च ॥ ७० ॥

इळस्पतिर्वाचस्पतिस् ततस्तु ब्रह्मणस्पतिः ।

तृतीयान्ये* तु सूक्तस्य प्रथमं पञ्चमं च यत् ॥ ७१ ॥

चतुर्भिरितरैस्त्वेनं न सूक्तं नायृगध्रुते ।

सर्वाण्येव तु सर्वासां देवतानां प्रजापतेः ॥ ७२ ॥

नामानि कथयन्त्येते समाग्भक्तिदिदृक्षवः ।

तदाहुर्नेतदेवं स्याद् अष्टानामेष हि स्मृतः ॥ ७३ ॥

तिरेव चास्य कल्पन्तो ऋतवश्च हवींषि च ।

रुद्धिर्मध्यमस्थानैर् अयमग्निस्तु पार्थिवः ॥७४॥

नवकेनेह सूक्तेन प्रति त्यमिति संस्तुतः ।

मरुतां साहचर्यास्तु सूक्तेऽस्मिन्नाग्निमारुते ॥७५॥ ✓

मन्यते मध्यमं चैव यास्कोऽग्निं न तु पार्थिवम् ।

स्यादयं पार्थिवस्त्वेव तथा रूपं हि दृश्यते ॥७६॥

१५॥

हूयसे पीतये चेति वैद्युते न तदस्ति हि ।

अथ स्यादभिधानस्य देवतायाः पृथक् पृथक् ॥७७॥

ऋचोऽर्धर्चस्य पादस्य कथं ज्ञायेत दैवतम् ।

यथा निविदि सावित्र्यां स्तूयते कर्म कर्मणा ॥७८॥

दोग्ध्री धेनुर्वोढानड्वान् आशुः सन्निः पुरंधिया ।

यथा च शनोमित्रीया वरुणः प्राविता भुवत् ॥७९॥ ✓

सूक्तप्रायेणैभिरग्रे परीक्ष्यास्तत्र देवताः ।

शब्दानां द्वैपदादीनां द्विदैवबहुदैवतम् ॥८०॥

असंस्तुतं संस्तुतवत् प्रदिष्टं दैवतं क्वचित् ।

यत्र द्विदैवते मन्त्र एकवद्देवतोच्यते ॥८१॥

विभक्तस्तुति तद्विद्याद् बहुष्वबहुवच्च यत् ।

आशीर्वादेषु संज्ञासु कर्मसंस्थासु देवताः ।

बह्वो ह बहुवत्तत्र द्विपदे यत्र संस्तुते ॥८२॥

१६॥

सुधन्वन आङ्गिरसस्यासन्पुत्रास्त्वयः पुरा ।

ऋभुर्विभ्वा च वाजश्च शिष्यास्त्वष्टुश्च तेऽभवन् ॥८३॥ ✓

शिक्षयामास तांस्त्वष्टा त्वाष्टं यत्कर्म किंचन ।

परिनिष्ठितकर्माणो विश्वे देवा उपाह्वयन् ॥८४॥ challenged

विश्वेषां ते ततश्चक्रुर् वाहनान्यायुधानि तु ।

धेनुं सबर्दुषां चक्रुर् अमृतं सबरुच्यते ॥८५॥

बृहस्पतेरथाश्विभ्यां रथं दिव्यं त्रिवन्धुरम् । with three seats

B इन्द्राय च हरी देवप्रहितेनाग्निनापि यत् ॥ ८६ ॥

B एकं चमसमित्युक्ते ज्येष्ठ आहेत्यथो दिवि ।

B उक्ता ततस्तुश्चमसान् यथोक्तं तेन हर्षिताः ॥ ८७ ॥

B त्वष्टा च सविता चैव देवदेवः प्रजापतिः ।

B सर्वान्देवान् समामन्य अमृतत्वं ददुश्च ते ॥ ८८ ॥

B तेषामाद्यान्ययोर्नाम्ना दृश्यते बहुवत्स्त्ववः ।

तृतीयसवने तेषां तैस्तु भागः प्रकल्पितः ॥ ८९ ॥

अपिबत्सोममिन्द्रश्च तैस्तत्र सवने सह ।

तेषां स्तुतिरिदं सूक्तं त्वयमित्यष्टकं परम् ॥ ९० ॥

इहेन्द्राग्नी स्तुतौ देवौ तृतीयस्यादिरश्विनौ ।

हिरण्यपाणिं सावित्र्यञ् चतस्रश्चाण्यथोत्तराः ॥ ९१ ॥

एकामेदं तु देवीनां द्वादश्यां देवपत्नयः ।

B इन्द्राणी वरुणानी च अग्रायी च पृथक् स्तुताः ॥ ९२ ॥

द्यावापृथिव्यौ द्वे च स्यात् स्योनेत्यृक् पार्थिवी स्मृता ।

देवानां वात इत्येषा सूक्तशेषस्तु वैष्णवः ॥ ९३ ॥

वायोस्तीव्रेन्द्रवायुभ्यां वृचो द्वाभ्यां ततः परम् ।

तृचो मित्रावरुणयोस् तथेन्द्राय मरुत्वते ॥ ९४ ॥

तृचो विश्वेषां देवानां पूष्ण आघृणये तृचः ।

B आसक्तो हि घृणिस्तस्य दध्नः पूष्णो दृती रथे ॥ ९५ ॥

B आघृणिस्तस्तुतः पूषा कीरिभी रिभ्यते ततः ।

B यथा हि मधुनः पूष्णो दृतिरर्थ्येति चाश्विनौ ॥ ९६ ॥

B आ वर्तनिं मधुनेति दृतिरेव च दृश्यते ।

अर्धाहमा अपां ज्ञेया अर्धधान्याग्निदेवता ॥ ९७ ॥

कस्य नूनं तु काव्याद्या आग्नेय्यृक् सवितुस्तृचः ।

भगभक्तस्य भागी वा परं यच्चिच्च वारुणम् ॥ ९८ ॥

सिष्या हीति चाग्नेये ऋगग्नेर्मध्यमस्य तु ।

राबोधेति विज्ञेया वैश्वदेव्युत्तमा नमः ॥९९॥

राश्वतस्रो यचेति इन्द्रोलूखलयो स्तुतिः ।

न्येते यास्ककात्थक्याव् इन्द्रस्येति तु भागुरिः ॥१००॥ ✓

चिद्गुलूखलस्य द्वे द्वे परे मुसलस्य तु ।

वर्माधिषवणीयं वा सोमं वान्या प्रशंसति ॥१०१॥

इन्द्रं यच्चिद्धि सत्येति उत्तरं चाश्विनातृचात् ।

आश्विनादुत्तरः कस्त उषस्यस्तृच उत्तमः ॥१०२॥

स्तूयमानः शश्वदिति प्रीतस्तु मनसा ददौ ।

शुनःशेषाय दिव्यं तु रथं सर्वं हिरण्यमयम् ॥१०३॥

आग्नेयं यत्त्वमैन्द्रे च चिद्धिदित्याश्विनं ततः ।

श्रुतेऽर्थवादं कर्मैतद् इन्द्रस्येति तु शंसति ॥१०४॥

पादोऽग्रये ह्रयामीति मैचावरुण उत्तरः ।

तृतीयो रात्रिसंस्तवः सूक्तं सावित्रमुच्यते ॥१०५॥

पञ्चैतानि जगौ दृष्ट्वा सूक्तान्याङ्गिरसो मुनिः ।

हिरण्यस्तूपतां प्राप्य सख्यं चेन्द्रेण शश्वतम् ॥१०६॥

आग्नेयं प्रेति मरुतां* क्रीळं चीणि पराण्यतः ।

उत्तिष्ठ ब्राह्मणस्पत्यं यं रक्षन्ति चयस्तृचाः ॥१०७॥

वरुणार्यममिचाणां मध्य आदित्यदैवतः ।

पौष्णं सं पूषन्वद्भौमस् तृतीया न तु केवला ॥१०८॥

मित्रेण वरुणेनाच विश्वैर्देवैश्च संस्तवः ।

उक्तमचर्षिणा पूर्वम् आदेशदैवतं विना ॥१०९॥

ज्ञातुं न शक्यते लिङ्गात् तथापि क्वचिदुच्यते ।

आदित्या वसवो रुद्रास् त्वमग्न इति संस्तुताः ॥११०॥ ✓

तिस्रः सौम्योऽग्न आग्नेये प्रगाथेनाश्विनौ स्तुतौ ।

बसहोषसा लिङ्गभाजा अयं सोमः सुदानवः ॥१११॥

अर्धर्चो देवदेवत्य एषो इत्याश्विने परे ।

बआदित्यं मन्यते यास्को हविषेति सह स्तुतम् ॥११२॥

सहोषसे ततः सौर्यम् उदु त्यमिति संस्तुतः ।

द्युभक्तिर्येन वरुणो रोगमस्तृच उत्तमः ॥११३॥

रोगापनुत्तिराद्याभ्याम् उद्यन्नित्युत्तमे नृचे ।

अर्धर्चे तु द्विषद्देषः ऐन्द्रः सव्यः शतर्चिषु ॥११४॥ स ०३

स्वयमिन्द्रसमं पुषम् इह्यतोऽङ्गिरसो मुनेः ।

वज्येव सव्यो भूवर्षेर् योगित्वात्पुषतां गतः ॥११५॥ L -

प्रथमे मण्डले ज्ञेया ऋषयस्तु शतर्चिनः ।

क्षुद्रसूक्तमहासूक्ता अन्ये मध्येषु मध्यमाः ॥११६॥

नवकं जातवेदस्यं नू चिद् यत्तु वया इति ।

वैश्वानरीयं तत्सूक्तं वह्निमाग्नेयमुत्तरम् ॥११७॥

ऐन्द्राण्यस्मै ततस्त्रीणि वृष्णे शर्धाय माहृतम् ।

आग्नेयानि तु पश्चेति नव शश्वद्वि वामिति ॥११८॥

दशाश्विनानीमानीति इन्द्रावरुणयो स्तुतिः ।

सौपर्णेयास्तु याः काश्विन् निपातस्तुतिषु स्तुताः ॥११९॥

उपप्रयन्तः सूक्तानि आग्नेयान्युत्तराणि षट् ।

हिरण्यकेशो रजसस् नृचोऽग्नेर्मध्यमस्य तु ॥१२०॥

इत्येति पञ्च त्वेन्द्राणि यामित्यस्यां निपातिताः ।

दध्यङ् मनुरणर्वा च माहतानि प्र ये ततः ॥१२१॥

चत्वार्या नो वैश्वदेवे द्वे देवानां स्तुतिर्मते ।

आ नो भद्राश्च देवानां भद्रं यावच्छतं पुनः ॥१२२॥

मधु वातास्तृचे तस्मिन् परमं मध्वपीषते ।

अदितिर्द्यौरिति तस्यां विभूतिः कथितादितेः ॥१२३॥

त्वं सोम सौम्यमौषसम् एता उ त्यास्तृचोऽश्विनोः ।
 अश्विनाग्नेः ससोमस्य अग्नीषोमाविति स्तुतिः ॥ १२४ ॥
 गोतमादौशिजः कुत्सः परुछेपादृषेः परः ।
 कुत्साहीर्घतमाः शश्वत् ते वै एवमधीयते ॥ १२५ ॥ २५ ॥
 मं कुत्स आङ्गिरसो ददर्श जातवेदस्यं जगाद षोऽथर्चम् ।
 पूर्वो देवा इत्यृचो देवदेवास् त्रयः पादा उक्तमायास्ततोऽर्धम् ॥ १२६ ॥
 तस्यैव वा यस्य तत्पूर्वसूक्तं मित्रादिभ्यो वाच षड्भ्यः प्रकृताभ्यः ।
 प्रन्योऽर्धचस्तु वा षष्ठां स्तुतानां पूर्वो देवाः पादैस्तु त्रिभि स्तुताः ॥ १२७ ॥
 भरद्वाजे गृत्समदे वसिष्ठे नोधस्यगस्त्ये विमदे नभाके ।
 कुत्से नोदर्का बहुदैवतेषु तथा द्विदेवेषु समानधर्मिणः ॥ १२८ ॥
 द्वे विरूपे सूक्तमौषसायाग्रये स प्रत्नथेति द्रविणोदसेऽग्रये ।
 वैश्वानरस्येति वैश्वानरीयम् अस्मात्पूर्वं शुचयेऽग्रये पुनः ॥ १२९ ॥
 जातवेदस्यं सूक्तसहस्रमेक ऐन्द्रात्पूर्वं कश्यपार्षे वदन्ति ।
 जातवेदसे सूक्तमाद्यं तु तेषाम् एकभूयस्त्वं मन्यते शाकपूणिः ॥ १३० ॥
 स यो वृषेन्द्राणि पञ्च वैश्वदेवानि चन्द्रमाः ।
 श्रीण्यैन्द्राग्ने य इन्द्राग्नी ततमित्यार्भवे परे ॥ १३१ ॥ २६ ॥
 चितं गास्वनुगच्छन्तं क्रूराः सालावृकीसुताः ।
 कूपे प्रक्षिप्य गाः सर्वास् तत एवापजहिरे ॥ १३२ ॥
 स तत्र सुषुवे सोमं मन्त्रविन्मन्त्रवित्तमः ।
 देवांश्चावाहयत्सर्वास् तच्छुश्राव बृहस्पतिः ॥ १३३ ॥
 B आगच्छतोऽथ तान्दृष्ट्वा क्व वसत्यस्य तत्त्वतः ।
 B सर्वदृक्तं च वरुणस्यार्यम्णश्चेत्युपालभत् ॥ १३४ ॥
 B कूपेष्टकाभिर्ब्रणितान् अङ्गान्येवाभवन्मम ।
 B दृष्ट्वा सर्वानहं स्तौमि यद्यप्येको न पश्यति ॥ १३५ ॥
 बृहस्पतिप्रचोदिता विश्वेदेवगणास्तयः ।

जग्मुस्त्रितस्य तं यज्ञं भागांश्च जगृहुः सह ॥ १३६ ॥ ✓

बृहस्पतिस्त्रितस्यैतज् ज्ञानं विज्ञानमेव च ।

तृचेनान्येन सूक्तस्य जगादर्षिरसाविति ॥ १३७ ॥

द्यावापृथिव्योरीळेति आग्नेयः पाद उत्तरः ।

आश्विनः सूक्तशेषः स्याद् इदं रात्र्युषसो स्तुतिः ॥ १३८ ॥

इमा रौद्रं परं सौर्यं चित्रं पञ्चाश्विनान्यतः ।

नासत्याभ्यामिति त्वन्ये अन्या दुःस्वप्ननाशिनी ॥ १३९ ॥

ऐन्द्रं कवैश्वदेवं च प्रौषसे पृथुरुत्तरे ।

ऋषिर्दानं च भाव्यस्य प्रातरित्यत्र शंसति ॥ १४० ॥

काक्षीवतं कदिन्येति यदैन्द्रमुपदिश्यते ।

परोक्षं वैश्वदेवं तत् प्रदिष्टं स्वरसामसु ॥ १४१ ॥

अधिगम्य गुरोर्विद्यां गह्वस्वनिलयं किल ।

कक्षीवानध्वनि आन्तः सुध्वामारण्यगोचरः ॥ १४२ ॥ within

तं राजा स्वनयो नाम भावयथ्यसुतो व्रजन् ।

क्रीडार्थं सानुगोऽपश्यत् सभार्यः सपुरोहितः ॥ १४३ ॥

अथैनं रूपसंपन्नं दृष्ट्वा देवसुतोऽपमम् ।

कन्यादाने मतिं चक्रे वर्णगोत्राविरोधतः ॥ १४४ ॥

संनोध्येनं स पप्रच्छ वर्णगोत्रादिकं ततः ।

राजत्राज्ञिरसोऽस्मीति कुमारः प्रत्युवाच तम् ॥ १४५ ॥

पुत्रोऽहं दीर्घतमस औचथ्यस्य ऋषेर्नृप ।

अथास्मै स ददौ कन्या दशाभरणभूषिताः ॥ १४६ ॥

तावतश्च रथाञ्ज्यावान् वीङ्गज्ञान्वै चतुर्युजः ।

वधूनां वाहनार्थाय धनकुप्यमजाविकम् ॥ १४७ ॥

निष्काणां वृषभाणां च शतं शतमदात्पुनः ।

एतदुत्तरसूक्तेन शतमित्यादिनोदितम् ॥ १४८ ॥

शतमश्वाञ्छतं निष्कान् रथान्दश वधूमतः ।

चतुर्युजो गवां चैव सहस्रं षष्ठ्युपाधिकम् ॥ १४९ ॥

स्वनयाज्ञावयव्याद्यः कक्षीवान्प्रत्यपद्यत ।

प्रतिगृह्य च तुष्टाव प्रातः पित्रे शशंस च ॥ १५० ॥

३० ॥

A फलप्रदर्शनं तस्य क्रियते प्रायश्चित्तवह ।

A द्वितीयां तु पितापश्यत् सुगुरित्यादिकामृचम् ॥ १५१ ॥

A काक्षीवतं* सर्वमिति भगवानाह शौनकः ।

A एषा तु दैर्घतमसी सानुलिङ्गा कथं भवेत् ॥ १५२ ॥

A उच्यते प्रातरित्युक्ते सूनोर्दानेन हर्षितः ।

A राज्ञश्चाशिषमाहाय सुगुरित्यादिना किल ॥ १५३ ॥

कर्माणि याभिः कथितानि राज्ञां दानानि चोच्चावचमध्यमानि ।

नाराशंसीरित्युचस्ताः प्रतीयाद् याभिस्तुतिर्दशतयीषु राज्ञाम् ॥ १५४ ॥

पञ्चामन्दान्भावयव्यस्य गीता जायापत्योः संप्रवादो वृचेन ।

संप्रवादं रोमशयेन्द्रराज्ञोर् एते ऋचौ मन्यते शाकपूणिः ॥ १५५ ॥

इन्द्रेण जायापत्योश्चेतिहासं वृचेऽस्मिन्मन्यते शाकटायनः ।

प्रादात्सुतां रोमशं नाम नाम्ना बृहस्पतिर्भावयव्याय राज्ञे ॥ १५६ ॥

बृहस्पतिर्भावयव्याय राज्ञे ॥

३१ ॥

॥ इति बृहद्देवतायां तृतीयोऽध्यायः ॥

ततस्तमर्थं हरिवाविदित्वा प्रियं सखायं स्वजनयं दिदृक्षुः ।
 अम्बाजगामाशु शचीसहायः प्रीत्यार्चयत्तं विधिनैव राजा ॥१॥
 अम्बाजगामाङ्गिरसी च तत्र हृष्टा तयोः सा चरणी ववन्दे ।
 इन्द्रः सखित्वादथ तामुवाच रोमाणि ते सन्ति न सन्ति राज्ञि ॥२॥
 सा बालभावादथ तं जगाद उपोप मे शक्र परामुशेति ।
 तां पूर्वया सान्त्व्य नृपः प्रहृष्टो अन्यव्रजत्साथ पतिं पतिव्रता ॥३॥
 अथाग्नेये अग्निमित्युत्तरे यं पञ्चेन्द्राणि प्र तदैद्व्यगच ।
 युवं तमिन्द्रापर्वतो सह स्तुतो बिन्दं मेन इह यास्कः प्रधानम् ॥४॥
 ऋक्षु स्तुतः पर्वतवद्धि वज्रो द्विवत्स्तुतो चेन्द्रमाहुः प्रधानम् ।
 आत्वा वायोर्नव पञ्चेन्द्रवाय्वोर् एका वायोरुत्तरं द्विप्रधानम् ॥५॥ १॥
 तत्र पञ्च वरुणमित्रदेवा दिवादिभ्यः कथिताभ्यः परे द्वे ।
 ये द्वे पदे संस्तुते रोदसी च देवाश्चार्धर्चेन विभक्तमन्यत् ॥६॥
 मैत्रावरुणं सुषुमेति सूक्तं प्रप्र पौष्णं वैश्वदेवं तृतीयम् ।
 अस्तु श्रीषद् वैश्वदेवं तृतीयं वैश्वदेवं स्याद्बहुदेवतेषु ॥७॥
 बहुशस्तु वैश्वदेवेषु सन्त्युचः पादार्धर्चा द्वेपदास्त्रेपदाश्च ।
 द्विप्रधाना अपि चैकप्रधाना बहुप्रधाना अपि वैश्वदेवाः ॥८॥
 वैश्वदेवी मैत्रावरुणी द्वितीया तिस्रोऽश्विभ्यां तत ऐन्द्री ततोऽग्नेः ।
 भारुत्येका तत ऐन्द्राग्न्यनन्तरा बार्हस्पत्या चोत्तमा स्तौति देवान् ॥९॥
 ऋषीनृषिर्वा स्तौति दध्यङ् ह मेऽस्याम् आत्मानं वा तेषु शंसन्स्वजन्म ।
 तस्मादस्यां विप्रवदन्ति केचिद् इन्द्राग्नी तस्यां तु निपातभाजी ॥१०॥ २॥
 डाबुचध्यवृहस्पती ऋषिपुत्रौ बभूवतुः ।
 आसीदुचध्यभार्या तु ममता नाम भार्गवी ॥११॥

तां कनीयान्बृहस्पतिर् मैथुनायोपचक्रमे ।

शुक्रस्योत्सर्गकाले तु गर्भस्तं प्रत्यभाषत ॥ १२ ॥

इहास्मि पूर्वसंभूतो न कार्यः शुक्रसंकरः ।

तच्छुक्रप्रतिषेधं तु न ममर्षं बृहस्पतिः ॥ १३ ॥

स व्याजहार तं गर्भं तमस्ते दीर्घमस्त्विति ।

स च दीर्घतमा नाम बभूवर्षिरुचय्यजः ॥ १४ ॥

स जातोऽभ्यतपद्देवान् अकस्मादन्धतां गतः ।

ददुर्देवास्तु तत्रेवे ततोऽनन्धो बभूव सः ॥ १५ ॥

स वेदिषद् इत्यस्तौ च चतुर्भिर्जातवेदसम् ।

समिद्ध आप्रियोऽन्येन्द्रो तमित्यग्नेः पराणि षट् ॥ १६ ॥

स्तुतौ तु मित्रावरुणौ सूक्तैर्मित्रमिति चिभिः ।

मित्रं मैत्रीं वदत्येताम् आ धेनवश्च शंसति ॥ १७ ॥

अदितिं वायवाप्यग्निं तथा रूपं हि दृश्यते ।

अग्निं मेनेऽदितिं त्वेव कुत्से चेह च शौनकः ॥ १८ ॥

ऋषिरथ प्रसङ्गाद्वा दर्शनाद्वा नुकीर्तयेत् ।

विष्णोर्नु कमिति चीणि वैष्णवानि पराण्यतः ॥ १९ ॥

प्र वश्य तिसृभिर्ऋग्भिर् इन्द्राविष्णू सह स्तुतौ ।

गृहाणि वा वैष्णवानि ता वामित्यृचि काङ्क्षति ॥ २० ॥

जीर्णं तु दीर्घतमसं खिन्नास्तत्परिचारिणः ।

दासा बद्धा नदीतोये दृष्टिहीनमवादधुः ॥ २१ ॥

तत्रैकस्त्रैतनो नाम शस्त्रेणैव नमपाहनत् ।

शिरश्चांसावुरश्चैव स्वयमेव न्यकृन्तत ॥ २२ ॥

B हत्वा दीर्घतमास्तं तु पापेन महता वृतम् ।

B आत्माङ्गाव्यनुदञ्चैव तत्रोदोन्मोहितो भृशम् ॥ २३ ॥

अङ्गदेशसमीपे तु तं नद्यः समुदक्षिपन्* ।

ॐ नमः शिवाय

ॐ

३॥

४॥

तत्रि + उद + ड

B अङ्गराजगृहे युक्ताम् उशिजं पुत्रकाम्यया ॥ २४ ॥

B राज्ञा च प्रहितां दासीं भक्तां मत्वा महानपाः ।

जनयामास चोत्थाय कक्षीवत्प्रमुखानृषीन् ॥ २५ ॥

तुष्टाव चैव सूक्ताभ्याम् अबोधोत्पन्नानावृषिः ।

प्रेति द्यावापृथिव्यौ तु पराभ्यामेतदुत्तरम् ॥ २६ ॥

किमाभवं परे मा नो मेध्यस्याश्वस्य संस्तवः ।

ईमान्तास इति तस्यां नीयमानं प्रशंसति ॥ २७ ॥

स्वयूथ्यास्तस्य चैवात्र बहवः संस्तुता हयाः ।

नियुक्ताश्चानियुक्ताश्च प्रसङ्गादनुकीर्तिताः ॥ २८ ॥

संज्ञप्रवदसंज्ञं भविष्यं चाह भूतवत् ।

तस्य मांसस्य सूतस्य चरुणां हविषस्तथा ॥ २९ ॥

वासोऽधिवाससोश्चात्र यद्विशस्यं च कीर्तितम् ।

गात्रस्य ^{Spit} शूलस्थूणानां ^{Post} स्वधितेश्च ^{Adv} प्रकीर्तनम् ॥ ३० ॥

छागस्य कीर्तनं चात्र इन्द्रापूष्णोः सह स्तुतिः ।

सूक्तं यदस्यवामीयं वैश्वदेवं तदुच्यते ॥ ३१ ॥

प्रवादा विविधास्तत्र देवानां चात्र कीर्तनम् ।

B सूक्तेऽस्यर्चिं परोक्षोक्ता वक्ष्यामि भ्रातरस्तयः ॥ ३२ ॥ ^{सूक्तेऽस्य}

अग्निस्तु वामः पलितो वायुर्भ्राता तु मध्यमः । ^{सूक्ते + अस्य}

धृतपृष्ठस्तुतीयोऽत्र सप्त वै रश्मयस्तुताः ॥ ३३ ॥

परास्तु कथयन्त्यग्निं यथा वर्षति पाति च ।

अहोरात्रादिनान्मासान् ऋतून्श्च परिवर्तिनः ॥ ३४ ॥

प्रज्जधा च त्रिधा चैव षोढा द्वादशधेव च ।

संवत्सरं चक्रवच्च पराभिः कीर्तयन्त्यृषिः ॥ ३५ ॥

क्षेत्रज्ञानं च धेनुं च गौरीं वाचं सरस्वतीम् ।

धर्मं पूर्वयुगीयं च साध्यान्देवगणांस्तथा ॥ ३६ ॥

विशस्यं ६

६

७।

- विविधानि च कर्माणि अग्निवायुविवस्वताम् ।
 विभूतिमग्नेर्वायोश्च जगति स्थास्तु^{*}जङ्गमे ॥३७॥
 हरणं रश्मिभिर्वारो विसर्गं पुनरेव च ।
 कर्मानुकीर्तनं चात्र पर्जन्याग्निविवस्वताम् ॥३८॥
 मातापुत्रौ तु वाक्प्राणौ माता वागितरः सुतः ।
 सरस्वन्तमिति प्राणो वाचं प्राहुः सरस्वतीम् ॥३९॥
 शरीरमिन्द्रियैर्युक्तं क्षेत्रमित्यभिधीयते ।
 वेद तत्प्राण एवैकस् तस्मात्क्षेत्रज्ञ उच्यते ॥४०॥ ८॥
 ३ मेघे शकस्तस्य धूमः सलिलं वास एव वा ।
 ४ सोम उक्षा भवन्यस्य पावकाश्च चयोऽधिपाः ॥४१॥
 ५ गौरीरन्तं वैश्वदेवम् उपरि स्यात्पृथक्स्तुतिः ।
 ६ इन्द्रं मित्रमिमे सौर्यौ सौरी वान्या सरस्वते ॥४२॥
 ७ सूक्तमल्पस्तवं त्वेतज् ज्ञानमेव प्रशंसति ।
 ८ प्रवादबहुलत्वाच्च ततः सलिलमुच्यते ॥४३॥
 मारुतैन्द्रस्तु संवादः कयेति परमः स्मृतः ।
 मरुतामयुजस्त्वैन्द्र्यो युग्माः सर्वाः सहान्यया ॥४४॥
 एकादशी प्रथमा च मारुतस्तृच उत्तरः ।
 ९ तृचस्यैव तु तत्रोक्तं कर्तृत्वमितरस्य तु ॥४५॥
 १० इतिहासः* पुरावृत्त ऋषिभिः परिकीर्त्यते ।
 समागच्छन्मरुद्भिस्तु चरन्थोमि शतक्रतुः ॥४६॥
 दृष्ट्वा तुष्टाव तानिन्द्रस् ते चेन्द्रमृषयोऽब्रुवन् ।
 तेषामगस्त्यः संवादं तपसा वेद तत्त्वतः ॥४७॥
 स तानभिजगामाशु निरुष्यैन्द्रं हविस्तदा ।
 मरुतश्चाभितुष्टाव सूक्तैस्तन्विति च त्रिभिः ॥४८॥ ९॥
 महश्चिदिति चैवेन्द्रं सहस्रमिति चैतया ।

- निरुप्तं तद्धविषैन्द्रं मरुद्भ्यो दातुमिच्छति ॥४९॥
 विज्ञायावेक्ष्य तद्भावम् इन्द्रो नेति तमनवीत् ।
 त ष्यो नाद्यतनं ह्यस्ति वेद कस्तद्यदद्भुतम् ॥५०॥
 कस्यचिन्नर्षसंचारे चित्तमेव विनश्यति ।
 किं न इत्यब्रवीदिन्द्रम् अगस्त्यो भ्रातरस्तव ॥५१॥
 मरुद्भिः संप्रकल्पस्व वधीर्मा नः शतक्रतो ।
 किं नो भ्रातरिति तस्याम् इन्द्रो मान्यमुपालभत् ॥५२॥
 अगस्त्यस्त्वरमित्यस्यां क्षुब्धमिन्द्रं प्रशामयत् ।
 प्रादात्संवन्नं कृत्वा तेभ्य एव च तद्धविः ॥५३॥
 मुते चकार सोमेऽथ तानिन्द्रः सोमपीयिनः ।
 तस्माद्विद्यान्निपातेन ऐन्द्रेषु मरुत स्तुतान् ॥५४॥
 प्रीतात्मा पुनरेवर्षिस् तांस्तुष्टाव पृथक्पृथक् ।
 मरुतः प्रति सूक्ताभ्याम् इन्द्रं षड्भिः परेस्तु सः ॥५५॥
 B स्तुतश्चतसृभिश्चेन्द्र स्तुतास इति तैः सह ।
 B मरुद्भिः सह यचेन्द्रो मरुतांस्तत्र सोऽभवत् ॥५६॥
 चतुर्तो ज्ञातामृषिर्भार्या लोपमुद्रां यशस्विनीम् ।
 उपजल्पितुमारेभे रहःसंयोगकाम्यया ॥५७॥
 डाभ्यां सा त्वब्रवीदृग्भ्यां पूर्वीरिति चिकीर्षितम् ।
 रिरंसुस्तामशागस्त्य उत्तराभ्यामतोषयत् ॥५८॥
 विदिता तपसा सर्वं तयोर्भावं रिरंसतोः ।
 शुत्वेनः कृतवानस्मि ब्रह्मचार्युत्तमे जगौ ॥५९॥
 प्रशस्य तं परिष्वज्य गुरु भूर्ध्रवजंघ्रतुः ।
 स्मिन्नेनमाहतुश्चोभाव् अनागा असि पुत्रक ॥६०॥
 युवो रजांसीति ततः सूक्तैः पञ्चभिरश्विनौ ।
 अगस्त्य एव तुष्टाव कतरेति परेण तु ॥६१॥

आवापृथिव्यौ सूक्तेन आ नो विश्वान्दिवौकसः ।

पितृमत्तं समिद्धाग्र्यो अग्निमग्ने नयेति च ॥ ६२ ॥

बृहस्पतेरनर्वाणं कङ्कतोपनिषत्परम् ।

अनर्वा = irresistible
resistless.

अपां नृणानां सूर्यस्य केचिदेतां स्तुतिं विदुः ॥ ६३ ॥

ददर्श तदगस्त्यो वा विषमं विषशङ्कया ।

अदृष्टाख्यो नष्टरूपः सूक्तस्यान्योऽच तु बृचः ॥ ६४ ॥ १२ ॥

अस्त्रौहृत्समदोऽग्निं त्वं जातवेदस्यमाप्रियः । ?

जातवेदस्यम्
आप्ती, आपि

यज्ञेनाथ समिद्धोऽग्निर् अतोऽग्निं सप्तभिर्हुवे ॥ ६५ ॥

संयुज्य तपसात्मानम् ऐन्द्रं विभ्रन्महद्वपुः ।

अदृश्यत मुहूर्तेन दिवि च व्योम्नि चेह च ॥ ६६ ॥

तमिन्द्रमिति मत्वा तु दैत्यौ भीमपराक्रमौ ।

धुनिश्च चुमुरिष्टोभौ सायुधावभिपेततुः ॥ ६७ ॥

विदित्वा स तयोर्भावम् अग्निः पापं चिकीर्षतोः ।

यो जात इति सूक्तेन कर्माख्येन्द्राख्यकीर्तयत् ॥ ६८ ॥

उक्तेषु कर्मस्वैन्द्रेषु भीस्तावाशु विवेश ह ।

इदमन्तरमित्युक्त्वा ताविन्द्रस्तु निवर्हयत् ॥ ६९ ॥ १३ ॥

निहत्य तौ गृत्समदम् अग्निं शक्रोऽभ्यभाषत ।

यथेष्टं मां सखे पश्य प्रियत्वं ह्यागतोऽसि मे ॥ ७० ॥

वरं गृहाण मत्तस्वम् अक्षयं चास्तु ते तपः ।

प्रहृष्टं प्रत्युवाचर्षिर् अस्माकं वदतां वर ॥ ७१ ॥

तनूनामस्तु चारिष्टिर् वाक् चास्तु हृदयंगमा ।

अरिष्टि = Security

सुवीरा रयिमन्तश्च वयं त्वामिन्द्र धीमहे ॥ ७२ ॥

इन्द्र त्वां च विजानीमो वयं जन्मनि जन्मनि ।

तन्नतश्चैष मे भावो मापगास्त्वं रथीतरः ॥ ७३ ॥

better chariot-fighter

B निरुक्तं तदिदं वार्यम् इन्द्र श्रेष्ठान्यृचान्यया ।

B ब्रह्मे वरमिदं सर्वं तदाकर्ण्य शचीपतिः ॥ ७४ ॥

तथेत्युक्त्वा तुराषाद् तु पाणो जयाह दक्षिणे ।

ऋषिश्चास्य सखित्वेन पाणिना पाणिमस्पृशत् ॥ ७५ ॥

सहितौ जग्मतुश्चैवं महेन्द्रसदनं प्रति ।

तत्रैनमार्हयत्प्रीत्या स्वयमेव पुरंदरः ॥ ७६ ॥

कर्मणा विधिदृष्टेन तमृषिं चाभ्यपूजयत् ।

सखित्वाच्च पुनश्चैनम् उवाच हरिवाहनः ॥ ७७ ॥

गृणन्मादयसे यस्मात् त्वमस्मानृषिसत्तम ।

तस्माज्जुसमदो नाम शौनहोचो भविष्यसि ॥ ७८ ॥

ततो द्वादशभिः सूक्तैस् तुष्टावेन्द्रं युधीत्यृषिः ।

ददर्श संस्तुवन्नेव तत्र स ब्रह्मणस्पतिम् ॥ ७९ ॥

बृहस्पतिं तु तुष्टाव दृष्टलिङ्गाभिरेव च ।

स तमप्यभितुष्टाव चतुर्भिरित उत्तरैः ॥ ८० ॥

गणानां विष्टमित्यस्यां सहेन्द्राब्रह्मणस्पती ।

बृहस्पतिं प्रसङ्गाद्वा ब्रह्मणस्पतिमेव च ॥ ८१ ॥

A तुष्टाव कर्मणैकेन प्रभावस्यान्तरं द्वयोः ।

मित्रावरुणदक्षांशतुविजातभगार्यम्णाम् ॥ ८२ ॥

आदित्यानामिमाः सूक्तम् इदं वारुणमुच्यते ।

वारुणी यो स इत्याद्या दुःस्वप्नाद्यप्रणाशिनी ॥ ८३ ॥

धृतव्रता वैश्वदेवम् ऋतमैन्द्रं परं तु यत् ।

प्र हि क्रतुमिति तस्याम् इन्द्रासोमौ सह स्तुतौ ॥ ८४ ॥

सरस्वति तमित्यस्मिन् अर्धर्चे मध्यमा तु वाक् ।

बृहस्पतिस्तुतियो नस् तं व* ऋद् मरुतां स्तुतिः ॥ ८५ ॥

अस्माकं वैश्वदेवं स्याद् आदावस्येति चास्य चक्षुः ।

शुद्धि = hea

१५

दक्ष. अंश. तुविज

अर्थमा

१६

- व्यावापृथिव्योस्वाष्ट्यौ वा अथवैन्द्यौ परे ततः ॥८६॥
 हे हे राकासिनीवाल्मीकः षड् गुह्याद्यास्तथान्यया ।
 B तत्पूर्वे हे ऋचौ कुह्याः कुहूमहमिति स्मृते ॥८७॥
 B तदुत्तरे हेऽनुमतेर् अनु नोऽन्विदिति स्मृते ।
 B धातुश्चतस्रस्तथादौ धाता ददातु नो रयिम् ॥८८॥ ✓
 रौद्रं मारुतं तु परम् आ ते धारावरा इति ।
 वामतस्तु मृगं दृष्ट्वा बिभ्यदेत्य ऋषिः स्वयम् ॥८९॥
 स्तुहि श्रुतमिति तस्यां तमेवास्तौत्प्रसादयन् ।
 अपां नपादुपेत्यच स्तुतः सूक्ते ततः परे ॥९०॥ १७॥
 तुभ्यमित्यार्तवे सूक्ते सावित्रादाश्विनं परम् ।
 सोमः पूषादितिश्चैव सोमापौष्णेऽन्यया स्तुताः ॥९१॥
 वायव्ये चैन्द्रवायवी पञ्चाथ प्राउगास्तुचाः ।
 प्रेतृक्स्तौति हविर्धाने अग्निस्तत्र निपातभाक् ।
 द्यावापृथिव्यौ द्यावेति हविर्धाने ततः परे ॥९२॥
 स्तुतिं तु पुनरेवेछन् इन्द्रो भूत्वा कपिञ्जलः । *foleo francoline pa*
 ऋषेर्जगमिषोराशां ^{uttered a cry} ववाशास्थाय दक्षिणाम् ॥९३॥ *was about to*
 स तमार्षेण संप्रेक्ष्य चक्षुषा पक्षिरूपिणम् ।
 पराभ्यामभितुष्टाव सूक्ताभ्यां तु कनिक्रदत् ॥९४॥ १८॥
 प्रशास्य गां यस्तपसाभ्यगच्छद् ब्रह्मर्षितामेकशतं च पुत्रान् ।
 स गाथिपुत्रस्तु जगाद सूक्तं सोमस्य मेत्याग्नेयं यत्परे च ॥९५॥
 वैश्वानरीये * समित्समिदाग्र्यो हे आग्नेये उत्तरे त्वच सूक्ते ।
 द्यावापृथिव्या उषसो निपाता आपोऽथ देवाः पितरश्च मित्रः ॥९६॥
 आग्नेयेषु दृश्यन्ते स्तुतास्तु वैश्वानरो वरुणी जातवेदाः ।
 सूयेतैको यत्र यत्रास्तुतिर्वा निपात्यर्थान्शोपमार्थान्श्च विद्यात् ॥९७॥

राजर्षयो गृत्समदा वसिष्ठा भरद्वाजाः कुशिका गोतमाश्च ।
विश्वेऽश्विनावङ्गिरसोऽचयोऽदितिर् भोजाः कण्वा भृगवो रौद्र-
दिशः ॥९८॥

सावित्रसौम्याश्विनमाहतेषु ऐन्द्राग्नेये रौद्रसौर्योषसेषु ।

आदावन्ते सूक्तमध्ये स्तुतास्तु न व्याघ्नन्ति देवताः सूक्तभाजः ॥९९॥ १९

अग्नेः सप्तदशोऽध्याय ऊर्ध्वं ऊ षु ए जातये ।

एते काण्वावृचौ योष्याव् अज्जन्ति त्वेति पञ्च च ॥१००॥

शेषा बहुभ्यो यूषेभ्यो वैश्वदेवी तृगृहमी ।

अस्यान्या व्रश्चनी योक्ता षष्ठमैन्द्राग्रमुच्यते ॥१०१॥

अग्निमुषसं वैश्वदेवी दधिक्रामिति चैतया ।

आग्नेन्द्री त्वम इन्द्रश्चर्क परो वैश्वानरस्तृचः ॥१०२॥

प्र यन्तु माहन्त्यान्या शतपारं गुरुस्तवः ।

प्र वो वाजा ऋतून्स्तौति ऋत्विज स्तौति मन्यत ॥१०३॥

पुरीषास इति तस्यां धिष्यायानग्नीन्प्रशंसति ।

त्रेयाश्चैव तु होतारस् ते दैव्याश्चैव तत्र तु ॥१०४॥

चयोविंशतिरेन्द्राणि इहन्तीति पराण्यतः ।

सूक्ते प्रेति तु नद्यश्च विश्वामित्रः समूदिरे ॥१०५॥

पुरोहितः सन्निज्यार्थं सुदासा सह यक्षुषिः ।

विषाद्वुतुष्टोः संभेदं शमित्येते उवाच ह ॥१०६॥

प्रवादास्तत्र दृश्यन्ते द्विवद्बहुवदेकवत् ।

अद्येत्यर्थं च पञ्चो वा नदीष्वपेकवन्ति ते ॥१०७॥

आद्ये वृचे द्विवत्सार्धं विश्वामित्रवचः श्रुतेः ।

एताभिर्ऋग्भिर्वा नद्य ऋषिं बहुवदूचिरे ॥१०८॥

षष्ठ्याहम्या चतुर्थ्या च दशम्या चैतरा ऋषेः ।

सप्तम्यामृचि षष्ठ्यां च यौ देवौ परिकीर्तितौ ॥१०९॥

निपातिनौ तु तौ ज्ञेयौ ऐन्द्रापार्वत्यगुत्तमे ।
 करोति पुत्रिकां नाम यथा दुहितरं तथा ॥ ११० ॥
 तस्यां सिञ्चति रेतो वा तच्छासदिति कीर्तितम् ।
uरिक्थस्य दुहितुर्दानं नेत्यृचि प्रतिषिध्यते ॥ १११ ॥
 तस्याश्चाह यवीयांसं भ्रातरं ज्येष्ठवत्सुतम् ।
 सुदासश्च महायज्ञे शक्तिना गाथिसूनवे ॥ ११२ ॥
 निगृहीतं बलाच्चेतः सोऽवसीदद्विचेतनः ।
 तस्मै ब्राह्मीं तु सौरीं वा नाम्ना वाचं ससर्परीम् ॥ ११३ ॥
 सूर्यक्षयादिहाहत्य ददुस्ते जमदग्नयः ।
 कुशिकानां ततः सा वाग् अमतिं तामपाहनत् ॥ ११४ ॥ २२ ॥
 उपैति चास्यां कुशिकान् विश्वामित्रोऽनु*बोधयत् ।
 लब्ध्वा वाचं च हृष्टात्मा तानृषीन्प्रत्यपूजयत् ॥ ११५ ॥
 ससर्परीरिति द्वाभ्याम् ऋग्भ्यां वाचं स्तुवन्स्वयम् ।
 स्थिरावित्यनसोऽङ्गान्यनदुहश्च गृहान्प्रजन् ॥ ११६ ॥
 ततश्च स्वशरीरेण गृहान्गच्छन्परीददे ।
 पराश्चतस्रो यास्वत्र वसिष्ठद्वेषिण्यः स्मृताः ॥ ११७ ॥
 विश्वामित्रेण ताः प्रोक्ता अभिशपा इति स्मृताः ।
 द्विषद्देषास्तु ताः प्रोक्ता विद्याश्चैवाभिचारिकाः ॥ ११८ ॥ २३ ॥
 वसिष्ठास्ता न शृण्वन्ति तदाचार्यकसंमतम् ।
 कीर्तनाच्छ्रवणाद्वापि महादोषश्च जायते ॥ ११९ ॥
 शतधा भिद्यते मूर्धा कीर्तितेन श्रुतेन वा ।
 तेषां बालाः प्रमीयन्ते तस्मात्तास्तु न कीर्तयेत् ॥ १२० ॥
 विश्वांश्च देवांस्तुष्टाव चतुर्भिर्मिमित्यृषिः ।
 B अस्तौद्विश्वात्मना सर्वान् मन्यमानः परं पदम् ॥ १२१ ॥
 B देवानामसुरत्वं तद् एकं महदितीरयन् ।

अश्विनौ मित्र ऋभवो धेनुर्मित्र इहेह वः ॥१२२॥

A वैश्वदेवीति विज्ञेया मैत्री मित्राय पञ्च तु ।

ऐन्द्रार्भवस्तृचस्त्वत्र आर्भवे सूक्त उत्तमः ॥१२३॥

B पूर्वे बृचे निपातीन्द्र उषो वाजेन पञ्चमात् ।

औषसादुत्तरास्त्वन्ये षट् पृथग्देवतास्तृचाः ।

ऐन्द्रावरुणः प्रथमो बार्हस्पत्यस्तथापरः ॥१२४॥

पौष्णसावित्रसौम्याश्च मैत्रावरुण उत्तमः ।

तुष्टाव जमदग्निश्च तेन देवावृतावृधौ ॥१२५॥

RV. iv. देवर्षिपितृपूजार्थं पपाचान्त्राणि यच्छुनः ।

यस्य वै श्येनरूपेण आहरद्बृचहा मधु ॥१२६॥

सोऽग्निं तु पञ्चदशभिर् इन्द्रं षोडशभिः परैः ।

ऋषिस्त्वामिति तुष्टाव सूक्तेरेति तु गौतमः ॥१२७॥

स भ्रातरमिति त्वासु तिसृष्वग्निर्निपातभाक् ।

वरुणेनाभिसंस्तौति आहुरन्ये निपातिनम् ॥१२८॥

लिङ्गोक्तदैवते सूक्ते एके प्रत्यगिरेव तु ।

ऋषिर्बोधदिति द्वाभ्यां स्तौति सोमकमेव तु ॥१२९॥

✓ तस्यैव चायुषोऽर्थाय पराभ्यामश्विनौ स्तुतौ ।

अञ्जसा न जनिष्येऽहं ब्रुवाणं गर्भमेव तु ॥१३०॥

अन्वशाददितिः पुत्रम् इन्द्रमात्महितैषिणी ।

स जातमात्रो युद्धाय ऋषिमेवाजुहाव तु ॥१३१॥

योधयन्वामदेवस्तं कृत्वात्मनि बलं तथा ।

दिनानि दश रात्रीश्च विजिग्ये चैनमोजसा ॥१३२॥

स तं क इममित्यस्यां विक्रीणन्ऋषिसंसदि ।

स्वयं तेनाभितुष्टाव नकिरिन्देति गौतमः ॥१३३॥

कमादुतासीति चास्यां मन्युमर्धे पराणुदत् ।
 प्रथास्य रूपवीर्याणि धैर्यकार्याणि तान्यृषिः ॥ १३४ ॥ २७ ॥
 वेविधानि च कर्माणि शशंसादितये तथा ।
 ब्रह्मित्यात्मसंस्तावस् तृचे स्तुतिरिवास्य हि ॥ १३५ ॥
 न सु ष विभ्यो नवभिर् ऋग्भिः श्येनस्य संस्तवः ।
 पराभिस्त्वेति पञ्चर्चे सोमेनेन्द्र स्तुतः सह ॥ १३६ ॥
 सोमप्रधानामेतां तु क्रौष्टुकिर्मन्यते स्तुतिम् ।
 दिवश्चिदिति चैतेन तृचेनेन्द्रेण संस्तुताम् ॥ १३७ ॥
 उषसं मध्यमां मेने आचार्यः शाकटायनः ।
 वाममृचि स्तुताश्चात्र भगः पूषेति चार्यमा ॥ १३८ ॥
 कुरुळतीति पूषोक्तोऽदन्तकः स इति श्रुतेः ।
 अस्माकमुत्तमं सूर्यं स्तौतीत्याहाश्चलायनः ॥ १३९ ॥ २८ ॥
 इन्द्रस्य हरयो ह्यश्वा अग्नेरश्वास्तु रोहितः ।
 सूर्यस्य हरितश्चैव वायोर्नियुत एव च ॥ १४० ॥
 रासभः सहितोऽश्विभ्याम् अजाः पूष्णश्च वाजिनः ।
 पृषत्योऽश्वास्तु मरुतां गावोऽरुण्यस्तथोषसाम् ॥ १४१ ॥
 सवितुर्वाजिनः श्यावा विश्वरूपा बृहस्पतेः ।
 सहैते देवताभिस्तु स्तूयन्तेऽप्यल्पशोऽन्यथा ॥ १४२ ॥
 आयुधं वाहनं चापि स्तुतौ यस्येह दृश्यते ।
 तमेव तु स्तुतं विद्यात् तस्यात्मा बहुधा हि सः ॥ १४३ ॥
 कनीनका सूक्तशेषो हर्यो स्तुतिरिहोच्यते ।
 चत्वार्यतश्च विज्ञेयान् अप्रगृह्याणि विद्रधे ॥ १४४ ॥
 अप्रगृह्याणि विद्रधे ॥ २९ ॥

॥ इति बृहद्देवतायां चतुर्थोऽध्यायः ॥

प्रेति पञ्चार्भवं चीणि दाधिक्राणि पराण्यतः ।

ऋद्यावापृथिव्यौ स्तौति दाधिक्राणां मुखे तु या ॥१॥

परोक्षैरमुतो वाग्भिर् नामभिश्च स्तुतास्त्रयः ।

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च हंसः शुचिषदितृचि ॥२॥

नियुक्ता सूर्यदेवत्या हंस इत्यैतरेयके ।

वे तैन्द्रावरुणे सूक्ते ततस्त्रीण्याश्चिनानि कः ॥३॥

अयं वायो विहीत्येषु वायव्याः सप्त कीर्तिताः ।

नव चैवैन्द्रवायव्या इन्द्रस्त्रिषः शतेन षट् ॥४॥

इदं कथितदेवत्यं यस्तस्मिन्मोक्षमी वृचः ।

स्तुतिरिन्द्रानृहस्पत्योर् अष्टावेता ऋचः स्मृताः ॥५॥

सूक्तं तु तत्रार्हस्यत्यम् इदमित्यौषसे परे ।

पुरोधातुः कर्मशंसा स इद्राजोच्यते तृचे ॥६॥

तत्सावित्रे वे तु को वैश्वदेवं मही द्यावापृथिवीयं परं तु यत् ।

क्षेत्रस्येति तिस्रस्तु क्षेत्रपत्याः शुनं वाहाः शुनदेवी नृगुह्वरा ॥७॥

वायुः शुनः सूर्य एवात्र सीरः शुनासीरौ वायुसूर्यौ वदन्ति ।

शुनासीरं यास्क इन्द्रं तु मेने सूर्येन्द्रौ तौ मन्यते शाकपूणिः ॥८॥

शुनासीरौ पञ्चम्यां तु स्तुतौ तौ वे तु सीतायै षष्ठी सप्तमी च ।

शुनं नः फालाः कृषिं स्तौति पादः शुनं कीनाशाः कृषिजीवान्मनुष्याः

स्तुतः पादेऽत्र पर्जन्यस्तृतीये अन्यं* तृषिर्धनकामो जगाद ।

कृषिं वा स्तौति सर्वे हि सूक्तं समुद्रादित्यमेर्मध्यमस्य ॥१०॥

आदित्यं वा ब्राह्मणोक्तं प्रदिष्टम् आग्नेयं वाष्याज्यसूक्तं हि दृष्टम्

अपां स्तुतिं वा यदि वा घृतस्तुतिं गव्यमेके सौर्यमेतद्वदन्ति ॥११॥

स्वर्भानुदृष्टं सूर्यस्य अपहत्य तमोऽचयः ।
 सप्तविंशतिभिः सूक्तैर् अबोधीत्यग्निमस्तुवन ॥१२॥
 चैवृष्णस्तसदस्युष्य अश्वमेध ऋणंचयः ।
 स्तूयमानाः परीक्षाः स्युर् अचिप्वेते क्वचित्क्वचित् ॥१३॥
 ऐह्वाकुर्व्यरुणो राजा चैवृष्णो रथमास्थितः ।
 संजयाहाश्वरश्मींश्च वृशो जानः पुरोहितः ॥१४॥
 स ब्राह्मणकुमारस्य रथो गह्वज्जिह्वोऽछिनत् ।
 एनस्वीत्यब्रवीच्चैव स राजैनं पुरोहितम् ॥१५॥
 सोऽप्यर्वाङ्गिरसान्मन्वान् दृष्ट्वा संजीव्य तं शिशुम् ।
 क्रोधात्संत्यज्य राजानम् अन्यदेशं समाश्रितः ॥१६॥
 हरोऽप्यग्नेर्ननाशास्य तस्यापक्रमणादृषेः ।
 अग्नौ प्रास्तानि हव्यानि न ह्यपच्यन्त कानिचित् ॥१७॥ ३॥
 ततः प्रव्यथितो राजा सोऽभिगम्य प्रसाद्य तम् ।
 आनीत्वा स वृशं जानं पुनरेव पुरोदधे ॥१८॥
 स प्रसन्नो वृशोऽन्वैछद् धरमग्नेर्नृपक्षये ।
 अविन्दत पिशाचीं तां जायां तस्य च भूपतेः ॥१९॥
 निषण्णः स तया सार्धम् आसन्धां कशिपावपि ।
 तामुपामन्त्रयां चक्रे कमेतं त्वमिति तृचा ॥२०॥
 हरः कुमाररूपेण ब्रुवंस्तामभ्यभाषत ।
 विज्योतिषेति चोक्तायां सहसाग्निरुदज्ज्वलत् ॥२१॥
 B सहमानः समायान्तं प्रकाशं च प्रकाशयन् ।
 पिशाचीमदहन्तां स यच्च चोपविवेश सा ॥२२॥ ४॥
 एष एव परामृष्टो भाल्लविब्राह्मणे वृचः ।
 B निदानसंज्ञके ग्रन्थे छन्दोगानामिति श्रुतिः ॥२३॥
 भवेदेव परामर्शः सूक्तस्यास्य अपेक्षया ।

- भवन्ति वाँद्या मन्त्रा हि विधिदृष्टेन चोदिताः ॥ २४ ॥
 दृश्यन्ते ब्राह्मणे मन्त्रा एकदेशे प्रदर्शिताः ।
 जामदग्न्यस्तथैवाग्र्य स्तोकीयाश्चैतरेयके ॥ २५ ॥
 आप्रियः सुसमिद्धाय पञ्चमं सूक्तमत्र तु ।
 एदमृग्वैश्वदेवी वा अन्त्या चैन्द्राग्न्युपोत्तमे ॥ २६ ॥
 ऐन्द्राणि द्वादश त्रीति उशना त्वच संस्तुतः ।
 उशनेति तु पादेन सं ह यद्वामनेन च ॥ २७ ॥
 इन्द्राकुत्सेति चैतस्यां कुत्सेनेन्द्र स्तुतः सह ।
 यत्त्वा सूर्येति चाचीणां पञ्चर्चे कर्म कीर्त्यते ॥ २८ ॥
 B अनस्वनोति सूक्तेऽस्मिन् आग्नेयेऽर्चिर्ऋषिः स्वयम् ।
 B दानतुष्टः शशंसेतान् राजर्षीनिति केचन ॥ २९ ॥
 B आशीरधोषणाच्चेभ्यो अग्निं प्रति च दृश्यते ।
 B अयुतं च गवां त्रीणि शतान्यथ च विंशतिम् ॥ ३० ॥
 B सौवर्णं शकटं गोभ्यां चरुणोऽदानृपोऽचये ।
 B अश्वमेधः शतं चोहूणां वसदस्युर्धनं बहु ॥ ३१ ॥
 B राज्ञः प्रति च तत्सूक्तं वभाष इति केचन ।
 B आत्मा हि नात्मने दद्याद् अयहीनृपतेर्ऋषिः ॥ ३२ ॥
 B अवेः सुतमृषिं वभुम् आर्त्विज्याय ऋणंचयः ।
 B सहस्रदक्षिणे सोमे ववे तं सोऽप्ययाजयत् ॥ ३३ ॥
 B ददौ च रौशमो* राजा सहस्राणि शतानि च ।
 B तस्मै चत्वारि चत्वारि महावीरं च काञ्चनम् ॥ ३४ ॥
 B प्रवर्येषु महावीराः सौवर्णास्तस्य चाभवन् ।
 B प्रतिगृह्य ऋषिर्गच्छन् मध्यमेनाग्निना पयि ॥ ३५ ॥
 B पूर इन्द्रेण चाचख्यौ भद्रं चतसृभिश्च तत् ।
 को नु वां वैश्वदेवानि एकादश पराण्यतः ॥ ३६ ॥

मरुतानि दश प्रेति इळाभीत्यृचि तु स्नुता ।
 मदेत्यृचि तृतीयायां सविता शौनकोऽब्रवीत् ॥३७॥
 मेति बार्हस्पत्यस्तु* तृचो मारुत्यगुह्वरा ।
 तु घृहीति रौद्री तु प्र मुष्टुतिरिति तृचि ॥३८॥
 नकादिभिराचार्यैर् देवता बहुधेरिता ।
 रुस्पति* शकपूणिः पर्जन्याग्नी तु गालवः ॥३९॥
 स्तु पूषणं मेने स्नुतमिन्द्रं तु शौनकः ।
 श्वानरं भागुरिस्तु मारुत्येष समाश्विनी ॥४०॥
 यव्याध्वर्यवः सौमी दशैत्यैन्द्री परा तु या ।
 यमिं घर्मे पराञ्जन्ति अश्विनौ स्तौत्यृगश्च ॥४१॥ ८॥
 ति वायुं* पूषणं च अर्धर्चेऽग्निरिहोच्यते ।
 यमेऽथ द्वितीये च स्नुता एति दिवौकसः ॥४२॥
 वा वाचं मध्यमां स्तौति ततोऽन्या तु बृहस्पतिम् ।
 यायांसमिति चादित्यं प्र वो वायुरिहोच्यते ॥४३॥
 प्रत्नयेति सौमी वा दैत्यैन्द्री वा प्रजापतेः ।
 रोक्षवैश्वदेवं तद् आह कौषीतकिः स्वयम् ॥४४॥
 षु तृतीयमित्युक्तं देवान्हुव इदं परम् ।
 वानां पत्नीरिति तु देवपत्न्यो बृचे स्नुताः ॥४५॥ ९॥
 चतुर्णामिति चेन्द्रवायू त्रिभि स्नुतौ वायवा याहि वायुम् ।
 तृचा रोदसी स्तूयतेऽच यस्या स्नुता मरुतो रुद्रपत्न्याः ॥४६॥
 आ रुद्रास इति त्वस्यां रुद्राणां संस्तुतो गणः ।
 मरुतां तु गणस्यैतन् नाम रुद्रा इति स्मृताः ॥४७॥
 असावग्निरयं चोभाक् अग्नी पार्थिवमध्यमौ ।
 अग्ने मरुद्भिरित्यस्यां मरुद्भिः सह संस्तुतौ ॥४८॥
 मध्यमा वाक् स्त्रियः सर्वाः पुमान् सर्वश्च मध्यमः ।

B गणाश्च सर्वे मरुतो गुणभेदात्पृथक् पृथक् ॥४९॥

राजर्षिर्भवद्वाभ्यो रथवीतिरिति श्रुतः ।

स यक्ष्यमाणो राजात्रिम् अभिगम्य प्रसाद्य च ॥५०॥

आत्मानं कार्यमर्थं च ख्यापयन्प्राञ्जलिं स्थितः ।

अवृणीतर्षिमात्रेयम् आर्त्तिज्यायार्चनानसम् ॥५१॥

स सपुत्रोऽभ्यगच्छन् राजानं यज्ञसिद्धये ।

श्यावाश्वश्चात्रिपुत्रस्य पुत्रः खल्वर्चनानसः ॥५२॥

साङ्गोपाङ्गान्सर्ववेदान् यः पित्राध्यापितो मुदा । ७०५.

अर्चनानाः सपुत्रोऽथ गत्वा नृपमयाजयत् ॥५३॥

यज्ञे च विततेऽपश्यद् राजपुत्रीं यशस्विनीम् ।

शुषा मे राजपुत्री स्याद् इति तस्य मनोऽभवत् ॥५४॥

श्यावाश्वस्य च तस्यां वै सक्तमासीत्तदा मनः ।

संयुज्यस्व मया राजन् इति याज्यं च सोऽब्रवीत् ॥५५॥

B श्यावाश्याय सुतां दित्सुर् महिषीं स्वां नृपोऽब्रवीत् ।

B किं ते मतमहं कन्यां श्यावाश्याय ददामि हि ॥५६॥

B अत्रिपुत्रोऽदुर्वलो हि जामाता त्वावयोरिति ।

B राजानमब्रवीत्सापि नृपर्षिकुलजा ह्यहम् ॥५७॥

B नानृषिर्नो तु जामाता नैष मन्वान् हि दृष्टवान् ।

B ऋषये दीयतां कन्या वेदस्याद्यां भवेत्तथा ।

B ऋषिर्मेन्वदुशं वेदपितरं मन्यते यतः ॥५८॥

प्रत्याचष्टे स तं राजा सह संमन्य भार्यया ।

अनृषिर्नैव जामाता कश्चिद्भवितुमर्हति ॥५९॥

प्रत्याख्यात ऋषिस्तेन वृत्ते यज्ञे न्यवर्तत ।

श्यावाश्वस्य तु कन्याया मनो नैव न्यवर्तत ॥६०॥

ततस्तौ तु निवर्तेताम् उभावेवाभिजग्मतुः ।

- B शशीयसीं तरन्तं च पुरुमीळ्हं च पार्थिवम् ॥६१॥ *sons of Vidar*
 तरन्तपुरुमीळ्हौ तु राजानौ वैददश्वी । *वैददश्वी + शशी*
 ताभ्यां तौ चक्रतुः पूजाम् ऋषिभ्यां नृपती स्वयम् ॥६२॥
 ऋषिपुत्रं महिष्याश्च दर्शयामास तं नृपः ।
 तरन्तानुमता चैव प्रादाद्बहुविधं वसु ॥६३॥ १२॥
 अजाविकं गवाश्वं च श्यावाश्वाय शशीयसी ।
 B अचिं याज्यार्चितौ गत्वा पितापुत्रौ स्वमाश्रमम् ॥६४॥
 B अभ्यवादयतामचिं महर्षिं दीपतेजसम् ।
 B श्यावाश्वस्य मनस्यासीन् मन्त्रस्यादर्शनादहम् ॥६५॥
 B न लब्धवानहं कन्यां हन्त सर्वाङ्गशोभनाम् ।
 B अथहं मन्त्रदर्शी स्यां भवेद्दुर्षो महान्मम ॥६६॥
 B इत्यरण्ये चिन्तयतः प्रादुरासीन्मरुद्गणः ।
 ददर्श संस्थितान्पार्श्वे तुल्यरूपानिवात्मनः ॥६७॥
 समानवयसश्चैव मरुतो रुक्मवक्षसः ।
 तांस्तुल्यवयसो दृष्ट्वा देवान्पुरुषविग्रहान् ॥६८॥
 श्यावाश्वो विस्मितोऽपृच्छत् के हेति मरुतस्तदा ।
 ततस्तु मरुतो देवान् रुद्रसूनूनबुध्यत ॥६९॥
 य ई वहन्त इत्याभिर् बुद्ध्वा तुष्टाव तांस्तथा ।
 अतिक्रमं हि तं मेने ऋषिर्विपुलमात्मनः ॥७०॥
 यन्न दृष्ट्वैव तुष्टाव यच्च के हेति पृष्ठवान् ।
 स्तुता स्तुत्या तया प्रीता गच्छन्तः पृश्निमातरः ॥७१॥ १३॥
 अवमुच्य स्ववक्षोभ्यो रुक्मं तस्मै तदा ददुः ।
 मरुत्सु तु प्रयातेषु श्यावाश्वः सुमहायशाः ॥७२॥
 रथवीतेर्दुहितरम् अगच्छन्मनसा तदा ।
 स सद्य ऋषिरात्मानं प्रवक्ष्यन् रथवीतये ॥७३॥

एतं मे स्तोममित्याभ्यां दौत्ये रात्रीं न्ययोजयत् ।
 रथवीतिमपश्यन्तीं संप्रेक्ष्यार्षेण चक्षुषा ॥ ७४ ॥
 रम्ये हिमवतः पृष्ठे एष क्षेतीति चाब्रवीत् ।
 ऋषेर्नियोगमाज्ञाय देव्या रात्र्या प्रचोदितः ॥ ७५ ॥
 आदाय कन्यां तां दार्य्य उपेयायार्चनानसम् ।
 पादौ तस्योपसंगृह्य स्थित्वा प्रह्वः कृताञ्जलिः ॥ ७६ ॥ १४ ॥
 रथवीतिरहं दार्य्य इति नाम शशंस च ।
 मया संगतिमिद्वन्तं त्वां प्रत्याचक्षिं यत्पुरा ॥ ७७ ॥
 तत्क्षमस्व नमस्तेऽस्तु मा च मे भगवन्कुधः ।
 ऋषेः पुत्रः स्वयमृषिः पितासि भगवन्नृषेः ॥ ७८ ॥
 हन्त प्रतिगृहाणेमां क्षुषामित्येवमब्रवीत् ।
 पाद्यार्घ्यमधुपर्केष्व पूजयित्वा स्वयं नृपः ॥ ७९ ॥
 शुक्रमश्वशतं दत्त्वा अनुजज्ञे गृहान्प्रति ।
 शशीयसीं तरन्तं च पुरुमीळ्हं च पार्थिवम् ॥ ८० ॥
 षड्भिः सनदिति स्तुत्वा जगामर्षिरपि क्षयम् ।
 ऋतेन मैत्रावरुणान् एकादश पराणि तु ॥ ८१ ॥ १५ ॥
 षष्ठाश्विनानि गर्भार्थं पञ्चर्चापनिषत्स्तुतिः ।
 सप्त कृत्वापराधान्वै विफले दारसंयहे ॥ ८२ ॥
 ऋषिः कृतोऽश्वमेधेन भारतेनेति वै श्रुतिः ।
 तमष्टमेऽपराधे तु वृक्षद्रोण्यां स पार्थिवः ॥ ८३ ॥
 ऋवीसे ह विनिक्षिप्य स्तब्धं रात्रौ न्यधारयत् ।
 सोऽश्विनाविति सूक्तेन तुष्टावर्षिः शुभस्पती ॥ ८४ ॥ *Lords of his*
 तौ तं तस्मात्समुद्धृत्य चक्रतुः सफलं पुनः ।
 नृचः स्वस्यैव गर्भार्थं स्वपतस्तस्य गर्भवत् ॥ ८५ ॥
 यथा वात इति ज्ञेये त्वश्विभ्यामितरे ऋचौ ।

- स्रवतामपि गर्भाणां दृष्टं तदनुमन्त्रणम् ॥ ८६ ॥ १६ ॥
- भाववृत्तं तु तद्वत्स्यात् तथारूपं हि दृश्यते ।
- जरायुगर्भशब्दाभ्याम् एतद्रूपं हि दृश्यते ॥ ८७ ॥
- महे उषस्ये सावित्रे युञ्जतेऽहेति वै स्तुतः ।
- पर्जन्यो बळिति त्वस्मिन् पृथिवी मध्यमा स्तुता ॥ ८८ ॥
- अद्या नो देव सवितर् इयं दुःस्वप्ननाशनी ।
- वारुणं तु प्र सम्राजे इन्द्राग्न्यैन्द्राग्रमुत्तरम् ॥ ८९ ॥
- विष्णु^१न्यङ्गं परं प्रेति मारुतं सूक्तमुत्तमम् ।
- एवयामरुदाख्यातं द्यौर्नैन्द्रे^{*} प्रतिपूर्वकम् ॥ ९० ॥
- श्रीसूक्तमाशीर्वादस्तु श्रीपुत्राणां पराणि षट् ।
- तत्स्याद्बालक्ष्म्यपनुदम् अग्निस्तत्र निपातभाक् ॥ ९१ ॥ १७ ॥
- प्रजावज्जीवपुत्रौ वा गर्भकर्मणि संस्तुतौ ।
- नानारूपा पयस्विन्यः संस्रवन्तीति संस्तुताः ॥ ९२ ॥
- आशीर्वादेषु संज्ञासु कर्मसंस्थासु देवता ।
- निपातभाग् लिङ्गवाक्यात् परीक्षेतेह मन्त्रवित् ॥ ९३ ॥
- मन्त्रप्रयोगमन्त्रयोः प्रयोगो बलवत्तरः ।
- विधेस्तयोः परीक्षा स्यान् मन्त्राः स्युरभिधायकाः ॥ ९४ ॥
- तस्मात्तेन विसंवादो मन्त्राणां तद्वतानि तु ।
- गुणाभिधायकानि स्युः संविज्ञानपदानि तु ॥ ९५ ॥
- मन्त्रेषु गुणभूतेषु प्रधानेषु च कर्मसु ।
- प्रधानगुणभूताः स्युर् देवता इति गम्यते ॥ ९६ ॥ १८ ॥
- त्रिसांवत्सरिकं सत्त्वं प्रजाकामः प्रजापतिः ।
- आहरत्सहितः साध्यैर् विश्वैर्देवैः सहेति च ॥ ९७ ॥
- तत्र वाग्दीक्षणीयायाम् आजगाम शरीरिणी ।
- तां दृष्ट्वा युगपत्तत्र कस्याप्य वरुणस्य च ॥ ९८ ॥

शुक्रं चस्कन्द तद्वायुर् अग्नौ प्रास्वद्यदृष्टया ।
 ततोऽर्चिभ्यो भृगुर्जज्ञे अङ्गारेष्वङ्गिरा ऋषिः ॥९९॥
 प्रजापतिं* सुतो दृष्ट्वा दृष्ट्वा वागभ्यभाषत ।
 आभ्यामृषिस्तृतीयोऽपि भवेदत्रैव मे सुतः ॥१००॥
 प्रजापतिस्तथेत्युक्तः प्रत्यभाषत भारतीम् ।
 ऋषिरचिस्ततो जज्ञे सूर्यानलसमद्युतिः ॥१०१॥
 योऽङ्गारेभ्य ऋषिर्जज्ञे तस्य पुत्रो बृहस्पतिः ।
 बृहस्पतेर्भरद्वाजो विदधीति य उच्यते ॥१०२॥
 मरुत्वासीद्गुरुयश्च स एवाङ्गिरसो नपात् ।

११

अंगिरस
 बृहस्पति
 भरद्वाज =

- 1V. vi. सपुत्रस्य तु तस्यैतन् मरुडलं षष्ठमुच्यते ॥१०३॥
 त्वं ह्यग्न इति तत्रादाव् आग्नेयानि त्रयोदश ।
 सूक्तानि त्रीणि मूर्धानम् अग्नेर्वैश्वानरस्य तु ॥१०४॥
 एकात्रचिंशदेवात्र पिवेयैन्द्राण्यतः परम् ।
 अग्ने स क्षेषदित्यस्यां देवौ यौ तु निपातितौ ॥१०५॥
 प्रोतये नू म इत्येते वैश्वदेव्यावृचौ स्मृते ।
 ऋग्विष्णवीया पदं चान्यम् ऐन्द्रमेति गवां स्तुतिः ॥१०६॥ २०॥
 आसन्नाणास इत्यस्यां वायुरिन्द्रश्च संस्तुतौ ।
 B इन्द्रः प्राधान्यतो वाच स्तुतो वायुर्निपातभाक् ॥१०७॥
 B अयं देवस्तृचं सौम्यम् ऐन्द्रमेके प्रचक्षते ।
 य आनयदिति तस्य तृचोऽधीति बृवुस्तुतिः ॥१०८॥
 पितरं स्तौति शंयुश्च तृचस्यान्ये पदे स्वक्वम् ।
 स्वादुष्किलायमिति तु सौम्यः यजुर्वच उत्तरः ॥१०९॥
 B इन्द्रः प्रधानतो वाच स्तुतः सोमो निपातभाक् ।
 B इन्द्रस्यैव्योऽनुपानीयाः श्रूयन्ते क्षीतरेयके ॥११०॥

अगच्छति स्तौति देवान् पादो भूमिमथोत्तरः ।

बृहस्पतिं तृतीयस्तु इन्द्रमेवोत्तमं पदम् ॥ १११ ॥

२१ ॥

नस्पते वीडुङ्गः परं यत् तदाचार्यो भाववृत्तं वदन्ति ।

तृचस्तु तिस्रस्तुरथाभिमर्शना उपेति तिस्रो दुन्दुभेः संस्तवोऽत्र ॥ ११२ ॥

मण्डपर्णा इति चार्धमैन्द्रं दशादितोऽग्नेस्तृणपाणिकस्य ।

त्रिः परो मारुतः पृथ्विसूक्ते इवः परो वैश्वदेवः पुनश्च ॥ ११३ ॥

मादित्यो वा मारुत एव वा स्याद् आ मा पूषन्निति पौष्णीश्चतस्रः ।

त्रिचं परं मारुतं तत्र विद्याद् अन्यथा शुभोः कीर्तना पृथ्वये वा ॥ ११४ ॥ २२ ॥

स्तुषे सूक्तानि चत्वारि वैश्वदेवान्यतः परम् ।

द्वितीयाग्निं चतुर्थीं च वायुं पञ्चम्यथाश्विनौ ॥ ११५ ॥

स्तौत्यृक् तु सप्रमी वाचम् अत्र पूषणमष्टमी ।

तष्टारं नवमी रुद्रं भुवनस्येत्यथोत्तरे ॥ ११६ ॥

मारुत्यौ यो रजांसीति विष्णुमेव जगावृषिः ।

अर्ध्येति च सावित्री रौद्रस्याग्नेय्युताश्विनी ॥ ११७ ॥

अग्नीपर्जन्यावनयोः सौर्यौ चोदु त्यदित्यृचौ ।

वयं चत्वारि पौष्णानि तैन्द्रापौष्णस्य चोत्तरम् ॥ ११८ ॥

B रथीतमं कपर्दिनं रौद्रमेके प्रचक्षते ।

ऐन्द्राग्ने प्र नु वोचेति इयं सारस्वतं स्तुषे ॥ ११९ ॥

२३ ॥

आश्विने चौषसे चैव मारुतं तु वपुर्विति ।

B उपेति च इवैऽश्विभ्याम् आराधनं च शंसति ॥ १२० ॥

मैत्रावरुणमेवैकं विश्वेषां वः सतामिति ।

श्रुहीति तैन्द्रावरुणं समैन्द्रावैष्णवं परम् ॥ १२१ ॥

द्यावापृथिव्यौ सविता इन्द्रासोमौ बृहस्पतिः ।

पृथक्पृथक् परैः सूक्तैः सोमामाहूति तौ स्तुतौ ॥ १२२ ॥

B चक्रं रथो मणिर्भार्या भूमिरथो गजस्तथा ।

एतानि सप्त रत्नानि सर्वेषां चक्रवर्तिनाम् ॥ १२३ ॥

अभ्यावर्ती चायमानः प्रस्तोकश्चैव सार्जयः ।

आजगमतुर्भरद्वाजं जितौ वारशिखैर्युधि ॥ १२४ ॥

अभिगम्योचतुस्तौ तं प्रसाद्याख्याय नामनी ।

युधि वारशिखैर्ब्रह्मन् आवां विद्धि विनिर्जितौ ॥ १२५ ॥

भवत्पुरोहितावावां क्षत्रवन्धूञ्जयेवहि ।

क्षत्रं तदपि विज्ञेयं ब्रह्म यत्पाति शाश्वतम् ॥ १२६ ॥

ऋषिस्तौ तु तथेत्युक्त्वा पायुं पुत्रमभाषत ।

अधर्षणीयौ शत्रूणां कुरुष्वेतौ नृपाविति ॥ १२७ ॥

पितरं स तथेत्युक्त्वा युद्धोपकरणं तयोः ।

जीमूतस्येति सूक्तेन पृथक्तेनान्वमन्वयत् ॥ १२८ ॥

प्रथमा त्वस्य सूक्तस्य षोडशं स्तौति वर्णिणाम् ।

धनुषश्च द्वितीया तु तृतीया ज्याभिमन्त्रिणी ॥ १२९ ॥

स्तौत्यृगानीं चतुर्थी तु इषुधिं स्तौति पञ्चमी ।

अर्धेन सारथिः* षष्ठ्या रश्मयोऽर्धेन संस्तुताः ॥ १३० ॥

अश्वान्सु सप्तमी स्तौति आयुधागारमहमी ।

नवमी रथगोपांस्तु दशमी रणदेवताः ॥ १३१ ॥

इषुं त्रैकादशी स्तौति द्वादशी कवचस्तुतिः ।

त्रयोदशी कशां स्तौति हस्तबाणं चतुर्दशी ॥ १३२ ॥ हस्तबाण

प्रथमे पञ्चदश्यास्तु पादे दिग्ध इषु स्तुतः ।

अयोमुखी द्वितीये तु अर्धेऽस्त्रं वारुणं परे ॥ १३३ ॥

षोडश्यां त्वस्य सूक्तस्य धनुर्मुक्त इषु स्तुतः ।

सप्तदश्यां तु युद्धादेः कवचस्य तु नध्यतः ॥ १३४ ॥

स्तुतिरष्टादशी ज्ञेया मुयुत्सो स्तुतिरुत्तमा ।

आशास्ते चोत्तमे पादे ऋषिरात्मन आशिषः ॥ १३५ ॥

सूक्तेनानेन तु स्तुत्वा संयामाङ्गानृषिस्तयोः ।

ततः प्रस्थापयामास पुनर्वारशिखान्प्रति ॥ १३६ ॥

B एतत्त्यक्ते चतसृभी राज्ञो साहाय्यकाम्यया ।

B भरद्वाजोऽभितुष्टाव प्रीतस्तेन पुरंदरः ॥ १३७ ॥

B अभ्यावर्तिनमभ्येत्य हर्युपीयानदीतटे ।

B सहितश्चायमानेन जघानैनाञ्छचीपतिः ॥ १३८ ॥

२७ ॥

तौ तु वारशिखाञ्जित्वा ततोऽभ्यावर्तिसार्जयौ ।

भरद्वाजाय गुरवे ददतुर्विविधं वसु ॥ १३९ ॥

भरद्वाजश्च गर्गश्च दृष्टाविन्द्रेण वै पथि ।

इयान् प्रस्तोक इत्याभिर् दानं तच्चै शशंसतुः ॥ १४० ॥

B ऋषिरप्यभितुष्टाव दानं तत्र च तस्य तु ।

B ऋचैकया द्वयाँ अग्ने दत्तं संकीर्तयन् स्वयम् ॥ १४१ ॥

प्रसङ्गाच्चिह याः सूक्ते देवताः परिकीर्तिताः ।

ता एव सूक्तभाजस्तु मेने राधीतर स्तुतौ ॥ १४२ ॥

२८ ॥

vii. प्राजापत्यो मरीचिर्हि मारीचः कश्यपो मुनिः ।

तस्य देव्योऽभवञ्जाया दाक्षायण्यस्त्रयोदश ॥ १४३ ॥

B ¹अदितिर्दितिर्दनुः ²काला ³दनायुः ⁴सिंहिका ⁵मुनिः ।

B ⁶क्रोधा ⁷विश्वं ⁸वरिष्ठा ⁹च ¹⁰सुरभिर्विनता ¹¹तथा ॥ १४४ ॥

B ¹²कद्रुश्चैवेति दुहितृः ¹³कश्यपाय ददौ स च ।

तासु देवासुराश्चैव गन्धर्वोऽङ्गराक्षसाः ॥ १४५ ॥

वयांसि च पिशाचाश्च जज्ञिरेऽन्याश्च जातयः ।

तत्रैका त्वदितिर्देवी द्वादशाजनयस्तुतान् ॥ १४६ ॥

B भग्नैर्बार्यमांशश्च मित्रो वरुण एव च ।

B धाता चैव विधाता च विवस्वांश्च महाद्युतिः ॥ १४७ ॥

२९ ॥

जग ५०० ५००

प्राजापति
मरीचि
कश्यप

B त्वष्टा पूषा तथैवेन्द्रो द्वादशो विष्णुरुच्यते ।

इन्द्रं तस्यास्तु तज्जज्ञे मित्रश्च वरुणश्च ह ॥ १४६ ॥

तयोरादित्ययोः सत्ते दृष्ट्वाप्सरसमुर्वशीम् ।

रेतश्चस्कन्द ताकुम्भे न्यपतद्वासतीवरे ॥ १४७ ॥

तेनैव तु मुहूर्तेन वीर्यवन्तौ तपस्विनौ ।

अगस्त्यश्च वसिष्ठश्च तत्रर्षी संवभूवतुः ॥ १४८ ॥

B बहुधा पतिते शुक्रे कलशेऽथ जले स्थले ।

B स्थले वसिष्ठस्तु मुनिः संभूत ऋषिसत्तमः ॥ १४९ ॥

B कुम्भे त्वगस्त्यः संभूतो जले मत्स्यो महाद्युतिः ।

उदियाय ततोऽगस्त्यः शम्यामानो महायशः ॥ १५० ॥

मानेन संमितो यस्मात् तस्मान्मान्य इहोच्यते ।

यद्वा कुम्भादृषिर्जातः कुम्भेनापि हि मीयते ॥ १५१ ॥

कुम्भ इत्यभिधानं तु परिमाणस्य लक्ष्यते ।

ततोऽप्सु गृह्यमाणसु वसिष्ठः पुष्करे स्थितः ॥ १५२ ॥

सर्वत्र पुष्करं तत्र विश्वे देवा अधारयन् ।

उत्थाय सलिलात्तस्माद् अथ तेपे महत्तपः ॥ १५३ ॥

नामास्य गुणतो जज्ञे वसतेः श्रेष्ठ्यकर्मणः ।

अदृश्यमृषिभिर्हीन्द्रं सोऽपश्यत्तपसा पुरा ॥ १५४ ॥

सोमभागानथो तस्मै प्रोवाच हरिवाहनः ।

B ऋषयो वा इन्द्रमिति ब्राह्मणात्तद्वि दृश्यते ॥ १५५ ॥

वसिष्ठश्च वसिष्ठाश्च ब्राह्मणा ब्रह्मकर्मणि ।

सर्वकर्मसु यज्ञेषु दक्षिणीयतमास्तथा ॥ १५६ ॥

तस्माद्येऽद्यापि वासिष्ठाः सदस्याः स्युस्तु कर्हिचित् ।

अर्हयेद्दक्षिणाभिस्तान् भाल्लवेयी श्रुतिस्त्वयम् ॥ १५७ ॥

ऋषिस्तु मैत्रावरुणिः सूक्तेः षोऽशभिः परैः ।

तुष्टावाग्निमिति त्वग्निम् आप्रयस्तत्र जुषस्व नः ॥ १६० ॥

प्रामयेऽथ प्र सन्नाजो द्वितीयं प्राग्रये नृचम् ।

वैश्वानरीयाण्येतानि त्वे हैन्द्राणि पराण्यतः ॥ १६१ ॥

दश पञ्च च सूक्तानि निपातो मरुतां स्तुतिः ।

नकिः सुदास इत्यस्यां दानं पैजवनस्य तु ॥ १६२ ॥

३२ ॥

वसिष्ठेन चतुर्भिस्तु वे नमुरिति कीर्तितम् ।

संवादं सूक्तमैन्द्रं वा श्वित्यञ्चस्तु प्रचक्षते ॥ १६३ ॥

वसिष्ठागस्त्ययोरत्र कीर्त्यते तनयैः सह ।

इन्द्रेण चैव संवादो महिमा जन्म कर्म च ॥ १६४ ॥

पराणि प्रेति चत्वारि वैश्वदेवानि तत्र तु ।

स्तौत्यृगन्जामहिं तत्र मा नोऽहिं बुध्यमेव च ॥ १६५ ॥

B अहिराहन्ति मेघान्स एति वा तेषु मध्यमः ।

B योऽहिः स बुध्यो बुधे हि सोऽन्तरिक्षेऽभिजायते ॥ १६६ ॥

उदु ष सवितुः सूक्तं शं नो वाजिनदैवतः ।

वृचोऽर्धर्चश्च भागोऽत्र भगमुग्र इति श्रुतिः ॥ १६७ ॥

३३ ॥

पादश्चैव तृतीयोऽत्र पञ्चम्यामहिदैवतः ।

B यथार्धर्चो भगमुग्रस् तथा नूनं भगोऽपि च ॥ १६८ ॥

B स हि रत्नानि सविता सुवातीति भगः स वा ।

वैश्वदेवानि पञ्चोर्ध्वः पञ्चर्चो भगदैवतः ॥ १६९ ॥

प्रातर्जितमुषस्यान्या द्रष्टृभ्योऽवाशिरेव वा ।

एके तु प्रातरित्यस्यां भगमेव प्रचक्षते ॥ १७० ॥

आदावन्ते तु ऋषयः कीर्तयन्ति प्रसङ्गतः ।

सूक्तेऽसिन्देवतास्वन्या अन्यास्तत्र भवन्ति च ॥ १७१ ॥

सालोक्त्यासाहचर्याद्वा संस्तवादथवा पुनः ।

गणस्थानाङ्गस्तितो वा कीर्त्यन्तेऽन्यास्तु देवताः ॥ १७२ ॥

३४ ॥

दाधिक्रमश्च सावित्रं रौद्रमित्यनुपूर्वशः ।

दाधिक्रे प्रथमायास्तु देवताः परिकीर्तिताः ॥ १७३ ॥

ता ज्ञेया आप आयं स्याद् आर्भवः प्रथमस्तृचः ।

उत्तमा वैश्वदेवी वा आर्भवी वा निगद्यते ॥ १७४ ॥

वैश्वदेवे तथा शस्त्रे आर्भवं शस्यते हि तत् ।

दशमेऽहिं समस्तं समुद्रज्येष्ठा अपां स्तुतिः ॥ १७५ ॥

समुद्रज्येष्ठा अपां स्तुतिः ॥

३५।

॥ इति बृहद्देवतायां पञ्चमोऽध्यायः ॥

- आ मामिति तु सूक्तेन प्रत्यृचं देवता स्मृताः ।
 B मित्रावरुणावग्निश्च देवा नद्यस्तथैव च ॥ १ ॥
 नृचावादित्यदेवत्यौ रोदस्योः प्रेति यस्तृचः ।
 वास्तोष्पत्याश्चतस्रस्तु सप्त प्रस्थापित्यः स्मृताः ॥ २ ॥
 परं चत्वारि सूक्तानि मास्तानि क ईमिति ।
 तेषां तु पितरं देवं अश्वकं स्तौत्यृगुत्तमा ॥ ३ ॥
 स्तुतो तु मित्रावरुणौ सूक्तैर्यदिति सप्तभिः ।
 अश्विनौ तु परैर्देवाव् अष्टभिः प्रति वामिति ॥ ४ ॥
 यदद्यैकोत्सूर्यस्ति स उद्येतीत्यर्धपञ्चमाः ।
 सौर्यस्तच्चक्षुरिति तु गीयते चक्षुर्देवता ॥ ५ ॥ १ ॥
 B आदित्यानां तद्वो अद्य द्वे ऋचौ शौनकोऽब्रवीत् ।
 B अन्याः सर्वा ऋचः सौर्या यदद्याद्याः प्रकीर्तिताः ॥ ६ ॥
 B इमे चेतार इत्याद्याः † † † ।
 B अर्यमणो वरुणस्यापि मित्रस्यैता नव स्मृताः ॥ ७ ॥
 B यदद्य सूर इत्याद्या दशादित्या ऋचः स्मृताः ।
 B सविता वादितिर्मित्रो वरुणश्चार्यमा भगः ॥ ८ ॥
 B स्तुता उदु त्यदित्येतास् तिस्रः सौर्यस्ततः पराः ।
 B आशीस्तच्चक्षुरित्येताम् आचार्यः शौनकोऽब्रवीत् ॥ ९ ॥
 उषास्तु सप्तभिर्युषाः सूक्तान्येभ्यः पराणि तु ।
 चत्वारिन्द्रावरुणेति इन्द्रावरुणयो स्तुतिः ॥ १० ॥ २ ॥
 B उदु ज्योतिरिति त्वस्मिन् अर्धर्चे मध्यम स्तुतः ।
 वरुणस्य गृहाबाधौ वसिष्ठः स्वप्न आचरत् ॥ ११ ॥

प्राविवेशाय तं तत्र श्वा नदन्नभ्यधावत ।

B क्रद्धन्तं सारमेयं स धावन्तं दहृमुद्यतम् ॥ १२ ॥

B यदर्जुनेति च द्वाभ्यां सान्त्वयित्वा ष्यमुष्वपत् ।

स तं प्रस्थापयामास जनमन्यं च वारुणम् ॥ १३ ॥

ततस्तु वरुणो राजा स्वैः पाशैः प्रत्यवध्यत ।

स बद्धः पितरं सूक्तैश्चतुर्भिरित उत्तरैः ॥ १४ ॥

अभितुष्टाव धीरेति मुमोचैनं ततः पिता ।

A ध्रुवाशु तेति चोक्तायां पाशा अस्मात्प्रमोचिरे ॥ १५ ॥

पराणि चीणि सूक्तानि वायव्यानि प्र वीरया ।

अथ तास्वैन्द्रवायव्या स्तुतो यासु द्विवत्स्तुतिः ॥ १६ ॥

B प्र वीरयोक्ता वायव्या प्राउगीत्यैतरेयके ।

B पदस्य व्यत्ययं कृत्वा वायोः प्राधान्यमुच्यते ॥ १७ ॥

B ते सत्येन तृचो यावत् तरश्चतुर्चर्चः पुनः ।

B उशन्तीका प्र सीता चर्गं द्वयोरेता नव स्मृताः ॥ १८ ॥

ऐन्द्राग्ने शुचिमित्येते प्रेति सारस्वते परे ।

च^{*}चा सरस्वान् स इति जनीयन्तश्च तिसृभिः ॥ १९ ॥

राजा वर्षसहस्राय दीक्षिष्यन्नाहुषः पुरा ।

चचारैकरथेनेमां ब्रुवन् सर्वाः समुद्रगाः ॥ २० ॥

यस्यै वहत भागान्मे द्वन्द्वशो वाथवैकशः ।

प्रत्यूचुस्तं नृपं नद्यः स्वल्पवीर्याः कथं वयम् ॥ २१ ॥

वहेम भागान्सर्वास्ते सत्ते वार्षसहस्रिके ।

सरस्वतीं प्रपद्यस्व सा ते वक्ष्यति नाहुष ॥ २२ ॥

तथेत्युक्ता जगामाशु आपगां स सरस्वतीम् ।

सा चैनं प्रतिजयाह दुदुहे च पयो घृतम् ॥ २३ ॥

एतदत्यहुतं कर्म सरस्वत्या नृपं प्रति ।

वारुणिः कीर्तयामास प्रथमस्य द्वितीयया ॥२४॥

५॥

यज्ञे बार्हस्पत्यमैन्द्रं वैष्णवे तु परे ततः ।

उरुमैन्द्रश्च तिस्रः स्युः पार्जन्ये तिस्र उक्तेरे ॥२५॥

स्तौतीन्द्रं प्रथमा त्वच द्वितीयाद्या बृहस्पतिम् ।

यज्ञ आद्येन्द्रमेवास्तौद् अन्या त्विन्द्राबृहस्पती ॥२६॥

तृतीया नवमी चैव स्तौतीन्द्राब्रह्मणस्पती ।

संवत्सरं तु मण्डूकान् ऐन्द्रासोमं परं तु यत् ॥२७॥

ऋषिर्देदर्शं राक्षोघ्नं पुत्रशोकपरिमुतः ।

हते पुत्रशते तस्मिन् सौदासैर्दुःखितस्तदा ॥२८॥

६॥

ये पाकशंसमृक्सौम्या आग्नेयी तत उत्तरा ।

एकादशी वैश्वदेवी सौम्यस्तस्याः परो बृचः ॥२९॥

यदि बाहमृगाग्नेयी ऐन्द्री यो मेति तु स्मृता ।

यावणी प्र या जिगातीति वि तिष्ठध्वं तु मारुती ॥३०॥

प्र वर्तयेति पञ्चैन्द्र ऐन्द्रासोमी त्वृगुत्तमा ।

ऋषिस्त्वाशिषमाशास्ते मा नो रक्ष इति त्वृचि ॥३१॥

दिवि चैव पृथिव्यां च तथा पालनमात्मनः ।

उलूकयातुं जल्येतान् नानारूपाग्निशाचरान् ॥३२॥

पञ्चदश्यां तु सूक्तस्य अष्टम्यां चैव वारुणिः ।

दुःखशोकपरीतात्मा शपते विलपन्निव ॥३३॥

हते पुत्रशते तस्मिन् वसिष्ठो दुःखितस्तदा ।

रक्षोभूतेन शापात् सुदासेनेति वै ऋतिः ॥३४॥

७॥

ii. कण्वश्चैव प्रगाथश्च घोरपुत्रौ बभूवतुः ।

गुरुणा तावनुज्ञाताव् उषतुः सहितौ वने ॥३५॥

वसतोस्तु तयोस्तथ कण्वपत्न्याः शिरः स्वपत् ।

कृत्वा कनीयान्कल्पस्य उत्सङ्गे नान्वबुध्यत ॥३६॥
 शमुकामस्तु तं कणः कुङ्कः पापामिश्रया ।
 बोधयामास पादेन दिधक्षन्निव तेजसा ॥३७॥
 विदित्वा तस्य तं भावं प्रगाथः प्राञ्जलि स्थितः ।
 मातृत्वे च पितृत्वे च वरयामास तावुभौ ॥३८॥
 स घौरो वाण काण्वो वा वंशजैर्वहुभिः सह ।
 ददर्शान्येष सहित चृषिर्मण्डलमष्टमम् ॥३९॥
 माचिदैन्द्राणि चत्वारि अन्यस्य स्यूरमित्युचि ।
 तुष्टावाङ्गिरसी नारी वसन्ती शश्वती पतिम् ॥४०॥
 स्त्रियं सन्तं पुमांसं तम् आसङ्गं* कृतवानृषिः ।
 स्वस्य दानं स्तुहीत्यृग्भिश्चतुर्भिः परिकीर्तितम् ॥४१॥
 शिष्येतृग्भ्यां तु काश्यपस्य विभिन्दोः परिकीर्तितम् ।
 याकस्याज्ञस्तु भोजस्य चतुर्भिर्धेमिति स्तुतम् ॥४२॥
 पौष्णौ प्रेति प्रगाथौ द्वौ मन्यते शकटायनः ।
 ऐन्द्रमेवाथ पूर्वं तु गालवः पौष्णमुत्तरम् ॥४३॥
 ऐन्द्राणामिह सूक्तानाम् उत्तमस्योत्तमे तृचे ।
 दानं राज्ञः कुरुङ्गस्य स्यूरं राध इति स्तुतम् ॥४४॥
 दूरादित्याग्निने सूक्ते सप्तत्रिंशत्तमी यथा ।
 इत्यर्धर्चा बृचश्चान्यः कशोर्दानस्तुतिः स्मृता ॥४५॥
 महानैन्द्रं प्रान्वत्याम् अग्निं वैश्वानरं स्तुतम् ।
 मन्यते शाकपूणिस्तु भार्ग्यश्चैव मुद्गलः ॥४६॥
 तृचे तु शतमित्यस्मिन् दानं तैरिन्दिरं स्तुतम् ।
 परं तु मास्तं प्रेति आ नस्तीत्याग्निनानि च ॥४७॥
 तन्माप्तेयं य इन्द्रेति षष्ठेन्द्रायुत्तमस्य तु ।
 उपोन्नमायामर्धर्चे देवो वास्तोष्पति स्तुतः ॥४८॥

- इदमादित्यदेवत्यं तिसृभिस्त्वदिति स्तुता ।
 षष्ठ्या चतुर्थ्या सप्तम्या उतेत्याश्विन्यृगष्टमी ॥४९॥ १०॥
- स्तुताः शमिति पञ्चस्तु अग्निसूर्यानि लास्ययः ।
 वरुणार्यममित्राणां प्रगाथो यमिति स्तुतिः ॥५०॥
- आग्नेये स्तुती राजर्षेस् त्रसदस्योरदादिति ।
 पञ्चाशतं वधूनां च गवां तिस्रश्च सप्ततीः ॥५१॥
- अश्वोष्ट्राणां तथैवासौ वासांसि विविधानि च ।
 रत्नानि वृषभं श्यावं तासामयेसरं पतिम् ॥५२॥
- कृत्वा दारानृषिर्गच्छन् इन्द्रायैतच्छंसं च ।
 वयं सूक्तेन शक्रं च प्रीतस्तेन शचीपतिः ॥५३॥
- ऋषे वरं वृणीष्वेति प्रहस्तमृषिरब्रवीत् ।
 काकुत्स्थकन्याः पञ्चाशद् युगपद्रमये प्रभो ॥५४॥ ११॥
- कामतो बहुरूपत्वं यौवनं चाक्षयां रतिम् ।
 शङ्खनिधिं पद्मनिधिं मद्गृहेष्वनपायिनम् ॥५५॥
- प्रासादान् विश्वकर्मासौ सौवर्णास्वत्प्रसादतः ।
 कुर्वीत पुष्पवाटीं च पृथक्तासां सुरदुमैः ॥५६॥
- मा भूत्सपत्नीस्पर्धासां सर्वमस्त्विति चाब्रवीत् ।
 आ गन्त मारुतं सूक्तं वयमित्यैन्द्रमुत्तरम् ॥५७॥
- काण्वस्य सोमरेश्चैव यजतो वंशजैः सह ।
 कुरुक्षेत्रे यवाञ्जक्षुर हवींषि विविधानि च ॥५८॥
- आस्रवः सोऽभितुष्टाव इन्द्रं चित्रं सरस्वतीम् ।
 इन्द्रो वेत्यनयर्चा स दानशक्तिं प्रकाशयन् ॥५९॥ १२॥
- आसुराजोऽभिमानाच्च प्रहर्षितमनाः स्वयम् ।
 संस्तुतो देववच्चित्रं ऋषये तु गवां ददौ ॥६०॥
- अयुतानां सहस्रं वै निजयाह स्तुवन्नृषिः ।

- ऋषिं चोवाच हृष्टात्मा नाहमर्हाम्यृषे स्तुतिम् ॥ ६१ ॥
 तिर्यग्योनौ समुत्पन्नो देवता स्तोतुमर्हसि ।
 तमन्यया पुनश्चास्तौद् ओ त्वं सूक्तेन चाश्विनौ ॥ ६२ ॥
 ईळिष्वेत्येतदाग्नेयं सखायश्चैन्द्रमुत्तरम् ।
 यथा वरो सुषाम्ण इत्य् उत्तमस्त्वौषसस्तृचः ॥ ६३ ॥
 अष्टौ तु सहितास्वेता देवता बिभिदुर्वलम् ।
 उषाश्चैन्द्रश्च सोमश्च अग्निः सूर्यो बृहस्पतिः ॥ ६४ ॥
 अङ्गिराः सरमा चैव ता वामित्युत्तरस्य तु ।
 आदौ मैत्रावरुण्यस्तु नव द्वादश तूत्तराः ॥ ६५ ॥
 वैश्वदेव्यो वरू राजा यच्चादादृषये वसु ।
 कीर्तितं तत्तृचे त्वस्मिन् ऋजमुक्षण्यायने ॥ ६६ ॥
 B अश्विनौ ददतुः प्रीतौ तदिहोक्तं सुषामणि ।
 आश्विनं तु युवोर्युक्त्वा वायव्या उत्तरास्तु याः ॥ ६७ ॥
 यं सवर्णा मनुर्नाम लेभे पुषं विवस्वतः ।
 वैश्वदेवानि पञ्चैतान्य् अग्निरुक्थे जगाद सः ॥ ६८ ॥
 बभुरेक इति त्वेता लिङ्गतो द्विपदा दश ।
 स्तूयन्ते देवता ह्यासु कर्मभिः स्वैः पृषक्पृषक् ॥ ६९ ॥
 स्तुताः कर्मगुणैः स्वैः स्वैर् देवता यच्च तच्च तु ।
 पृषक्कर्मस्तुतिर्नाम वैश्वदेवं तदेव तु ॥ ७० ॥
 तासां बभुरिति त्वाद्या सौम्याग्नेयी तृगुत्तरा ।
 त्वाष्ट्री चैन्द्री च रौद्री च पौष्णी वैष्णव्यगाश्विनी ॥ ७१ ॥
 नवमी मैत्रावरुणी ऋग्दशम्यचिंसंस्तवः ।
 यजमानप्रसङ्गाच्च य इज्याच प्रकीर्तिता ॥ ७२ ॥
 B यो यजाति बृचे शक्रो यजतां पतिरीळितः ।
 B तस्य शुमान् बृचे यजा चतसृष्वपि मस्त्विति ॥ ७३ ॥

मज्जनोरेव दंपत्योः पञ्च या दंपती ऋचः ।
 प्रा शर्माशरीरैतु पौष्ण्यौ परे मित्रोऽर्यमा यथा ॥ ७४ ॥
 वरुणश्च स्तुतास्त्वत्र आदित्या अग्निमग्नये ।
 सूक्तानि प्र कृतानीति त्रीण्येन्द्राणि पराण्यतः ॥ ७५ ॥ १५ ॥
 अध इत्यत्र कन्या तं स्त्रीलिङ्गेनेन्द्रमब्रवीत् ।
 त हि तां कामयामास दानवीं पाकशासनः ॥ ७६ ॥
 ज्येष्ठां स्वसारं व्यंसस्य तस्यैव युवकाम्यया ।
 अग्निनेत्याश्विनं सूक्तम् ऐन्द्रसूक्ते परे ततः ॥ ७७ ॥
 ऐन्द्राग्रं परमाग्नेयम् ऐन्द्राग्रं वारुणे परे ।
 उत्तरे वारुणे त्वन्य आ वामित्याश्विनस्तृचः ॥ ७८ ॥
 सूक्ते इमे समाग्नेये ताभ्यामैन्द्रे ततः परे ।
 वशायाध्व्याय यत्प्रादात् कानीतस्तु पृथुश्रवाः ॥ ७९ ॥
 तदत्र संस्तुतं दानम् आ स इत्येवमादिभिः ।
 आ नः प्रगाथौ वायथ्यौ सूक्तस्योपोत्तमा च या ॥ ८० ॥ १६ ॥
 मित्रार्यमाणौ मरुतः सुनीथो घ इचे स्तुताः ।
 द्विचत्वारिंशकात्मीतस् विशोकाय पुरंदरः ॥ ८१ ॥
 गिरिं निकृत्य वज्रेण गा ददावसुरैर्हताः ।
 यः कृत्तदिति चैतस्याम् ऋषिस्तु स्वयमब्रवीत् ॥ ८२ ॥
 स्तुता नवम्या त्वदितिर् महीत्यादित्यदैवते ।
 अन्याः पञ्चोषसेऽपि स्युः सौम्यं स्वादोरिति स्मृतम् ॥ ८३ ॥
 पराण्यष्टौ तु सूक्तानि ऋषीणां तिग्मतेजसाम् ।
 ऐन्द्राण्यत्र तु षड्विंशः प्रगाथो बहुदैवतः ॥ ८४ ॥
 ऋगन्याग्नेरचेत्यग्निः सूर्यमन्यं पदं जगौ ।
 प्रस्तरवश्च पृषध्रस्य प्रादाद्यद्वसु किंचन ॥ ८५ ॥ १७ ॥
 तद्भूरीदिति सूक्ताभ्याम् अखिलं त्विह संस्तुतम् ।

A ऐन्द्राण्युभयमित्यत्र षष्ठाग्नेयात्पराणि तु ।

निपातमाह देवानां दाता म इति भागुरिः ॥ ८६ ॥

ऋचं यास्कस्तृचं त्रेतं मन्यते वैश्वदेवतम् ।

आदित्यदैवतं सूक्तं त्याक्वित्यत्र परं तु यत् ॥ ८७ ॥

B धीवराः सहसा मीनान् दृष्ट्वा सारस्वते जले ।

B जालं प्रक्षिप्य तान्वद्बोद् अक्षिपत्सलिलात्स्थलम् ॥ ८८ ॥

B शरीरपातभीतास्ते तुष्टुबुधादितेः सुतान् ।

B मुमुक्षुस्तांस्तस्ते च प्रसन्नास्तान् समूदिरे ॥ ८९ ॥

B धीवराः क्षुद्रयं मा वो भूत् स्वर्गं प्राप्स्यथेति च ।

उतेति माता तत्रैषां तृचेनाभिष्टुतादितिः ॥ ९० ॥

मातृत्वादभिसंबन्धात् स्तूयेतैषां स्तुतौ स्तुतौ ।

ऐन्द्राण्या त्वा रथं वीणि स्तौत्यृतूनुप मेति षट् ॥ ९१ ॥

ऋक्षाश्चमेधयोरत्र पञ्च दानस्तुतिः पराः ।

अपादिन्द्रस्य चाग्नेश्च विशेषां चैव संस्तवः ॥ ९२ ॥

वृचस्य प्रथमोऽर्धर्चः शेषो बरुणदेवतः ।

तमाग्नेयेऽथवा सूक्तम् उत्तरं हविषां स्तुतिः ॥ ९३ ॥

ययः पञ्चीषधीनां च तथारूपं हि दृश्यते ।

उदित्याश्विनमाग्नेये परे सूक्ते विशोविशः ॥ ९४ ॥

ऋग्व्यामहमिति द्वाभ्यां स्तौत्यात्मानमृषिः स्वयम् ।

B आत्मानमात्मना स्तुत्वा स्तौति दानं श्रुतवर्णः ॥ ९५ ॥

B आत्मादानाभिसंबन्धात् परुष्णीं च महानदीम् ।

परया परुष्णीमिन्द्रं चिभिः सूक्तैरिमं न्विति ॥ ९६ ॥

अयं कृत्नुरिदं सौम्यं वीण्यैन्द्राणि पराण्यतः ।

नहीति तेषां प्रथमे वैश्वदेव्युगवीवृधत् ॥ ९७ ॥

देवानामिति देवानां ग्रेहमाप्तेयमुत्तरम् ।

चीर्याश्चिनान्या म इति ऐन्द्राणि तमितीति च ॥९८॥ २०॥
 अपालात्रिसुता त्वासीत् कन्या त्वग्दोषिणी पुरा ।
 तामिन्द्रश्चकमे दृष्ट्वा विजने पितुराश्चमे ॥९९॥
 तपसा बुबुधे सा तु सर्वमिन्द्रचिकीर्षितम् ।
 उदकुम्भं समादाय अपामर्थे जगाम सा ॥१००॥
 दृष्ट्वा सोममपामन्ते तुष्टावर्चा वने तु तम् ।
 कन्या वारिति चैतस्याम् एषोऽर्थः कथितस्ततः ॥१०१॥
 सा सुषाव मुखे सोमं [B सुत्वेन्द्रं चाजुहाव तम् ।
 असौ य एषीत्यनया] पपाविन्द्रश्च तन्मुखात् ॥१०२॥
 अपूपांश्चैव सक्तुंश्च भक्षयित्वा स तद्गृहात् ।
 ऋग्भिस्तुष्टाव सा चैनं जगादेनं तृचेन तु ॥१०३॥ २१॥
 सुलोमामनवद्याङ्गीं कुरु मां शक्र सुत्वचम् ।
 B तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा प्रीतस्तेन पुरंदरः ॥१०४॥
 रथछिद्रेण तामिन्द्रः शकटस्य युगस्य च ।
 प्रक्षिप्य निश्चर्कष त्रिः सुत्वक् सा तु ततोऽभवत् ॥१०५॥
 तस्यास्त्वगपहता या पूर्वा सा शल्यकोऽभवत् ।
 उत्तरा त्वभवज्जोधा कृकलासस्त्वगुत्तमा ॥१०६॥
 इतिहासमिदं सूक्तम् आहतुर्यास्कभागुरी ।
 कन्येति शौनकस्त्वैन्द्रं पान्तमित्युत्तरे च ये ॥१०७॥
 B उत्तमा त्वार्भवी प्रोक्ता उत्तरस्यैतरेयके ।
 B छान्दोमिके तृतीये तद् आर्भवं शस्यते यतः ॥१०८॥ २२॥
 मारुतं गौः परं सूक्तम् आ त्वैन्द्राणि पराणि षट् ।
 B सूक्ते द्वितीय एतेषाम् इतिहासं प्रचक्षते ।
 अपक्रम्य तु देवेभ्यः सोमो वृत्रभयार्दितः ॥१०९॥
 नदीमंशुमतीं नाम्ना अभ्यतिष्ठत्कुरुन्प्रति ।

तं बृहस्पतिनैकेन अभ्ययावृत्रहा सह ॥ ११० ॥

योत्स्यमानः सुसंहृष्टैर् मरुद्भिर्विविधायुधैः ।

दृष्ट्वा तानायतः सोमः स्वबलेन व्यवस्थितः ॥ १११ ॥

मन्वानो वृत्रमायान्तं जिघांसुमरिसेनया ।

व्यवस्थितं धनुष्मन्तं तमुवाच बृहस्पतिः ॥ ११२ ॥

मरुत्पतिरयं सोम एहि देवान्पुनर्विभो ।

B श्रुत्वा देवगुरोर्वाक्यम् अनर्थं वृत्रशङ्कया ॥ ११३ ॥

सोऽब्रवीचेति तं शक्रः स्वर्ग एव बलावहली ।

इयाय देवानादाय तं पपुर्विधिवत्सुराः ॥ ११४ ॥

जम्बुः पीत्वा च दैत्यानां समरे नवतीर्नव ।

तदेतदप्यवेत्यस्मिन् नृचे सर्वे निगद्यते ॥ ११५ ॥

B इन्द्रं च मरुतश्चैव तथैव च बृहस्पतिम् ।

नृचस्य देवता ह्येता इन्द्रमेवाह शौनकः ॥ ११६ ॥

B ऐन्द्रावार्हस्पत्य उक्तो ब्राह्मणे तैत्तिरेयके ।

नृचेनेन्द्रमपश्यंस्तं नेमोऽयमिति भार्गवः ॥ ११७ ॥

तुष्टावेन्द्रो वृचेनायम् अहं पश्य च मामृषे ।

B स हि स्तुवन्नेमं एको नेन्द्रो अस्तीति चाब्रवीत् ॥ ११८ ॥

B तदाकर्ण्येन्द्र आत्मानम् ऋग्भ्यां तुष्टाव दर्शयन् ।

ऋषिस्तं दृष्ट्वा सुप्रीतो विष्टेत्ता न इति वृचे ॥ ११९ ॥

विविधानि च कर्माणि दानमैन्द्रं च शंसति ।

मनोजवास्तु सौपर्णी समुद्रे वज्रसंस्तवः ॥ १२० ॥

वाचं सर्वगतां देवीं स्तौति यद्वागिति वृचे ।

जीलोकानभितप्यमान् वृत्रस्तस्यौ स्वया विषा ॥ १२१ ॥

तं नाशकश्चानुमिन्द्रो विष्णुमभ्येत्य सोऽब्रवीत् ।

वृत्रं हनिष्ये तिष्ठस्व विक्रम्याद्य ममान्तिके ॥ १२२ ॥

उद्यतस्यैव वज्रस्य द्यौर्ददातु ममान्तरम् ।

तथेति विष्णुस्तच्चक्रे द्यौश्चास्य विवरं ददौ ॥ १२३ ॥

२५ ॥

तदेतदखिलं प्रोक्तं सखे विष्णविति त्वृचि ।

मैत्रावरुण्यः सूक्ताद्याश् चतस्रस्त्वृधगित्यृचः ॥ १२४ ॥

प्रेति मित्राय पादाश्च अर्यम्णो वरुणस्य च ।

त्रयश्चतुर्थः सर्वेषाम् आदित्यानामिति स्तुतिः ॥ १२५ ॥

परा त्वादित्यदेवत्या आ म इत्याश्विनो द्वृचः ।

वायव्ये सौर्ये उषस्या प्रभां वा चन्द्रसूर्ययोः ॥ १२६ ॥

पावमानी प्रजा हेति मातेत्यृग्भ्यां तु गौ स्तुता ।

त्वमग्ने बृहदाग्नेये परेऽग्निस्त्वृचि संस्तुतः ॥ १२७ ॥

मरुद्भिः सह रुद्रैश्च आग्ने याहीति मध्यमः ।

B प्रजा हेत्यपि वार्धर्चे प्रथमेऽग्निरिहोच्यते ॥ १२८ ॥

B पादे तृतीय आदित्यस् तुरीये मध्यम स्तुतः ।

B रहस्ये ब्राह्मणेऽप्येवं व्याख्यतं ह्येतरेयके ॥ १२९ ॥

२६ ॥

ix. पवमान स्तुतः सोमो नवमे त्विह मण्डले ।

पवमानवदाग्र्यस्तु समिद्ध इति संस्तुताः ॥ १३० ॥

अग्र आयूंषीति चासु तिसृष्वग्निर्निपातभाक् ।

अविता न इति त्वस्मिंस् तृचे पूषणा सह स्तुतः ॥ १३१ ॥

आग्नेय्यौ द्वे ऋचावच यत्त इत्युत्तरे ततः ।

उभाभ्यामिति सावित्री आग्निसावित्र्यगुत्तरा ॥ १३२ ॥

पुनन्तु मां वैश्वदेवी आग्नेयी तृगुप प्रियम् ।

उत्तरे च य इत्येते स्वाध्यायाध्येतृसंस्तवः ॥ १३३ ॥

सूक्ते निरुक्ते स्रक्तेऽग्नी रक्षोहा घर्मसंस्तवः ।

सूर्यवच्चात्मवच्चापि पवित्रमिति चोच्यते ॥ १३४ ॥

२७ ॥

B आर्भवस्तु भवेत्पाद ऋभुधीर इति स्मृतः ।

B निपातैस्तु त्रिभिः पादैस् त्रयो देवा इहोदिताः ॥ १३५ ॥

ब्रह्मा देवानां तिस्रोक्तास् त्रिभिस्त्वेतैर्दृचैर्दृचैः ।

सूर्यवच्चात्मवच्चापि स्तूयते सोम एव वा ॥ १३६ ॥

अनावृष्ट्यां तु वर्तन्यां पप्रद्धर्षीञ्छचीपतिः ।

काले दुर्गे महत्यस्मिन् कर्मणा केन जीवथ ॥ १३७ ॥

B शकटं शकिनी गावः कृषिरस्यन्दनं वनम् ।

B समुद्रः पर्वतो राजा एवं जीवामहे वयम् ॥ १३८ ॥

स्तुवन्नेव शशंसास्य ऋषिराङ्गिरसः शिशुः ।

नानानीयेन सूक्तेन ऋषीणामेव संनिधौ ॥ १३९ ॥

तानिन्द्रस्वाह सर्वास्तु तपध्वं सुमहत्तपः ।

न ह्यृते तपसः शक्यम् इदं कृच्छं व्यपोहितुम् ॥ १४० ॥

अथ ते वै तपस्तेषुः सर्वे स्वर्गजिगीषवः ।

ततस्ते तपसोयेण पावमानीर्जृचोऽब्रुवन् ॥ १४१ ॥

अनसूयुरधीयानः शुश्रूषुस्तपसान्वितः ।

दश पूर्वापरान् वंश्यान् पुनात्यात्मानमेव च ॥ १४२ ॥

पापं यच्चाकरोत्किञ्चिन् मनोवाग्देहभोजनैः ।

पूतः स तस्मात्सर्वस्मात् स्वाध्यायफलमश्नुते ॥ १४३ ॥

A पावमान्यः परं ब्रह्म शुक्रं ज्योतिः सनातनम् ।

A गायत्र्योऽन्तोऽब यश्चासां प्राणानायम्य तन्मनाः ॥ १४४ ॥

पावमानं पितृदेवान् ध्यायेद्यश्च सरस्वतीम् ।

पितृस्तस्योपवर्तेत क्षीरं सर्पिर्मधूदकम् ॥ १४५ ॥

B एतत्सूक्तं शतं सौम्यं मण्डलं सचतुर्दशम् ।

B पावमानमिति ख्यातम् अनुवाकास्तु सप्त वै ॥ १४६ ॥

सप्ताग्नेयानि सूक्तानि ददर्शय इति चितः ।
 प्र केतुनेति त्वाष्टस्तु त्रिशिराः सूक्तमुत्तरम् ॥ १४७ ॥
 ऋचस्त्वस्य षठाग्नेयस तृचस्त्वस्येति यः परः ।
 तेनेन्द्रमभितुष्टाव स्वप्नान्त इति नः श्रुतिः ॥ १४८ ॥
 अभवत्स हि देवानां पुरोधः प्रियकाम्यया ।
 असुराणां स्वमुः पुत्रस् त्रिशिरा विश्वरूपधृक् ॥ १४९ ॥
 तमृषिं प्रहितं त्विन्द्रो देवेषु बुबुधेऽसुरैः ।
 सोऽस्य वज्रेण तान्याशु शिरांसि चीर्यथाच्छिदत् ॥ १५० ॥
 तस्य यत्सोमपानं तु मुखं सोऽभूत्कपिञ्जलः ।
 कलविङ्कः सुरापाणम् अन्नादं तित्तिरिस्त्वभूत् ॥ १५१ ॥ ३० ॥
 तं वागभ्यवदद्वाही ब्रह्महासि शतक्रतो ।
 प्रपन्नं हतवान्यस्माद् विश्वरूपं पराङ्मुखम् ॥ १५२ ॥
 तमभ्यसिञ्चत्सूक्तेन ऋषिराप इति स्वयम् ।
 सिन्धुद्वीपोऽपनुत्यर्थं तस्याष्टीलस्य पाप्मनः ॥ १५३ ॥
 मैथुनार्थमभीप्सन्तीं प्रत्याचष्टे यमीं यमः ।
 तदो चिदिति संवादो विवस्वत्सुतयोस्तयोः ॥ १५४ ॥
 वृषाग्नेये हविर्धाने युजे वामत्र संस्तुते ।
 परेयिवांसमित्यत्र स्तूयते मध्यमो यमः ॥ १५५ ॥
 अथर्वाणोऽथ भृगवोऽङ्गिरसः पितरः सह ।
 षष्ठ्यां देवगणास्तत्र संस्तूयन्ते द्युभक्तयः ॥ १५६ ॥ ३१ ॥
 B पितृभिश्चाङ्गिरोभिश्च संस्तुतो दृश्यन्ते यमः ।
 B मन्त्रेषु बहुशः पादे विवस्वन्तं पिता हि सः ॥ १५७ ॥
 B संस्कार्यप्रेतसंयुक्तैः पितृभि स्तूयते यमः ।
 B प्रेहि प्रेहीति तिसृषु प्रेताशिष उदाहृताः ॥ १५८ ॥
 B पितृणां हि पतिर्देवो यमस्तस्मात्स सूक्तभाक् ।

अति द्रव तृचे श्वानौ परं पित्र्यमुदीरताम् ॥ १५९ ॥

A उत्तरेण तु सूक्तेन श्मशाने कर्म शंसति ।

पितृदेवासुराणां च अभवन्मयस्त्रयः ।

हव्यकव्यवहौ चोभौ सहरक्षाश्चै नाम यः ॥ १६० ॥

तत्र मैत्रिमिति त्वेतत् कव्यवाहनसंस्तुतिः ।

इतराणि तु दैवस्य स्तुतिर्नास्यासुरस्य च ॥ १६१ ॥

३२ ।

अभवन्मिथुनं त्वष्टुः सरण्यूस्त्रिशिराः सह ।

स वै सरण्यूं प्रायच्छत् स्वयमेव विवस्वते ॥ १६२ ॥

ततः सरण्यूं जज्ञाते यमयम्यौ विवस्वतः ।

तौ चाप्युभौ यमावेव ज्यायांस्ताभ्यां तु वै यमः ॥ १६३ ॥ ३३ ॥

ज्यायांस्ताभ्यां तु वै यमः ॥

॥ इति बृहद्देवतायां षष्ठोऽध्यायः ॥

सृष्ट्वा भर्तुः परोक्षं तु सरण्यूः सदृशीं स्त्रियम् ।
निक्षिप्य मिथुनं तस्याम् अश्वाम् भूत्वापचक्रमे ॥ १ ॥

अविज्ञानाद्विवस्वांस्तु तस्यामजनयन्मनुम् ।
राजर्षिरभवत्सोऽपि विवस्वानिव तेजसा ॥ २ ॥

स विज्ञाय त्वपक्रान्तां सरण्यूमश्वरूपिणीम् ।
त्वाष्ट्रीं प्रति जगामाशु वाजी भूत्वा सलक्षणः ॥ ३ ॥

सरण्यूश्च विवस्वन्तं विदित्वा हयरूपिणम् ।
मैथुनायोपचक्राम तां च तचारुरोह सः ॥ ४ ॥

ततस्तयोस्तु वेगेन शुक्रं तदपतद्भुवि ।

उपाजिघ्रच्च सा त्वश्वा तच्छुक्रं गर्भकाम्यया ॥ ५ ॥

१॥

आघ्रातमात्राच्छुक्रात्तु कुमारौ संवभूवतुः ।

नासत्यश्चैव दस्रश्च यौ स्तुतावश्विनाविति ॥ ६ ॥

नासत्यं दस्रश्च यौ
स्तुतावश्विनाविति

इतिहासमिमं यास्कः सरण्यूदेवते वृचे ।

विवस्वतश्च त्वष्टुश्च त्वष्टेति सह मन्यते ॥ ७ ॥

पूषेति पादौ पौष्णौ द्वाव् आग्नेयावुत्तरौ तु यौ ।

स्यात्तृतीयोऽपि वा पौष्णस् तिस्रश्चान्याः परास्तु याः ॥ ८ ॥

अपां स्तुतिस्त्वृगर्चिका तृचात्सारस्वतात्परा ।

स्तुतः परोक्षः सोमस्तु द्रप्स इत्युत्तरे तृचे ॥ ९ ॥

अर्धेवताशीर्वादो वा पयस्वत्युत्तरा तु या ।

चतस्रस्ता स्तुतिर्मृत्योर् अन्ये कृष्णाश्च कर्मणि ॥ १० ॥

२॥

B मृतशिष्टेभ्य आशास्ते इमे ज्योग्जीवनं पुनः ।

B इमं जीवेभ्य आशास्ते तेभ्यः परिधिकर्मणि ॥ ११ ॥

यथा धाच्युत्तरा त्वाष्ट्री ततो यान्या इमास्त्विति ।

स्त्रीणामाशिषमाशास्ते तथैवाञ्जनकर्मणि ॥ १२ ॥

उदीर्घ्वं नारीत्यनया मृतं पत्न्यनुरोहति ।

भाता कनीयान्प्रेतस्य निगद्य प्रतिषेधति ॥ १३ ॥

B कुर्यादेतत्कर्म होता देवरो न भवेद्यदि ।

B प्रेतानुगमनं न स्याद् इति ब्राह्मणशासनात् ॥ १४ ॥

B वर्णानामितरेषां च स्त्रीधर्मोऽयं भवेन्न वा ।

शान्त्यर्थं धनुरादाने प्रेतस्यर्चं धनुर्जपेत् ।

यस्मादेताः प्रयुज्यन्ते श्मशाने चान्यकर्मणि ॥ १५ ॥

तस्माद्देवचस्यास्य देवतां मृत्युमेव तु ।

मन्त्रेषु ह्यनिरुक्तेषु देवतां कर्मतो वदेत् ॥ १६ ॥

मन्त्रतः कर्मतश्चैव प्रजापतिरसंभवे ।

पराञ्चतस्रो यास्त्वच उप सर्पेति पार्थिवी ॥ १७ ॥

तासां प्रयोगः प्रेतस्य अस्थिसंचयकर्मणि ।

प्रतीचीने यथाहानि अपहृत्येतराणि तु ॥ १८ ॥

अहःसु पितरो दधुर् इत्याशास्तेऽन्ययाशिषः ।

B अहःस्वागामिषु च मां प्रयन्तं समजीवयन् ॥ १९ ॥

नि वर्तध्वमितीदं तु गवां केचिदपां विदुः ।

अर्धर्चः प्रथमायास्तु अग्नीषोमीय उत्तरः ॥ २० ॥

ऐन्द्री षष्ठी द्वितीयायाम् उभौ देवौ निपातितौ ।

दशाक्षरं तु शान्त्यर्थं मानसं सूक्तमुच्यते ॥ २१ ॥

चीण्यैन्द्राणि कुहेत्यच आग्नेयाभ्यां पराणि तु ।

तृचोऽवास्त्याश्चिनस्त्वेक ऐन्द्राणामुत्तमे युवम् ॥ २२ ॥

भद्रं सौम्यं प्र हि पौष्णं चीण्यैन्द्राणि पराण्यसत् ।

तेषामाद्येन मत्तः सन् स्वानि कर्माणि शंसति ॥ २३ ॥

यथा चरति भूतेषु यथा वर्षति पाति च ।
 सूक्ते तदस्मिन्नष्टाभिर् ऋग्भिरुक्तमभूर्विति ॥ २४ ॥
 सप्तेति मरुत स्तौति स्तौति वज्रमृगुत्तरा ।
 अग्निमिन्द्रं च सोमं च पीवानं मेषमर्चति ॥ २५ ॥ ५ ॥
 पूर्वोऽर्धर्चोऽपरस्तस्याः पर्जन्यं वायुना सह ।
 वि क्रोशनास इत्यग्निम् उत्तरा सूर्यमेव तु ॥ २६ ॥
 एतौ मेऽयं य इत्येते स्तुतिश्चैवेन्द्रवज्रयोः ।
 वृक्षेवृक्षे धनुश्चैन्द्रं देवानामिति तु त्रयः ॥ २७ ॥
 शीतोष्णवर्षदातारः पर्जन्यानिलभास्कराः ।
 अन्ये सूर्यानिलौ चोभौ स्तूयेते च पदे सह ॥ २८ ॥
 सा ते जीवातुरित्यस्याम् इन्द्रो वा सूर्य एव वा ।
 विश्वो ह्यन्यस्तु संवाद ऋषेः शक्रस्य चैव हि ॥ २९ ॥
 युग्माः शक्रस्य विज्ञेया वसुक्रस्येतरा ऋचः ।
 B स्तुषेन्द्रस्यागतान्देवान् दृष्ट्वा शक्रमनागतम् ॥ ३० ॥ ६ ॥
 B यज्ञं परोक्षवत्प्रह श्वशुरो नागतो मम ।
 B यद्यागछेद् भक्षयेत्स धानाः सोमं पिबेदपि ॥ ३१ ॥
 B इति तस्या वचः श्रुत्वा तत्क्षणादेत्य वज्रधृक् ।
 B तिष्ठन्वेद्यामुत्तरस्याम् उच्चैराह स रोरुवत् ॥ ३२ ॥
 तृतीयया चतुर्थ्या च प्र देवत्रेत्यपां स्तुतौ ।
 अपानपादित्यनेन नाम्नाग्निर्मध्यम स्तुतः ॥ ३३ ॥
 एति यद्वैश्वदेवं तु तस्य प्रेत्यैन्द्रमुत्तरम् ।
 वैश्वदेवी प्र मेत्येका सं मेत्यैन्द्रो वृचः परः ॥ ३४ ॥
 कुरुश्रवणमर्चतः परे द्वे त्रासदस्यवम् ।
 मृते मित्रातिथौ राज्ञि तन्नपातमृषिः परैः ॥ ३५ ॥ ७ ॥
 उपमश्रवसं यस्य चतुर्भिः स व्यशोकयत् ।

प्रावेपा इति सूक्तं यत् तदक्षस्तुतिरुच्यते ॥३६॥

अत्राक्षान्वादशी स्तौति नवम्याद्या च सप्तमी ।

A अयोदशी कृषिं स्तौति कितवं चानुशासति ।

अक्षांस्तु शेषा निन्दन्ति अबुधं वैश्वदेवते ॥३७॥

B सावित्रमेके मन्यन्ते महो अग्ने स्तवं परम् ।

B आचार्याः शौनको यास्को गालवश्चोत्तमामृचम् ॥३८॥

नमः सौर्यमैन्द्रमस्मिन् सौर्ये षष्ठ्या तु या स्तुताः ।

निपातिर्यस्ताः सूक्तान्ते वैश्वदेवोऽच तु वृचः ॥३९॥

आश्विनानि तु यस्त्रीणि ऐन्द्राण्यस्तेव सु प्र च ।

ऐन्द्राणामुत्तमायास्तु स्तुतोऽर्धर्चे बृहस्पतिः ॥४०॥

परे दिवस्पर्याग्रेये प्रथमस्योत्तमेन तु ।

द्यावापृथिव्यौ विश्वे च षष्ठ्योऽर्धर्चेन संस्तुताः ॥४१॥

B आसीत्काक्षीवती घोषा पापरोगेण दुर्भगा ।

B उवास षष्टिं वर्षाणि पितुरेव गृहे पुरा ॥४२॥

B आतस्थे महतीं चिन्तां न पुत्रो न प्रतिर्मम ।

B जरां प्राप्ता मुधा तस्मात् प्रपद्येऽहं शुभस्पती ॥४३॥

B यथैतौ मामकस्तात आराध्यावाप यौवनम् ।

B आयुरारोग्यमैश्वर्यं सर्वभूतहने विषम् ॥४४॥

B रूपवत्तां च सौभाग्यम् अहं तस्य सुता यदि ।

B ममापि मन्त्राः प्रादुःस्युर् ये स्तोथेते मयाश्विनौ ॥४५॥

B चिन्तयन्तीति सूक्ते वे यो वां परि ददर्श सा ।

B स्तुतौ तावश्विनौ देवौ प्रीतौ तस्या भगान्तरम् ॥४६॥

B प्रविश्य विजरारोगां सुभगां चक्रतुश्च तौ ।

B भर्तारं ददतुस्तस्यै सुहस्यं च सुतं मुनिम् ॥४७॥

B ददतुस्तनुपर्णाभ्यां यन्नासत्येति कीर्त्यते ।

८॥

९॥

B काक्षीवत्यै च घोषायै न तस्यामाजुरोऽनया ॥४८॥
 प्राजापत्यासुरी त्वासीद् विकुण्ठा नाम नामतः ।
 सेहन्तीन्द्रसमं पुत्रं तेपेऽथ सुमहत्तपः ॥४९॥ १०॥
 सा प्रजापतितः कामांल् लेभेऽथ विविधान् वरान् ।
 तस्यां चेन्द्रः स्वयं जज्ञे जिघांसुर्दैत्यदानवान् ॥५०॥
 एकदा दानवैः सार्धं समरे समसज्यत ।
 जघान तेषां नवतीर् नव सप्त च सप्तकान् ॥५१॥
 भित्त्वा स्वबाहुवीर्येण हैमरौण्यायसीः पुरीः ।
 हत्वा सर्वान् यथास्थानं पृथिव्यादिव्यवस्थितान् ॥५२॥
 पृथिव्यां कालकेयांश्च पौलोमांश्चैव धन्विनः ।
 तांश्च व्युत्सादयामास प्रह्लादतनयान्दिवि ॥५३॥ ११॥
 राज्यं प्राप्य स दैत्येषु स्वेन वीर्येण दर्पितः ।
 देवान्बाधितुमारेभे मोहितोऽसुरमायया ॥५४॥
 बाध्यमानास्तु तेनापि असुरेणामितौजसा ।
 उपाधावन्वृषिश्चेष्टं तत्प्रबोधाय सप्तगुम् ॥५५॥
 ऋषिस्तु सप्तगुर्नाम तस्यासीत्सुप्रियः सखा ।
 स चैनमभितुष्टाव जगृभ्मेति करे स्पृशन् ॥५६॥
 ततः स बुद्ध्वा चात्मानं सप्तगुस्तुतिहर्षितः ।
 आत्मानमेव तुष्टाव अहं भुवमिति त्रिभिः ॥५७॥
 कीर्तयन्स्त्रानि कर्माणि यानि स्म कृतवान्पुरा ।
 यथाकरोच्च वैदेहं व्यसं सोमपतिं नृपम् ॥५८॥ १२॥
 वसिष्ठशापादभवद् वैदेहो नृपतिः पुरा ।
 इन्द्रप्रसादादीजे च सच्चैः सारस्वतादिभिः ॥५९॥
 B प्रभूतां शक्तिमतां च शत्रूणामप्यपाक्रियाम् ।
 नृषु सर्वेषु जैश्वर्यं प्रभुत्वं भुवनेषु च ।

- प्र वो मह इति तस्याम् आत्मनो वीर्यमक्षयम् ॥ ६० ॥
 वैश्वानरे गृहपतौ यविष्ठेऽग्नौ च पावके ।
 वषट्कारेण वृक्केषु भ्रातृष्वग्नौ सहःसुते ॥ ६१ ॥
 अपचक्राम देवेभ्यः सौचीकोऽग्निरिति श्रुतिः ।
 स प्राविशदपक्रम्य ऋतूनपो वनस्पतीन् ॥ ६२ ॥
 ततोऽसुराः प्रादुरासन् नष्टेऽग्नौ हव्यवाहने ।
 तेऽग्निमेवान्ववैक्षन्त देवा हव्यासुरान्युधि ॥ ६३ ॥
 तं तु दूराद्यमश्चैव वरुणश्चान्वपश्यताम् ।
 उभावेनं समादाय देवानेवाभिजग्मतुः ॥ ६४ ॥
 दृष्ट्वा देवास्त्वेनमूचुर् अग्ने हव्यानि नो वह ।
 वरान् गृहाण चास्मत्तश् चित्रभानो भजस्व नः ।
 B देवयानान् सुगान् पथः कुरुष्व सुमनाः स्वयम् ॥ ६५ ॥
 प्रत्युवाचाय तानग्निर् विश्वे देवा यदूच माम् ।
 तत्करिष्ये जुषतां तु होत्रं पञ्च जना मम ॥ ६६ ॥
 शालामुख्यः प्रणीतश्च पुत्रो गृहपतेश्च यः ।
 उत्तरो दक्षिणश्चाग्निर् एते पञ्च जनाः स्मृताः ॥ ६७ ॥
 मनुष्याः पितरो देवा गन्धर्वोरगराक्षसाः ।
 B गन्धर्वाः पितरो देवा असुरा यक्षराक्षसाः ॥ ६८ ॥
 यास्कौपमन्यवावेतान् आहतुः पञ्च वै जनान् ।
 निषादपञ्चमान् वर्णान् मन्यते शकटायनः ॥ ६९ ॥
 ऋत्विजो यजमानं च शकपूर्णिस्तु मन्यते ।
 B होताध्वर्युस्तथोक्षाता ब्रह्मा चेति वदन्ति तान् ॥ ७० ॥
 B चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक् च प्राणश्चेत्यात्मवादिनः ।
 B गन्धर्वाप्सरसो देवा मनुष्याः पितरस्तथा ॥ ७१ ॥
 B सर्पाश्च ब्राह्मणे चैव श्रूयन्ते ह्येतरेयके ।

B ये चान्ये पृथिवीजाता देवाश्चान्येऽथ यज्ञियाः ॥ ७२ ॥ १५ ॥

आयुरस्तु च मे दीर्घं हवींषि विविधानि च ।

अरिष्टिः पूर्वजानां च भ्रातृणामध्वरेऽध्वरे ॥ ७३ ॥

प्रयाजाश्चानुयाजाश्च घृतं सोमे च यः पशुः ।

महैवत्यानि वै सन्तु यज्ञो महेवतोऽस्तु च ॥ ७४ ॥

तवाग्ने यज्ञ इत्येतत् प्रत्यार्धिं स्विष्टकृच्च सः ।

यस्य त्रीणि सहस्राणि नव त्रीणि शतानि च ॥ ७५ ॥

त्रिंशच्चैव तु देवानां सर्वानेव वरान्ददुः ।

ततोऽग्निः सुमनाः प्रीतो विश्वैर्देवैः पुरस्कृतः ॥ ७६ ॥

विधूयाङ्गानि यज्ञेषु चक्रे होचमतन्द्रितः ।

भ्रातृभिः सहितः प्रीतो दिव्यात्मा हव्यवाहनः ॥ ७७ ॥ १६ ॥

तस्यास्थि देवदारवासीन् मेदो मांसं च गुग्गुलुः ।

सुगन्धितेजनं स्नायु शुक्रं रजतकाञ्चने ॥ ७८ ॥

रोमाणि काशाः केशास्तु कुशाः कूर्मा नखानि च ।

अन्त्राणि चैवाण्यवका मज्जा सिकतशर्कराः ॥ ७९ ॥

अमृक् पित्तं च विविधा धातवो गैरिकादयः ।

एवमग्निश्च देवाश्च सूक्तैर्महदिति त्रिभिः ॥ ८० ॥

समूदिरे परे त्वस्माद् ऐन्द्रे सूक्ते तु तां सु ते ।

B विधुं दद्राणमित्यस्यां सूर्याचन्द्रमसौ स्तुतौ ॥ ८१ ॥

B प्राणवच्चात्मवच्चापि स्तुतिरप्यत्र दृश्यते ।

इदं द्वे वैश्वदेवे च द्वितीये *मनसस्तृचः ॥ ८२ ॥ १७ ॥

प्रथमैन्द्री द्वितीयाग्नेय्य अन्यौ तत्सोमदेवता ।

B अपि स्तौति पितृनेतद् आर्त्विजं यत्तदुत्तरम् ॥ ८३ ॥

B सूक्तमाख्यानसंयुक्तं वक्तुकामस्य मे शृणु ।

B संमोहान्नष्टसंज्ञस्य शत्रुणाभिहतस्य तु ॥ ८४ ॥

जीवावृत्तिः सुबन्धोर्वा यदि वा मनस स्तपः ।

राजासमातिरैस्त्वाकू रथप्रोष्ठः पुरोहितान् ॥८५॥

व्युदस्य बन्धुप्रभृतीन् द्वेपदा येऽचिमण्डले ।

द्वौ किराताकुली नाम ततो मायाविनौ द्विजौ ॥८६॥

असमातिः पुरोऽधत्त वरिष्ठौ तौ हि मन्यते ।

तौ कपोतौ द्विजौ भूत्वा गत्वा गोपायनानभि ॥८७॥

मायाबलाच्च योगाच्च सुबन्धुमभिपेततुः ।

स दुःखादभिघाताच्च मुमोह च पपात च ॥८८॥

तौ ततोऽस्यामुमालुच्य राजानमभिजग्मतुः ।

ततः सुबन्धौ पतिते गतासौ भ्रातरस्त्वयः ॥८९॥

जेषुः स्वस्त्ययनं सर्वे मेति गोपायनाः सह ।

मनञ्जावर्तनं तस्य सूक्तं यदिति तेऽभ्ययुः ॥९०॥

A जेषुश्च भेषजार्थं यं प्र तारीति परं ततः ।

सूक्तस्याद्यस्तुचस्तत्र निर्वृतेरपनोदनः ॥९१॥

त्रयः पादा मो'ष्विति तु सौम्या नैर्जत उत्तमः ।

चतुर् सौम्या नैर्जती चैषा अमुनीते स्तुतिः परे ॥९२॥

दृचे त्वानुमतं पादम् अन्नं यास्कस्तु मन्यते ।

भूद्यौः सोमश्च पूषा च सं पथ्या स्वस्तिरेव च ॥९३॥

सुबन्धोरेव शान्यर्थं पुनर्न चृचि तु स्मृताः ।

तृचः शमिति रोदस्योर् ऐन्द्रोऽर्धर्चः समित्यृचि ॥९४॥

रपसो नाशनार्थं वै तुष्टुवुस्त्वथ रोदसी ।

रप इत्यभिधानं तु गदितं पापकृद्भयोः ॥९५॥

अग्निभरेति चतसृभिस् तत ऐस्त्वाकुमस्तुवन् ।

इन्द्र क्षत्रेत्यृचा चास्य स्तुताशंसिषुराशिषः ॥९६॥

अगस्त्यस्येति माता च तेषां तुष्टाव तं नृपम् ।

१८

१९॥

स्तुतः स राजा सवीळस् तस्यौ गौपायनानभि ॥९७॥

सूक्तेनायस्तुवन्नग्निं द्वैपदेन यथात्रिषु ।

अग्निरथब्रवीदेतान् अयमन्तःपरिध्यसुः ॥९८॥

२०॥

सुबन्धोरस्य चैस्त्वाकोर् मया गुप्तो हितार्थिना ।

सुबन्धवे प्रदायासुं जीवेत्युक्त्वा च पावकः ॥९९॥

स्तुतो गौपायनैः प्रीतो जगाम त्रिदिवं प्रति ।

अयं मातेति हृष्टास्ते सुबन्धोरसुमाह्वयन् ॥१००॥

शरीरमभिनिर्दिश्य सुबन्धोः पतितं भुवि ।

सूक्तशेषं जगुश्चास्य चेतसो धारणाय ते ॥१०१॥

लब्धासुं चायमित्यस्यां पृथक् पाणिभिरस्पृशन् ।

षष्ठिदं वैश्वदेवानि द्वितीयेऽङ्गिरसां स्तुतिः ॥१०२॥

जन्म कर्म च सख्यं च इन्द्रेण सह कीर्तयन् ।

स्तौति प्र नूनमित्याद्याः सावर्ण्यस्य मनो स्तुतिः ॥१०३॥ २१॥

तस्यैव चायुषोऽर्थाय देवान्स्तौत्यभ्ययादृषिः ।

मुचामाणं महीमू षु दक्षस्येत्यदिते स्तुतिः ॥१०४॥

पथ्यास्वस्तेः स्वस्तिरिद्धि स्वस्ति नो मरुतां स्तुतिः ।

मारुतीमृचमन्वाहेत् उक्तमाध्वर्यवेषु हि ॥१०५॥

या गौरिति तथैवास्यां स्तूयते मध्यमा तु वाक् ।

मित्राय मैत्रावरुणी भुज्युमंहस आश्विनी ॥१०६॥

A स्तौत्यपि च मनुं स्वस्ति बृचे वाचं च मध्यमाम् ।

अथेमां द्वे बार्हस्पत्ये भद्रा आग्नेयमाग्निः ॥१०७॥

B प्रथमे बार्हस्पत्ये तु अर्धर्चे ब्रह्मणस्पतिः ।

B वैश्वदेवेऽपि सूक्तेऽत्र स्तुतोऽर्धर्चे बृहस्पतिः ।

B ब्रह्मणस्पतिरित्यस्मिन् लिङ्गवाक्यविकारतः ॥१०८॥

२२॥

यज्ज्योतिरमृतं ब्रह्म यद्योगात्समुपाश्नुते ।

तज्ज्ञानमभितुष्टाव सूक्तेनाथ बृहस्पतिः ॥ १०९ ॥
 जीवनार्थं प्रयोगस्तु मन्त्राणां प्रतिषिध्यते ।
 वेदतत्त्वार्थविज्ञानं प्रायेणात्र हि दृश्यते ॥ ११० ॥
 आचार्याः केचिदित्याहुर् अत्र वाग्विदुषां स्तवः ।
 यथाभिर्निन्द्यतेऽत्रर्गिर्भः सूक्तेऽन्याभिरनर्थवित् ॥ १११ ॥
 यथैतामन्वविन्दन्त विद्वांसर्षिगतां सतीम् ।
 यथा च व्यभजन् यज्ञे तदचोक्तं तृतीयया ॥ ११२ ॥
 प्रशस्यते दशम्या तु विद्वानुत्तमया तृचा ।
 यज्ञे महर्त्विजामाह विनियोगं च कर्मणाम् ॥ ११३ ॥ २३।
 परे तु स्तूयते दक्षो अष्टौ चैवादितेः सुताः ।
 धातेन्द्रो वरुणो मित्रो अंशः सूर्योऽर्यमा भगः ॥ ११४ ॥
 ऐन्द्रे जनिष्ठाः सूक्ते द्वे प्र स्वित्यत्र परं तु यत् ।
 तत्र प्राच्यः प्रतीच्यश्च स्रवन्त्यो दक्षिणाश्च याः ॥ ११५ ॥
 ताः सप्त सप्तकैर्वर्गेः संस्तूयन्ते प्रधानतः ।
 यावन्नामा वो मारुते द्वे अभ्यप्रुष इति स्मृते ॥ ११६ ॥ ✓
 अपश्यमिति चाग्नेये य इमा वैश्वकर्मणे ।
 मान्यवे यस्त इत्येते परं यत्तु मम व्रते ॥ ११७ ॥
 तदाशीर्वादबहुलं स्तौति विश्वान्दिवौकसः ।
 पराकदास आग्नेयं यदुदित्यष्टकं परम् ॥ ११८ ॥ २४ ॥
 मैत्रावरुणयृक् तत्रास्ति चतुर्थ्येन्द्राग्न्युपोत्तमा ।
 सावित्री चैव सूर्या च सैव पत्नी विवस्वतः ॥ ११९ ॥
 स्तुता वृषाकपायीति उषा इति च योच्यते ।
 उषा एषा त्रिधात्मानं विभज्य प्रैति गोपतिम् ॥ १२० ॥
 उषाः पुरोदयाद् भूत्वा सूर्या मध्यंदिने स्थिते ।
 भूत्वा वृषाकपायी च दिनान्तेष्ववगच्छति ॥ १२१ ॥

- सत्यसूर्यर्तसोमानां सौर्याद्यात्र हृगुच्यते ।
 पराभिस्त्तिसृभिस्त्वृग्भिर् उच्यते सोम ओषधिः ॥ १२२ ॥
- विस्पष्टमुत्तरा त्वासाम् ऋक् चन्द्रमसमर्चति ।
 सूर्यायै भाववृत्तं तु रैभीत्यष्टाभिरुच्यते ॥ १२३ ॥ २५ ॥
- यदश्विनौ इव स्तौति सूर्यमेवोत्तरार्चति ।
 सप्तदशी वैश्वदेवी सौर्याचान्द्रमसौ परा ॥ १२४ ॥
- परस्याः प्रथमौ पादौ सौर्यौ चान्द्रमसौ परौ ।
 और्णवाभो इवे त्वस्मिन् अश्विनौ मन्यते स्तुतौ ॥ १२५ ॥
- सूर्याचन्द्रमसौ तौ हि प्राणापानौ च तौ स्मृतौ ।
 अहोरात्रौ च तावेव स्यातां तावेव रोदसी ॥ १२६ ॥
- अश्रुवाते हि तौ लोकाञ् ज्योतिषा च रसेन च ।
 पृथक्पृथक् च चरतो दक्षिणेनोत्तरेण च ॥ १२७ ॥
- B सूर्यः सरति भूतेषु सु वीरयति तानि वा ।
 B सु ईर्यत्वाय यात्येषु सर्वकार्याणि संदधत् ॥ १२८ ॥ २६ ॥
- B चारु द्रमति वा चायंश् चायनीयो* द्रमत्युत ।
 B चमेः पूर्वं समेतानि निर्मिमीतेऽथ चन्द्रमाः ॥ १२९ ॥
- सुकिंशुकमिति तस्यां सूर्यामारोहतीं पतिम् ।
 स्तौति विश्वावसुं चैव इवे गन्धर्वमुत्तरे ॥ १३० ॥
- अनृक्षरा इत्यनया यातौ स्तौतीह दंपती ।
 गृहान्प्रपद्यमानां तु पराभिः पञ्चभिर्वधूम् ॥ १३१ ॥
- वाससश्च वधूनां च वरदानं प्रचक्षते ।
 तत स्त्रिया विरागस्य विभवे सति वाससः ॥ १३२ ॥ २७ ॥
- अन्यत्र मैथुनाद्भर्तुर् हरणं प्रतिषिध्यते ।
 ये यक्ष्मनाशिनी स्तौति इवे मा परिपन्थिनः ॥ १३३ ॥
- तृष्टमेतदिति त्वाह यादृग्वाधूयमर्हति ।

आशास्ते चैव विविधं ज्ञातिभ्यश्चानुशासनम् ॥१३४॥
बद्धा स्त्री भाववृत्तिश्च परया तत्र कथ्यते ।

B गृह्णामि त ऋचा हस्तं गृह्णन्नथ धनाशिषः ॥१३५॥

B आशास्ते परया तस्याः संयोगार्थास्तथाशिषः ।

पराभिराशीश्चाशास्ते पृथक् ताभ्यां सहैव च ॥१३६॥

B अघोरेति तृचे तस्याः समिहेति त्रयोर्वयोः ।

B आ नः प्रजापतेर् ईमाम् ऐन्द्री चाँन्या बृहस्पतेः ॥१३७॥ २

मन्त्रा वैवाहिका ह्येते निगद्यन्ते नृणामपि ।

आर्विजा याजमानाश्च यथारूपं विशेषतः ॥१३८॥

प्रत्यृचं प्रतिकीर्त्यन्ते देवताश्चेह यासु याः ।

वदेत्तां देवतां तासु नाराशंसीर्वदेत वा ॥१३९॥

औषसीः सर्वथा चैता भाववृत्तं प्रचक्षते ।

सूर्यया सह सूक्तेऽस्मिन् पादश्चैवात्र लक्ष्यते ॥१४०॥

वि हि वार्षाकपं सूक्तम् असौ हि कपिलो वृषा ।

इन्द्रः प्रजापतिश्चैव विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥१४१॥

रक्षोहणादि चाग्नेयं चीन् स्तौत्यग्नीन् परं हविः ।

इमं च मध्यमं चैव असौ वैश्वानरं च यः ॥१४२॥ २९

ऐन्द्रात्पुरुषसूक्तं च अन्यया पौरुषस्य तु ।

यथैनमभजन्साध्या यज्ञार्थं सोऽर्थ उच्यते ॥१४३॥

आपान्तमन्युरित्यैन्द्र्यां स्तुतः सोमोऽत्र दृश्यते ।

सालोक्त्यात्साहचर्याद्वा स्तूयते सोम एव वा ॥१४४॥

निपातभाजं सोमं च अस्यां रथीतरोऽब्रवीत् ।

ऐन्द्रेषु हि निपातोऽत्र स्तुतोऽग्निररुणेन सम् ॥१४५॥

यज्ञस्य वो वैश्वदेवे प्रेत इत्युत्तरं तु यत् ।

तत्रार्बुदस्तु यावाणं मूर्तिमन्तमिवार्चति ॥१४६॥

- B प्र तदुःसीम इत्यृग्भ्यां राज्ञां दानं च शंसति ।
 पुरुरवसि राजर्षाव् अप्सरास्तूर्वशी पुरा ।
 न्यवसत्संविदं कृत्वा तस्मिन्धर्मं चचार च ॥१४७॥ ३०॥
 तथा तस्य च संवासम् असूयन् पाकशासनः ।
 पैतामहं चानुरागम् इन्द्रवज्रापि तस्य तु ॥१४८॥
 स तयोस्तु वियोगार्थं पार्श्वस्थं वज्रमब्रवीत् ।
 प्रीतिं भिन्धि तयोर्वज्र मम चेदिहसि प्रियम् ॥१४९॥
 तथेत्युक्त्वा तयोः प्रीतिं वज्रोऽभिनन्तस्वमायया ।
 ततस्तया विहीनस्तु चचारोन्मत्तवन्नृपः ॥१५०॥
 चरन्सरसि सोऽपश्यद् अभिरूपामिवोर्वशीम् ।
 सखीभिरभिरूपाभिः पञ्चभिः पार्श्वतो वृताम् ॥१५१॥
 तामाह पुनरेहीति दुःखात्सा तब्रवीन्नृपम् ।
 अप्राप्याहं तयाद्येह स्वर्गे प्राप्स्यसि मां पुनः ॥१५२॥ ३१॥
 आह्वानं प्रति चाख्यानम् इतरेतरयोरिदम् ।
 संवादं मन्यते यास्तु इतिहासं तु शौनकः ॥१५३॥
 हय इति परमैन्द्रं प्र ते या ओषधीस्तवः ।
 B प्रयोगे भिषजस्वेतद् यक्ष्मनाशाय कल्पते ॥१५४॥
 आर्ष्टिषेणस्तु देवापिः कौरथ्यश्चैव शंतनुः ।
 भ्रातरौ कुरुषु त्वेतौ राजपुत्रौ बभूवतुः ॥१५५॥
 ज्येष्ठस्तयोस्तु देवापिः कनीयांश्चैव शंतनुः ।
 त्वदोषी राजपुत्रस्तु ऋष्टिषेणस्तुतोऽभवत् ॥१५६॥
 राज्येन छन्दयामासुः प्रजाः स्वर्गे गते गुरौ ।
 स मुहूर्तमिव ध्यात्वा प्रजास्ताः प्रत्यभाषत ॥१५७॥
 प्रजास्ताः प्रत्यभाषत ॥ ३२॥
 ॥ इति बृहद्वेदतायां सप्तमोऽध्यायः ॥

न राज्यमहमर्हामि नृपतिर्वोऽस्तु शंतनुः ।

तथेत्युक्ताभ्यसिञ्चंस्ताः प्रजा राज्याय शंतनुम् ॥ १ ॥

ततोऽभिषिक्ते कौरव्ये वनं देवापिराविशत् ।

न ववर्षाथ पर्जन्यो राज्ये द्वादश वै समाः ॥ २ ॥

ततोऽभ्यगच्छदेवापिं प्रजाभिः सह शंतनुः ।

प्रसादयामास चैनं तस्मिन्मर्मव्यतिक्रमे ॥ ३ ॥

शिशिक्ष चैनं राज्येन प्रजाभिः सहितस्तदा ।

तमुवाचाथ देवापिः प्रहं तु प्राञ्जलिस्थितम् ॥ ४ ॥

न राज्यमहमर्हामि त्वग्दोषोपहतेन्द्रियः ।

यार्जयिष्यामि ते राजन् वृष्टिकामेज्यया स्वयम् ॥ ५ ॥

ततस्तं तु पुरोऽधत्त आर्त्विज्याय स शंतनुः ।

स चास्य चक्रे कर्माणि वार्षिकाणि यथाविधि ॥ ६ ॥ ×

बृहस्पते प्रतीत्यृग्भिर् ईजे चैव बृहस्पतिम् ।

B द्वितीययास्य सूक्तस्य बोधिते जातवेदसा ॥ ७ ॥

B आस्ये ते द्युमतो वाचं दधामि स्तुहि देवताः ।

ततः सोऽस्मै ददौ प्रीतो वाचं देवीं तथा च सः ॥ ८ ॥

चृग्भिश्चतसृभिर्देवाज् जगौ वृष्ट्यर्थमेव तु ।

अग्निं च सूक्तशेषेण कमैन्द्रं सूक्तमुत्तरम् ॥ ९ ॥

इन्द्र दृष्टेति विशेषाम् उदित्युल्लिखत्युतिः परम् ।

शक्तिप्रकाशनेनैषां विनियोगोऽत्र कीर्त्यते ॥ १० ॥

प्रेतीतिहाससूक्तं तु मन्यते शाकटायनः ।

यास्को द्रौघणमैन्द्रं वा वैष्णदेवं तु शौनकः ॥ ११ ॥

आजावनेन भार्म्यंश्च इन्द्रासोमौ तु मुद्गलः ।
 अजयद्वृषभं युक्त्वा ऐन्द्रं च दुघणं रथे ॥ १२ ॥
 B युध्यन् संख्ये जयं प्रेप्सुर् ऐन्द्रोऽप्रतिरथो* जगौ ।
 आशुरैन्द्रमघ्नां देवी अमीषामित्यृचि स्तुता ॥ १३ ॥
 B चतुर्थीं बार्हस्पत्या स्यान् नाकुले च महानिति ।
 दृचस्तु मारुतः प्रेतैत्य् ऐन्द्री वा ब्रह्म यत्परम् ॥ १४ ॥
 तत्रानिरुक्तसूक्तादाव् ऋगेका सूर्यमर्चति ।
 धर्मपराश्चतस्रस्तु सवितारमभीति या ॥ १५ ॥ ३ ॥
 सूक्तशेषस्य षष्ठ्यः सूर्याचन्द्रमसौ सह ।
 तुष्टावेन्द्रमसावीति अष्टकोऽस्मात्परेण तु ॥ १६ ॥
 कौत्सः कदा वसो सूक्तं दुर्मिचो नाम नामतः ।
 सुमित्रश्चैव नाम स्याद् गुणार्थमितरत्पदम् ॥ १७ ॥
 भूतांशस्तु प्रजाकामः कर्माणि कृतवान्पुरा ।
 न हि लेभे प्रजाः काश्चित् काश्यपो मुनिसत्तमः ॥ १८ ॥
 उवाच भार्या भूतांशं सुतानिहसि यावतः ।
 तावतो जनयिष्यामि देवता इन्द्रश्च स्तुहि ॥ १९ ॥
 तमभ्ययुस्तु सर्वाणि इन्द्रानि स्तुतिकाम्यया ।
 तान्यवेक्ष्याथे तच्चक्रे नासत्यौ सूक्तभागिनौ ॥ २० ॥ ४ ॥
 तदेतदन्ततो भावाद् आश्विनं सूक्तमुच्यते ।
 न ह्यस्मिन्देवतालिङ्गं प्रागन्यादृश्यते पदात् ॥ २१ ॥
 सूक्तेन तु परेणात्र स्वयमाविरभूदिति ।
 आत्मानमेव तुष्टाव प्राजापत्याथ दक्षिणा ॥ २२ ॥
 दातृनच स्तुतानेके दक्षिणानां वदन्ति तु ।
 दातृत्वादक्षिणानां च भोज्याश्चतसृभि स्तुताः ॥ २३ ॥
 असुराः पण्यो नाम रसापारनिवासिनः ।

गास्तेऽपजहुरिन्द्रस्य न्यगूहंश्च प्रयत्नतः ॥ २४ ॥

बृहस्पतिस्तथापश्यद् दृष्टेन्द्राय शशंस च ।

प्राहिणोत्तच्च दूत्येऽथ सरमां पाकशासनः ॥ २५ ॥

किमित्यत्रायुजाभिस्तां पप्रक्षुः पणयोऽसुराः ।

कुतः कस्यासि कल्याणि किं वा कार्यमिहास्ति ते ॥ २६ ॥

अथाब्रवीत्तान्सरमा दूत्येन्द्री विचराम्यहम् ।

युष्मान्व्रजं चान्विषन्ती गात्रैवेन्द्रस्य पृथगतः ॥ २७ ॥

विदिनेन्द्रस्य दूतीं ताम् असुराः पापचेतसः ।

ऊचुर्मा सरमे गास्त्वम् इहास्माकं स्वसा भव ॥ २८ ॥

विभजामो गवां भागं माहिता ह ततः पुनः ।

सूक्तस्यास्यान्यथा चर्चा युग्माभिस्त्वेव सर्वशः ॥ २९ ॥

साब्रवीत्ताहमिद्वामि स्वसुतं ना धनानि वा ।

पिवेयं तु पयस्तासां गवां यास्ता निगूह्य ॥ ३० ॥

असुरास्तां तथेत्युक्ता तदाजहुः पयस्ततः ।

सा स्वभावाच्च लौल्याच्च पीत्वा तत्पय आसुरम् ॥ ३१ ॥

परं संवननं हृद्यं बलपुष्टिकरं ततः ।

शतयोजनविस्ताराम् अतरत्तां रसां पुनः ॥ ३२ ॥

यस्याः पारे परे तेषां पुरमासीन्सुदुर्जयम् ।

पप्रक्षेन्द्रश्च सरमां कञ्चिन्ना दृष्टवत्यसि ॥ ३३ ॥

सा नेति प्रत्युवाचेन्द्रं प्रभावादासुरस्य तु ।

तां जघान पदा कुड्यः उज्जिरन्ती पयस्ततः ॥ ३४ ॥

जगाम सा भयोद्विग्ना पुनरेव पणीन्प्रति ।

पदानुसारिपङ्क्त्या रथेन हरिवाहनः ॥ ३५ ॥

गत्वा जघान च पणीन् गात्र ताः पुनराहरत् ।

तेऽबदन्वैश्वदेवं तु ब्रह्मजाया जुहूर्जगौ ॥ ३६ ॥

५॥

६॥

७॥

B जामदग्नं समिद्धोऽद्य आप्रीसूक्तमतः परम् ।
 युगपद्वै व्रजन्तं तं वैरूपा ऋषयस्त्रिभिः ॥३७॥
 इन्द्रं प्रतिजगुः सूक्तैः पणोन्प्रति मनीषिणः ।
 वैश्वदेवं परं सूक्तं घर्मेत्येकेऽत्र तु स्तुतान् ॥३८॥
 देवानिन्द्रं च मन्यन्ते छन्दांस्यग्निं च मध्यमम् ।
 आग्नेयं चित्र इत्येतज् जगादर्षिरुपस्तुतः ॥३९॥
 पिबेन्द्रं स्तौति नेत्यन्नं राक्षोघ्नाग्नेयमुत्तरम् ।
 इति वै लावमैन्द्रं तद् आप्लाः षष्ठ्यां निपातिताः ॥४०॥ ८॥
 प्राजापत्यमथाग्नेयं वैव्यमित्यनुपूर्वशः ।
 वरुणेन्द्राग्निसोमानाम् इमं न इति संस्तवः ॥४१॥
 चतस्रस्त्रि सूक्तादाव् अग्निरात्मस्तवं जगौ ।
 स्तुतः सोमस्तु षष्ठ्या च नवम्या च पदैस्त्रिभिः ॥४२॥
 बारुण्यस्त्रितरास्त्रि एन्द्रमेवोत्तमं पठम् ।
 अहं वाक्सूक्तमर्यम्णो मित्रस्य वरुणस्य च ॥४३॥
 न तं रात्र्याः परं सूक्तं वैश्वदेवं ममेति यत् ।
 नमस्ते वैद्युतं सूक्तम् आशीर्वादः परं तु यत् ॥४४॥
 यां कल्पयन्ति नोऽरयः कृत्यानाशनमात्मनः ।
 हिरण्यस्तुतिरायुषं नासद्यत्परमेष्ठिनः ॥४५॥ ९॥
 वदन्ति भाववृत्तं तद् यो यज्ञ इति चोत्तरम् ।
 अपैन्द्रमत्र त्वाश्विन्यौ चतुर्थी पञ्चमी स्मृते ॥४६॥
 मैत्रावरुणमीजानं प्रथमायामृचि स्तुताः ।
 अर्धर्चे द्यौश्च भूमिश्च अश्विनौ चोत्तरे ततः ॥४७॥
 प्रो ध्वेन्द्रे वैश्वदेव्यृक् तु नकिर्देवा मिनीमसि ।
 यस्मिन्वृक्ष इति तस्मिन् द्युस्थान स्तूयते यमः ॥४८॥
 केश्यग्निं कैशिनं सूक्तम् उत देवाः परं तु यत् ।

देवानामनु चाद्या स्याद् वातदेवस्तुचः परः ॥४९॥

वायन्तां वैश्वदेव्यक् तु शेषस्त्वष्टैवतः परः ।

स्यादेतद्विश्वभैषज्यं रपसो वा विनाशनम् ॥५०॥

१०

भूमिल्लाक्षं परं सूक्तं तवैन्द्रं सूक्तमुत्तरम् ।

सूर्यरश्मिरिति तस्मिन् साविचः प्रथमस्तुचः ॥५१॥

आत्मा स्तुतः परोक्षस्तु गन्धर्वेणोत्तरे तृचे ।

इन्द्रो वैष निपातेन अथवा सूर्य उच्यते ॥५२॥

B सूक्तेऽस्मिन् देवतास्ति स एता एव प्रकीर्तिताः ।

B आग्नेयं तमे तवेति* अग्ने अहेति यत्परम् ॥५३॥

आग्नेयं वैश्वदेवं च अयमित्यत्र तु वृचाः ।

शार्ङ्गाश्चत्वार ऋषयो अग्निमार्चन्पृथक्पृथक् ॥५४॥

११॥

आश्विनं त्वं चिदित्येतद् अयमैन्द्रं ततः परम् ।

इमां खनामीति सूक्तम् इन्द्राणी यत्स्वयं जगौ ॥५५॥

तदौपनिषदं षट् भाववृत्तं प्रचक्षते ।

B उत्तानपर्णा पाठां तु स्तौति सूक्ते महौषधिम् ॥५६॥

B पतिसंवन्तनी तन्त्यान्याः सपत्यपनोदकाः* ।

अरण्यानीत्यरण्यान्या स्तुतिरैन्द्रे अदुत्तरे ॥५७॥

साविचं सविता यत्नैः समिद्धश्चित्समिध्यसे ।

आग्नेयं अजया आहं मेधामूक्तमतः परम् ॥५८॥

आग्नेयमा सूर्येवेतच् छास ऐन्द्रे ततः परे ।

सोम एकेभ्य इत्येतद् भाववृत्तं प्रचक्षते ॥५९॥

१२॥

यदरासीत्यलक्ष्मीघ्नं तत्र चत्तो इति वृत्ते ।

प्राधान्याद्वा निपाताद्वा स्तूयते ब्रह्मणस्पतिः ॥६०॥

इन्द्रश्चैव यदित्यस्यां विश्वे देवाः परीत्यृचि ।

आग्नेयं चाग्निमित्येतद् वैश्वदेवमिमां नु कम् ॥६१॥

इन्द्रः प्राधान्यतस्त्वत्र विश्वैर्देवैः सह स्तुतः ।
 आदित्यैश्च मरुद्भिश्च तथारूपं हि दृश्यते ॥ ६२ ॥
 सूर्यो न इति सौर्यं तु यस्त्वेतदुदसाविति ।
 पौलोमी स्वान्गुणांस्तत्र सपत्नीनां च शंसति ॥ ६३ ॥ १३ ॥
 ऐन्द्रं तीव्रस्य मुञ्चामि भैषज्यं यक्ष्मनाशनम् ।
 राजयक्ष्महणं सूक्तं प्राजापत्यं तदुच्यते ॥ ६४ ॥
 ऐन्द्रायं मन्यते यास्क एके लिङ्गोक्तदेवतम् ।
 राक्षोघ्नाग्नेयमित्युक्तं यस्त्वेतद्ब्रह्मणेति तु ॥ ६५ ॥
 स्रवतामपि गर्भाणां दृष्टं तदनुमन्त्रणम् ।
 वैन्यं तु वेनस्तत्पश्यद् अक्षीभ्यां यक्ष्मनाशनम् ॥ ६६ ॥
 दुःस्वप्नघ्नमपेहीति निपातीन्द्रोऽग्निरेव च ।
 आसीदृषिर्दीर्घतपाः कपोतो नाम नैर्ऋतः ॥ ६७ ॥
 अकरोत्कपोतस्तस्याष्ट्याम् अग्निधाने पदं किल ।
 स तमात्महितैर्वाक्यैः कपोतं स्तुतवानृषिः ॥ ६८ ॥ १४ ॥
 देवा इति तु सूक्तेन प्रायश्चित्तार्थमुच्यते ।
 ऋषभं मा सपत्नघ्नं येनेदमिति मानसम् ॥ ६९ ॥
 तुभ्येतृषी ददृशतुर् ऐन्द्रं गाधिनभार्गवौ ।
 वरुणो विधातानुमतिर् धाता सोमो बृहस्पतिः ॥ ७० ॥
 षष्ठेता देवतास्तत्र तृतीयायामृचि स्तुताः ।
 वातस्येति परेणास्तौद् अनिलः पितरं स्वकम् ॥ ७१ ॥
 मयोभूरिति यत्सूक्तम् अपश्यच्छबर ऋषिः ।
 नानारूपाः पयस्विन्यो गावस्तत्र तु संस्तुताः ॥ ७२ ॥
 विभ्राद् सौर्यं त्वं त्यमैन्द्रम् आ याहीत्युषस स्तुतिः ।
 आ त्वा राज्ञेऽभिषिक्ताय द्वे सूक्ते चानुमन्त्रणे ॥ ७३ ॥ १५ ॥
 प्र व इत्युत्तरं याव्वाणं ददर्श स्तुतिमार्बुदिः ।

यच्चतः परमाग्रेयं तत्रार्भयृक् प्र सूनवः ॥ ७४ ॥

✓ ऋषिर्जगौ पतंगस्तु पतंगमिति यत्परम् ।

तत्सौर्यमेके मन्यन्ते मायाभेदं तथापरे ॥ ७५ ॥

B मायाभेदे द्वितीयायां वाक् स्तुतेत्याह शौनकः ।

B देवी विभर्ति मनसा या वाचं विदितां सतीम् ॥ ७६ ॥

त्यमू षु तार्क्ष्यदैवत्यं सूक्तं स्वस्त्ययनं विदुः ।

उदैन्द्रे वैश्वदेवं तु प्रथयेति च यत्परम् ॥ ७७ ॥

आत्मप्रभावमाचख्युस् तत्राद्या ऋषयस्त्रयः ।

रथन्तरं यथा स्तोत्रं स्तोत्रं चैव यथा बृहत् ॥ ७८ ॥

यथा च संभूतो धर्मः सवितुर्योषलक्ष्यते ।

बृहस्पतिरिति तस्मिन् स्तुतः सूक्ते बृहस्पतिः ॥ ७९ ॥

आशिषो यजमानस्य केचिदेतां स्तुतिं विदुः ।

प्राजापत्यस्य यत्सूक्तम् अपश्यं त्वा प्रजावतः ॥ ८० ॥

प्रत्यृचं देवता स्तौति लिङ्गैरेवात्र लक्षिताः ।

आशिषः पुत्रकामस्य प्रथमा हि वदत्यथ ॥ ८१ ॥

द्वितीया पुत्रकामायास् तृतीयात्मस्तवं तृषेः ।

यद्विष्णुरिति सूक्तं तु वैश्वदेवं प्रचक्षते ॥ ८२ ॥

तस्मिन्स्वदारगर्भार्थम् ऋषिराशास्त आशिषः ।

परं तु नेजमेषेति गर्भार्थं वा तदुच्यते ॥ ८३ ॥

अस्यै मे पुत्रकामायै * गर्भमा धेहि यः पुमान् * ।

आशिषो योगमेतं हि सर्वगर्धन मन्यते ॥ ८४ ॥

एकारमनुकम्प्यार्थे नान्नि स्मरति माठरः ।

आख्याते भूतकरणं बाष्कला आच्ययोरिति ॥ ८५ ॥

माहिचं यन्महि चीणाम् आदित्यानां स्तुतिं विदुः ।

वरुणार्थमभिचाणाम् आदित्येष्वितरेषु तु ॥ ८६ ॥

एत एव त्रयो देवा स्तुताः स्वल्पेष्वतोऽन्यथा ।
 शान्त्यर्थं सूक्तमेतद्धि पावनं चैव वै श्रुतम् ।
 यातामपि स्वस्त्ययने दृष्टं तदनुमन्त्रणम् ॥ ८७ ॥
 उल्लोऽस्तौत्पितरं वातं वात आग्नेयमुत्तरम् ।
 विस्पष्टं जातवेदस्यं मेति दाशतयीषु तु ॥ ८८ ॥ * १८ ॥
 यत्किञ्चिदन्यचाग्नेयं जातवेदस्यमुच्यते ।
 आयं गौरिति यत्सूक्तं सार्पराज्ञी स्वयं जगौ ॥ ८९ ॥
 तस्मात्सा देवता तच्च सूर्यमेके प्रचक्षते ।
 मुद्गलः शकपूणिश्च आचार्यः शकटायनः ॥ ९० ॥
 त्रिस्थानाधिष्ठितां वाचं मन्यन्ते प्रत्यृचं स्तुताम् ।
 भाववृत्तं परं सूक्तं ददर्शाथाघमर्षणः ॥ ९१ ॥
 परं न विद्यते यस्माच् छान्त्यै वा पावनाय वा ।
 यथाश्वमेधः क्रतुराट् सर्वरिप्रप्रणोदनः ॥ ९२ ॥ *removing every infis*
 तथाघमर्षणं ब्रह्म सर्वरिप्रप्रणोदनम् ।
 तदादीनीति यच्चातः संज्ञानं ज्ञानसंस्तवः ॥ ९३ ॥ * १९ ॥
 चतुर्थं यत्तु नैर्हस्त्यं तत्सपत्ननिवर्हणम् ।
 संसमित् प्राध्वराणां चेत्य् आग्नेय्यावेव ते स्मृते ॥ ९४ ॥
 उशना वरुणश्चेन्द्रश् चाग्निश्च सविता स्तुताः ।
 संज्ञाने प्रथमस्यां तु द्वितीयस्यामथाश्विनौ ॥ ९५ ॥
 तृतीया चोत्तमे च द्वे आशिषोऽभिवदन्ति ताः ।
 इन्द्रः पूषा सपत्न्ये द्वितीयस्यामृचि स्तुतौ ॥ ९६ ॥
 देवानामितराः प्रोक्ता आशीर्वादपराश्च याः ।
 संसं संज्ञानमित्येते परं संवननं विदुः ॥ ९७ ॥
 महानाम्य ऋचो गुह्यास् ता एन्द्रश्चैव यो वदेत् ।
 सहस्रयुगपर्यन्तम् अहर्ब्राह्मं स राध्यते ॥ ९८ ॥ २० ॥

- B तृचाधमं याज्ञिकाः सूक्तमाहुस् तस्मिन्स्तुतौ दृश्यन्ते याः सूक्तभाज
 B प्रधानमुक्तं किल देवता याः सूक्तभाजः सर्वदा शौनकेन ॥९९॥
 B ऐन्द्रीर्ऋचो महानाम्नीस्तु विद्यात् तथा हि दृष्टं ब्राह्मणे सूक्तशब्दः
 B न दृश्यते सूक्तवादो निवित्सु यथा प्रैषेष्वाह सूक्ताभिधानम् ॥१००॥
 B सूक्तकदेशा इति तान्प्रतीयाद् अन्याश्च कुन्त्याः पदशो निशास्ताः
 B यथैतशो देवनीथादिसंज्ञा कुन्तापे तत्सर्वमेकं हि सूक्तम् ॥१०१॥

पुरीषपदमासां तु प्रथमं स्यात्प्रजापतेः ।

आग्नेयमैन्द्रं वैष्णवं पौष्णं चैव तु पञ्चमम् ॥१०२॥

अग्नेः प्रयाजानुयाजाः प्रैषा ये च हवींषि च ।

यद्देवतं हविस्तु स्यात् प्रैषास्तद्देवताश्च ते ॥१०३॥

निविदां निगदानां च स्वैः स्वैर्लिङ्गैश्च देवताः ।

निगदेन निगद्यन्ते याश्च कल्पानुगा ऋचः ॥१०४॥

अग्नेरेव तु गायत्र्य उष्णिहः सवितुः स्मृताः ।

अनुष्टुभस्तु सोमस्य बृहत्यस्तु बृहस्पतेः ॥१०५॥

पङ्क्त्यस्त्रिष्टुभश्चैव विद्यादैन्द्रश्च सर्वशः ।

विश्वेषां चैव देवानां जगत्यो यास्तु काश्चन ॥१०६॥

विराजश्चैव मित्रस्य स्वराजो वरुणस्य च ।

इन्द्रस्य निचृतः प्रोक्ता वायोश्च भुरिजः स्मृताः ॥१०७॥

A विषये यस्य वा स्यातां स्यातां वा वायुदेवते ।

यास्त्वतिष्ठन्दसः काश्चित् ताः प्रजापतिदेवताः ॥१०८॥

A विष्ठन्दसस्तु वायव्या मन्त्राः पादैश्च ये मिताः ।

पौरुष्यो द्विपदाः सर्वा ब्राह्म्य एकपदाः स्मृताः ॥१०९॥

समस्ता ऋच आग्नेय्यो वायव्यानि यजूंषि च ।

सौर्याणि चैव सामानि सर्वाणि ब्राह्मणानि च ॥११०॥

वैश्वदेवो वषट्कारो हिंकारो ये यजामहे ।

रूपं वज्रस्य वाक्पूर्वं स्वाहाकारोऽग्निदेवतः ॥१११॥

देवानां च पितॄणां च नमस्कारः स्वधैव च ।

क्रुष्टो मूर्धनि विज्ञेयस् तालव्यः प्रथमः स्वरः ॥११२॥

द्वितीयस्तु भुवोर्मध्ये तृतीयः कर्णसंश्रितः ।

चतुर्थो नासिकाये स्याद् औरसो मन्द्र उच्यते ।

मन्द्रकर्षणसंयुक्तम् अतिस्वारं प्रशंसति ॥११३॥

२३॥

वदन्ति देवताः क्रुष्टं मनुष्याः प्रथमं स्वरम् ।

द्वितीयं पशवः सर्वे गन्धर्वाप्सरसः स्वरम् ॥११४॥

अरुजः पक्षिणः सर्पाश् चतुर्थमुपभुञ्जते ।

मन्द्रं पिशाचा रक्षांसि असुराश्चोपभुञ्जते ॥११५॥

अतिस्वारस्तु सर्वस्य जङ्गमस्यावरस्य च ।

वैश्वदेवः स्वरः क्रुष्टो नित्यं यो मूर्ध्नि तिष्ठति ॥११६॥

तालव्यः प्रथमः साम्नां स्वर आदित्यदैवतः ।

स्वरो द्वितीयः साध्यानां भुवोर्देशं समाश्रितः ॥११७॥

आश्विनस्तु तृतीयोऽत्र स्वरः कर्णो समाश्रितः ।

चतुर्थस्त्वत्र वायव्यो नासिक्यः स्वर उच्यते ॥११८॥

२४॥

पञ्चमस्तु स्वरः प्रोक्तश् चाश्लुषः सूर्यदैवतः ।

यस्तु सामस्वरः षष्ठः स सौम्यो मन्द्र उच्यते ॥११९॥

विकर्षणं तु मन्द्रस्य युक्तोऽतिस्वार्य उच्यते ।

स मैत्रावरुणो ज्ञेयो मन्द्रस्थानसमाहितः ॥१२०॥

सामस्वराणां सप्तानाम् एते देवा इहोदिताः ।

त्रयाणामितरेषां तु लोकाधिपतयस्त्रयः ॥१२१॥

वाग्देवत्योऽथवाग्नेयः प्रस्तावश्चैव सामसु ।

उद्गीथोपद्रवावैन्द्रौ स्यातां वा वायुदेवतौ* ॥१२२॥

सौर्यः स्यात्प्रतिहारोऽत्र निधनं वैश्वदेवतम् ।

हिकारप्रणवाभ्यां तु पुरस्तादेव कीर्तनात् ॥ १२३ ॥

२५ ॥

इति व्यस्तसमस्तानां मन्त्राणामिह दैवतम् ।

देवताविदवेक्षेत प्रयोगे सर्वकर्मणाम् ॥ १२४ ॥

सप्रर्षयो वसवश्चापि देवा अथर्वाणो भृगवः सोमसूर्याः ।

पथ्या स्वस्ती रोदसी चोक्तमन्त्रे कुहूगुङ्गूरदितिर्धेनुरग्न्या ॥ १२५ ॥

अमुनोतिरिक्ता चाग्ना विधातानुमतिर्ह* या ।

अङ्गिरोभिः सहैताः स्युर उक्तमन्त्राश्च देवताः ॥ १२६ ॥

वैश्वानरो हि सुपर्णो विवस्वान् प्रजापतिर्द्यौः सुधन्वा नगोऽस्यः ।

अपांनपादर्यमा वातजूतिर् इक्कस्पतिश्चापि रथस्पतिश्च ॥ १२७ ॥

ऋभवः पर्जन्यः पर्वता गाश्च* दक्षो भगो देवपत्नीर्दिशश्च ।

आदित्या रुद्राः पितरोऽथ साध्या निपातिनो वैश्वदेवेषु सर्वे ॥ १२८ ॥ २६ ॥

अनुक्रान्ता देवताः सूक्तभाजो हविर्भाजश्चोभयथा निपातैः ।

अप्येवं स्यादुभयथान्यथा वा न प्रत्यक्षमनृषेरस्ति मन्त्रम् ॥ १२९ ॥

योगेन दाक्ष्येण दमेन बुद्ध्या बाहुश्रुत्येन तपसा नियोगैः ।

उपास्यास्ताः कृत्स्नशो देवता या ऋचो ह यो वेद स वेद देवान् ।

यजूंषि यो वेद स वेद यज्ञान् सामानि यो वेद स वेद तत्त्वम् ॥ १३० ॥

मन्त्राणां देवताविद्यः प्रयुङ्क्ते कर्म कर्हिचित् ।

जुषन्ते देवतास्तस्य हविर्न देवताविदः ॥ १३१ ॥

अविज्ञानप्रदिष्टं हि हविर्न हेतुं दैवतम् ।

तस्मान्मनसि संन्यस्य देवतां जुहुयाद्भुविः ॥ १३२ ॥

* २७ ॥

स्वाध्यायमपि योऽधीते मन्त्रदैवतविच्छुचिः ।

स सत्त्वसदिव स्वर्गे सत्त्वसद्भिरपीड्यते ॥ १३३ ॥

A नियमोऽयं जपे होमे ऋषिषष्ठन्दोऽथ दैवतम् ।

A अन्यथा चेत्प्रयुञ्जानस् तत्फलाच्चात्र हीयते ॥ १३४ ॥

A ऋषिषष्ठन्दोदेवतादि ज्ञानं यज्ञादिषु श्रुतम् ।

A तदाश्रित्य प्राणदृष्टिर् विहितात्रेति गम्यताम् ॥ १३५ ॥

A अविदित्वा ऋषिं छन्दो दैवतं योगमेव च ।

A योऽध्यापयेज्जपेद्वापि पापीयाञ्जायते तु सः ॥ १३६ ॥

A अर्थेऽसवः खल्वृषयश् छन्दोभिर्देवताः पुरा ।

A अभ्यधावन्निति छन्दो मध्ये त्वाहुर्महर्षयः ॥ १३७ ॥

A ऋषिं तु प्रथमं ब्रूयाच् छन्दस्तु तदनन्तरम् ।

A देवतामथ मन्त्राणां कर्मस्वेवमिति श्रुतिः ॥ १३८ ॥

आधारं वायनाधारं विविच्यात्मानमात्मनि ।

ईक्षमाणो ह्युभौ संधिम् ऋचो दैवतवित्पठेत् ॥ १३९ ॥

स ब्रह्मामृतमत्यन्तं योनिं सदसतोर्ध्वम् ।

महच्चाणु च विश्वेशं विशति ज्योतिरुत्तमम् ॥ १४० ॥

विशति ज्योतिरुत्तमम् ॥

२८ ॥

॥ इति बृहदेवतायामष्टमोऽध्यायः ॥

॥ इति श्रीनकीया बृहदेवता समाप्ता ॥

I. INDEX OF VEDIC PRATĪKAS CITED IN THE BRHADDEVATĀ.

[The citations in black-faced type refer to the Rg-veda, except where a specific indication to the contrary is made; and the other citations refer to chapter and verse of the Brhaddevatā.]

- akṣībhyām, x. 163 : viii. 66.
akṣair mā, x. 34. 13 : i. 52.
agavyūti, vi. 47. 20 : v. 111.
agastyasya, x. 60. 6 : vii. 97.
agna āyūṃṣi, ix. 66. 19 : vi. 131.
agna indraś ca, iii. 25. 4 : iv. 102.
agninā, viii. 35 : vi. 77.
agnināgniḥ sam idhyate, i. 12. 6^a : ii. 145.
agnim, i. 12. 1 : ii. 145 ; i. 127 : iv. 4 ; viii. 31. 14 : vi. 75 (B) ; x. 156 : viii. 61.
agnim uṣasam, iii. 20. 1 : iv. 102.
agnir ukthe, viii. 27 : vi. 68.
agnīparjanya, vi. 52. 16 : v. 118.
agnīṣomau, i. 93 : iii. 124.
agne, i. 44 : iii. 111 (B).
agne acha, x. 141 : viii. 53 (B).
agne tava, x. 140 : viii. 53 (B).
agne naya, i. 189 : iv. 62.
agne marudbhiḥ, v. 60. 8 : v. 48.
agne sa kṣeṣat, vi. 3. 1 : v. 105.
agram, iv. 46 : v. 4.
agre, x. 1 : vi. 147.
aghora-, x. 85. 44 : vii. 137 (B).
acety agniḥ, viii. 56. 5 : vi. 85.
acha, iii. 33. 3^{ab} : iv. 107 ; v. 43. 8 : v. 41 (B) ; v. 83 : v. 88.
achā vada (v. r. B), v. 83 : v. 88.
aṅjanti, iii. 8 : iii. 28 ; v. 43. 7 : v. 41 (B).
aṅjanti tvā (sic), iii. 8. 1 : iv. 100.
ataḥ, i. 22. 16 : iii. 93.
ati drava, x. 14. 10 : vi. 159.
adāt, viii. 19. 36 : vi. 51.
aditir dyauh-, i. 89. 10 : iii. 123.
adyā no deva śavitaḥ, v. 82. 4 : v. 89 (B).
adhaḥ, viii. 33. 19 : vi. 76.
adhaḥ svid āsīt, x. 129. 5^b : i. 51.
adhi, vi. 45. 31 : v. 108.
adhvaryavaḥ, v. 43. 3 : v. 41.
anarvāṇam, i. 190 : iv. 63.
anasvantā, v. 27 : v. 29 (B).
anu naḥ, TS. III. iii. 11³ : iv. 88 (B).
anṛkṣarāḥ, x. 85. 23 : vii. 131.
anv asya sthūram, viii. i. 34 : vi. 40.
anv it, TS. III. iii. 11³ : iv. 88 (B).
apa, x. 131 : viii. 46.
apaśyam tvā, x. 183 : viii. 80.
apaśyam, x. 79 : vii. 117.
apāt, viii. 69. 11 : vi. 92.
apehi, x. 164 : viii. 67.
aprajāḥ santu, i. 21. 5^c : i. 58.
abudhram, x. 35 : vii. 37.
abodhi, i. 157 : iv. 26 ; v. 1 : v. 12.
abjām, vii. 34. 16 : v. 165.
abhi, v. 41. 19 : v. 37 ; vi. 50. 6 : v. 117 ; viii. 49 (khila) : vi. 84 (v. r. B) ; VS. iv. 25 : viii. 15.
abhi naḥ (v. r. B), v. 41. 19 : v. 37.
abhīdam, x. 48. 7 : i. 49.

abhūr u, x. 27. 7: vii. 24.
 abhrapruṣaḥ, x. 77: vii. 116.
 amandān, i. 120. 1: iii. 155.
 amājuraḥ, x. 39. 3: vii. 48 (B).
 amiṣām, x. 103. 12: viii. 13.
 ambi- (tame), ii. 41. 16: ii. 137.
 ayaṃ yaḥ, x. 27. 21: vii. 27.
 ayaṃ somaḥ sudānavah, i. 45. 10^c:
 iii. 111 (B).
 ayaṃ kṛtnuḥ, viii. 79: vi. 97.
 ayaṃ devaḥ, vi. 44. 22: v. 108 (B).
 ayam, i. 20: iii. 90; v. 51. 4: v. 46;
 viii. 100. 1, 4: vi. 117, 118; x. 60.
 12: vii. 102; x. 142: viii. 54; x.
 144: viii. 55.
 ayaṃ mātā, x. 60. 7: vii. 100.
 aranyāni, x. 146: viii. 57.
 aram, i. 170. 4: iv. 53.
 arāyī, x. 155: viii. 60.
 aruṇo mā sakṛt, i. 105. 18: ii. 112.
 ava, viii. 96. 13: vi. 115.
 ava drapsaḥ, viii. 96. 13: vi. 116 (v.r.B).
 avitā naḥ, ix. 67. 10: vi. 131.
 avīrām, x. 86. 8: i. 53.
 avīvr̥dhat, viii. 80. 10: vi. 97.
 aśvinā, i. 92. 16: iii. 124.
 aśvinau, v. 78: v. 84.
 asat, x. 27: vii. 23.
 asāvi, x. 104: viii. 16.
 asāvi te, v. 43. 5: v. 41 (v.r.B).
 asau, i. 105. 16: iii. 137.
 asau ya eṣi, viii. 91. 2: vi. 102 (B).
 astu śrausat, i. 139: iv. 7.
 asteva su pra-, x. 42: vii. 40.
 asmākam, ii. 31: iv. 86.
 asmākam uttamam, iv. 31. 15: iv.
 139 (B).
 asmin, x. 38: vii. 39.
 asmai, i. 61: iii. 118.
 asya, i. 164. 1: iv. 32 (B); ii. 32: iv.
 86; x. 8. 7: vi. 148.

asyavāmiyaṃ (sūktam), i. 164: iv. 3.
 asyai me putrakāmāyai, (khila): viii.
 aham, iv. 26: iv. 135; viii. 74.
 vi. 95; x. 125: viii. 43.
 ahaṃ bhuvam, x. 48: vii. 57.
 ahaṃ manuḥ, iv. 26. 1: i. 51.
 ā, iv. 16: iv. 127; v. 43. 10: v. 42 (v.
 43. 11: v. 43; vi. 28: v. 10.
 vi. 50. 8: v. 117; x. 31: vii. 3.
 x. 60. 1: vii. 96.
 ā ganta, viii. 20: vi. 57.
 āgne yāhi, viii. 103. 14: vi. 128.
 ā te, ii. 33: iv. 89.
 ā tvā, i. 134. 1: iv. 5; viii. 95: v.
 109; x. 173: viii. 73.
 ā tvā ratham, viii. 68: vi. 91.
 ād aha svadhām anu, i. 6. 4: ii. 139.
 ā dhenavaḥ, i. 152. 8: iv. 17.
 ā naḥ, i. 89: iii. 122; i. 186: i.
 62; viii. 8: vi. 47; viii. 46. 28.
 vi. 80; x. 85. 43: vii. 137 (B).
 ā no bhadrāḥ, i. 89. 1: iii. 122.
 āpaḥ, x. 9: vi. 153; vii. 47: v. 174.
 āpāntamanyuḥ, x. 89. 5: vii. 144.
 ā mā pūṣan, vi. 48. 16: v. 114.
 ā mām, vii. 50: vi. 1.
 ā me, viii. 101. 7: vi. 126; viii. 85.
 vi. 98.
 āyaṃ gauḥ, x. 189: viii. 87.
 ā yāhi, x. 172: viii. 73.
 āyuṣyam, (khila): viii. 45.
 ā rudrāsaḥ, v. 57. 1: v. 47.
 ā vaḥ, x. 76: vii. 116.
 ā vartaniṃ madhunā, iv. 45. 3^c: iii.
 97 (B).
 ā vām, viii. 42. 4: vi. 78.
 āvir abhūt, x. 107: viii. 22.
 ā śarma, viii. 31. 10: vi. 74 (B).
 āśuḥ, x. 103: viii. 13.
 āśvinā (= -au), i. 30. 17: iii. 102.

ā saḥ, viii. 46. 21 : vi. 80.

āsasrūpāsah, vi. 37. 3 : v. 107.

ā sūr etu, (khila) : viii. 59.

ichanti, iii. 30 : iv. 105.

ichanti tvā, iii. 30 : iv. 105 (v. r. B).

iti vai, x. 119 : viii. 40.

itthā, i. 80 : iii. 121.

idam, i. 113 : iii. 138 ; ii. 28 : iv. 83 ;

iv. 49 : v. 5 ; iv. 51 : v. 6 ; viii. 18 :

vi. 49 ; x. 56 : vii. 82 ; x. 61 : vii. 102.

indrah, iv. 47. 2 : v. 4.

indra kṣatrā, x. 60. 5 : vii. 96.

indra drhya, x. 100 : viii. 10.

indram mitram, i. 164. 46 : iv. 42 (B).

indra śreṣṭhāni, ii. 21. 6 : iv. 74 (B).

indra somam piba, i. 15 : iii. 34.

indrasya, i. 32 : iii. 104.

indrā, iv. 41. 1 : v. 2 (v. r. B).

indrākutsā, v. 31. 9 : i. 56 ; v. 28.

indrāgni, v. 86 : v. 89 ; iii. 12 : iv.

101 (v. r. B).

indrāvaruṇā, vii. 82 : vi. 10.

indro vā, viii. 21. 17 : vi. 59 (B).

imam jivebhyah, x. 18. 4 : vii. 11 (B).

imam nah, x. 124 : viii. 41.

imam nu, viii. 76 : vi. 96.

imam no yajñam, iii. 21. 1 : i. 51.

imam, i. 94 : iii. 126 ; iii. 54 : iv. 121 ;

x. 75. 5 : ii. 137 (v. r. B).

imāḥ, i. 114 : iii. 139 ; ii. 27 : iv. 83 ;

x. 18. 7 : vii. 12.

imām khanāmi, x. 145 ; viii. 55.

imāni, viii. 59 (khila) : iii. 119.

imā nu kam, x. 157 : viii. 61.

imām, x. 67 : vii. 107 ; x. 85. 45 : vii. 137.

ime, viii. 43 : vi. 79 ; x. 18. 3 : vii.

11 (B).

ime cetārah, vii. 60. 5 : vi. 7 (B).

iyam śusmebbhiḥ, vi. 61. 2 : ii. 137.

iyam, vi. 61 : v. 119.

iha, i. 21 : iii. 91 ; x. 85. 42 : vii. 137 (B).

iha bravitu, i. 164. 7 : i. 52.

iheha vaḥ, iii. 60 : iv. 122.

ijānam, x. 132 : viii. 47.

irmāntāsah, i. 163. 10 : iv. 27.

iliṣva, viii. 23 : vi. 63.

ile, i. 112. 1 : iii. 138.

ile agnim, v. 60. 1^a : v. 48 (v. r. B).

ut, v. 42. 3 : v. 37 (B) ; viii. 73 : vi.

94 ; x. 101 : viii. 10 ; x. 179 : viii.

77 ; (khila) : vii. 118.

uta, vi. 50. 9, 10 : v. 117 ; viii. 18. 8 :

vi. 49 ; viii. 67. 10 : vi. 90.

uta devāḥ, x. 137 : viii. 49.

uto hi vām, iv. 38. 1 : v. 1 (v. r. B).

ut tiṣṭha, i. 40 : iii. 107.

ut sūryah, vii. 62 : vi. 5.

ud asau, x. 159 : viii. 63.

ud īratām, x. 15 : vi. 159.

ud īrṣva nārī, x. 18. 8 : vii. 13.

ud u jyotiḥ, vii. 76^a : vi. 11 (B).

ud u tyat, vi. 51. 1 : v. 118 ; vii. 66.

14 : vi. 9 (B).

ud u tyam, i. 50 : iii. 113.

ud u ṣyah, vii. 38 : v. 167.

udyan, i. 50. 11 : iii. 114.

ud v eti, vii. 63 : vi. 5.

upa, ii. 35 : iv. 90 ; iii. 53. 11 : iv. 115 ;

v. 42. 7 : v. 38 ; vi. 47. 29 : v. 112.

upaprayantaḥ, i. 74 : iii. 120.

upa priyam, ix. 67. 29 : vi. 133.

upa mā ṣaṭ, viii. 68. 14 : vi. 91.

upa sarpa, x. 18. 10 : vii. 17.

upopa me, i. 126. 7 : i. 52.

upopa me parā mṛṣa, i. 126. 7 : iv. 3.

ubhayam, viii. 61 : vi. 86 (A).

ubhābhyām, ix. 67. 25 : vi. 132.

urum, vii. 99. 4 : vi. 25.

ulūkayātum, vii. 104. 22 : vi. 32.

uśānā, v. 29. 9^a: v. 27.

uśāntā, vii. 91. 2: vi. 18 (B).

uṣo vājena, iii. 61: iv. 124 (B).

ūrdhva ū ṣu ṇa ūtaye, i. 36. 13: iv. 100.

ūrdhvaḥ, vii. 39. 1: v. 169.

ṛjram ukṣaṇyāyane, viii. 25. 22: vi. 66.

ṛtam, ii. 30: iv. 84.

ṛtasya ślokaḥ, iv. 23. 8^c: ii. 43.

ṛtena, v. 62: v. 81.

ṛdhak, viii. 101. 1: vi. 124.

ṛbhur dhīraḥ, ix. 87. 3^b: vi. 135 (B).

ṛṣabhaṃ mā, x. 166: viii. 69.

ṛṣayo vā indram, TS. III. v. 2¹: v. 157 (B).

ekaṃ camasaṃ, i. 161. 2: iii. 87 (B).

ekā, vii. 95. 2: ii. 137.

etat tyat te, vi. 27. 4: v. 137 (B).

etaṃ me stomam, v. 61. 17: v. 74.

etā u tyāḥ, i. 92: iii. 124.

etau me, x. 27. 20: vii. 27.

edam, v. 26. 9: v. 26.

eṣaḥ, v. 42. 15: v. 40.

eṣa kṣeti, v. 61. 19: v. 75.

eṣo, i. 46: iii. 112.

aitu, viii. 31. 11: vi. 74 (B).

aibhiḥ, i. 14: iii. 33, 51, 80.

o cit, x. 10: vi. 154.

o cit sakṛāyam, x. 10: vi. 154 (v. r. B).

o tyam, viii. 22: vi. 62.

ka imam, iv. 24. 10: iv. 133.

ka im, vii. 56: vi. 3.

kaḥ, iv. 43: v. 3; iv. 55: v. 7.

kaṅkata[h], i. 191: iv. 63.

katarā, i. 185: iv. 61.

kadā vaso, x. 105: viii. 17.

kad itthā, i. 121: iii. 141.

kanikradat, ii. 42: iv. 94.

kanīnakā, iv. 32. 23: iv. 144.

kanyā vāḥ, viii. 91. 1: vi. 101 (B).

kam, x. 99: viii. 9.

kam etaṃ tvam, v. 2. 2: v. 20.

kayā, i. 165: iv. 44.

kas te, i. 30. 20: iii. 102.

kasya nūnam, i. 24: iii. 98.

kiṃ naḥ, i. 170. 2: iv. 51.

kiṃ no bhrātaḥ, i. 170. 3: iv. 52.

kim, i. 161: iv. 27; x. 108. 1: viii. 20.

kim ād utāsi, iv. 30. 7: iv. 134.

kuha, x. 22: vii. 22.

keśy agnim, x. 136: viii. 49.

ke ṣṭha, v. 61. 1: v. 69.

ko adya, i. 84. 16: i. 57.

ko nu maryāḥ, viii. 45. 37: ii. 109.

ko nu vām, v. 41: v. 36.

krīḷam, i. 37; iii. 107.

kṣetrasya, iv. 57: v. 7.

gaṇānām, ii. 23: iv. 81.

gr̥bhṇāmi te, x. 85. 36: vii. 135 (B).

gauḥ, viii. 94: vi. 109.

gauriḥ, i. 164. 41: iv. 42 (B).

gharmā, x. 114: viii. 38.

caḁṣuḥ, (khila): v. 108 (v. r. B).

catto, x. 155. 2: viii. 60.

candramāḥ, i. 105: iii. 131.

citra it, viii. 21. 18: i. 48; ii. 137.

citraḥ, x. 115: viii. 39.

citram, i. 115: iii. 139.

janiṣṭhāḥ, x. 73: vii. 115.

janiyantāḥ, vii. 96. 4: vi. 19.

jarābodha, i. 27. 10: iii. 99.

jātavedase, i. 99: iii. 130 (B).

jāmāye na, = iii. 31. 2 (?): i. 57.

jīmūtasya, vi. 75: v. 128.

juṣasva naḥ, vii. 2: v. 160.

yāyāmsam, v. 44. 8 : v. 43.
 yeṣṭha āha, iv. 33. 5 : iii. 87 (B).
 tam vah, ii. 30. 11 : iv. 85.
 tac cakṣuḥ, vii. 68. 18 : vi. 5 ; vi. 9 (B).
 tat, iv. 53 : v. 7 ; x. 120 : viii. 40.
 tatam, i. 110 : iii. 131.
 tad vo adya, vii. 66. 12 : vi. 6.
 tan nu, i. 166 : iv. 48.
 tam, i. 145 : iv. 16 ; viii. 88 : vi. 98.
 tam u ṣṭuhi, v. 42. 11 : v. 38.
 tam pratnathā, v. 44. 1 : v. 44 (B).
 tava, x. 138 : viii. 51.
 tavāgne yajñah, x. 51. 9° : vii. 75.
 tasya dyumān, viii. 31. 3 : vi. 73 (B).
 tām su te, x. 54 : vii. 81.
 tā vām, i. 154. 6 : iv. 20 ; viii. 25 : vi. 65.
 tisraḥ, vii. 101 : vi. 25.
 tivrasya, x. 160 : viii. 64.
 tivrā[h], i. 23. 1 : iii. 94.
 tubhya, x. 167 : viii. 70.
 tubhyam, ii. 36 : iv. 91.
 tṛṣṭam etat, x. 85. 34 : vii. 134.
 te 'vadan, x. 109 : viii. 36.
 te satyena, vii. 90. 5 : vi. 18 (B).
 tyam cit, x. 143 : viii. 55.
 tyam ū ṣu, x. 178 : viii. 77.
 tyān nu, viii. 67 : vi. 87.
 trayah keśinah, i. 164. 44 : i. 95.
 trāyantām, x. 137. 5 : viii. 50.
 trīs cit, i. 34 : iii. 104.
 trī, v. 29 : v. 27.
 tvam soma, i. 91 : iii. 124.
 tvam hy agne, vi. 1 : v. 104.
 tvam tyam, x. 171 : viii. 73.
 tvam, i. 31 : iii. 104 ; ii. 1 : iv. 65 ;
 viii. 11 : vi. 48 ; viii. 71 : vi. 93.
 tvam agne, i. 45. 1 : iii. 110 (B).
 tvam agne br̥hat, viii. 102 : vi. 127.
 tvaṣṭā, x. 17 : vii. 7.
 tvā, iv. 28 : iv. 136.

tvām, iv. 1 : iv. 127.
 tve ha, vii. 18 : v. 161.

dakṣasya, x. 64. 5 : vii. 104.
 daṇḍā[h], vii. 33. 6 : i. 50.
 dadhikrām, iii. 20. 5 : iv. 102.
 dadhyañ ha me, i. 139. 9 : iv. 10.
 daśa, v. 43. 4 : v. 41.
 dātā me, viii. 65. 10 : vi. 86.
 divas cit, iv. 30. 9 : iv. 137.
 divas pari, x. 45 : vii. 41.
 dūrāt, viii. 5 : vi. 45.
 dṛṣadvatyām, iii. 23. 4^{ad} : ii. 137.
 devāḥ, x. 165 : viii. 69.
 devānām, i. 89. 2 : iii. 122 ; viii. 83 :
 vi. 98 ; x. 27. 23 : vii. 27.
 devānām patniḥ, v. 46. 7 : v. 45.
 devān huve, x. 66. 1 : v. 45 (B).
 dogdhrī dhenur voḍhānaḍvān ūśuḥ sap-
 tiḥ puramdhīyā, VS. xxii. 22 : iii. 79.
 dyāvā, ii. 41. 20 : iv. 92.
 dyaurnā, vi. 20 : v. 90.
 drapsaḥ, x. 17. 11 : vii. 9.
 dvayāñ agne, vi. 27. 8 : v. 141.
 dvayān, vi. 27. 8 : v. 140.
 dve naptuḥ, vii. 18. 22 : v. 163.
 dve virūpe, i. 95 : iii. 129.

dhanuḥ, x. 18. 9 : vii. 15.
 dhanva, x. 86. 20 : ii. 69.
 dhātā dadhātu no rayim, TS. III. iii.
 11^{2,3} : iv. 88 (B).
 dhārāvarāḥ, ii. 34 : iv. 89.
 dhīrā, vii. 86 : vi. 15.
 dhṛtavratāḥ, ii. 29 : iv. 84.
 dhenuḥ, iii. 58 : iv. 122.
 dhruvāsu tvā, vii. 88. 7 : vi. 15 (A).

na, i. 170 : iv. 50 ; iii. 31. 2 : iv. 111 ;
 x. 117 : viii. 40.
 nakir indra, iv. 30. 1 : iv. 133.

nakir devā minīmasi, x. 194. 7 : viii. 48.
 nakih sudāsah, vii. 32. 10 : v. 162.
 na jāmaye, iii. 31. 2 : ii. 113 ; i. 57(?).
 na tam, x. 126 : viii. 44.
 na tasya, x. 40. 11 : vii. 48 (B).
 nadasya mā, i. 179. 4 : i. 53.
 namah, i. 27. 13 : iii. 99 ; x. 37 : vii. 39.
 namas te, (khila) : viii. 44.
 namas te astu vidyute, AV. i. 13. 1 : i. 54.
 na mr̥tyur āsīt, x. 129. 2 : i. 58.
 na vijānāmi, i. 164. 37 : i. 56.
 na sa svaḥ, vii. 86. 6 : i. 56.
 nahī, viii. 80 : vi. 97.
 nānāniyam (sūktam), ix. 112 : vi. 139.
 nāsāt, x. 129 : viii. 45.
 nāsatyābhyām, i. 116 : iii. 139.
 nī te, iii. 33. 10^c : iv. 107.
 nī vartadhvam, x. 19 : vii. 20.
 nū cit, i. 58 : iii. 117.
 nūnam bhagaḥ, vii. 38. 1^c : v. 168 (B).
 nū me, vi. 21. 11 : v. 106.
 nejameṣa, (khila) : viii. 83.
 nendro asti, viii. 100. 3° : vi. 118 (B).
 nairhastyam, (khila). viii. 94.
 patamgam, x. 177 : viii. 75.
 payasvatī[h], x. 17. 14 : vii. 10.
 pari, x. 155. 5 : viii. 61.
 pareyivāmsam, x. 14 : vi. 15.
 pavitram, ix. 83 : vi. 134.
 paśvā, i. 65 : iii. 118.
 pāntam, viii. 92 : vi. 107.
 pāvīravī (v. r. B), vi. 49. 7 : v. 116.
 pitum, i. 187 : iv. 62.
 piba, vi. 17 : v. 105 ; x. 116 : viii. 40.
 pīvānam meṣam, x. 27. 17 : vii. 25.
 punantu mām, ix. 67. 27 : vi. 133.
 punar nah, x. 59. 7 : vii. 94.
 puriṣyāsah, iii. 22. 4 : iv. 104.
 pūrvah, i. 94. 8 : iii. 127.
 pūrvih, i. 179. 1 : iv. 58.

pūrvo devāḥ, i. 94. 8 : iii. 126 (A).
 pūṣā, x. 17. 3^{ab} : vii. 8.
 prēhāmi tvā, i. 164. 34 : i. 50.
 pr̥thuḥ, i. 123 : iii. 140.
 pra, i. 36 : iii. 107 ; i. 122 : iii. 14.
 i. 159 : iv. 26 ; ii. 41. 19 : iv. 9.
 iii. 33 : iv. 105 ; iv. 33 : v. 1.
 v. 43. 9 : v. 42 (B) ; v. 52 : v. 37.
 v. 87 : v. 90 ; vii. 34 : v. 16.
 vii. 53 : vi. 2 ; vii. 93 : vi. 19.
 viii. 4. 15 : vi. 43 ; viii. 7 : vi. 47.
 viii. 101. 5 : vi. 125 ; x. 32 : vii. 34.
 x. 102 : viii. 11 ; x. 188 : viii. 88.
 pra kṛtāni, viii. 32 : vi. 75.
 pra ketunā, x. 8 : vi. 147.
 prajā ha, viii. 101. 14 : vi. 127 ; viii.
 101. 14^{ab} : vi. 128 (B).
 pra tat, i. 129. 6 : iv. 4.
 pra tad duḥśīme, x. 93. 14 : vii. 147 (B).
 pra tāri, x. 59 : vii. 91 (A).
 prati, i. 171 : iv. 55.
 prati tyam, i. 19 : iii. 75.
 prati vām, vii. 67 : vi. 4.
 pratīcine, x. 18. 14 : vii. 18.
 pra te, x. 96 : vii. 154.
 praty agnih, iv. 13 : iv. 129.
 prathas ca, x. 181 : viii. 77.
 pra devatra, x. 30. 3 : vii. 33.
 pra nu vocā, vi. 59 : v. 119.
 pra nūnam, x. 62. 8 : vii. 103.
 pra-pra, i. 138 : iv. 7.
 pra mā, x. 33. 1 : vii. 34.
 pra yantu, iii. 26. 4 : iv. 103.
 pra yā jigāti, vii. 104. 17 : vi. 30.
 pra ye, i. 85 : iii. 121.
 pra vaḥ, i. 155. 1 : iv. 20 ; v. 44. 4 :
 v. 43 (B) ; x. 175 : viii. 74.
 pra vartaya, vii. 104. 19 : vi. 31.
 pra vīrayā, vii. 90 : vi. 16, 17 (B).
 pra vo mahe, x. 50. 1 : vii. 60.
 pra vo vājāḥ, iii. 27. 1 : iv. 103.

ra samrājah, vii. 8: v. 161.
 ra samrāje, v. 85: v. 89.
 ra su, x. 75: vii. 115.
 ra su ṣa vibhyaḥ, iv. 26. 4: iv. 136.
 ra suṣṭutiḥ, v. 42. 14: v. 38.
 ra sūnavah, x. 176. 1: viii. 74.
 ra sotā, vii. 92. 2: vi. 18 (B).
 rastokah, vi. 47. 22: v. 140.
 ra hi, x. 26: vii. 23.
 ra hi kratum, ii. 30. 8: iv. 84.
 prāgnaye, vii. 5: v. 161; vii. 13:
 v. 161; x. 187: viii. 88 (v. r.)
 prātaḥ, i. 125. 1: iii. 153 (A); i. 125:
 iii. 140, 150; vii. 41: v. 170.
 prātarjitam, vii. 41. 2: v. 170.
 prādhvarāṇām, (khila): viii. 94.
 prāvepāḥ, x. 34: vii. 36.
 prāvepā mā, x. 34: vii. 36 (v. r. A).
 preta, x. 103. 13: viii. 14.
 preṣṭham, viii. 84: vi. 98.
 prehi prehi, x. 14. 7: vi. 158 (B).
 praita, x. 94: vii. 146.
 protaye, vi. 21. 9: v. 106.
 pro ṣu, x. 133: viii. 48.
 baṭ, v. 84: v. 80.
 babhruḥ, viii. 29. 1: vi. 71.
 babhrur ekaḥ, viii. 29: vi. 69.
 baḷ itthā, v. 84: v. 88 (v. r. B).
 bṛhaspatiḥ, x. 182: viii. 79.
 bṛhaspate prati, x. 98: viii. 7.
 bodhat, iv. 15. 7: iv. 129.
 brahma, (khila): viii. 14.
 brahmaṇā, x. 162: viii. 65.
 brahmā devānām, ix. 96. 8: vi. 136.
 bhagabhaktasya, i. 24. 5: iii. 98.
 bhagam ugraḥ, vii. 38. 6: v. 167, 168 (B).
 bhadram, i. 89. 8: iii. 122; iv. 11. 1:
 i. 58; v. 30. 12: v. 36 (B); x. 25:
 vii. 23.

bhadrāḥ, x. 69: vii. 107.
 bhuk, AV. xx. 135. 1: i. 55.
 bhujoyam amhasaḥ, x. 65. 12: vii. 106.
 bhuvanasya, vi. 49. 10: v. 116.
 bhūmiḥ, (khila): viii. 51.
 bhūrīt, viii. 55: vi. 86.
 makṣu, viii. 31. 15: vi. 73 (B).
 mādhu vātāḥ, i. 90. 8: iii. 123.
 manīṣiṇaḥ, x. 111: viii. 38.
 manojavāḥ, viii. 100. 8: vi. 120.
 manthata, iii. 29. 5: iv. 103.
 mandasva, ii. 37. 1: iii. 27.
 mandū samānavarcasā, i. 6. 7: ii. 141.
 mama, x. 128: viii. 44.
 mama vrata, (khila): vii. 117.
 mayobhūḥ, x. 169: viii. 72.
 mahat, x. 51: vii. 80.
 mahad devānām asuratvam, (refrain of;
 iii. 55: iv. 122 (B).
 mahāś cit, i. 169: iv. 49.
 mahān, viii. 6: vi. 46; (khila): viii. 14 (B).
 mahānagnī, AV. xx. 27. 1: i. 55.
 mahi, viii. 47: vi. 83.
 mahi triṇām, x. 185: viii. 86.
 mahī, iv. 56: v. 7.
 mahīm ū ṣu, VS. xxi. 5; TS. I. v. 11⁵;
 AV. vii. 6. 2: vii. 104.
 mahe, v. 79: v. 88.
 maho agneḥ, x. 36. 12: vii. 38 (B).
 mā, x. 57: vii. 90; x. 85. 32: vii. 133.
 mā cit, viii. 1: vi. 40.
 mātā, viii. 101. 15: vi. 127.
 mātā ca, VS. xxiii. 25: i. 48.
 mā naḥ, i. 162: iv. 27; vii. 34. 17: v. 165.
 mā no rakṣaḥ, vii. 104. 23: vi. 31.
 mā no 'hiḥ, vii. 34. 17: v. 165 (v. r. A).
 māhitram (sūktam), i. e. mahi triṇām,
 x. 185: viii. 86.
 mītrah, iii. 59: iv. 122.
 mitram, i. 151. 1: iv. 17.

mitrāya, x. 65. 5 : vii. 106.
 mitrāya pañca, iii. 59. 8 : iv. 123 (A).
 muñcāmi, x. 161 : viii. 64.
 mūrdhānam, vi. 7 : v. 104.
 mainam, x. 16 : vi. 161.
 mogham annam, x. 117. 6 : i. 49.
 mo ṣu, x. 59. 4^{ab} : vii. 92.

ya ānayat, vi. 45 : v. 108.
 ya indra, viii. 12 : vi. 48.
 ya indrāgnī, i. 108 : iii. 131.
 ya imā, x. 81 : vii. 117.
 ya im vahante, v. 61. 11 : v. 70.
 yaḥ, v. 42. 10 : v. 38 (v. r.) ; viii. 31 :
 vi. 72 ; ix. 67. 31 : vi. 133 ; x. 39 :
 vii. 40.

yaḥ kṛntat, viii. 45. 30 : vi. 82 (B).
 yaṁ rakṣanti, i. 41 : iii. 107.
 yac cit, i. 25 : iii. 98.
 yac cid dhi, i. 28. 5 : iii. 101.
 yac cid dhi satya, i. 29 : iii. 102.
 yajñasya vaḥ, x. 92 : vii. 146.
 yajñe, vii. 97 : vi. 25, 26 (B).
 yajñena, ii. 2 : iv. 65.
 yat, vii. 60 : vi. 4 ; x. 58 : vii. 83 (B), 90 ;
 x. 85. 14 : vii. 124 ; x. 155. 4 : viii. 61.
 yat te, ix. 67. 23 : vi. 132.
 yat tvā sūrya, v. 40. 5 : v. 28.
 yatra, i. 28. 1 : iii. 100.
 yathā, viii. 5. 37^c : vi. 45 ; viii. 31. 13 :
 vi. 74 (B) ; x. 18. 5 : vii. 12.
 yathā varo suśāmne, viii. 24. 28 : vi. 63.
 yathā vātaḥ, v. 78. 7 : v. 86.
 yad adya, vii. 60 : vi. 5 ; vii. 66. 4 :
 vi. 6 (B).

yad adya sūraḥ, vii. 66. 4 : vi. 8 (B).
 yad arjuna, vii. 55. 2 : vi. 13 (B).
 yad indra citra, v. 39. 1 : i. 49.
 yad indrāham, viii. 14. 1 : i. 55.
 yadi vāham, vii. 104. 14 : vi. 30.
 yad uttame, v. 60. 6 : v. 48 (v. r. B).

yad vāk, viii. 100. 10 : vi. 121.
 yaṁ, i. 129 : iv. 4 ; viii. 3. 21 : vi. 4 ;
 viii. 19. 34 : vi. 50.
 yas tastambha, iv. 50 : v. 5.
 yas te, x. 83 : vii. 117.
 yasmin vṛkṣe, x. 135 : viii. 48.
 yasya, x. 33. 6 : vii. 36.
 yāḥ, x. 97 : vii. 154.
 yā gauḥ, x. 65. 6 : vii. 106.
 yām kalpayanti no 'rayaḥ, (khila)
 viii. 45.
 yā dampatī, viii. 31. 5 : vi. 74 (B).
 yām, i. 80. 16 : iii. 121.
 yāvat taraḥ, vii. 91. 4 : vi. 18 (B).
 yukṣva, viii. 26. 20 : vi. 67.
 yuje, x. 13 : vi. 155 (v. r. A).
 yuje vām, x. 13 : vi. 155.
 yuñjate, v. 81 : v. 88.
 yuvaṁ tam, i. 132. 6 : iv. 4.
 yuvam, x. 24. 4 : vii. 22.
 yuvoḥ, viii. 26 : vi. 67.
 yuvo rajāmsi, i. 180 : iv. 61.
 yuvor u ṣū, viii. 26 : vi. 67 (v. r. A).
 ye, x. 85. 31 : vii. 133.
 yena, i. 50. 6 : iii. 113.
 yenedam, (khila) : viii. 69.
 ye pākāśamsam, vii. 104. 9 : vi. 29.
 yo jātaḥ, ii. 12 : iv. 68.
 yo naḥ, ii. 30. 9 : iv. 85.
 yo mā, vii. 104. 16 : i. 49 ; vi. 30.
 yo me, ii. 28. 10 : iv. 83.
 yo yajāti, viii. 31. 1 : vi. 73 (B).
 yo yajñah, x. 130 : viii. 46.
 yo rajāmsi, vi. 49. 13 : v. 117.
 yo vām pari-, x. 39 : vii. 46 (B).

rakṣohana[m], x. 87 : vii. 142.
 ratham, v. 56. 8 : v. 46.
 rathitamam kapardinam, vi. 55. 2 :
 v. 119 (B).
 raibhī, x. 85. 6 : vii. 123.

anaspate vidvaṅgaḥ, vi. 47. 26: v. 112.
 ane na, x. 29. 1: ii. 114.
 apur nu, vi. 66: v. 120.
 ayam, vi. 53: v. 118; viii. 21: vi. 53 (B), 57.
 ayāḥ, i. 59: iii. 117.
 varuṇaḥ prāvitā bhuvat, i. 23. 6: iii. 79.
 vasiṣṭvā hi, i. 26. 1: iii. 99.
 vahnim, i. 60: iii. 117.
 vāta ā vātu, x. 186. 1: i. 50.
 vātaḥ, x. 186: viii. 88.
 vātasya, x. 188: viii. 71.
 vāmam, iv. 30. 24: iv. 138.
 vāyav ā yāhi, v. 51. 5: v. 46.
 vāyo, iv. 47. 1: v. 4.
 vi krośanāsaḥ, x. 27. 18: vii. 26.
 vi jyotiṣā, v. 2. 9: v. 21.
 vitatā[u], AV. xx. 133. 1: i. 57.
 vi tiṣṭhadhvam, vii. 104. 18: vi. 30.
 vidhuṃ dadrāṇam, x. 55. 5: vii. 81 (B).
 vibhrāt, x. 170: viii. 73.
 vivasvantam, x. 14. 5: vi. 157.
 viśo-viśaḥ, viii. 74: vi. 94.
 viśvam, ii. 24. 12: iv. 81.
 viśvasmād indra uttarāḥ, (refrain of) x. 86: ii. 67; vii. 141.
 viśvet-tā te, viii. 100. 6: vi. 119.
 viśveṣāṃ vaḥ satam, vi. 67: v. 121.
 viśvo hi, x. 28: vii. 29 (v. r. B).
 viśvo hy anyāḥ, x. 28: vii. 29.
 viṣṇuḥ, x. 184: viii. 82.
 viṣṇor nu kam, i. 154: iv. 19.
 vi hi, x. 86: vii. 141.
 vihi, iv. 48. 1: v. 4.
 vilu cit, i. 6. 5: ii. 140.
 vṛkṣe-vṛkṣe, x. 27. 22: ii. 111; vii. 27.
 vṛṣā, x. 11: vi. 155.
 vṛṣṇe śardhāya, i. 64: iii. 118.
 vedisade, i. 140: iv. 16.
 venas tat paśyat, (khila): viii. 66.

vaiśvānarasya, i. 98: iii. 129.
 vy uṣāḥ, vii. 75: vi. 10.
 śatadhāram, iii. 26. 9: iv. 103.
 śatam, i. 89. 9: iii. 122; i. 126. 2: iii. 148; viii. 6. 46: vi. 47.
 śatena, iv. 46. 2: v. 4.
 śaṃ naḥ, vii. 38. 7: v. 167.
 śaṃnomitrīyā [rk], i. 90. 9: iii. 79.
 śaṃ, viii. 18. 9: vi. 50; x. 59. 8: vii. 94.
 śāśvat, i. 30. 16: iii. 103.
 śāśvad dhi vām, (khila): iii. 118.
 śāsaḥ, x. 152: viii. 59.
 śāsāt, iii. 31. 1: iv. 111.
 śikṣa, viii. 2. 41: vi. 42.
 śucim, vii. 93: vi. 19.
 śunaṃ vāhāḥ, iv. 57. 4: v. 7.
 śunaṃ kināśaḥ, iv. 57. 8^b: v. 9.
 śunaṃ naḥ phālāḥ, iv. 57. 8^a: v. 9.
 śunāsīrau, iv. 57. 5: v. 9.
 śrat, x. 147: viii. 57.
 śraddhayā, x. 151: viii. 58.
 śrudhi, ii. 11: iv. 79.
 śruṣṭi, vi. 68: v. 121.
 śvityañcaḥ, vii. 33: v. 163.
 sa id rājā, iv. 50. 7: v. 6.
 saḥ, vii. 95. 3: vi. 19.
 saṃvatsaram, vii. 103: vi. 27.
 saṃ-sam, x. 191: viii. 97.
 saṃ-sam it, x. 191: viii. 94.
 saṃ sravanti, (khila): v. 92.
 saṃ ha yad vām, v. 31. 8^d: v. 27.
 sakhāyaḥ, viii. 24: vi. 63.
 sakhe viṣṇo, viii. 100. 12: vi. 124.
 saṃjñānam, (khila): viii. 93, 95.
 sanat, v. 61. 5: v. 81.
 sapta, x. 27. 15: vii. 25.
 sa pratnathā, i. 96: iii. 129.
 sa bhrātaram, iv. 1. 2: iv. 128.

sam, v. 42. 18: v. 40; vi. 69: v. 121;
 viii. 44 (sam-): vi. 79; x. 59. 10:
 vii. 94; x. 85. 47: vii. 137; x. 91:
 vii. 145.
 sam asvaparnāḥ, vi. 47. 31°: v. 113.
 samit-samit, iii. 4: iv. 96.
 samiddha[h], i. 188: iv. 62.
 samiddhaḥ, i. 142: iv. 16; ix. 5: vi.
 130.
 samiddhaś cit sam idhyase, x. 150:
 viii. 58.
 samiddho agniḥ, ii. 3: iv. 65.
 samiddho adya, i. 188: iv. 62 (v.r.); x.
 110: viii. 37.
 samudrajyesthāḥ, vii. 49: v. 175.
 samudrāt, iv. 58: v. 10.
 samudre, viii. 100. 9: vi. 120.
 sam pūsan, i. 42: iii. 108.
 sam mā, x. 33. 2: vii. 34.
 sa yo vṛṣā, i. 100: iii. 131.
 sarasvati tvam, ii. 30. 8^a: iv. 85.
 sa roruvat, x. 28. 2: vii. 32 (B).
 savitā yantraiḥ, x. 149: viii. 58.
 sasarpaiḥ, iii. 53. 15: iv. 116.
 saha, i. 48: iii. 113.
 sahasram, i. 167: iv. 49.
 sa hi ratnāni, v. 82. 3: v. 169.
 sā te jīvātuh, x. 27. 24: vii. 29.
 sukimsukam, x. 85. 20: vii. 130.
 suguh, i. 125. 2: iii. 151 (A), 153 (A).
 sutrāmānam, x. 63. 10: vii. 104.
 sudevah, x. 95. 14: i. 53.
 sunitho gha, viii. 48. 4: vi. 81 (B).
 surūpakṛtnum, i. 4: ii. 139.

suṣuma, i. 137: iv. 7.
 susamiddhāya, v. 5: v. 26.
 sūryaraśmiḥ, x. 139: viii. 51.
 sūryo naḥ, x. 158: viii. 63.
 soma ekebhyah, x. 154: viii. 59.
 somasya mā, iii. 1: iv. 95.
 somānam, i. 18: iii. 66.
 somārudrā, vi. 74: v. 122.
 stutāsaḥ, i. 171. 3: iv. 56.
 stuṣe, vi. 49: v. 115; vi. 62: v.
 119.
 stuhī, viii. i. 30: vi. 41.
 stuhī śrutam, ii. 33. 11: iv. 90.
 sthirau, iii. 53. 17: iv. 116.
 sthūram rādhaḥ, viii. 4. 19: vi. 44.
 syonā, i. 22. 15: iii. 93.
 srakve, ix. 73: vi. 134.
 svasti naḥ, x. 63. 15: vii. 105.
 svastir id dhi, x. 63. 18: vii. 105.
 svāduḥ kilāyam, vi. 47. 1: v. 109.
 svādoh, viii. 48: vi. 83.
 haṁsaḥ, iv. 40. 5: v. 3.
 haṁsaḥ śuciṣat, iv. 40. 5: v. 2.
 hantāham, x. 119. 9: i. 56.
 haye jāye, x. 95. 1: i. 53.
 haviḥ, x. 88: vii. 142.
 haviṣā, i. 46. 4: iii. 112 (B).
 himenāgnim, i. 116. 8: ii. 110.
 hiranyakeśo rajasah, i. 79: iii. 120.
 hiranyapāṇim, i. 22. 5: iii. 91.
 huve, ii. 4: iv. 65.
 hotā yakṣat, i. 139. 10: i. 57.
 hvayāmi, i. 35: iii. 45, 105.

II. INDEX OF AUTHORITIES CITED IN THE BRHADDEVATĀ.

- Adhvaryavah, vii. 105.
 Āśvalāyana, iv. 139 (B).
- Āitara, ii. 138.
 Āitareyaka, v. 3 (B), 25, 110 (B); vi. 17 (B), 108 (B), 117 (B), 129 (B); vii. 72 (B).
- Aupamanyava, vii. 69.
 Aurnavābha, vii. 125.
- Kāthhakra, iii. 100.
 Kauṣṭhiki, v. 44 (B).
 Krauṣṭhiki, iv. 137.
- Gārgya, i. 26.
 Gālava, i. 24; v. 39; vi. 43, 107 (v.r.); vii. 38 (B).
- Chandogāh, v. 23 (B).
- Nidāna, v. 23 (B).
 Nairuktāh, i. 24.
- Bāṣkalāh, viii. 85.
 Brāhmaṇa, v. 11, 25, 157 (B); vii. 14 (B); viii. 100 (B).
- Bhāguri, iii. 100; v. 40; vi. 86, 107.
 Bhāllavi-Brāhmaṇa, v. 23.
- Bhāllaveyī śrutiḥ, v. 159.
- Madhuka, i. 24.
 Māthara, vi. 107 (v.r.); viii. 85.
 Mudgala, viii. 90.
 Mudgala Bhārmyaśva, vi. 46.
 Maitrāyaṇīyaka, ii. 138.
- Yāska, i. 26; ii. 111, 132, 137; iii. 76, 100, 112 (B); iv. 4, 18 (v.r. B); v. 8, 40; vi. 87, 107; vii. 7, 38 (B), 69, 93, 153; viii. 11, 65.
- Rathītara, i. 26; iii. 40; vii. 145.
 Rāthītara (v.r. Rāthitarisutah), v. 142; vii. 145 (v.r.); viii. 90 (v.r.).
- Lāmakāyana, iii. 47 (v. r. Lomakāyana, Romakāyana).
- Śakātāyana, ii. 1, 95; iii. 156; iv. 138; vi. 43; vii. 69; viii. 11, 90.
 Śakapūṇi, iii. 130, 155; v. 8, 39; vi. 46; vii. 70; viii. 90.
 Śāṇḍilya, ii. 132.
 Śaunaka, i. 27; ii. 136; iv. 18; v. 37 (B), 39 (B), 40; vi. 6 (B), 9 (B), 107, 116; vii. 38 (B), 153; viii. 11, 76 (B), 99 (B).
 Śvetaketu, i. 24.

III. INDEX OF THE DEITIES OF THE ṚG-VEDA ACCORDING TO THE BRHADDEVATĀ.

[The deviations of the Sarvānukramaṇī are stated in the footnotes.]

Māṇḍala i.

1 Agni. 2 ¹⁻³ Vāyu, ⁴⁻⁶ Indra-Vāyu, ⁷⁻⁹ Mitra-Varuṇa. 3 ¹⁻³ Aśvinau, ⁴⁻⁶ Indra, ⁷⁻⁹ Viśve devāḥ, ¹⁰⁻¹² Sarasvatī. 4 Indra. 5-11 Indra. 6 ⁴⁻⁹ Marutaḥ, ^{5.7} Indra and Marutaḥ ^a. 12 Agni, ^{6a} Nirmathya and Āhavanīya. 13 Āpriyaḥ : 1 Idhmaḥ ^b, 2 Tanūnapāt, 3 Narāśamsa, 4 Ila, 5 Barhis, 6 Dvāro devyaḥ, 7 Naktośāsā ^c, 8 Daivyaḥ hotārau ^d, 9 Tisro devyaḥ ^e, 10 Tvaṣṭṛ, 11 Vanaspati, 12 Svāhākṛtayaḥ. 14 Visve devāḥ. 15 Ṛtavaḥ : 1 Indra, 2 Marutaḥ, 3 Tvaṣṭṛ, 4 Agni, 5 Śakra (Indra), 6 Mitra-Varuṇa, 7-10 Agni Dravinodas, 11 Nāsatyaḥ, 12 Agni.	16 Indra. 17 Indra-Varuṇa. 18 ¹⁻⁵ Brahmanaspati, ⁴ also Soma, ⁵ also Soma, Indra, Dakṣiṇā, ⁶⁻⁸ Sadasaspati, ⁹ Narāśamsa ^f. 19 Agni pāṛthiva ^g and Marutaḥ. 20 Ṛbhavaḥ. 21 Indra-Agni. 22 ¹⁻⁴ Aśvinau, ⁵⁻⁸ Savitr, ⁹⁻¹⁰ Agni, ¹¹ Devyaḥ ^h, ¹² Devapatnyaḥ : Indrāṇī, Varuṇāṇī, Agnāyī ⁱ, ^{13.14} Dyāvāpṛthivyau, ¹⁵ Pṛthivī, ¹⁶ Viṣṇu or Devāḥ, ¹⁷⁻²¹ Viṣṇu. 23 ¹ Vāyu, ^{2.3} Indra-Vāyu, ⁴⁻⁶ Mitra-Varuṇa, ⁷⁻⁹ Indra Marutvat, ¹⁰⁻¹² Viśve devāḥ, ¹³⁻¹⁵ Pūṣan Āghṛṇī ^j, ¹⁶⁻²³ āb Āpaḥ, ²³ ad. ²⁴ Agni. 24 ¹ Ka, ² Agni, ³⁻⁵ Savitr, ⁵ or Bhaga, ⁶⁻¹⁵ Varuṇa. 25 Varuṇa. 26-27 Agni.

^a 5.7 Sarvānukramaṇī. ^b Idhmaḥ samiddho vāgniḥ, Sarv. ^c Uṣāsānaktā, Sarv.
^d Pracetasau added in Sarv. ^e Their names, Sarasvatīlābhāratyaḥ, added in Sarv.

^f Narāśamsa or Sadasaspati, Sarv. ^g Agni-mārutam, Sarv. ^h See note on iii. 92.
ⁱ Devapatnyaḥ omitted in Sarv. ^j Simply Pūṣan, Sarv.

- 27 ¹⁰ Agni madhyama^a, ¹³ Viśve devāḥ^b.
- 28 ¹⁻⁴ Indra (Bhāguri), Indra-Ulūkhala (Yāska and Kāthhākya)^c, ⁵⁻⁶ Ulūkhala, ⁷⁻⁸ Ulūkhala and ^d Musala, ⁹ Carmaadhiṣavaṇīya or Soma^e.
- 29-30 Indra.
- 30 ¹⁷⁻¹⁹ Aśvinau, ²⁰⁻²² Uṣas.
- 31 Agni.
- 32-33 Indra.
- 34 Aśvinau.
- 35 Savitr̥:
- ^{1a} Agni, ^{1b} Mitra-Varuṇa, ^{1c} Rātri.
- 36 Agni:
- ^{13,14} Yaupyau.
- 37-39 Marutaḥ.
- 40 Brahmanaspati.
- 41 ^{1-3,7-9} Varuṇa, Aryaman, Mitra, ⁴⁻⁶ Ādityāḥ.
- 42 Pūṣan.
- 43 ¹⁻⁶ Rudra, ³ also Mitra, Varuṇa, Viśve devāḥ^f, ⁷⁻⁹ Soma (B).
- 44-45 Agni (B):
- 44 ^{1,2} also Aśvinau and Uṣas (B)^g.
- 45 ^{10cd} Devāḥ (B).
- 46-47 Aśvinau:
- 46 ^e also Āditya (Yāska: B)^h.
- 48-49 Uṣas.
- 50 Sūrya:
- ⁶ Varuṇa^h (dyubhakti), ¹¹⁻¹³ roga-ghna (tr̥ca), ^{13cd} dviṣaddveṣaḥ.
- 51-57ⁱ [not stated].
- 58 Jātavedas^j.
- 59 Vaiśvānara.
- 60 Agni.
- 61-63 Indra.
- 64 Marutaḥ.
- 65-73 Agni.
- Khilas (eleven):
- ^{1-4,6-11} (*śaśvad dhi vām*) Aśvinau, ⁵ (*imāni* = viii. 59)^k, Indra-Varuṇa.
- 74-79 Agni.
- 79 ¹⁻³ Agni madhyama.
- 80-84 Indra.
- 80 ¹⁶ Dadhyañc, Manu, Atharvan^l (*nipātitaḥ*).
- 85-88 Marutaḥ.
- 89-90 Viśve devāḥ.
- 89 ^{1,2,8,9} Devāḥ^m, ¹⁰ Aditi.
- 91 Soma.
- 92 Uṣas:
- ¹⁶⁻¹⁸ Aśvinau.
- 93 Agni with Soma.
- 94 Jātavedasⁿ:
- ^{8abc} Devāḥ, ^{16cd} Agni or the six deities mentioned (Mitra-Varuṇa, Aditi, Sindhu, Pṛthivī, Dyū).
- 95 Agni Auśasa^o.
- 96 Agni Dravinodas^p.
- 97 Agni Śuci.
- 98 Agni Vaiśvānara.
- 99 Jātavedas.

^a Not specified in Sarv. ^b *Vaiśvadevi*, Sarv. *daivī*. ^c Simply Indra, Sarv. ^d See note ^b on iii. 101. ^e No reference to Soma in Sarv., Prajāpati Hariścandra appearing instead: see note on iii. 101. ^f No mention of Viśve devāḥ in Sarv. ^g The text (iii. 111) does not expressly state which two stanzas; Sarv.: *ādyo dvṛcaḥ*. ^h No reference to this stanza in Sarv. ⁱ See note ^d

on iii. 114. ^j Agni, Sarv. ^k Omitted in its usual place: see note ^a on vi. 86. ^l No reference to this stanza in Sarv. ^m There is no reference to these stanzas in Sarv. ⁿ Agni, Sarv. ^o Or Agni, Sarv. ^p This and the following three deities are identical with those stated in the Sarv.; but Ṣaḍguruśiṣya (on i. 95) would supply 'or Agni' in these four cases (96-99) from i. 95.

- 100-104 Indra^a.
 105-107 Viśve devāḥ.
 108-109 Indra-Agni.
 110-111 Rbhavaḥ.
 112 Aśvinau:
   ^{1a} Dyāvāprthivyaū, ^{1b} Agni.
 113 Rātryuṣasau^b.
 114 Rudra.
 115 Sūrya.
 116-120 Aśvinau.
   120 ¹² duḥsvapnanāsinī.
 121 Indra; Viśve devāḥ in the Svara-
   sāmans^c.
 122 Viśve devāḥ.
 123-124 Uṣas.
 125 Praise of Svanaya Bhāvayavya's
   gifts.
 126 ¹⁻⁵ Bhāvayavya, ^{6,7} jāyāpatyoḥ
   saṃpravādaḥ^d.
 127-128 Agni.
 129-133 Indra.
   129 ^e Indu.
   132 ^e Indra-Parvata^e.
 134 Vāyu.
 135 ^{1-3,9} Vāyu, ⁴⁻⁸ Indra-Vāyu.
 136 ¹⁻⁵ Mitra-Varuṇa, ^{6,7} Dyū and
   the other deities mentioned.
 137 Mitra-Varuṇa.
 138 Pūṣan.
 139 Viśve devāḥ:
   ¹ Viśve devāḥ, ² Mitra-Varuṇa, ³⁻⁵

- Aśvinau, ⁶ Indra, ⁷ Agni, ⁸ Ma-
 taḥ, ⁹ Indra-Agni; or the seer
 praises the Rishis or himself
 Indra-Agni being incidental.
¹⁰ Bṛhaspati, ¹¹ Devāḥ^g.
 140-141, 143-144 Jātavedas^h.
 142 Āpriyaḥ:
   ¹³ Indra.
 145-150 Agni.
 151-153 Mitra-Varuṇa.
   151 ¹ Mitra.
   152 ⁶ Aditi or Agni; Aditi = Ag-
     (Śaunaka)ⁱ.
 154-156 Viṣṇu.
   155 ¹⁻³ Indra-Viṣṇu.
 157-158 Aśvinau.
 159-160 Dyāvāprthivyaū.
 161 Rbhavaḥ.
 162-163 Medhyasya aśvasya saṃsta-
   vaḥ.
   163 ¹⁰ also many and various
     steedsⁱ.
 164 ¹⁻⁴¹ Viśve devāḥ (B), ^{46,47} Sūrya
   (B), ⁵² Sarasvat or Sūrya (B)^j.
 165 Mārutaindraḥ saṃvādaḥ^k: Ma-
   rutaḥ deity in ^{1,2,4,6,8,10-15}, In-
   dra in ^{3,5,7,9}.
 166-168 Marutaḥ.
   167 ¹ Indra.
 169 Indra.
 170 ^{2,4} Indra, ^{1,3} Agastya^l.

^a Sarv. on i. 101 adds *ādyā garbhasrāvi-
 ny upaniṣat*. ^b According to the Sarv. the
 whole hymn is to Uṣas only, except 1^{cd} in
 which Rātri is associated with her: *uṣasyaṃ;
 dvitīyo 'rdharco rātreś ca*. ^c See note
 on iii. 141. Sarv.: Indra or Viśve devāḥ.
^d *Bhāvayavyaromaśayor dāmpatyōḥ saṃ-
 vādaḥ*, Sarv. ^e Sarv.: ^{6ab} Indra-Parvata.
^f There is no reference in the Sarv. to
 the Rishis or the self-praise of the seer.

^g Viśve devāḥ, Sarv. ^h Agni, Sarv.
ⁱ There is no reference to this stanza in
 Sarv. ^j Various other deities are men-
 tioned as addressed in this hymn, but they
 are not assigned to specific stanzas, as is
 done by Sarv. for the last eleven. ^k *Sam-
 vādo 'gastyendramarutām*, Indra Marutvaḥ
 being the deity, and the last triplet being
 spoken by Agastya, Sarv. ^l No statement
 about ⁵; *indrāgastyayōḥ saṃvāda aindraḥ*,

171-172 Marutaḥ.

171 ³⁻⁶ Indra Marutvat (B).

173-178 Indra.

179 Dialogue: ^{1.2} Lopāmudrā speaks.

^{3.4} Agastya, ^{5.6} a Brahmacārin.

180-184 Aśvinau.

185 Dyāvāprthivyaū.

186 Viśve divaukasah (=devāḥ).

187 Anna.

188 Āpryaḥ.

189 Agni.

190 Bṛhaspati.

191 Upaniṣat:

apām trṇānām sūryasya stutiḥ kecit;
tad vā viṣaghnam ^a.

Maṇḍala ii.

1 Agni.

2 Jātavedas ^b.

3 Āpriyaḥ.

4-10 Agni.

11-22 Indra.

23-26 Brahmanaspati; Bṛhaspati
where that form of the name
appears.

24 ¹² Indra-Brahmanaspati.

27 Ādityāḥ: Mitra-Varuṇa, Dakṣa,
Aṃśa, Tuvijāta, Bhaga, Arya-
man ^c.

28 Varuna:

¹⁰ Duṣṣvapnādyapraṇāśini.

29 Viśve devāḥ.

30 Indra:

⁶ Indra-Soma, ^{8^ab} Vāc madhyamā ^d,

⁹ Bṛhaspati, ¹¹ Marutaḥ.

31 Viśve devāḥ.

32 ¹ Dyāvāprthivyaū, ^{2.3} Indra or
Tvaṣṭṛ, ^{4.5} Rākā, ^{6.7} Sinīvālī, ⁸ Six
goddesses, Guṇḡ, &c. ^e

33 Rudra:

¹¹ ṛṣir mṛgam astaut ^f.

34 Marutaḥ.

35 Apām napāt.

36-37 R̥tavaḥ.

38 Savitr̥.

39 Aśvinau.

40 Soma-Pūṣan:

⁶ also Aditi ^g.

41 ^{1.2} Vāyu, ³ Indra-Vāyu, ⁴⁻¹⁸ (five
triplets to) the Praūga deities ^h,
¹⁹ Havirdhāne; Agni incidental ⁱ,
²⁰ Dyāvāprthivyaū, ²¹ Havirdhā-
ne ^j.

42-43 Indra in the form of a ka-
piñjala.

Sarv., where ⁴ is stated to be optionally
spoken by Indra. According to the Āṛṣū-
nukramaṇī, Indra is Rishi of ^{1.3}, Indra
and Agastya, or Indra or Agastya, of ⁴.

^a There is no reference in the Sarv. to its
being viṣaghna. ^b Agni, Sarv. ^c The
individual names are not stated in the Sarv.

^d Sarasvatī, Sarv. ^e *Liṅgoktadevatāḥ*, Sarv.

^f No reference to this in the Sarv. ^g Only
in the second hemistich, Sarv. ^h See

Maṇḍala i. 2-3. ⁱ The third pāda option-
ally to Agni, Sarv. ^j ¹⁹⁻²¹ Dyāvā-

prthivyaū or Havirdhāne, Sarv. (cp. Ṣaḍ-
guruśiṣya).

Maṇḍala iii.

- 1 Agni.
 2-3 Vaiśvānara.
 4 Āpryaḥ.
 5-6 Agni:
 Dyāvāprthivyaḥ, Uśasaḥ, Āpaḥ,
 Devāḥ, Pitarāḥ, Mitraḥ (nipāti-
 tāḥ)^a.
 7-29 Agni:
 8 ¹⁻⁵ Yūpa, in the rest Yūpāḥ, ⁸ Viś-
 ve devāḥ^b, ¹¹ vraścānī.
 12 Indra-Agni.
 20 ¹⁻⁵ Viśve devāḥ.
 22 ⁴ Dhiṣṇyā Agnayāḥ^c.
 25 ⁴ Agni-Indra.
 26 ¹⁻³ Vaiśvānara, ⁴⁻⁶ Marutaḥ^d,
⁹ Gurustavaḥ^e.
 27 ¹ R̥tavaḥ^f.
 29 ⁵ R̥tvijāḥ^g.
 30-53 Indra.
 33 Dialogue of Viśvāmitra and the
 rivers:
 1-3.5.7.9.11-13 Nadyāḥ, ^{4.6.8.10} Viśvā-
 mitra, ^{6.7} the two deities praise
 [i. e. Indra and Savitr] are in-
 cidental^h.
 53 ¹ Indra-Parvataⁱ, ^{15.16} Vāc^j, ¹⁷⁻²⁰
 anaso 'ṛgāni, ²¹⁻²⁴ Vasiṣṭha
 dveṣiṇyāḥ.
 54-57 Viśve devāḥ.
 58 Aśvinau.
 59 Mitra:
⁸ Viśve devāḥ (B)^k.
 60 R̥bhavaḥ:
⁵⁻⁷ Indra and R̥bhavaḥ, ^{3.4} Indra
 incidental (B)^k.
 61 Uśas.
 62 ¹⁻³ Indra-Varuṇa, ⁴⁻⁶ Bṛhaspati,
⁷⁻⁹ Pūṣan, ¹⁰⁻¹² Savitr, ¹³⁻¹⁵ Soma,
¹⁶⁻¹⁸ Mitra-Varuṇa.

Maṇḍala iv.

- 1-15 Agni:
 1 ²⁻⁴ Agni, or Agni and Va-
 runa¹.
 13-14 liṅgoktadaivata (eke).
 15 ^{7.8} Somaka, ^{9.10} Aśvinau.
 16-32 Indra:
 26 ¹⁻³ Self-praise of the seer as if
 Indra^m, ⁴⁻⁷ Śyenastuti.
 27 ¹⁻⁵ Śyenastutiⁿ.
 28 Indra and Soma^o.
^a Anyāsām api nipāto dṛśyate, Sarv.
^b Yūpāḥ or Viśve devāḥ, Sarv. ^c Purī-
 ṣyebhyo 'gnibhyaḥ, Sarv. ^d Sarv.: mārū-
 tas (ṛcaḥ), which Ṣaḍguruśiṣya explains by
 dvitīyasya (ṛcasya) māruto 'gnih. The deity
 of ^{7.8} would be Agni only according to the
 BD., but according to the Sarv. it is alter-
 natively in praise of the Ātman: ātmastutir vā
 pūrvātmagatā (agnih param brahma vā, Ṣaḍg.).
^e Upādhyāyastutiḥ, Sarv. ^f R̥tavyā vā,
 Sarv. ^g R̥tavigbhyo vā, Sarv. ^h 4.6.8.10,
 spoken by the rivers, ^{6.7} in praise of Indra,
 Sarv. ⁱ The stanza is not specified, but
 the first is doubtless meant. ^j Vāc sasar-
 parī, Sarv. ^k No statement in the Sarv.
¹ Sarv.: ²⁻⁵; cp. note ^a on iv. 128. ^m Sarv.:
 indram tvātmānam ṛṣis tuṣṭāvendro vātmānam.
ⁿ Sarv.: ⁶ Indra or Śyena (Ṣaḍg.). ^o Indra
 or Indra-Soma, Sarv.

- 30 ⁹⁻¹¹ Uṣā madhyamā (Śakatāyana), ²⁴ Bhaga, Pūṣan, Aryaman ^a.
 31 ¹⁵ Sūrya (Āśvalāyana: B) ^a.
 32 ²³⁻²⁴ Indra's two steeds (haryo stutih).
 33-37 Ṛbhavaḥ.
 38-40 Dadhikrā.
 38 ¹ Dyāvāpr̥thivyau.
 40 ⁵ Agni, Vāyu, Sūrya; Sūrya ^b (Aitareya Brāhmaṇa: B).
 41-42 Indra-Varuṇa°.
 43-45 Áśvinau.
 46 ¹ Vāyu, ²⁻⁷ Indra-Vāyu.
 47 ¹ Vāyu, ²⁻⁴ Indra-Vāyu.

- 48 Vāyu.
 49 Indra-Bṛhaspati.
 50 Bṛhaspati:
     ⁷⁻⁹ purodhātuḥ karmaśamsā ^d, ¹⁰⁻¹¹ Indra-Bṛhaspati.
 51-52 Uṣas.
 53-54 Savitr̥.
 55 Viśve devāḥ.
 56 Dyāvāpr̥thivyau.
 57 ¹⁻³ Kṣetrapati, ⁴ Śuna, ⁵ Śunāsi-rau, ⁶⁻⁷ Sītā, ^{8a} Kṛṣi, ^{8b} Kṛṣijīvā manuṣyāḥ, ^{8c} Parjanya, ^{8d} Dhanā°. Or the whole hymn praises agriculture (Kṛṣi)°.

Maṇḍala v.

- 1-4 Agni°.
 5 Āpriyaḥ.
 6-28 Agni.
 26 ⁹ Viśve devāḥ.
 27 ⁶ Indra-Agni.
 29-40 Indra.
 29 ^{9a} Uśanā.
 31 ^{8d} Uśanā ^b, ⁹ Indra and Kutsa.
 40 ⁵⁻⁹ Atriṇām karma kīrtiyate ¹.
 41-51 Viśve devāḥ.
 41 ¹⁹ Ilā ¹.

- 42 ³ Savitr̥ (Śaunaka), ⁷⁻⁹ Bṛhaspati, ¹⁰ Marutaḥ, ¹¹ Rudra, ¹⁴ Ilaspati (Śākapūni), Parjanya-Agni (Gālava), Pūṣan (Yaska), Indra (Śaunaka), Vaiśvānara (Bhāguri), ¹⁵ Marutaḥ, ¹⁸ Áśvinau ^k.
 43 ³ Vāyu, ⁴ Soma, ⁵ Indra, ⁶ Agni, ⁷ Gharma, ⁸ Áśvinau, ⁹ Vāyu and Pūṣan: ^{10ab} Agni, ^{10cd} Divaukasaḥ, ¹¹ Vāc madhyamā, ¹² Bṛhaspati ¹.

^a No reference to this stanza in Sarv.
^b Sūrya only, Sarv.   ^c 42 ¹⁻⁶ Self-praise of Trasadaśyau, Sarv.   ^d No reference to this triplet in Sarv.   ^e Sarv.: ⁸ Śunā-sīrau.   ^f No reference to this in Sarv.
^g Aufrecht in his index, RV.², p. 477, states 'Marutaḥ, Rudra und Vishṇu' to be the deities of v. 3³. Though these three names occur in that stanza, there is no

mention of them in the BD. or the Sarv.
^h Sarv.: ^{8c} Indra or Kutsa, ^{8d} Indra or Uśanā.   ⁱ Sarv.: ⁵ Sūrya, ⁶⁻⁹ Atri (because his deed is praised): cp. Śadg.   ^j No mention of this stanza in Sarv.   ^k Of all these individual deities the only one specified in the Sarv. is Rudra.   ¹ None of these individual deities are mentioned in Sarv.

- 44 ¹ Soma, or Devāḥ, or Indra, or Prajāpati, ⁴ Vāyu, ⁸ Āditya ^a.
 46 ⁷⁻⁸ Devapatnyah.
 51 ⁴⁻⁶⁻⁷ Indra-Vāyu, ⁵ Vāyu ^a.
 52-61 Marutaḥ.
 56 ⁸ Rodasī (sing.) ^b.
 57 ¹ Rudrāḥ ^c.
 60 ⁸ Terrestrial and Middle Agni with the Marutaḥ.
 62-72 Mitra-Varuṇa.
 73-78 Aśvinau.
 78 ⁶⁻⁹ garbhārtham upaniṣatstutiḥ ^d.
 79-80 Uṣas.
 81-82 Savitr.
 82 ⁴ duḥsvapnanāśinī (B) ^b.
 83 Parjanya.
 84 Pṛthivī madhyamā ^a.
 85 Varuṇa.
 86 Indra-Agni.
 87 Marutaḥ, with incidental mention of Viṣṇu ^f.
 Khila 1 : Śrisūktam ; Agni incidental.
 Khila 2 : Prajāvat.
 Khila 3 : Jīva-putra.
 Khila 4 (*samsravanti*) : payasvinyah.

Maṇḍala vi.

- 1-6 Agni.
 7-9 Agni Vaiśvānara.
 10-16 Agni.
 17-27 Indra :
 21 ⁹⁻¹¹ Viśve devāḥ.
 27 ⁸ Dānastuti of Abhyāvartin and Sārñjaya ^g.
 28 Gavām stutiḥ, ^{2,8 d} Indra ^h.
 29-46 Indra :
 37 ³ Vāyu and Indra ⁱ.
 44 ²²⁻²⁴ Soma ; according to some, Indra (B) ^j.
 Khila (*caḥṣuḥ* : B) : śarīra.
 45 ³¹⁻³³ Br̥bustutiḥ.
 47 ¹⁻⁶ Soma ; or Indra with incidental Soma (B) ^k, ^{20 a} Devāḥ, ^{20 b} Bhūmi, ^{20 c} Bṛhaspati, ^{20 d} Indra, ²²⁻²⁵ Dānastuti of Abhyāvartin and Sārñjaya ^l, ^{26 a} Bhāva-vṛttam ^m, ²⁶⁻²⁸ rathābhimarśanāḥ, ^{29-31 a b} dundubheḥ samstavaḥ, ^{31 c d} Indra ⁿ.
 48 Tṛṇapānikam Pr̥snisūktam : ¹⁻¹⁰ Agni, ¹¹⁻¹³ Marutaḥ, ^{14,15} Marutaḥ or Adityāḥ or Viśve devāḥ ^o, ¹⁶⁻¹⁹ Pūṣan, ^{20,21} Marutaḥ, ²² Dyū-Bhū or Pr̥snī ^p.

^a No individual deities are mentioned in Sarv. ^b No reference to this stanza in Sarv. ^c There is no reference to this stanza in the Sarv., but the whole hymn is stated to be addressed to the Maruts or the Maruts and Agni. ^d *Antyāḥ pañca garbhāsrāvīṇy upaniṣat*, Sarv. ^e Simply Pṛthivī, Sarv. ^f No reference to Viṣṇu in Sarv. ^g *Cāyamānasyābhyāvartino dānastutiḥ*, Sarv. ^h Sarv.: ^{2,8 d} Gāvaḥ or Indra. ⁱ No reference to this stanza in Sarv. ^j No reference to this triplet in

Sarv. ^k Soma only, Sarv. ^l The number of the dānastuti stanzas (22-25) is not stated in the BD. (v. 140), while the Sarv. makes no mention of Abhyāvartin. ^m No reference to this in Sarv. ⁿ There is no statement as to the deity (Indra) of ^{6-19,21} (see note on BD. v. 109). In Sarv. the deity results from the paribhāṣā *anādeśe tv indro devatā*. ^o Sarv.: ^{11,12} Marutaḥ, ¹³⁻¹⁵ Marutaḥ or liṅgoktadevatāḥ. ^p Or Maruts, Sarv.; but this is probably an interpolation : see note on RV. vi. 48 in Sarv.

49-52 Viśve devāḥ :

49 ² Agni, ⁴ Vāyu, ⁵ Áśvinau, ⁷ Vāc,
⁸ Pūṣan, ⁹ Tvaṣṭṛ, ¹⁰ Rudra, ^{11.12}
 Marutaḥ, ¹³ Viṣṇu ^a.

50 ⁵ Ródasī, ⁶ Indra, ⁸ Savitr, ⁹ Ag-
 ni, ¹⁰ Áśvinau ^a:

51 ^{1.2} Sūrya ^b.

52 ¹⁶ Agni-Parjanya ^b.

53-56 Pūṣan :

55 ² Rudra according to some (B) ^b.

57 Indra-Pūṣan.

58 Pūṣan.

59-60 Indra-Agni.

61 Sarasvatī.

62-63 Áśvinau.

64-65 Uṣas.

66 Marutaḥ.

67 Mitra-Varuṇa.

68 Indra-Varuṇa.

69 Indra-Viṣṇu.

70 Dyāvāprthivyaṁ.

71 Savitr.

72 Indra-Soma.

73 Bṛhaspati.

74 Soma-Rudra.

75 Yuddhopakaranam, saṁgrāmān-
 gāni :

¹ yoddhā varmī ^c, ² dhanuḥ, ³ jyā,
⁴ ārtñī, ⁵ iṣudhiḥ, ^{6ab} sārathiḥ, ^{6cd}
 raśmayah, ⁷ áśvāḥ, ⁸ āyudhāgāram ^d,
⁹ rathagopāḥ, ¹⁰ rapadevatāḥ ^e, ¹¹
 iṣuḥ ^f, ¹² kavacaḥ ^f, ¹³ kaśāḥ, ¹⁴ has-
 tatrāṇam ^h, ^{15a} digdha iṣuḥ, ^{15b} ayo-
 mukhī, ^{15cd} Vāruṇam astram, ¹⁶
 dhanurmukta iṣuḥ ⁱ, ¹⁷ yuddhādiḥ,
¹⁸ kavacasya badhyataḥ stutiḥ, ¹⁹
 yuyutsuḥ, ^{19d} ātmana (rṣer) āśi-
 sah ^j.

Maṇḍala vii.

1 Agni.

2 Āpryaḥ.

3-17 Agni :

5, 6, 13 Vaiśvānara.

18-32 Indra: Marutaḥ incidental ^k.

18 ²²⁻²⁵ Dānastuti of Paijavana.

32 ¹⁰ the same ^l.

33 Indra hymn or dialogue of Vasiṣ-
 ṭha and Agastya ^m with their sons

and with Indra.

34-37 Viśve devāḥ :

34 ¹⁶ Ahi, ¹⁷ Ahi budhnya ⁿ.

38 Savitr :

^{10d} (B) ^o, ^{5e} Ahi ^o, ^{6cd} Bhaga ^p, ^{7.8}
 vājinaḥ.

39-43 Viśve devāḥ :

41 ²⁻⁶ Bhaga, ⁷ Uṣas, or a prayer
 for the seers ^q.

^a None of these individual deities are
 mentioned in Sarv. ^b No reference

to this in Sarv. ^c Varma, Sarv.

^d Ratha, Sarv. ^e Liṅgoktadevatāḥ,

Sarv. ^f Iṣavaḥ, Sarv. ^g Pratoda,

Sarv. ^h Hastaghna, Sarv. ⁱ Sarv. :

^{15.16} iṣavaḥ. ^j ¹⁷⁻¹⁹ liṅgoktadevatāḥ,

saṁgrāmāśiṣaḥ, Sarv. ^k No reference

to the Maruts in Sarv. ^l No reference

to this stanza in Sarv. ^m There is no

reference to Agastya in the Sarv. (*saṁstavo*
Vasiṣṭhasya saputrasyendrena vā saṁvādeḥ).

ⁿ Sarv. : ^{17ab} only. ^o No reference to

this pāda in Sarv. ^p Sarv. : ^{6cd} Savitr
 or Bhaga. ^q Sarv. : ¹ liṅgoktadevatāḥ,

⁷ Uṣas.

44 Dadhikrā:

¹ devatāḥ parikīrtitāḥ ^a.

45 Savitr.

46 Rudra.

47 Āpaḥ.

48 ¹⁻³ Ṛbhavaḥ, ⁴ Viśve devāḥ or Ṛbhavaḥ.

49 Āpaḥ.

50 ¹ Mitra-Varuṇa, ² Agni, ³ Viśve devāḥ, ⁴ Nadyaḥ.

51-52 Ādityāḥ.

53 Rodaśī (= Heaven and Earth).

54 Vāstospati.

55 ¹ Vāstospati, ²⁻³ prasvāpinyāḥ.

56-59 Marutaḥ.

59 ¹² Tryambaka ^b.

60-66 Mitra-Varuṇa:

60 ¹ Sūrya, ⁵ Aryaman, Mitra-Varuṇa (B) ^c.62 ¹⁻³ Sūrya.63 ^{1-5ab} Sūrya.66 ⁴⁻¹³ Ādityāḥ or Savitr, Aditi, Mitra, Varuṇa, Aryaman, Bhaga (B) ^d, ¹⁴⁻¹⁶ Sūrya (B), ¹⁶ cakṣuḥ (sūryasya): a prayer (B) ^e.

67-74 Ásvinau.

75-81 Uṣas:

76 ^{1ab} Madhyama (Agni: B) ^f.

82-85 Indra-Varuṇa.

86-89 Varuṇa.

90-92 Vāyu.

90 ⁵⁻⁷, 91 ^{2,4-7}, 92 ² Indra-Vāyu (B).

93-94 Indra-Agni.

95-96 Sarasvatī.

95 ³, 96 ⁴⁻⁶ Sarasvat.

97 Bṛhaspati:

¹ Indra, ^{3,9} Indra and Brahmaṇaspati, ¹⁰ Indra and Bṛhaspati.98 Indra ^g.

99-100 Viṣṇu.

99 ⁴⁻⁶ also Indra.

101-102 Parjanya.

103 Frogs.

104 Indra - Soma ^h (rākṣoghnam)⁹ Soma, ¹⁰ Agni, ¹¹ Viśve devāḥ^{12,13} Soma, ¹⁴ Agni, ¹⁶ Indra, ¹⁷Grāvāṇaḥ, ¹⁸ Marutaḥ, ¹⁹⁻²²Indra, ²³ ātmana (ṛṣer) aśīḥ ⁱ, ²⁴Indra ^j.

Maṇḍala viii.

1-4 Indra:

1 ³⁰⁻³³ Dānastuti of Āsaṅga, ³⁴ Āsaṅga.2 ^{41,42} Dānastuti of Vibhindu.3 ²¹⁻²⁴ Dānastuti of Pakasthāman.4 ¹⁵⁻¹⁸ Pūṣan (Śakatayana), ^{15,16} Indra, ^{17,18} Pūṣan (Gālava) ^k, ¹⁹⁻²¹ Dānastuti of Kurunga.

5 Ásvinau:

^{37cd-39} Dānastuti of Kaśu.^a Lingoktadevatāḥ, Sarv. ^b Raudrī mṛtyuvimocanī, Sarv.^c No reference to this stanza in Sarv. See note on vi. 7.^d No reference to individual deities in Sarv.^e No reference to this statement about stanza 16 in Sarv. ^f No reference to this stanza in Sarv.^g Sarv. adds: ukta-devatāntyā, i.e. Indra and Bṛhaspati are its deities (98 ⁷ being = 97 ¹⁰). ^h The eighth stanza is by implication meant to be addressed to Indra-Soma; Sarv.: Indra only.ⁱ Sarv.: ^{23ab} only, ^{23cd} Pṛthivī and Antarikṣa.^j In ⁸ and ¹⁵ the seer utters a curse.^k Sarv.: ¹⁵⁻¹⁸ Indra or Pūṣan.

6 Indra:

³⁰ Agni Vaiśvānara (Śākapūṇi and Mudgala)^a, ⁴⁶⁻⁴⁸ Dānastuti of Tirindira.

7 Marutaḥ.

8-10 Aśvinau.

11 Agni.

12-17 Indra:

17 ^{14ab} Vāstoṣpati^b.

18 Ādityāḥ:

^{4.6.7} Aditi^c, ⁸ Aśvinau, ^{9a} Agni, ^{9b} Sūrya, ^{9c} Anila^d.

19 ^{34.35} Varuṇa, Aryaman, Mitra^e, ^{36.37} Trasadasyu.

20 Marutaḥ.

21 Indra:

^{17.18} Dānastuti of Citra.

22 Aśvinau.

23 Agni.

24 Indra:

²⁸⁻³⁰ Uṣas^f.

25 ¹⁻⁹ Mitra-Varuṇa, ¹⁰⁻²¹ Viśve devāḥ^g, ²²⁻²⁴ Dānastuti of Varu^h.

26 Aśvinau:

²⁰⁻²⁵ Vāyu.

27-31 Viśve devāḥ.

29 Pṛthakkarmastuti:

¹ Soma, ² Agni, ³ Tvaṣṭṛ, ⁴ Indra,

⁵ Rudra, ⁶ Pūṣan, ⁷ Viṣṇu, ⁸ Aśvinau, ⁹ Mitra-Varuṇa, ¹⁰ Atrayaḥⁱ.

31 iḃyā:

^{1.2} Śakra, yajatām pati (B), ^{3.4} yajvan

(B)^j, ⁵⁻⁹ dāmpatī (B), ¹⁰ āśih (B)^k, ^{11.12} Pūṣan (B), ¹³ Mitra, Aryaman, Varuṇa: Ādityāḥ (B), ¹⁴ Agni, ¹⁵⁻¹⁸ yajvan (B).

32-34 Indra:

33 ¹⁹ Indra addressed by a Dānavī^l.

35 Aśvinau.

36-37 Indra.

38 Indra-Agni.

39 Agni.

40 Indra-Agni.

41-42 Varuṇa:

⁴² ⁴⁻⁶ Aśvinau.

43-44 Agni.

45^m-46 Indra:

⁴⁶ ^{4.5} Mitra, Aryaman, Marutaḥⁿ (B), ²¹⁻²⁴ Dānastuti of Kāṇita Pṛthuśravas, ^{25-28.32} Vāyu.

47 Ādityāḥ:

⁹ Aditi^l, ¹⁴⁻¹⁸ also Uṣas.

48 Soma.

49-56 Indra:

⁵⁴ ^{3.4} bahudaivata (pragātha)^o.

⁵⁵⁻⁵⁶ Dānastuti of Praskaṇva.

⁵⁶ ⁶ Agni, ^{5d} Sūrya^p.

57-58^q [not stated].

59 [mentioned as a khila after i. 73].

60 Agni (A).

61-66 Indra (A):

⁶⁵ ¹⁰ Devāḥ (Bhāguri)^r, ¹⁰⁻¹² Viśve devāḥ^s (Yaska).

67 Ādityāḥ: ¹⁰⁻¹² Aditi^s.

stavo yajamūnaprasaṃsā ca. ^k Sarv.:

¹⁰⁻¹⁸ dāmpatyor āśiṣaḥ, without further details. ^l No reference to this stanza in Sarv.

^m ⁴⁵ ¹ Agni and Indra, Sarv.

ⁿ There is no reference to these two stanzas in Sarv. ^o Viśve devāḥ, Sarv. ^p Sarv.:

^q Agni and Sūrya. ^r ⁵⁸ is not mentioned in Sarv. ^s This stanza is not mentioned in Sarv.

^t These stanzas are not mentioned in Sarv.

^a No reference to this stanza in Sarv.

^b No reference to this hemistich in Sarv.

^c No mention of these three stanzas in Sarv.

^d Sarv. does not assign these three to the successive pādas of the stanza. ^e Ādityāḥ, Sarv.

^f Sarv.: Dānastuti of Varu Sau-
gāṃṣa, and no reference to Uṣas. ^g Sarv.:

^h No reference in Sarv. to a Dānastuti. ⁱ No

reference in Sarv. to a Dānastuti. ^j Sarv.: ¹⁻⁴ iḃyā-
details given in Sarv.

68-70 Indra :

68 ¹⁴ R̥tavaḥ, ¹⁵⁻¹⁹ Dānastuti of R̥kṣa and Aśvamedha ^a.69 ^{11a} Indra, Agni, Viśve devāḥ ^b, ^{11c} ^d ¹² Varuna.

71-72 Agni :

72 haviṣām stutiḥ payahpaśvoṣa-dhīnām ca ^c.

73 Aśvinau.

74-75 Agni :

74 ¹³⁻¹⁴ Self-praise of the seer ; also Dānastuti of Śrutarvan (B), ¹⁵ Paruṣṇī ^d

76-78 Indra.

79 Soma.

80-82 Indra :

80 ¹⁰ Viśve devāḥ ^e.83 Devāḥ ^e.

84 Agni.

85-87 Aśvinau.

88-93 Indra :

93 ³⁴ R̥bhavaḥ ^f (ār̥bhavi : B).

94 Marutaḥ.

95-100 Indra :

96 ¹³⁻¹⁵ Indra, Marutaḥ, Br̥haspati : Indra (Śaunaka), Indra-Br̥haspati (Aitareya Brahmana) (B) ^g.100 ⁴⁻⁵ Indra ātmānam tuṣṭāva ^h, ⁸ Suparna ⁱ, ⁹ Vajra ⁱ, ¹⁰⁻¹¹ Vāc.101 ¹⁻⁴ Mitra-Varuna, ^{5a} ^b also Aryaman ^j, ^{5d} ^e ⁶ Ādityāḥ, ⁷⁻⁸ Aśvinau, ⁹⁻¹⁰ Vāyu, ¹¹⁻¹² Sūrya, ¹³ Uṣas or candrasūryayoh prabhā ^k, ¹⁴ Pavamāna ^l, ¹⁵⁻¹⁶ Go.

102-103 Agni :

103 ¹⁴ Agni madhyama, with Marutaḥ and Rudrāḥ ^m.

Mandala ix.

Soma Pavamāna is the deity of this Mandala.

5 Āpryaḥ.

66 ¹⁹⁻²¹ Agni.67 ¹⁰⁻¹² Pavamāna and Pūṣan ⁿ, ²³⁻²⁴ Agni, ²⁵ Savitr ^o, ²⁶ Agni andSavitr ^p, ²⁷ Viśve devāḥ ^q, ²⁹ Agni ^r, ³¹⁻³² svādhyāyādhyetrasamstavaḥ.73 Agni Rakṣohan ^s.83 Gharṃsasamstavaḥ ^s.87 ^{3b} R̥bhu (B) ^s.112 Indra ^s.^a Sarv. : ¹⁴⁻¹⁹ Dānastuti of R̥kṣa and Aśvamedha, without any mention of R̥tavaḥ.^b Sarv. : Viśve devāḥ only. ^c Agni or haviṣām stuti only, Sarv. ^d Sarv. : ¹³⁻¹⁵ Dānastuti of Śrutarvan only. ^e 80 ¹⁰Devāḥ, 83 Viśve devāḥ, Sarv. ^f Aindrār̥bhavi, Sarv. ^g ^{14d} Marutaḥ, ¹⁵ Indra and Br̥haspati, Sarv. ^h Indra ātmānam astaut,Sarv. ⁱ No reference to this stanza in Sarv. ^j No reference to Aryaman inSarv. ^k Uṣas or Sūryaprabhā, Sarv.^l The B MSS. state that according to the Aitareya Āraṇyaka ^{14ab} is addressed to Agni, ^{14c} to the Sun, and ^{14d} to the Middle Agni.^m Simply āgnimāruti, Sarv. ⁿ Pavamāna or Pūṣan, Sarv. ^o Agni or Savitr,Sarv. ^p Or Agni only, Sarv. ^q Or Agni, Sarv. ^r No reference to thisstanza in Sarv. ^s No statement in Sarv.

Maṇḍala x.

- 1-7 Agni.
 8 ¹⁻⁶ Agni, ⁷⁻⁹ Indra.
 9 Āpaḥ^a.
 10 Dialogue of Yama and Yamī.
 11-12 Agni.
 13 Havirdhāne.
 14 Yama madhyama^b:
   ⁶ Atharvāṇaḥ, Bhṛgavaḥ, Aṅgira-
   saḥ, Pitarāḥ^c, ⁷⁻⁹ Pretāśiṣaḥ (B)^d,
   ¹⁰⁻¹² Śvānau.
 15 Pitarāḥ.
 16 Agni kavyavāhana^e.
 17 ¹⁻² Saranyū, ^{3ab} Pūṣan, ^{3o} Pūṣan or
   Agni, ^{3d} Agni^f, ⁴⁻⁶ Pūṣan, ⁷⁻⁹
   Sarasvatī, ¹⁰ Āpaḥ, ¹¹⁻¹³ Soma^g,
   ¹⁴ Āpaḥ.
 18 ¹⁻⁴ Mr̥tyu, ⁵ Dhātṛ, ⁶ Tvastṛ, ⁷⁻⁹
   Mr̥tyu, ¹⁰⁻¹³ Pr̥thivī^h, ¹⁴ Āśiṣaḥⁱ.
 19 Gāvaḥ; according to some, Āpaḥ:
   ^{1od} Agni-Soma, ² Indra and Agni
   incidental^j, ⁶ Indra^k.
 20-21 Agni.
 22-24 Indra:
   ²⁴ ⁴⁻⁶ Aśvinau.
 25 Soma.
 26 Pūṣan.
 27-29 Indra:

- 27 ¹⁵ Marutaḥ, ¹⁶ Vajra, ^{17ab} Agni,
   Indra, Soma, ^{17od} Parjanya and
   Vāyu, ¹⁸ Agni, ¹⁹ Sūrya, ^{20.21} In-
   dra and the bolt, ²² Indra's bow,
   ²³ Parjanya, Anila, Bhāskara, ^{23d}
   the last two only, ²⁴ Indra or
   Sūrya^k.
 28 Dialogue of Indra and Seer: Indra
   is addressed in the odd stanzas.
 30 Āpaḥ:
   ^{3.4} Agni madhyama as Apām
   napāt^l.
 31 Viśve devāḥ.
 32 Indra.
 33 ¹ Viśve devāḥ, ^{2.3} Indra, ^{4.5} Kuru-
   śravaṇa Trāsadasyava, ⁶⁻⁹ Upa-
   maśravas.
 34 ^{1.7.9.12} Akṣāḥ, ¹³ Kṛṣi (Δ); the rest
   akṣanindā^m.
 35-36 Viśve devāḥ:
   ³⁶ ¹²⁻¹⁴ Savitr̥ (eke), ¹⁴ Savitr̥ (Śāu-
   naka, Yāska, Gālava)ⁿ.
 37 Sūrya:
   ⁶ incidental deities, ^{11.12} Viśve de-
   vāḥ^o.
 38 Indra.
 39-41 Aśvinau.

^a The pratika of the hymn, *āpaḥ*, is men-
 tioned, but without a direct statement that
 it is addressed to the Waters. ^b Simply
 Yama, Sarv. ^c Liṅgoktadevatāḥ, Sarv.
^d Liṅgoktadevatāḥ or Pitarāḥ, Sarv.
^e Simply Agni, Sarv. ^f Whole of ³ ad-
 dressed to Pūṣan, Sarv. ^g Āpaḥ or Soma,
 Sarv. ^h Sarv.: ⁷⁻¹³ Pitṛmedhāḥ. ⁱ Pitṛ-
 medha or Prajāpati, Sarv. ^j No state-
 ment about this stanza in Sarv. ^k None

of these details are stated for this hymn in
 Sarv. ^l There is no statement about
 these two stanzas in Sarv., the whole hymn
 being simply described as addressed to
 Āpaḥ or Aponapṛ. ^m Sarv. simply
 states regarding the whole hymn: *akṣa-
 kṛṣipraśamsā ca akṣakitavanindā ca*. ⁿ No
 statement about these three stanzas in the
 Sarv. ^o No reference to stanzas ^{6.11.19}
 in Sarv.

42-44 Indra:

44 ^{11ab} Bṛhaspati ^a.

45-46 Agni:

45 ^{12c} Dyāvāpṛthivyaū, ^{12d} Viśve devāḥ ^a.

47 Indra Vaikuṇṭha.

48-50 Self-praise of Indra Vaikuṇṭha.

51-53 Dialogue of Agni and the Devāḥ ^b.

54-55 Indra:

55 ⁵ Sun and Moon ^c.

56-57 Viśve devāḥ.

57 ¹ Indra, ² Agni, ³⁻⁵ Manas, ⁶ Soma ^d.

58 Jivāvṛttiḥ Subandhor manasa stavo vā ^e.

59 ¹⁻³ Nirṛti, ^{4ab} Soma, ^{4d} Nirṛti ^f, ⁵⁻⁶ Asunīti (Yaska: ^{6d} only), ⁷ Bhū, Dyū, Soma, Pūṣan, Kha, Pathyā, Svasti ^g, ⁸⁻¹⁰ Rodaśi (dual), ^{10ab} Indra ^h.

60 ¹⁻⁴ Aikṣvāku, ⁵ Prayer for Aikṣvāku ⁱ, ⁶ Aikṣvāku, ⁷ Subandhor asum āhvayan ^j, ⁸⁻¹² asya cetaso dhāraṇāya, ¹² labdhāsum pānibhir asprśan ^k.

61-66 Viśve devāḥ.

62 Aṅgirasām stutiḥ; ⁸⁻¹¹ Manu Sāvanya ^l.

63 ¹⁶ Marutaḥ, ¹⁶ Pathyā svasti ^m.

64 ⁵ Aditi ⁿ.

65 ⁵ Mitra-Varuṇa, ⁶ Vāc madhyamā ¹² Áśvinau ^o.

66 ^{14,15} Vāc madhyamā and Manu (A).

67-68 Bṛhaspati:

67 ^{7od} Brahmanaspati (B) ^q.

69 Agni.

70 Āpriyaḥ.

71 Jñāna.

72 Viśve devāḥ (B), ^{2ab} Bṛhaspati (B) ^r.

73-74 Indra.

75 Rivers (sravantyāḥ).

76 Grāvāṇaḥ.

77-78 Marutaḥ.

79-80 Agni.

81-82 Viśvakarman.

83-84 Manyu.

Khila 1 (mama vrate): Viśve devāḥ.

Khila 2 (ut): Agni:

⁴ Mitra-Varuṇa, ⁷ Indra-Agni.

85 ¹ Sūryā, with Satya, Sūrya, Rta, Soma, ²⁻⁴ Soma, ⁵ Candramas ^s, ⁶⁻¹³ Sūryāyai bhāvavṛttam, ^{14,16} Áśvinau, ¹⁶ Sūrya ^t, ¹⁷ Viśvedevāḥ ^u, ¹⁸ Sūrya-Candramas ^v, ^{19ab} Sūrya, ^{19cd} Candramas ^w (^{18,19} Áśvinau: Aurnavābha), ²⁰ Sūryā, ^{21,22} Gan-

^a No reference to this hemistich in Sarv.

^b The Sarv. apportioned the speakers in 51-53.

^c No reference to this stanza in Sarv.

^d No details in Sarv.

^e Mana-āvartanam, Sarv.

^f Sarv.: ⁴ Nirṛti and Soma.

^g Liṅgoktadevatāḥ, Sarv.

^h Sarv.: ^{10ab} Dyāvāpṛthivyaū or Indra.

ⁱ With the stanza Indra kṣatrā, but the deity is not expressly stated; Sarv.: Indra.

^j Sarv.: parābhikṣ = ⁷⁻¹¹.

^k Sarv.: labdhāsum pānibhir asprśan.

^l Sarv.: ¹⁻⁶ Viśve devāḥ or Aṅgirasām stutiḥ, ⁷ Viśve devāḥ,

⁸⁻¹¹ Sāvārṇer dānastutiḥ. ^m Sarv.: ^{16,16}

Pathyā svasti (no reference to the Maruts).

ⁿ No reference to this stanza in Sarv.

^o In Sarv. 65 is simply vaiśvadevām.

^p No reference to these two stanzas in Sarv.

^q No reference to this pāda in Sarv.

^r Sarv. simply states that the whole hymn is addressed to the Devāḥ.

^s Sarv.: ¹⁻⁵ Soma.

^t Sarv.: ⁶⁻¹⁶ simply Sūryāvivāha.

^u Devāḥ, Sarv.

^v Soma and Arka, Sarv.

^w Sarv.: ¹⁹ Candramas.

- dharva Viśvāvasu, ²³ dampatī, ²⁴⁻²⁸ Vadhū ^a, ²⁹ Giving away of the bride's garment by the bridegroom, ³⁰ Husband forbidden to take the garment ^b, ³¹ yakṣmanāśinī, ³²⁻³³ paripanthinaḥ, ³⁴ Receiver of the bridal dress, ³⁵ Bhāvavṛtti, ³⁶ Dhanāśiṣaḥ (B), ³⁷ Saṃyogāśiṣaḥ (B), ³⁸⁻⁴⁷ Prayers for the married couple ^c, ⁴³ Prajāpati (B), ⁴⁵ Indra (B), ⁴⁸ (=khila) Bṛhaspati (B).
- 86 Vṛṣākapi ^d.
- 87 Agni ^e.
- 88 The three Agnis (terrestrial, middle, and celestial) ^f.
- 89 Indra, ⁵ also Soma.
- 90 Puruṣa.
- 91 Agni.
- 92-93 Viśve devāḥ.
- 93 ¹⁴⁻¹⁵ rājñām dānastutiḥ (B) ^g.
- 94 Grāvā ^h.
- 95 Dialogue of Purūravas and Urvaśī ⁱ.
- 96 Indra ^j.
- 97 Oṣadhīstavaḥ.
- 98 ¹⁻³ Bṛhaspati ^k, ⁴⁻⁷ Devāḥ, ⁸⁻¹² Agni.
- 99 Indra.

- 100 Viśve devāḥ.
- 101 Ṛtvikstutiḥ ^l.
- 102 Drughana or Indra (Yāska), Viśve devāḥ (Śaunaka) ^m.
- 103 Indra :
- ⁴ Bṛhaspati (B), ¹² Apvā, ¹³ Indra or Marutaḥ.
- Khila 1 ⁿ: ¹ Marutaḥ.
- Khila 2 ^o (*brahma*): ¹ Sūrya, ² Gharma, ³ Bṛhaspati, ⁴ Savitr, ⁵⁻¹⁰ Sūrya-Candramas.
- 104 Indra.
- 105 Indra.
- 106 Aśvinau.
- 107 Prajāpatyā Dakṣiṇā; according to some dakṣiṇādātāraḥ, ⁸⁻¹¹ Bhojāḥ ^p.
- 108 ^{1.3.5.7.9} Saramā, ^{2.4.6.8.10.11} Panayaḥ.
- 109 Viśve devāḥ.
- 110 Āpriyaḥ.
- 111-113 Indra.
- 114 Viśve devāḥ :
- eke: Devāḥ, Indra, Chandāṃsi, Agni madhyama ^q.
- 115 Agni.
- 116 Indra.
- 117 Anna ^r.
- 118 Agni Rakṣohan.

^a Sarv.: ²⁰⁻²⁸ nrñām vivāhamantrā āśiṣaś ca. ^b Sarv.: ^{29.30} vadhuvāsaḥsaṃsparśamocanyau. ^c The Sarv. gives no details for ³²⁻⁴⁷, which would therefore be addressed to Sūryā, the whole hymn being described as a self-praise of Sāvitrī Sūryā. ^d Dialogue of Vṛṣākapi, Indrāñī, and Indra, Sarv. ^e Agni Rakṣohan, Sarv. ^f Sūrya and Vaiśvānara, Sarv. ^g No statement in Sarv. ^h Grāvāṇaḥ, Sarv. ⁱ The Sarv. apportions the stanzas to the respective speakers. ^j Sarv.: Indra's steeds (*haristutiḥ*). ^k The wording of the BD. here

is not explicit, but *ṛgbhiḥ* (viii. 7) I take—*kapiñjalanyāyena*—to mean 'three,' in combination with the contents of the hymn. The Sarv. simply states that the whole hymn is addressed to the Devāḥ. ^l Viśve devāḥ or Ṛtvikstutiḥ, Sarv. ^m Sarv.: Indra or Drughana. ⁿ This khila of two stanzas, beginning *asau*, is printed in Aufrecht's *Rigveda*, ii ², p. 682. ^o The Nākula hymn, to the third stanza of which the pratika *mahān* refers. ^p Sarv. simply *Dakṣiṇā dakṣiṇādātāro vā*. ^q No reference to this alternative in Sarv. ^r *Dhanānnadānaprasāṃsā*, Sarv.

- 119 Laba.
 120 Indra :
     ^a Āptyāh incidental ^a
 121 Prajāpati ^b.
 122 Agni.
 123 Vena.
 124 ¹⁻⁴ Self-praise of Agni, ⁵ Varuṇa,
     ⁶ Soma, ^{7,8} Varuṇa, ^{9ab} Soma,
     ^{9d} Indra ^c.
 125 Vāc ^d.
 126 Aryaman, Mitra, Varuṇa ^e.
 127 Rātri.
 128 Viśve devāḥ.
 Khila 1 (*namas te*): Vidyut.
 Khila 2 (*yām kalpayanti no 'rayaḥ*):
     krtyānāśanam.
 Khila 3 (*āyusyam*): hiranyastutiḥ.
 129 Parameṣṭhin : bhāvavṛttam ^f.
 130 Bhāvavṛttam.
 131 Indra :
     ^{4,5} Aśvinau.
 132 Mitra-Varuṇa :
     ^{1ab} Dyu, Bhūmi, ^{1cd} Aśvinau.
 133-134 Indra.
 135 Dyusthāna Yama ^g.
 136 Keśināh.
 137 ¹ Devāḥ, ²⁻⁴ Vāta, ⁵ Viśve devāḥ,
     ^{6,7} Āpaḥ ^h.
 Khila (*bhūmih*): Lākṣā.
 138 Indra.
 139 ¹⁻³ Savitr, ⁴⁻⁶ self-praise of Gan-

- dharva, Indra and Sūrya being
 incidental ⁱ
 140 Agni (B).
 141 Agni and Viśve devāḥ ^j.
 142 Agni.
 143 Aśvinau.
 144 Indra.
 145 Bhāvavṛttam aupaniṣadam sūk-
     tam : ¹⁻⁵ Sapatnyapanodikāḥ, ⁶ Pa-
     tisamvananī ^k.
 146 Aranyānī.
 147-148 Indra.
 149 Savitr.
 150 Agni.
 151 Śraddhā.
 Khila 1 : Medhāsūktam.
 Khila 2 (*ā sār etu*): Agni.
 152-153 Indra.
 154 Bhāvavṛttam.
 155 Alakṣmīghnam : ^{2,3} Brahmanas-
     pati, ⁴ Indra ^l, ⁵ Viśve devāḥ.
 156 Agni.
 157 Viśve devāḥ (Indra being the
     chief deity and the Viśve devāḥ
     Ādityāḥ, Marutaḥ subordinate) ^m.
 158 Sūrya.
 159 Paulomī praises her own virtues
     and those of her co-wives ⁿ.
 160 Indra.
 161 Rājanyakṣmaghnam : Indra-Agni
     (Yaska), līngoktadaivatam (eke) ^o.

^a No reference to this stanza in Sarv.
^b Ka, Sarv. ^c Sarv. : ⁵⁻⁸ yathānīpūtam,
^d Indra. ^e Vāg āmbhṛṇī, Sarv. ^f Viśve
 devāḥ, Sarv. ^g Bhāvavṛttam only, Sarv.
^h Simply Yama, Sarv. ⁱ Sarv. describes
 the whole hymn simply as vaiśvadevam.
^j Sarv. : self-praise of Devagandharva Viś-
 vāvasu ; no mention of Indra or Sūrya.
^k Viśve devāḥ only, Sarv. ^l Sarv. simply
 upaniṣat, sapatnībādhanam. ^m There is no

reference to this stanza in Sarv., the general
 description of the hymn as alakṣmīghnam
 therefore specifically applying to the first
 and fourth stanzas. ⁿ Sarv. simply
 vaiśvadevam. ^o Sarv. : paulomī śacy
 ātmānam tuṣṭāva. ^p The deity not being
 mentioned in the Sarv. would by the pari-
 bhāṣā be Indra. Śaḍg., in quoting the BD.,
 remarks that Indra is the deity in the
 opinion of Śaunaka, who in quoting Yaska

162 Sravatām garbhāṇām anumantṛa-
nam^a: Agni Rakṣohan^b.

Khila (*venas tat paśyat*): Vena.

163 Yakṣmanāśanam.

164 Duḥsvapnaghnām: Indra and
Agni incidental^b.

165 Prāyaścittārtam^c: Kapota^d.

166 Sapatnaghnām.

Khila (*yenedam*): Manas.

167 Indra:

³ Varuṇa, Vidhātṛ, Anumati, Dhātṛ,
Soma, Bṛhaspati^e.

168 The father of the seer Anila (i.e.
Vāta)^f.

169 Gāvah.

170 Sūrya.

171 Indra.

172 Uṣas.

173-174 Rājñe 'bhiṣiktāya anumanta-
trape^g.

175 Grāvāṇaḥ.

176 Agni:

¹ Rbhavaḥ.

177 Sūrya or Māyābhedaṁ^h:

² Vāc (Śaunaka: B)ⁱ.

178 Svastyayanam: Tārṣya^j.

179-180 Indra.

181 Viśve devāḥ.

182 Bṛhaspati.

183 Liṅgoktadevatāḥ:

¹ Prayer for man desiring a son,
² prayer for woman desiring a
son, ³ self-praise of the seer^k.

184 Prayer for offspring: Viśve
devāḥ^l.

Khila (*nejameṣa*): garbhārtam.

185 Śāntyartham pāvanam sūktam^m:
Adityāḥ, Sūrya, Varuṇa, Mitraⁿ.

186 The father of the seer Ula, i.e.
Vāta^o.

187 Agni.

188 Jātavedas.

189 Self-praise of Sārparājñi; Sūrya
(eke), Vāc (Mudgala, Śakapūṇi,
Śakatayana)^p.

190 Bhāvavṛttam.

191 ¹ Agni^q; ²⁻⁴ saṁjñānam^r.

Khila 1 (*saṁjñānam*): ¹ Uśanā, Varuṇa,
Indra, Agni, Savitr, ² Āśvinau,
^{3,4,5} Āśiṣaḥ.

Khila 2 (*prādhvarāṇām*): ¹ Agni.

Khila 3 (*nairhastyam*): sapatnagh-
nam: ² Indra and Pūṣan.

Khila 4 (*Mahānāmnya ṛcaḥ*): Indra.

and others merely means to mention their
opinions. ^a Garbhasamsrūve prāyaścittam,
Sarv. ^b No deity mentioned in Sarv.

^c Kapotopakatau prāyaścittam, Sarv.

^d Viśve devāḥ, Sarv. ^e Simply liṅgokta-

devatā, Sarv. ^f Simply vāyavyam, Sarv.

^g Rājñāḥ stutiḥ, Sarv. ^h Simply māyā-

bhedaṁ, Sarv. ⁱ No reference to this

stanza in Sarv. ^j Simply tārṣyam, Sarv.

^k Anvraṇam yajamānapatnīhotrāśiṣaḥ, Sarv.

^l Garbhārthāśir liṅgoktadevatam. ^m Svas-

tyayanam, Sarv. ⁿ Sarv. simply ādityam

(= aditidevatyam, Śadg.). ^o Sarv. simply

vāyavyam. ^p Sarv.: (sārparājñi) ātmadevi-

vataṁ sauryam vā. ^q In Sarv. the first

stanza to Agni, the remaining three saṁ-

jñānam. ^r Cp. BD. viii. 97.

IV. LIST OF STORIES RELATED IN THE BRHADDEVATĀ.

1 Agastya, <i>see</i> Vasistha and Lopāmudrā.	Trisiras and Indra, vi. 147-153. ✓
2 Agni and his brothers, vii. 61-81. ✓	Tryaruna and Vṛṣa Jāna, v. 13-22. ✓
3 Atri, <i>see</i> Bhṛgu. 16	Tvaṣṭr, <i>see</i> Rbhus. 26
4 Apālā, vi. 99-106. ✓	
5 Abhyāvartin, v. 124-128. ✓	Dadhyañc, iii. 18-24. ✓ 27 2
6 Indra, <i>see</i> Grtsamada, Trasadasyu, Triśiras, Viṣṇu. 12	Dirghatamas, iv. 11-15. 28 ✓
7 Indra and the seers, vi. 137-141. ✓	Devāpi, vii. 155-viii. 9. 29 ✓
8 Indra's birth and fight with Vāmadeva, iv. 130-135. ✓	Daityas, <i>see</i> Grtsamada. 30 8
9 Indra as a partridge, iv. 93-94. ✓	Nāhuṣa and Sarasvatī, vi. 20-24. ✓ 31
10 Indra and the Maruts, iv. 46-55. ✓	Paṇis, <i>see</i> Saramā. 32
11 Indra Vaikuṇṭha, vii. 49-60. ✓	Purūravas and Urvaśī, vii. 147-152. 33
12 Indra and Vyamśa's sister, vi. 76-77. ✓	Pragātha, <i>see</i> Kaṇva. 24
13 Urvaśī, <i>see</i> Purūravas. 15	Bharadvāja, <i>see</i> Bhṛgu. 25
14 Rbhus and Tvaṣṭr, iii. 83-88. ✓	Bhūtāmśa, <i>see</i> Kāśyapa. 26
15 Kakeśvat and Svanaya, iii. 142-151. ✓	Bhṛgu, Atri, Bharadvāja, birth of, v. 97-103.
16 Kaṇva and Pragātha, vi. 35-39. ✓	Maruts, <i>see</i> Indra. 28
17 Kapota Nairṛta, viii. 67-68.	Lopāmudrā and Agastya, iv. 57-61. 2
18 Kāśyapa Bhūtāmśa, viii. 18-20.	Vasistha and the dog of Varuna, vi. 11-15.
19 Grtsamada, Indra, and the Daityas, iv. 65-78. ✓	Vasistha and Agastya, birth of, v. 143-159.
20 Ghoṣā, vii. 42-48. ✓	Vāmadeva, <i>see</i> Indra. 2
21 Citra, <i>see</i> Sobhari. 14	Viśvāmitra, son of Gāthīn, iv. 95. 33
22 Trasadasyu, the seer, and Indra, vi. 51-57. ✓	Viśvāmitra and Śakti, iv. 112-120. 34
23 Trita, iii. 132-137. ✓	Viśvāmitra, Sudās, and the Rivers, iv. 105-108. 8
	Viṣṇu helps Indra, vi. 121-123. 6

Vr̥ṣa Jāna, *see* Tryaruna. 37Vyāṃśa's sister, *see* Indra. 38Śakti, *see* Viśvāmitra. 39

Śyāvāśva, v. 50-81. 40 -

Saptavadhri, v. 82-85. 41 -

Saraṇyū, vi. 163-vii. 7. 42 E

Saramā and the Panis, viii. 24-36. 43

3 Sarasvatī, *see* Nāhuṣa. 44

Savya, iii. 115. 45 2

2 Sudās, *see* Viśvāmitra. 46

Subandhu, vii. 84-102. 47 2

Sobhari and Citra, vi. 58-62. 48 E

Soma's flight, vi. 109-115. 49 E

1 Svanaya, *see* Kakṣīvat. 50

18 - 24 6/10/12

83 - 88 ✓ 115 2/5/10

132 - 137 ✓

142 - 151 ✓

+ 50 - 81, 82 - 85 ✓

13 - 22 ✓, 97 - 103 ✓

124 - 128 ✓, 143 - 159 ✓

42 - 48 ✓

49 - 60 ✓

11 61 - 81 155 → VIII-9.

84 - 102 147 - 152 ✓

11 - 15 ✓
 ✓ 46 - 55 ✓ 65 - 78 - } 57
 IV 93 - 94 ✓ 95 2/10/12 ✓ 112 -
 IV 130 - 135 ✓ 105 - 108 ✓

11 - 15 ✓
 20 - 24 ✓
 ✓ 35 - 39 ✓ 76 - 77 ✓ 121 - 12
 VI 51 - 57 ✓ 99 - 106 ✓ 137 -
 ✓ 58 - 62 ✓ 109 - 115 ✓
 ✓ 147 - 153 ✓ ✓ 163 - VII -

VIII 18 - 26

24 - 36

V. LIST OF PASSAGES FROM THE BRHADDEVATA CITED IN OTHER WORKS.

- i. 2: Nītimañjarī on RV. i. 1.
 ii. 105: Durgā on Nirukta ii. 2.
 iii. 18-23: Nītimañjarī on RV. i. 116. 12.
 iii. 101^{cd}: Śaḍguruśiṣya and Sāyaṇa on RV. i. 28.
 iii. 140^{cd}, 142-150: Nītimañjarī on RV. i. 126. 7.
 iii. 155-156: Nītimañjarī on RV. i. 126. 6, 7.
 iv. 1-3^{ab}: Nītimañjarī on RV. i. 126. 6, 7.
 iv. 11-15: Nītimañjarī on RV. i. 147. 3.
 iv. 21, 24, 25^{ab}: Nītimañjarī on RV. i. 18. 1.
 iv. 22, 23, 24^{ab}: Nītimañjarī on RV. i. 158. 5.
 iv. 35: Sāyaṇa on AV. xix. 53. 2.
 iv. 49^{cd}-53: Nītimañjarī on RV. i. 170. 1.
 iv. 57-60: Nītimañjarī on RV. i. 179. 1.
 { iv. 66-69: Nītimañjarī on RV. ii. 12. 1.
 { iv. 66-68: Sāyaṇa on RV. ii. 12.
 iv. 93-94: Śaḍguruśiṣya on RV. ii. 43.
 iv. 96^{bed}: Śaḍguruśiṣya on RV. iii. 5, 6.
 iv. 105^{cd}-106^{ab}: Nītimañjarī on RV. iii. 33. 1.
 { iv. 112^{cd}-116^{ab}: Śaḍguruśiṣya on RV. iii. 53.
 { iv. 113^{cd}-114: Sāyaṇa on RV. iii. 53. 15.
 iv. 120: Śaḍguruśiṣya on RV. iii. 53.
 iv. 126: Nītimañjarī on RV. iv. 18. 13.
 iv. 130^{cd}-131^{ab}: Nītimañjarī on RV. iv. 18. 13.
 v. 8: Śaḍguruśiṣya on RV. iv. 57.
 v. 14-21, 22^{cd}, 23: Nītimañjarī on RV. v. 2. 9.
 v. 33-36^{ab}: Nītimañjarī on RV. iv. 30. 15.
 { v. 50-79 (excepting 61, 68^{cd}, 71^{cd}): Śaḍguruśiṣya on RV. v. 61.
 { v. 50-79^{ab} (excepting 64^{cd}-67^{ab}, 69^{cd}-71^{ab}): Nītimañjarī on RV. v. 61. 17.
 v. 72^{cd}-79^{ab}: Sāyaṇa on RV. v. 61. 17.
 { v. 97-101: Śaḍguruśiṣya, introduction to RV. v.
 { v. 97-102: Nītimañjarī, introduction to RV. v.
 v. 106^{ab}: Sāyaṇa on RV. vi. 24. 5.
 v. 111^{ab}: Śaḍguruśiṣya on RV. vi. 47.
 v. 124-128: Nītimañjarī on RV. vi. 27. 4.
 v. 129-133: Nītimañjarī on RV. vi. 75. 1.
 v. 136-138: Nītimañjarī on RV. vi. 27. 4.
 v. 139-140: Nītimañjarī on RV. vi. 47. 22.
 { v. 143-155 (excepting 153^{cd}): Nītimañjarī on RV. vii. 104. 16.
 { v. 149-155^{ab}: Sāyaṇa on RV. vii. 33. 11.

- { vi. 11^{cd}-15^{ab}: Nītimañjarī on RV.
     vii. 55. 2.
 { vi. 11^{cd}-13: Sāyaṇa on RV. vii. 55. 3.
 { vi. 27^{cd}-28: Sāyaṇa, introduction to
     RV. vii. 104.
 { vi. 28^{ab}: Nītimañjarī on RV. vii.
     104. 16.
 vi. 32^{cd}: Sāyaṇa on RV. vii. 104. 22.
 vi. 35-38: Nītimañjarī on RV. viii. 1.
 vi. 43^{ab}: Śaḍguruśiṣya on RV. viii. 4.
 vi. 51-57^{ab}: Nītimañjarī on RV. viii.
     19. 37.
 vi. 58^{cd}-62^{ab}: Nītimañjarī on RV.
     viii. 21. 18.
 vi. 68^{ab}: Śaḍguruśiṣya on RV. viii. 27.
 { vi. 79^{cd}-80^{ab}: { Śaḍguruśiṣya on RV.
                             viii. 46.
                             Sāyaṇa on RV. viii.
                             46. 21.
 vi. 91^{cd}-92^{ab}: Śaḍguruśiṣya on RV.
     viii. 68.
 { vi. 99-106: Nītimañjarī on RV.
     viii. 91. 7.
 { vi. 99-100, 102^{cd}, 105-106: Śaḍ-
     guruśiṣya on RV. viii. 91.
 { vi. 109^{cd}-113^{ab}, 114-115: Sāyaṇa
     on RV. viii. 96. 13.
 { vi. 110: Nītimañjarī on RV. viii.
     95. 7.
 vi. 121^{cd}-124^{ab}: Sāyaṇa on RV. viii.
     100. 12.
 { vi. 162-163: { Nītimañjarī on RV. i.
                             116. 6.
                             Sāyaṇa on RV. vii. 72. 2
                             and AV. xviii. 1. 53.
 { vii. 1-7^{ab}: Nītimañjarī on RV. i.
     116. 6.
 { vii. 1-6: Sāyaṇa on RV. vii. 72. 2
     and AV. xviii. 1. 53.
- { vii. 37^{a-d}: Śaḍguruśiṣya on RV. x.
     34.
 { vii. 37^{a-d}: Sāyaṇa on RV. x. 34.
 vii. 42-44^{ab}, 45-47: Nītimañjarī on
     RV. i. 117. 7.
 { vii. 61-81^{ab}: Old MS. of Śaḍguru-
     śiṣya on RV. x. 50.
 { vii. 61^{cd}-66^{ab}, 74, 75^{ab}, 76^{cd}: Nīti-
     mañjarī on RV. x. 51. 8.
 vii. 89^{cd}-90^{ab}: Nītimañjarī on RV. v.
     60. 12.
 { vii. 97^{cd}-101: Sāyaṇa on RV. x.
     60. 7.
 { vii. 97-98^{ab}, 99^{cd}-100^{ab}: Nītimañ-
     jarī on RV. v. 60. 12.
 vii. 109: { Śaḍguruśiṣya on RV. x. 71.
             { Sāyaṇa on RV. x. 71. 12.
             { Old MS. of Śaḍguru-
             śiṣya on RV. x. 98.
 vii. 155-157: { Nītimañjarī on RV. x.
                     98. 8.
 { viii. 1-9: Old MS. of Śaḍguruśiṣya
     on RV. x. 98.
 { viii. 1^{ab}, 2^{cd}-7^{ab}: Nītimañjarī on
     RV. x. 98. 8.
 viii. 40^c: Śaḍguruśiṣya on RV. x. 119.
 viii. 65^{ab}: Śaḍguruśiṣya on RV. x.
     161.
 viii. 73^{cd}: Śaḍguruśiṣya on RV. x. 173.
 viii. 98^{cd}: Śaḍguruśiṣya on RV. x.
     191 (śl. 9^{cd}).
 viii. 133: Śaḍguruśiṣya on RV. x.
     191 (śl. 10^{cd}-11^{ab}).
 viii. 135^a: Śaḍguruśiṣya on RV. x.
     191 (śl. 2^a).
 { viii. 136: { Śaḍguruśiṣya, Introduction
                     i. 2 (p. 57).
                     { Sāyaṇa, Introduction, RV.
                     ed. M. M.², vol. i, p. 23.

VI. RELATION OF THE BRHADDEVATĀ TO OTHER TEXTS.

1. THE NAIGHAṆṬUKA.

[The few deviations of the Brhaddevatā from the Naighaṇṭuka are pointed out in the notes.]

Naighaṇṭuka v. 1, 2 (terrestrial deities—forms of Agni and Aprī deities)	is the source of Brhaddevatā i. 106-109 ^{a b} .
Naighaṇṭuka v. 3 (other terrestrial deities)	is the source of Brhaddevatā i. 109 ^{a d} -114.
Naighaṇṭuka v. 4, 5 (atmospheric deities)	is the source of Brhaddevatā i. 122-129.
Naighaṇṭuka v. 6 (celestial deities)	is the source of Brhaddevatā ii. 8-12.
Naighaṇṭuka v. 3 (the part embracing the names Nadyah to Agnāyi)	is the source of Brhaddevatā ii. 73-75.
Naighaṇṭuka i. 15 (the steeds of the different gods)	is the source of Brhaddevatā iv. 140-144.

2. THE NIRUKTA.

Nirukta.	Brhaddevatā.
vii. 3: Evam uccāvacaṭr abhiprāyair ṛṣīṇām mantradrṣṭayo bhavanti.	i. 3: tadabhiprāyān ṛṣīṇām mantradrṣṭiṣu.
vii. 1: Yatkāma ṛṣir yasyām devatāyām arthapatyam ichan stutiṃ prayuṅkte, taddaivataḥ sa mantro bhavati.	i. 6: Artham ichann ṛṣir devaṃ yaṃ yaṃ āhāyam astv iti; prādhānyena stuvan bhaktyā mantras taddeva eva saḥ.

Nirukta.

x. 42 : Devatānāmadheyāny anukrāntāni, sūktabhāñji . . .

vii. 13 : devatāḥ . . . sūktabhājāḥ . . .
rgbhāś ca . . . kās cin nipātabhājāḥ.

i. 20 : Yad anyadevate mantre nipa-
tati naighaṇṭukam tat.

i. 1 : Pūrvāparibhūtaṁ bhāvam ākhyā-
tena ācaṣṭe.

vii. 5 : Tisra eva devatāḥ . . . Agniḥ
pṛthivīsthāno, Vāyur vendro vān-
tarikṣasthānaḥ, Sūryo dyusthānaḥ.

vii. 4 : Ātmaivaśāṁ ratho . . . ātmā-
yudham . . . ātmā sarvaṁ devasya.

vii. 18 : Yas tu sūktaṁ bhajate, yas-
mai havir nirupyate, 'yam eva so
'gnir, nipātam eva ete uttare jyotiṣi
etena nāmadheyena bhajete.

vii. 19 : Jātavedaḥ . . . jātāni veda,
jātāni vainaṁ vidur, jāte jāte vid-
yata iti vā, jātavitto vā jātadhano,
jātavidyo vā jātaprajñānaḥ.

vii. 23 : Rohāt pratyavarohaś cikīr-
ṣitas tām anukṛtiṁ hotā āgni-
mārute śastre vaiśvānariyeṇa sūk-
tena pratipadyate . . . tata āga-
chatī madhyasthānā devatā Ru-
draṁ ca Marutaś ca tato 'gnim

Brhaddevatā.

i. 17 (cp. viii. 129) : Devatānāmadheyāni
mantreṣu trividhāni tu :
sūktabhāñjy athavargbhāñji
tathā naipātikāni tu.

i. 18 : Mantre 'nyadaivate 'nyāni
nigadyante 'tra kāni cit.

i. 44 : Yaḥ pūrvāparibhūta
ihaika eva . . .
ākhyātaśabdena
tam artham āhuḥ.

i. 69 : Agnir asminn athendras tu
madhyato Vāyur eva ca,
Sūryo divīti vijñeyās
tisra eveha devatāḥ.

i. 73 : Teṣāṁ ātmaiva tat sarvaṁ
yad yad bhaktiḥ prakīrtiyate :
tejas tv evāyudhaṁ prāhur
vāhanaṁ caiva yasya yat.

i. 78 : Nirupyate havir yasyai
sūktaṁ ca bhajate ca yā,
saiva tatra pradhānaṁ syān,
na nipātena yā stutā.

i. 92 : Yad vidyate hi jātāḥ sañ
jātair yad vātra vidyate.

ii. 30 : bhūtāni veda yaj jātāḥ.

Yac caīṣa jātavidyo 'bhūd
vittaṁ jāto 'dhivetti vā,

ii. 31 : vidyate sarvabhūtair hi,
yad vā jātāḥ punaḥ punaḥ.

i. 102-103 : Rohāt pratyavarohena
cikīrṣann Āgnimārutaṁ
śastraṁ vaiśvānariyeṇa
sūktena pratipadyate.
Tatas tu madhyamasthānā
devatās tv anuśaṁsati,

Nirukta.

ihaśthānam atraiva stotriyaṃ śam-
sati.

vii. 8 : Ayaṃ lokah prātaḥsavanam
vasanto gāyatrī trivṛt stomo ratham-
taram sāma ye ca devaganāḥ samā-
mnātāḥ prathame sthāne

vii. 11 : Śarad anuṣṭub ekaviṃśastomo
vairājam sāma iti prthivyāyatanāni.

vii. 8 : Athaśya samstavikā devā
Indraḥ Somo Varuṇaḥ Parjanya
Rtavaḥ ; Āgnāvaiṣṇavam havir na
tvṛk samstavikī daśatayīṣu vidyate ;
atha api āgnāpauṣṇam havir na tu
samstavah.

ii. 8 : Athaśya karma vahanam ca
haviṣām āvahanam ca devatānām
yac ca kiṃ cid dārṣṭiviṣayikam.

vii. 10 : Antarikṣaloko mādhyamdi-
nam savanam grīṣmas triṣṭup pañca-
daśastomo brhat sāma.

vii. 11 : Hemantaḥ paṅktis triṇava-
stomah śākvaṃ sāma ity antari-
kṣāyatanāni.

Brhaddevatā.

Rudraṃ ca Marutaś caiva
Stotriye 'gnim imam punah

i. 115-116 : Loko 'yaṃ yac ca prā-
savanam kriyate makhe,
vasantaśaradau cartū
stomo 'nuṣṭub atho trivṛt.
gāyatrī caikaviṃśaś ca
yac ca sāma rathamtaram,
Sādhyāḥ sāma ca vairājam
Āptyāś ca Vasubhiḥ saha.

i. 117-120^{ab} : Indreṇa ca Marudbhiś
Somena Varuṇena ca
Parjanyaenartubhiś caiva
Viṣṇunā cāśya samstavah ;
asyaivāgnes tu Pūṣṇā ca
sāmrajyam Varuṇena ca.
devatām arthatattvajño
mantraiḥ saṃyojayed dhaviḥ
asaṃstutasyāpi sato
havir ekam nirupyate.

devatāvahanam caiva
vahanam haviṣām tathā
karma, drṣṭe ca yat kiṃ cid
viśaye parivartate.

i. 130-131 :

Chandas triṣṭup ca paṅktis ca
lokānām madhyamaś ca yaḥ
eteṣv evāśrayo vidyāt
savanam madhyamam ca yat
rtū ca grīṣma-hemanta
yac ca sāmocyate brhat ;
śākvaṃ ca yad gītam
namna tat sāma śākvaṃ.

ii. 1 : Āha caivāśya dvau stomāv
āśrayau Śakāṭāyanah,
yaś ca pañcadaśo namna
saṅkhyayā triṇavaś ca yaḥ.

Nirukta.

vii. 10: Atha asya samstavikā devā
Agniḥ Somo Varuṇaḥ Pūṣā Bṛhas-
patir Brahmanaspatiḥ Parvataḥ
Kutso Viṣṇur Vāyuḥ.

x. 11: Bṛhaspatir bṛhataḥ pātā.

vii. 10: Atha api Mitro Varuṇena
samstūyate, Pūṣṇā Rudreṇa ca Somo,
'gninā [Vāyunā, shorter recension]
ca Pūṣā, Vātena ca Parjanyaḥ.

vii. 10: Atha asya karma rasānupra-
dānam, Vṛtravadho, yā ca kā ca bala-
kṛtiḥ.

vii. 24: Ādityaraśmayah . . . amuto
'rvāñcaḥ paryāvartante.

vii. 11: Asau lokas tṛtīyasavanam
varṣā jagatī saptadaśastomo vairū-
pam sāma . . . śiśīro 'tichandās tra-
yastriṃśastomo raivatam sāma-iti
dyubhaktīni.

vii. 11: Candramasā Vāyunā samvat-
sareṇa iti samstavah.

vii. 23: Atha api vaiśvānariyo dvāda-
śakapālo bhavati . . . atha api chān-
domikam sūktam sauryavaiśvāna-
ram bhavati . . . athāpi haviṣpān-
tiyam sūktam sauryavaiśvānaram
bhavati.

Bṛhaddevatā.

ii. 2-3^{ab}: Samstutaś caiva Pūṣṇā ca
Viṣṇunā Varuṇena ca
Soma-vāyva-agni-kutsaiś ca
Brahmanaspatinaiva ca,
Bṛhataspatinā caiva
nāmnā yaś cāpi Parvataḥ.

ii. 4-5^{ab}: Mitraś ca śrūyate devo
Varuṇena sahāsakṛt,
Rudreṇa Somaḥ Pūṣṇā ca,
punaḥ Pūṣā ca Vāyunā,
Vātenaiva ca Parjanya;
lakṣyate 'nyatra vai kva cit.

ii. 6: Rasādānam tu karmāsyā
Vṛtrasya ca nibarhaṇam,
stuteḥ prabhutvam sarvasya
balasya nikhilā kṛtiḥ.

ii. 8^d-9^{ab}:
Sūryasyaiva tu patnayah:
amuto 'rvāñ nivartante
pratilomās tadāśrayāḥ.

ii. 13: Asau tṛtīyam savanam
lokaḥ, sāma ca raivatam;
vairūpam caiva, varṣās ca
śiśīro 'tha ṛtus tathā.

ii. 14: Trayastriṃśāś ca ya stomah
klptyā saptadaśāś ca yaḥ;
chandaś ca jagatī nāmnā
tathātichandasaś ca yaḥ.

ii. 15^{od}-16^{ab}: Etasyaiva tu vijñeyā
devāḥ samstavikās trayah:
Candramās caiva Vāyuś ca
yam ca samvatsaram viduḥ.

ii. 16^{od}-17^{ab}:

Ke cit tu nirvapanty asya
sauryavaiśvānaram haviḥ:
sauryavaiśvānariyam hi
tat sūktam iva drśyate.

Nirukta.

vii. 14: Agnih kasmāt? agrāṇīr bhavati, agram yajñeṣu praṇiyate, āṇ-gam nayati samnamamānaḥ.

viii. 1: Draviṇodāḥ kasmāt? dhanam draviṇam ucyate . . . balaṃ vā draviṇam . . . tasya dātā draviṇodāḥ.

viii. 5: Napād ity anantarāyāḥ pra-jāyā nāmadheyam.

viii. 6: Narāśaṃso yajña iti Kātthakyaḥ: narā asminn āsīnāḥ śaṃsanti; Agnir iti Śākapaṇīḥ: naraīḥ praśasyo bhavati.

x. 5: Yād arudāt tad Rudrasya rudratvam iti Kāthakam; yād arodit tad Rudrasya rudratvam iti Hāridravikam.

x. 8: Indra irām dṛṇātīti.

x. 10: Parjanyaś (trper ādyantaviparī-tasya) tarpayitā janyaḥ, paro jetā vā janayitā vā, prārjayitā vā rasānām.

Bṛhaddevatā.

ii. 24: Jāto yad agre bhūtānām agrāṇīr adhvare ca yat, nāmnā samnayate vāṅgam stuto 'gnir iti sūribhiḥ.

ii. 25: Draviṇam dhanam balaṃ vāpi prāyachad yena karmaṇā, tat karma dṛṣṭvā Kutsas tu prāhinaṃ draviṇodāsam.

ii. 27: Anantarām prajāṃ āhur napād iti kṛpanyavaḥ.

ii. 28: yajñe yac chasyate nṛbhiḥ stuvanty āpriṣu tenemaṃ Narāśaṃsam tu kāravaḥ.

iii. 2-3: Narāśaṃsam ihaṇke tu Agnim āhur; athetare Narāḥ śaṃsanti sarve 'sminn āsīnā iti vādhvare. Etam evāhur anye 'gnim: Narāśaṃso 'dhvare hy ayam, naraīḥ praśasya āsīnair; āhuś caivartvijo naraḥ.

ii. 30-31: See under i. 92.

ii. 34: Arodid āntarikṣe yad vidyudvṛṣṭim dadan nṛnām, caturbhir ṛṣibhis tena Rudra ity abhisamstutaḥ.

ii. 36: Irām dṛṇāti yat kāle Marudbhiḥ sahito 'mbare, ravena mahatā yuktaś, tenendram ṛṣayo 'bruvan.

ii. 37-38: Yād imām prārjayaty eko rasenāmbarajena gām kāle, 'trir Aurvaśaś carṣi tena Parjanyam āhatuḥ. tarpayaty eṣa yal lokān janyo janahitaś ca yat,

Nirukta.

x. 12: Brahmanaspatir brahmanah
pātā.

x. 27: Tārksyas: tūrṇe 'ntarikṣe kṣi-
yati, tūrṇam arthaṃ rakṣaty aśnoter
vā.

xi. 6: Mrtyur mārayatīti sato mṛtam
cyāvayatīti vā.

xii. 16: Atha yad rāsmipoṣaṃ puṣyati
tat Pūṣā bhavati.

xii. 25: Keśī, keśā rāsmayas, tais tadvān
bhavati, kāśanād vā prakāśanād vā.

xii. 27: Atha yad rāsmibhir abhipra-
kampayann eti, tad Vṛṣākapiṛ bha-
vati vṛṣākampanah.

xii. 18: Atha yad viṣito bhavati, tad
Viṣṇur bhavati; Viṣṇur viśater vā
vyaśnoter vā.

i. 4: Atha nipātā uccāvaceṣv artheṣu
nipatanti: apy upamārthe, 'pi karmo-
pasamgrahārthe, 'pi padapūranāḥ.

i. 9: Padapūranās te mitākṣareṣv an-
arthakāḥ kam īm id v iti.

i. 4: Teṣāṃ ete catvāra upamārthe bha-
vantīti: iveti ... neti ... cid iti ...
nu iti.

ii. 2: Atha taddhitasamāseṣv ekapar-
vasu ca ... pravibhajya nirbrūyād:
daṇḍyaḥ puruṣo daṇḍam arhatīti.

Brhaddevatā.

paro jetā janayitā
yad vāgne yas tato jagau.

ii. 40: Pātāraṃ brahmanas tena
Śaunahotra stuvañ jagau.

ii. 58: Stūrṇe 'ntarikṣe kṣiyati
yad vā tūrṇam kṣaraty asau,
Tārksyaṃ tenaivam uktavān.

ii. 60: Yat tu pracyāvayann eti
ghoṣeṇa mahatā mṛtam,
tena mṛtyum imam santam
stauti Mrtyur iti svayam.

ii. 63: Puṣyan kṣitīm poṣayati
praṇudan rāsmibhis tamah,
tenainam astaut Pūṣeti.

ii. 65: Prakāśaṃ kiranāḥ kurvams
tenainam keśinam viduḥ.

ii. 67: Vṛṣākapiṛ asau ...
rāsmibhiḥ kampayann eti
vṛṣā varṣiṣṭha eva sah.

ii. 69: Viṣṇāter viśater vā syād,
veveṣṭer vyāptikarmanah,
Viṣṇur nirucyate.

ii. 89: Uccāvaceṣu cārtheṣu
nipātāḥ samudāhṛtāḥ:
karmopasaṃgrahārthe ca
kva cie-caupamyakāraṇāt.

ii. 90: Mitākṣareṣu grantheṣu
pūranārthās tv anarthakāḥ:

ii. 91: kam īm id v iti vijñeyaḥ.

Iva na cin nu catvāra
upamāṛthā bhavanti te.

ii. 106:
Samāseṣv api taddhite
pravibhajyaiva nirbrūyāt:
daṇḍārho daṇḍya ity api.

Nirukta.

- i. 1: Bhāvapradhānam akhyātam.
 i. 2: Śaḍ bhāvavikārā bhavantīti Vār-
 syāyanir: jāyate, 'sti, vipariṇamate,
 vardhate, 'pakṣiyate, vinaśyatīti.
 xii. 40: Yat tu kiṃ cid bahudaivatam,
 tad vaiśvadevānam sthāne yujyate.
 ii. 23: Sarasvatīty etasya nadīvad de-
 vatāvaca ca nigamā bhavanti.
 viii. 22: Tāny etāny ekādaśāprīsūktāni:
 teṣāṃ vasiṣṭham ātreyaṃ vādhyā-
 śvaṃ gāṛtsamadam iti nārāsaṃsa-
 vanti; maidhātithaṃ dairghatama-
 saṃ praiṣikam ity ubhayavanti; ato
 'nyāni tanūnapātanti.
 ii. 18: Uṣāḥ kasmād? uchatīti satyā
 rātrir aparāḥ kālah.
 viii. 10: Nakteti rātrināma: anakti
 bhūtāny avasyāyena; api vā nak-
 tē avyaktavarṇā.
 viii. 13: 'Tvastā tūrṇam aśnuta iti
 nairuktās; tvīṣer vā syād diptika-
 rmaṣa, tvakṣater vā syāt karoti-
 karmaṇaḥ.
 viii. 14: Mādhyamikas 'Tvastā ity
 āhur, madhyame ca sthāne samā-
 mnāto 'gnir iti Śakapūṇih.

Bṛhaddevatā.

- ii. 121: Bhāvapradhānam akhyātam;
 ṣaḍvikārā bhavanti te:
 janmāstitvaṃ pariṇāmo
 vṛddhir hānam vināśanam.
 ii. 133: Vaiśvadevaṃ vadet sarvaṃ
 yat kiṃ cid bahudaivatam.
 ii. 135^a-136^b: Sarasvatīti dvividham
 ṛkṣu sarvāsu sā stutā:
 nadīvad devatāvaca ca.
 Tatrācāryas tu Śaunakaḥ:
 nadīvan nigamāḥ ṣaṭ te.
 ii. 154^a-157^b:
 Teṣāṃ praiṣagataṃ sūktam,
 yac ca Dirghatamā jagau,
 Medhātithau yad uktam ca:
 trīṇy evobhayavanti tu.
 Ṛṣau Gṛtsamade yac ca
 Vādhyāśve ca yad ucyate,
 Nārāsaṃsavad Atreś ca
 dadarśa ca yad Aurvaśaḥ.
 Tanūnapād Agastyas ca
 Jamadagnīś ca yaj jagau;
 Viśvāmitra ṛṣir yac ca
 jagau vai Kāśyapo 'sitāḥ.
 iii. 2-3: See under ii. 28.
 iii. 9: tama uchaty uṣāḥ.
 iii. 9:
 naktānaktimāṃ himabindubhiḥ;
 api vāvyaktavarṇeti.
 naṅpūrvāñcer idaṃ bhavet.
 iii. 16: Tviṣitas tvakṣater vā syāt
 tūrṇam aśnuta eva vā,
 karmaeūtārāṇo veti.
 iii. 25: 'Tvastā rūpavikartā ca
 yo 'sau mādhyamike gape.

Nirukta.

viii. 3: Eṣa hi vanānām pātā vā pālayitā vā.

viii. 2: Ko draviṇodāḥ? Indra iti Krauṣṭukiḥ: sa baladhanayor dātṛ-tamaḥ.

viii. 2: balena mathyamāno jāyate.

viii. 2: Rtvijo 'tra draviṇodasa uc-yante, haviṣo dātāras, te cainam janayanti: 'ṛṣinām putraḥ' . . . ity api nigamo bhavati. (balena mathyamāno jāyate) tasmād enam āha sahasas putram, sahasaḥ sūnum, sahaso yahum.

viii. 2: Ayam evāgnir draviṇodā iti Śakapūnir, āgneyeṣv eva hi sūkṛteṣu draviṇodasāḥ pravādā bhavanti.

xi. 16: Rbhur Vibhvā Vāja iti Sudhanvana Āngirasasya trayāḥ putrā babbhūvuh.

i. 5: Agastya Indrāya havir nirupya Marudbhyāḥ sampraditsām cakāra: sa Indra etya paridevayām cakre.

ii. 24: Viśvāmitra ṛṣiḥ Sudāsāḥ Paijavanasya purohito babbhūva . . . sa vittam grhītvā Vipat-Chutudryoḥ sambhedam āyayāu . . . Sa Viśvāmitro nadīs tuṣṭāva 'gādā bhavata' iti, api dvivad api bahuvat.

Brhaddevatā.

iii. 26: Ayam vanānām hi patih pātā pālayatiti vā. .

iii. 61: Pārthivo draviṇodo 'gniḥ purastād yas tu kīrtitaḥ, tam āhur Indram dātṛtvād eke tu balavittayoḥ.

iii. 62: jāyate ca balenāyam mathyaty ṛṣibhir adhvare.

iii. 63-64^{ab}:
Haviṃsi draviṇam prāhur haviṣo yatra jāyate:
dātāras cartvijas teṣām,
draviṇodās tataḥ svayam.
'ṛṣinām putra' ity eṣām dṛśyate 'sahasō yaho.'

iii. 65: Draviṇodo 'gnir evāyam; draviṇodās tadocyate:
āgneyeṣv eva dṛśyante pravādā draviṇodasāḥ.

iii. 83: Sudhanvana Āngirasasy-āsan putrās trayāḥ purā:
Rbhur Vibhvā ca Vajāś ca, śisyās Tvaṣṭus ca te 'bhavan.

iv. 48-50:
Sa [Agastyas] tām abhijagāmaśu;
nirupyaindrām havis tadā
Marutaś cābhituṣṭāva sūktaiś
tan nv iti 'ca tribhiḥ.
Niruptam tad dhaviś caindrām
Marudbhyo dātum ichati
vijñāyāveksya tadbhāvam
Indro neti tam abravīt.

iv. 106: Purohitaḥ sann ijjārtham Sudāsā saha yann ṛṣiḥ
Vipat-Chutudryoḥ sambhedam
śam ity ete uvāca ha.
Pravādās tatra dṛśyante
dvivad bahuvad ekavat.

Nirukta.

vi. 31: Karūlati . . . Pūseti . . . so
'dantakaḥ : adantakaḥ Pūseti ca
Brāhmaṇam.

vii. 4: Mahābhāgyād devatāyā eka
ātma bahudhā stūyate: ekasyātmāno
'nye devāḥ pratyaṅgāni bhavanti
(cp. also vii. 4, under BD. i. 73).

ix. 40: Śunāsīrau: śuno Vāyuḥ (śu
ety antarikṣe), sīra Ādityaḥ sa-
raṇāt.

iii. 17: Arciṣi Bhṛguḥ sambabhūva ...
aṅgāreṣv Aṅgirāḥ.

v. 13: Urvaśy apsarāḥ . . . tasyā dar-
śanān Mitrāvaruṇayo retasā cas-
kanda.

v. 14: Sarve devāḥ puṣkare tvā adhāra-
yanta.

ii. 17: Ahir ayanād: ety antarikṣe;
ayam apitaro 'hir etasmād eva nir-
hrasitopasarga āhantīti.

x. 44: Yo 'hiḥ sa budhnyo, budhnam
antarikṣam, tannivāsāt.

vi. 5: Śakataṃ śakinī gāvo
jālam asyandanam vanam,
udadhiḥ parvato rājā:
durbhikṣe nava vṛttayaḥ.

xii. 1: Kāv Asvinau? Dyāvāprthi-
vyāv ity eke; ahorātrāv ity eke;
Sūryācandramasāv ity eke.

xii. 14: Sūryaḥ sarter vā suvater vā
svīryater vā.

xi. 5: Candramās cāyan dramati; can-
dro mātā, candraṃ mānam asyeti vā;

Bṛhaddevatā.

iv. 139: Karūlatīti Pūṣokto:
'dantakaḥ sa iti śruteḥ.

iv. 143: Āyudham vāhanam cāpi
stutau yasyeha dṛśyate,
tam eva tu stutam vidyāt:
tasyātmā bahudhā hi saḥ.

v. 8: Vāyuḥ śunaḥ Sūrya evātra sīraḥ
śunāsīrau Vāyu-Sūryau vadantī:

v. 99^{cd}: Tato 'rcibhyo Bhṛgur jajñe
aṅgāreṣv Aṅgirā rṣiḥ.

v. 149: Tayor Ādityayoḥ sattre,
dṛṣṭvāpsarasam Urvaśim,
retasā caskanda; tat kumbhe
nyapatad vāsativare.

v. 155: Sarvatra puṣkaram tatra
viśve devā adhārayan.

v. 166: Ahir āhanti meghān, sa
eti vā teṣu madhyamaḥ.
Yo 'hiḥ sa budhnyo, budhne hi
so, 'ntarikṣe, 'bhijāyate.

vi. 138: Śakataṃ śakinī gāvaḥ
kṛṣir asyandanam vanam,
samudraḥ parvato rājā:
evam jivāmahe vayam.

vii. 126: Sūryācandramasau tau hi,
prāṇāpānau ca tau smṛtau,
ahorātrau ca tāv eva,
syātām tāv eva rodasī.

vii. 128 (B): Sūryaḥ sarati bhūteṣu
su vīrayati tāni vā.

vii. 129 (B): Cāru dramati vā cāyamś
cāyaniyo dramaty uta;

Nirukta.

candraś candateḥ kāntikarmaṇaḥ ...
cāru dramati, ciraṃ dramati, camer
vā pūrvam.

ii. 10: Devāpīś cārṣṭiṣeṇaḥ Śantanuś
ca Kauravyau bhrātarau babhūva-
tuḥ. Sa Śantanuḥ kaniyān abhi-
ṣecayām cakre.

Devāpīś tapaḥ pratipede. Tataḥ Śan-
tano rāje dvādaśa varṣāṇi devo na
vavarṣa. Tam ūcur brāhmaṇāḥ:
adharmas tvayā carito jyeṣṭham
bhrātaram antarityābhiṣecitam;
tasmāt te devo na varṣatīti. Sa
Śantanur Devāpīm śīśikṣa rājena.
Tam uvāca Devāpīḥ: purohitas te
'sāni yājayāni ca tveti. Tasyaitad
varṣakāmasūktam.

ix. 23: Mudgalo Bhārmyaśva ṛṣir
vṛṣabham ca drughanam ca yuktva
saṃgrāme vyavahrtyajim jigāya.

Brhaddevatā.

cameḥ pūrvam; sametāni
nirmimīte 'tha Candramāḥ.

vii. 155: Ārṣṭiṣeṇas tu Devāpīḥ
Kauravyaś caiva Śantanuḥ
bhrātarau Kuruṣu tv etau
rājaputrau babhūvatuh.
Jyeṣṭhas tayos tu Devāpīḥ,
kaniyāś caiva Śantanuḥ:
tvagdoṣī rājaputras tu .
Ṛṣṭiṣeṇasuto 'bhavat.
Rājyena chandayām āsuh
prajāḥ svargaṃ gate gurau.
Sa muhūrtam iva dhyātvā
prajāś tāḥ pratyabhāṣata.

viii. 1: Na rājyam aham arhāmi,
nr̥patir vo 'stu Śantanuḥ.

2: Tato 'bhiṣikte Kauravye
vanam Devāpir āviśat.
na vavarṣātha Parjanyo
rāje dvādaśa vai samāḥ.

3: Tato 'bhyagachad Devāpīm
prajābhiḥ saha Śantanuḥ;
prasādayām āsa cainam
tasmin dharmavyatikrame.

4: Śīśikṣa cainam rājena
prajābhiḥ sahitas tadā.
Tam uvācātha Devāpīḥ
prahvam tu prāñjalisthitam:
na rājyam aham arhāmi
tvagdoṣopahatendriyaḥ:
yājayīṣyāmi te rājan
vṛṣṭikāmejyayā svayam.

viii. 12: Ājāv anena Bhārmyaśva
Indrāsomau tu Mudgalah
ajayad vṛṣabham yuktva
aindraṃ ca drughanam rathe.

3. ĀRŚĀNUKRAMANĪ.

Ārśānukramanī.

- i. 2: Atrāgnim īla ityādi
prathamam maṇḍalam prati,
Śatarcinas tu vijñeyā
ṛṣayaḥ sukhasiddhaye.
- ii. 1: madhyameṣv ṛṣayo jñeyā
maṇḍaleṣv atha madhyamāḥ.
- x. 1: . . . . .
daśamam maṇḍalam prati
kṣudrasūktā mahāsūktā
vijñeyā ṛṣayas tv iti.
- x. 45: Ārṣṭiṣeṇas tu Devāpiḥ.
- x. 95: Prajāpatyasya sūktam tad
'apaśyam tvā' Prajāvataḥ.
- x. 100-102: Godhā Ghoṣā Viśvavārā
Apālopaniṣan Niṣat;
Brahmajāyā Juhūr nāma,
Agastyasya svasāditiḥ;
Indrāṇi cendramātā ca
Saramā Romaśorvaśi;
Lopāmudrā ca Nadyaś ca
Yamī nārī ca Śaśvatī;
Śrīr Lākṣā Śarparājñī Vāk
Śraddhā Medhā ca Dakṣiṇā;
Rātri Sūryā ca Sāvitrī
brahmavādinā iritāḥ.

Brhaddevatā.

- iii. 116: Prathame maṇḍale jñeyā
ṛṣayas tu śatarcināḥ;
kṣudrasūktamahāsūktā
antye, madhyeṣu madhyamāḥ.
- (Cp. Sarv. Introduction ii. 2:
śatarcina ādye maṇḍale, 'ntye
kṣudrasūktamahāsūktā,
madhyameṣu madhyamāḥ.)
- vii. 155: Ārṣṭiṣeṇas tu Devāpiḥ.
- viii. 80^{od}: Prajāpatyasya yat sūktam
'apaśyam tvā' Prajāvataḥ.
- ii. 82-84: Ghosā Godhā Viśvavārā
Apālopaniṣan Niṣat;
Brahmajāyā Juhūr nāma,
Agastyasya svasāditiḥ;
Indrāṇi cendramātā ca
Saramā Romaśorvaśi;
Lopāmudrā ca Nadyaś ca
Yamī nārī ca Śaśvatī
Śrīr Lākṣā Śarparājñī Vāk
Śraddhā Medhā ca Dakṣiṇā;
Rātri Sūryā ca Sāvitrī
brahmavādinā iritāḥ.

4. ANUVĀKĀNUKRAMANĪ.

Anuvākānukramanī.

- Anuv. 21: Gautamād Auśijah, Kutsah
Paruchepād ṛṣeḥ parah;
Kutsād Dirghatamā ity e-
ṣa tu Bāṣkalakah kramah.

Brhaddevatā.

- iii. 125: Gotamād Auśijah, Kutsah
Paruchepād ṛṣeḥ parah;
Kutsād Dirghatamāḥ, śaśvat
te dve evam adhīyate.

5. R̥GVIDHĀNA.

R̥gvidhāna.

- i. 1. 1 : Namaskṛtvā mantradr̥gbhyaḥ.
 i. 1. 2 : samāmnāyānupūrvaśaḥ.
 iii. 8. 6 : Daśākṣaram tu śāntyartham.
 iii. 22. 3 : Sūryāyai bhāvavṛttam tu.
 iv. 1. 5 : Bṛhaspate pratīty etad.
 iv. 24. 2 : Yathāśvamedhaḥ kraturāṭ
 sarvapāpāpanodanaḥ,
 tathāghamarṣaṇam sūktam
 sarvapāpāpanodanam.
 (v. r. °pāpaprāṇoda°)

Bṛhaddevatā.

- i. 1 : Mantradr̥gbhyo namaskṛtvā
 samāmnāyānupūrvaśaḥ.
 vii. 21 : Daśākṣaram tu śāntyartham.
 vii. 123 : Sūryāyai bhāvavṛttam tu.
 viii. 7 : Bṛhaspate pratīty etad (A).
 Bṛhaspate pratīty r̥gbhiḥ (B).
 viii. 92^{c d}-93^{a b} :
 Yathāśvamedhaḥ kraturāṭ
 sarvariprapraṇodanaḥ,
 tathāghamarṣaṇam brahma
 sarvariprapraṇodanam.

6. SARVĀNUKRAMAṆĪ.

Sarvānukramaṇī.

- i. 3 : etāḥ praūgadevatāḥ.
 i. 4 : surūpakṛtṇum (daśa) aindram.
 i. 12 : Pādo dvyagnidaivato
 nirmathyāhavanīyau.
 i. 13 : iti pratyṛcam devatāḥ.
 i. 14 : Aibhir vaiśvadevam.
 i. 18 : caturthyām Indrāś ca Somaś ca
 pañcamyām Dakṣiṇā ca.
 i. 23 : antyā adhyardhā āgneyī.

Bṛhaddevatā.

- ii. 135 : etāḥ praūgadevatāḥ.
 ii. 139 : surūpakṛtṇum ity aindram.
 ii. 145 : pādas tatra dvidevatāḥ :
 nirmathyāhavanīyarthau.
 ii. 146 : pratyṛcam yās tu devatāḥ.
 iii. 33 : āgneyam sūktam aibhir yad
 vaiśvadevam.
 iii. 68 : caturthyām Soma Indrāś ca
 pañcamyām Dakṣiṇādhikā.
 iii. 97 : adhyardhā antyā agnidevatā.

Sarvānukramaṇī.

- i. 24: ādau kāyyāgneyyau sāvitrāḥ
trēḥ . . . asyāntyā bhāgī vā.
- i. 40: ut tiṣṭha . . . brāhmaṇaspatyam.
- i. 41: yaṃ rakṣanti nava
Varuṇa-mitra-aryamaṇām :
madhye trēa Ādityebhyaḥ.
- i. 50: antyas trēo rogaghnaḥ.
- i. 91: tvam Soma . . . saumyam
- i. 92: etā u tyāḥ . . . uṣasyam . . .
trēo 'ntya āśvinaḥ.
- i. 94: pūrvo devās trayāḥ pādā dai-
vāḥ.
- i. 95: dve . . . auṣasāya vāgnaye.
- i. 96: sa pratnathā . . . dravinodase.
- i. 98: vaiśvānarasya . . . vaiśvānari-
yam.
- i. 97: apa no . . . śucaye.
- i. 99: jātavedase . . . jātavedasyam ;
etadādīny ekabhūyāṃsi : sūktasaha-
sram etat Kāśyapārṣam.
- i. 108: Ya Indrāgnī . . . aindrāgnaṃ tu.
- i. 110: tatam . . . ārbhavam tu.
- i. 114-115: imā . . . raudram,
citram . . . sauryam.
- i. 120: antyā duḥsvapnanāśinī.
- i. 142: samiddha āpriyaḥ . . . anty-
aindrī.

Brhaddevatā.

- iii. 98: kāyy ādyā,
āgneyy r̥k, Savitus trēḥ:
'bhagabhaktasya' bhāgī vā.
- iii. 107: ut tiṣṭha brāhmaṇaspatyam,
yaṃ rakṣanti trayas trēḥ
Varuṇa-aryama-mitrāṇām :
madhya Ādityadaivataḥ.
- iii. 113: rogaghnaḥ trēa uttamaḥ.
- iii. 124: tvam Soma saumyam, auṣa-
sam
etā u tyās, trēo 'śvinoḥ.
- iii. 126 (A):
pūrvo devā ity r̥co devadevās
trayāḥ pādāḥ.
- iii. 129:
dve virūpe sūktam auṣasāgnaye
sa pratnatheti dravinodase 'gnaye.
'vaiśvānarasyeti vaiśvānariyam ;
asmāt pūrvam śucaye 'gnaye
punah.
- iii. 130 (B):
jātavedasyam sūktasahasram eke
aindrāt pūrvam Kāśyapārṣam va-
danti.
jātavedase sūktam ādyaṃ tu teṣām :
ekabhūyastvam manyate Śāka-
pūṇih.
- iii. 131: trīṇy, aindrāgne ya indrāgnī :
tatam ity ārbhave pare.
- iii. 139^a: imā raudram, param sauryam
citram.
- iii. 139^d: antyā duḥsvapnanāśinī.
- iv. 16: samiddha āpriyo 'ntyaindrī.

Sarvānukramanī.

- i. 164: alpastavaṃ tv etat.
i. 164: gaurīr iti . . . etadantaṃ vaiśvadevam.
i. 164: Indraṃ Mitraṃ sauryau vāntyā Sarasvate Sūryāya vā.
i. 165: ayujo Marutām.
i. 179: brahmacāry antye . . . apaśyat.
i. 190: anarvāṇaṃ bārhaspatyam.
ii. 29: dhṛtavratāḥ . . . vaiśvadevam.
ii. 32: dve dve Rākā-Sinivālyoḥ.
iii. 2, 4: vaiśvānariyaṃ tu . . . samit-samid āpriyaḥ.
iii. 20: Agnim uśasaṃ (ādyāntye) vaiśvadevyau.
iii. 53: abhiśāpās tā Vasiṣṭhadveṣiṇyaḥ, na Vasiṣṭhāḥ śṛṇvanti.
iii. 58, 59, 60:
Dhenur . . . Mitraḥ . . . iheha vaḥ.
iv. 13: liṅgoktadaivatam tv eke.
iv. 15: ṛṣir bodhad ity ābhyāṃ [v. r. dvābhyāṃ] Somakam Sāhadevyam abhyavadat.
iv. 15: parābhyāṃ asyāśvinau.
iv. 53, 55-57: tat . . . sāvitram tu . . . ko vaiśvadevam . . . mahī . . . dyāvāprthivīyaṃ, kṣetrasya . . . tisaḥ kṣaitrapatyāḥ.

Bṛhaddevatā.

- iv. 43 (A): sūktam alpastavaṃ tv etat.
iv. 42^{ab} (B): gaurīrantaṃ vaiśvadevam.
iv. 42^{cd} (B): Indraṃ Mitramime sauryau; saurī vāntyā Sarasvate.
iv. 44: Marutām ayujāḥ.
iv. 59: brahmacāry uttame jagau.
iv. 63: Bṛhaspater anarvāṇam.
iv. 84: dhṛtavratā vaiśvadevam.
iv. 87: dve dve Rākā-Sinivālyoḥ.
iv. 96: vaiśvānariye samit-samid āpriyaḥ.
iv. 102: agnim uśasaṃ vaiśvadevī.
iv. 117^d, 118^b, 119^a:
Vasiṣṭhadveṣiṇyaḥ smṛtāḥ,
abhiśāpā iti smṛtāḥ,
Vasiṣṭhās tā na śṛṇvanti.
iv. 122: dhenur mitra iheha vaḥ.
iv. 129^a: liṅgoktadaivate sūkte, eke.
iv. 129^{od}: ṛṣir bodhad iti dvābhyāṃ stanti Somakam eva tu.
iv. 130^b: parābhyāṃ Aśvinau stutau.
v. 7^a: Tat sāvitre dve tu, ko vaiśvadevam;
v. 7^b: mahī dyāvāprthivīyaṃ param tu yat,
v. 7^c (B): kṣetrasyeti tisas tu kṣaitrapatyāḥ.

Sarvānukramaṇī.

iv. 58: sauryam vāpam vā gavyam
vā ghṛtastutir vā.

v. 27: nātmātmane dadyāt.

v. 61: Vaidadaśvī Taranta-Purumīl-
hau.

v. 85: pra samrāje . . . vārunam.

v. 86: Indrāgnī . . . aindrāgnam.

v. 87: pra vo . . . mārutam.

vi. 48: antyā Dyāvābhūmyor vā Prś-
ner vā.

vī. 68: śruṣṭī vām aindrāvaruṇam.

vī. 69: sam vām . . . aindrāvaiṣṇavam.

i. 166: Mitrāvaruṇayor dikṣitayor Ur-
vaśīm apsarasam drṣṭvā vāsativare
kumbhe reto 'patat.

vii. 60: yad adya . . . saury ādyā.

vii. 62: ut Sūryaḥ . . . tisraḥ sauryaḥ.

vii. 63: ud vetitī cārdhapañcamāḥ.

vii. 66: caturthyādyā daśādityās, tis-
raḥ sauryaḥ.

vii. 99: urum ity aindryaś ca tisraḥ.

vii. 97: yajñe . . . aindryādi . . . anty-
aindrī ca,

trītiyānavamyāv aindrābrāhmaṇa-
spatye.

vii. 104: aindrāsomaṃ rākṣoghnam.

Bṛhaddevatā.

v. 11^{cd}

Apām stutiṃ vā yadi vā ghṛtastu-
tīm

gavyam eke sauryam etad vadanti.

v. 32^c (B): ātmā hi nātmane dadyāt.

v. 62^{ab}: Taranta-Purumīlhau tu
rājānau Vaidadaśvī rṣī.

v. 89^{cd}: vārunam tu pra samrāje
indrāgnī aindrāgnam uttaram.

v. 90^a: Viṣṇunyaṅgam param preti
mārutam.

v. 114^d: antyā Dyubhvoḥ kīrtanā
Prśnaye vā.

v. 121^c: śruṣṭitī caindrāvaruṇam.

v. 121^d: sam aindrāvaiṣṇavam param.

v. 149: tayor Ādityayoḥ sattre
drṣṭvāpsarasam Urvaśīm
retaś caskanda; tat kumbhe
nyapatad vāsativare.

vi. 5^{ab}: yad adyaikot sūryas tisra
ud vetitī ardhapañcamāḥ
sauryaḥ.

vi. 8^{ab} (B): yad adya sūra ity ādyā
daśādityā rcaḥ smṛtāḥ.

vi. 9^{ab} (B): stutā ud u tyad ity etās
tisra sauryas tataḥ parāḥ.

vi. 25^c: urum aindryaś ca tisraḥ syuḥ.

vi. 26^{cd} (B):

yajña ādyendram evāstaut,
antyā tv Indrābrhaspatī;

vi. 27^{ab}: trītiyā navamī caiva
stautindrābrahmaṇaspatī.

vi. 27^d: aindrāsomaṃ param tu yat;

vi. 28^a: rṣir dadarśa rākṣoghnam.

Sarvānukramāṇī.

vii. 104: pra vartayeti pañcaindryaḥ;
mā no rakṣa ity ṛṣer ātmana āśīḥ.

viii. 5: antyāḥ pañcārdharcāś Caidya-
sya Kaśor dānastutiḥ.

viii. 46: pragāthau ca vāyavyau.

viii. 47: antyāḥ pañcośase 'pi.

viii. 68: Ṛkṣāśvamedhayor dānastu-
tiḥ.

viii. 72: haviṣām stutir vā.

viii. 100: ayam te . . . Nemo Bhār-
gavaḥ.

viii. 101: vāyavye sauryau . . . uśasyā.

ix. 67: sāvitry āgnisāvitri vaiśva-
devī.

x. 17: dve Saranyūdevate.

x. 19: agniṣomiyo dvitiyo 'rdhareḥ.

x. 25, 26: bhadram . . . saumyaṁ, pra
hi . . . pauṣṇam.

x. 33: dve Kuruśravaṇasya Trāsadas-
yavasya dānastutiḥ . . . mṛte Mitṛā-
tithau rājūi tatsnehād ṛṣir

Upamaśravasaṁ putram asya vya-
śokayat.

x. 47: Vikunṭhā nāmāsūrī, Indratu-
lyaṁ putram ichantī, mahat tapas
tepe; tasyāḥ svayam evendraḥ putro
jajñe. Sa Saptagustutisamhṛṣṭa āt-
mānam uttarais tribhis tuṣṭāva.

Bṛhaddevatā.

vi. 31^a: pra vartayeti pañcaindryaḥ.

vi. 31°: ṛṣis tv āśīṣam āśāste

vi. 31^d: mā no rakṣa iti tv ṛci.

vi. 45^{cd}: ity ardhareḥ dvṛcaś cāntyāḥ
Kaśor dānastutiḥ smṛtā.

vi. 80°: ā naḥ pragāthau vāyavyau.

vi. 83°: antyāḥ pañcośase 'pi syuḥ.

vi. 92^{ab}: Ṛkṣāśvamedhayor atra
pañca dānastutiḥ parāḥ.

vi. 93^{od}: athavā sūktam
uttaraṁ haviṣām stutiḥ.

vi. 117^d: Nemo 'yam iti Bhārgavaḥ.

vi. 126°: vāyavye saurye uśasyā.

vi. 132^{cd}: ubhābhyām iti sāvitri
āgnisāvitry ṛg uttarā,

vi. 133^a: punantu mām vaiśvadevī.

vii. 7: Saranyūdevate dvṛce.

vii. 20^{od}: ardhareḥ prathamāyās tu
agniṣomiya uttarāḥ.

vii. 23^{ab}: bhadram saumyaṁ, pra hi
pauṣṇam.

vii. 35: Kuruśravaṇam arcataḥ
pare dve Trāsadasyavam.
mṛte Mitṛātithau rājūi
tannapātam ṛṣiḥ paraiḥ

vii. 36: Upamaśravasaṁ 'yasya'
caturbhiḥ sa vyaśokayat.

vii. 49: Prājāpatyāsūrī tv āśid
Vikunṭhā nāma nāmataḥ;
sechantīndrasamaṁ putraṁ
tepe 'tha sumahat tapāḥ.

vii. 50°: tasyaṁ cendraḥ svayam
jajñe.

Sarvānukramanī.

- x. 50: vaṣaṭkāreṇa vṛkṇeṣu bhrātrṣu
Sauciko 'gnir apaḥ praviśya.
- x. 56: dvaipade tv Atrimaṇḍale.
- x. 56: Aikṣvāko rājāsamātih.
- x. 56: Bandhvādīn purohitāms tyaktvā,
- x. 56: anyau māyāvinau śreṣṭhataman
matvā purodadhe . . .
- x. 56: . . . bhrātaras trayah
mā pra gāmeti . . . svastyayanam
japtvā yat te yamam iti . . . mana-
āvartanam jepuh.
- x. 60: ā janam iti . . . catasṛbhir Asa-
mātim astuvan.
- x. 60: Agastyasya svasā mātaiśam
rājānam astaut (cp. Ārṣ. x. 24).
- x. 60: Subandhor jīvām āhvayan.
- x. 60: tam antyayā labdhasamjñam
asprśan.
- x. 62: śaḥ aṅgirasām stutih.
- x. 71: Brhaspatir jñānam tuṣṭāva.
- x. 81: Ya imāḥ . . . vaiśvakarmaṇam.
- x. 98: Ārṣiṣeṇo Devāpiḥ (cp. Ārṣ. x. 45).

Brhaddevatā.

- vii. 57^{bcd}: Saptagustutiharṣitaḥ,
ātmanam eva tuṣṭāva
ahaṃ bhuvam iti tribhiḥ.
- vii. 61^{od}: vaṣaṭkāreṇa vṛkṇeṣu
bhrātrṣu,
- vii. 62^b: Sauciko 'gnir iti śrutih,
- vii. 62^o: sa praviśad apakramya
- vii. 62^d: ṛtūn apo vanaspatīn.
- vii. 86^b: dvaipadā ye 'trimaṇḍale.
- vii. 85^o: rājāsamātir Aikṣvākuḥ,
- vii. 85^d: purohitān
- vii. 86^a: vyudasya Bandhuprabhṛtīn,
- vii. 86^d: tato māyāvinau dvijau
- vii. 87^{ab}: Asamātih puro 'dhatta:
variṣṭhau tau hi manyate.
- vii. 89^d: bhrātaras trayah
- vii. 90: jepuh svastyayanam sarve
meti Gaupāyanāḥ saha;
mana-āvartanam tasya
sūktam yad iti te 'bhyayuh.
- vii. 96: ṛgbhir eti catasṛbhis
tata Aikṣvakum astuvan.
- vii. 97^{ab}: Agastyasyeti mātā ca
teśam tuṣṭāva tam nṛpam.
- vii. 100^d: Subandhor asum āhvayan.
- vii. 102^{ab}: labdhāsum cāyam ity as-
yām
pṛthak pāṇibhir asprśan.
- vii. 102^{od}: śaḥ . . . aṅgirasām stutih.
- vii. 109^{cd}: taj jñānam abhituṣṭāva
sūktenātha Brhaspatih.
- vii. 117^b: ya imā vaiśvakarmaṇe.
- vii. 155^a: Ārṣiṣeṇas tu Devāpiḥ.

Sarvānukramaṇī.

x. 101: ud budhyadhvaṃ . . . ṛtvik-
stutiḥ.

x. 103: āśuḥ . . . Aindro 'pratirathāś,
caturthī bārhaspatyā.

x. 107: Dakṣiṇā vā Prājāpatyā.

x. 109: te 'vadan . . . Juhūr Brahma-
jāyā . . . vaiśvadevam.

x. 124: Agnivarūṇasomānām.

x. 132: ījānaṃ maitrāvaruṇam.

x. 155: arāyi . . . alakṣmīghnam.

x. 157: imā nu kaṃ vaiśvadevam.

x. 164: apehi duḥsvapnagṇam.

x. 166: ṛṣabham . . . sapatnagṇam.

x. 170, 171: vibhrāt . . . sauryaṃ . . .
tvam tyam.

Sarv. Intr. ii. 7: arthepsava ṛṣayo de-
vatāś chandobhir abhyadhāvan.

Bṛhaddevatā.

viii. 10^b: ud ity ṛtvikstutiḥ param.

viii. 13^b (B): Aindro 'pratiratho jagau.

viii. 14^a (B): caturthī bārhaspatyā
syāt.

viii. 22^d: Prājāpatyātha Dakṣiṇā.

(Āṛṣ. x. 50^a: Prājāpatyā Dakṣiṇā vā.)

viii. 36: te 'vadan vaiśvadevam tu
Brahmajāyā Juhūr jagau.

viii. 41^a: Varuṇendrāgnisomānām.

viii. 47^a: maitrāvaruṇam ījānam.

viii. 60^a: yad arāyīty alakṣmīghnam.

viii. 61^d: vaiśvadevam imā nu kaṃ.

viii. 67^a: duḥsvapnagṇam apehīti.

viii. 69^a: ṛṣabham mā sapatnagṇam.

viii. 73^a: vibhrāt sauryaṃ tvam
tyam.

viii. 137^{a b c} (A):

arthepsavaḥ khalv ṛṣayaś
chandobhir devatāḥ purā
abhyadhāvan.

7. KĀTYĀYANA'S SARVĀNUKRAMAṆĪ OF THE
VĀJASANEYI-SAMHITĀ.

The passage in iv. 10 beginning athātāś chandodevatāḥ (Weber's ed. of the
VS., p. lv) is based on BD. viii. 105-107^{a b}, 108^{a d}-111. The whole of
one śloka, and parts of others, are metrically recognizable:

Sarvānukramaṇī.

iv. 10: sarvā ṛca āgneyyaḥ

sāmāni saurāṇi

sarvāṇi brāhmaṇāni ca.

Bṛhaddevatā.

viii. 110: samastā ṛca āgneyyo

vāyavyāni yajūṃṣi ca;

sauryāni caiva sāmāni

sarvāṇi brāhmaṇāni ca.

VS. Sarvānukramaṇī.

Devatām avijñāya
 yo juhōti
 devatās tasya
 havir na juṣante.
 saṃnyasya manasi
 devatām havir hūyate.
 svādhyāyam api yo 'dhīte
 mantra-daivatajñāḥ,
 so 'muṣmin loke
 devair apīdyate.
 Tasmāc ca devatā vedyā
 mantre mantre prayatnataḥ :
 mantrāṇām devatājñānān
 mantrārtham adhigachati.
 na hi kaścid avijñāya
 yāthātathyena devatāḥ
 śrautānām karmaṇām viprah
 smārtānām cāśnute phalam.

Brhaddevatā.

viii. 131^{o d}: juṣante devatās tasya
 havir nādevatāvidaḥ.
 viii. 132: avijñānapradīṣṭam hi
 havir neheta daivatam.
 tasmān manasi saṃnyasya
 devatām juhuyād dhaviḥ.
 viii. 133: svādhyāyam api yo 'dhīte
 mantra-daivata-avic chuciḥ,
 sa sattrasad iva svarge
 sattrasadbhir apīdyate.
 i. 2: Veditavyam daivatam hi
 mantre mantre prayatnataḥ :
 daivatajño hi mantrāṇām
 tadartham avagachati.
 i. 4: na hi kaścid avijñāya
 yāthātathyena daivatam
 laukyānām vaidikānām -vā
 karmaṇām phalam aśnute.

8. BHAGAVADGĪTĀ.

Bhagavadgītā.

viii. 17^{o b}: sahasrayugaparyantam
 ahar yad brahmaṇo viduḥ.
 Śaḍguruśiṣya, p. 167, 9^{o d}:
 sahasrayugaparyantam
 ahar yad brāhman ucyate.

Brhaddevatā.

viii. 98^{o d}: sahasrayugaparyantam
 ahar brāhmaṇ sa rādhyate.

9. HEMACANDRA'S ABHIDHĀNACINTĀMAṆĪ.

Abhidhānacintāmaṇī.

Last śloka, p. 443, ed. Böhlingk :
 Iyanta iti saṃkhyānam
 nipātānām na vidyate :
 prayojanavaśād ete
 nipātyante pade pade.

Brhaddevatā.

ii. 93 :
 Iyanta iti saṃkhyānam
 nipātānām na vidyate :
 vaśāt prakaraṇasyaite
 nipātyante pade pade.

VII. INDEX OF SANSKRIT WORDS AND NAMES.

[N.B.—Finite Verbal Forms, simple and compound, are given under the root ; participles, gerunds, infinitives, simple and compound, in their alphabetical order.]

- Amśa, iv. 82 ; v. 147 ; vii. 114.
 Amśumatī, vi. 110.
 amśa, iv. 22.
 akarmaka, i. 31.
 akasmāt, iv. 15.
 akṣa, *m. pl., dice*, i. 110 ; vii. 37.
 akṣaya, vi. 55 ; vii. 60.
 akṣara, i. 62.
 akṣa-saṃstuti, i. 52.
 akṣa-stuti, vii. 36.
 akhila, vi. 12, 86, 124.
 Agastya, ii. 82, 131, 156 ; iii. 55, 128 ;
 iv. 47, 51, 53, 58, 61, 64 ; v. 150,
 152.
 Agnāyī, i. 112 ; ii. 75 ; iii. 6, 92.
 Agni, i. 5, 69, 82, 86, 97, 118, 126 ;
 ii. 2, 22, 24, 27, 37, 124 ; iii. 37, 86 ;
 (Tāpasa), iii. 58 ; *pl.* (trayaḥ), vi.
 160.
 Agni-devata, iii. 97.
 Agni-daivatya, ii. 145.
 agni-dhāna, viii. 68.
 Agni-bhūta, i. 64, 67.
 Agni-vāyu-vivasvat, *pl.*, iv. 37.
 Agni-sūrya anila, *pl.*, vi. 50.
 Agni-indra-sūrya, *pl.*, ii. 70.
 Agniṣōmīya, vii. 20.
 agra-ñī, ii. 24.
 agre-sara, vi. 52.
 agrya, ii. 77.
 agha-marṣaṇa, *m.*, viii. 91 ; *adj.*, viii. 93.
 Aghnyā, i. 128 ; ii. 78 ; viii. 125.
 aṅga, *n., member, limb, pl.*, iii. 135 ; iv.
 116 ; vii. 77.
 Aṅga-deśa, iv. 24.
 Aṅga-rāja-grha, iv. 24.
 aṅgāra, v. 99, 102.
 Aṅgiras, iii. 115 ; v. 99, 103 ; *pl.*, i.
 127 ; iv. 98 ; vi. 156, 157 ; vii. 102 ;
 viii. 126.
 Aja ekapād, ii. 11.
 aja, *goat, pl.*, iv. 141.
 ajāvika, *n.*, iii. 147 ; v. 64.
 añci, *the root añc*, iii. 9.
 √añj : anaktī, iii. 9.
 añjana-karman, *n.*, vii. 12.
 añjanti-sūkta, iii. 28.
 aṇiṣṭha, ii. 32.
 aṇu, *adj.*, viii. 140.
 aṇḍa-ja, viii. 115.
 atikrama, v. 70.
 atigama, ii. 49, 50, 55.
 atichandas, *f. pl.*, ii. 14 ; viii. 108.
 atirikta, ii. 100.
 atisvāra, viii. 113, 116.
 atisvārya, viii. 120.
 atyadbhuta (karman), vi. 24.
 atyaya, ii. 64.
 Atri, ii. 36, 129, 156 ; v. 29, 31, 50,
 64, 65, 101 ; *pl.*, iv. 98 ; v. 12, 13,
 28 ; vii. 98 (= Maṇḍala v).
 Atri-putra, v. 52, 57.
 Atri-maṇḍala, vii. 86.
 Atri-saṃstava, vi. 72.

Atri-sutā, vi. 99.

Atharvan, ii. 12; iii. 18, 121; *pl.*

Atharvāṇaḥ, i. 125; vi. 156; viii. 125.

Atharvāṅgīrasa, *m.* = Atharva-veda, ii. 143; *pl.* (mantrāḥ), v. 16.

adantaka, iv. 139.

adarśana, v. 65.

adas, *pron., that (celestial); m., asau* (Agni), v. 48; vii. 142; amum (lokaṁ), iii. 13.

Aditi, i. 124; ii. 45, 76, 82; iii. 57, 123; iv. 98; v. 144, 146; vii. 104, 114; viii. 125; °teḥ sutāḥ, vi. 89.

adurbala, v. 57.

adrśya, v. 156.

adr̥ṣṭa ākhyā, iv. 64.

adevatā-vid, viii. 131.

adbhuta, iv. 50.

adyantana, iv. 50.

adharsaṇīya, v. 127.

adhi, *prep. with acc.*, iii. 13.

adhipa, *pl.* (trayaḥ), iv. 41.

adhibāsa, *n.*, iv. 30.

adhiyāna, ii. 21; vi. 142.

adhyayana, ii. 142.

adhyardha, iii. 97.

adhyāpayat, *pres. part.*, ii. 21.

adhyāpita, v. 53.

adhyeṣaṇa, v. 30.

adhvan, iii. 142.

adhvara, ii. 24; iii. 2, 3, 62; vii. 73.

adhvaryu, vii. 70.

anaḍvāḥ, iii. 50, 79; iv. 116.

anandha, iv. 15.

anapāyin, vi. 55.

anartha, vi. 113.

anarthaka, ii. 91.

anartha-vid, vii. 111.

analpaśas, ii. 92.

anavagama, ii. 108, 115.

anavadyāṅgī, vi. 104.

anas, *wain*, iv. 116.

anasūyu, vi. 142.

anāgata, vii. 30 (B).

anāgas, *adj.*, iv. 60.

anādhāra, viii. 139

anāvṛṣṭi, vi. 137.

aniryukta, iv. 28.

anirukta, vii. 16.

anirukta-sūktādi, viii. 15.

Anila, *Wind*, vii. 28; *a seer*, viii. 71.

anu, *prep.*, ii. 95.

anukampārthe, viii. 85.

anukīrtayat, *pres. part.*, ii. 21.

anukīrtita, iv. 28.

anukrama, i. 79, 85.

anukramatas, i. 46.

anukrānta, viii. 129.

anugā, iii. 13.

anugachat, *pres. part.*, iii. 132.

anujñā, vi. 35.

anupadiṣṭa (karman), iii. 49.

anupānīyā, v. 110.

anupūrvaśas, v. 173; viii. 41.

anumata, v. 63.

Anumati, i. 129; ii. 78; iv. 88; viii. 70.

anumantraṇa, v. 86; viii. 66, 73, 87.

anuyāja, vii. 74; viii. 103.

anuyoga, i. 36, 52.

anurāga, vii. 148.

anuvāka, vi. 146.

anuśāsana, vii. 134.

anuṣṭubh, i. 115; viii. 105.

anṛṣi, v. 58, 59; viii. 129.

aneka, ii. 112.

anekadhā, iii. 44.

anekārtha, ii. 108.

anekārthaka, ii. 91.

anta, v. 171; *loc.*, iii. 49, 52; vi. 101, 144.

antaḥparidhi, *adv.*, vii. 98.

anta-kāla, ii. 53.

- antatas, viii. 21.
 antar, *adv.*, ii. 95.
 antara, vi. 123.
 antarikṣa, ii. 33, 58; v. 166.
 antārasa, *m.*, ii. 42.
 antika, vi. 122.
 antya (karman), vii. 10; (maṇḍala), iii. 116.
 antya-karman, vii. 15.
 antra, *n. pl.*, iv. 126; vii. 79.
 andhatā, iv. 15.
 anna, i. 84; ii. 40; iii. 5; viii. 40.
 anna-kāma, iii. 32.
 annāda, vi. 151.
 anyathā, viii. 129.
 anya-devatya, ii. 126.
 anya-deśa, v. 16.
 anya-daivata, i. 18.
 anyonya-yoni-tā, *f.*, i. 71.
 anviṣyanti, *pres. part.*, viii. 27.
 ap, *pl.*, āpaḥ, i. 83, 112; ii. 73; apah, ii. 59, vii. 62; apām, ii. 55, 56; iii. 97; iv. 63; v. 175; vi. 100, 101; vii. 9, 20, 33; adbhyah, iii. 24; apsu, v. 154.
 apakramana, v. 17.
 apakramya, iv. 109; vii. 62.
 apakrānta, vii. 3.
 apanutti, iii. 114; vi. 153.
 apanodana, vii. 91.
 apara, *pl.*, *others*, viii. 75.
 aparādha, v. 82, 83.
 a-paśyat, *pres. part. f.*, -ntī, v. 74.
 apahata, vi. 106.
 apahatya, v. 12.
 apahr̥tya, vii. 18.
 apahna, i. 38, 56, 57.
 apākriyā, vii. 60.
 Apām napāt, i. 124; vii. 53; viii. 127.
 Apālā, ii. 82; vi. 99.
 apūpa, vi. 103.
 apragr̥hya, iv. 144.
 Apratiratha (Aindra), viii. 13.
 aprāpya, vii. 152.
 Apvā, i. 112; ii. 74; viii. 13.
 apsaras, v. 149; vii. 147; *pl.*, i. 21, vii. 71; viii. 114.
 abahuvrat, *adv.*, iii. 82.
 ab-devata, vii. 10.
 ab-daivata, viii. 50.
 abhi, *prep. with acc.*, vii. 87, 97.
 abhig̥hāta, vii. 88.
 abhicāraka, *adj. f.* -ikā, iv. 118.
 abhitapyā, vi. 121.
 abhidhāna, iii. 77; v. 154; vii. 95.
 abhidhāyaka, v. 94, 95.
 abhinirdīśya, vii. 101.
 abhimāna, vi. 60.
 abhirūpa, vii. 151.
 abhiśāpa, i. 58; iv. 118.
 abhiśikta (rājan), viii. 2, 73.
 abhiṣṭava, i. 39.
 abhisam̐srita, i. 44.
 abhisambandha, vi. 96.
 abhihata, vii. 84.
 abhīpsat, *pres. part. f.* -ntī, vi. 154.
 abhiśu, *pl.*, i. 110.
 Abhyāvartin, v. 124, 138, 139.
 abhyūhya, *fut. part. pass.*, ii. 122.
 abhyetya, vi. 122.
 amati, *f.*, iv. 114.
 amitaṭjas, vii. 55.
 amu, *see* adas.
 amutas, ii. 9; iii. 1; v. 2.
 amutra, ii. 19.
 amūrta, i. 81.
 amṛta, *n.*, iii. 85; *adj.*, vii. 109; viii. 140.
 amṛtatva, iii. 88.
 ambara, ii. 35.
 ambara-garbha ogha, ii. 55.
 ambara-ja, ii. 36.

- ambā, v. 58.
 ayam, *see* idam.
 ayuj, iv. 44.
 ayuja, viii. 26.
 ayuta, *n.*, v. 30; vi. 61.
 ay-oh, *du. of -e, personal ending.*
 ayomukhī, v. 133.
 aranya, v. 67.
 aranya-gocara, *adj.*, iii. 142.
 Aranyānī, i. 112; ii. 74; viii. 57.
 Ariṣṭanemi, ii. 57.
 ariṣṭi, iv. 72; vii. 73.
 ari-senā, vi. 112.
 Aruṇa, vii. 145.
 aruṇa, *f. -ī, pl. (gāvaḥ)*, iv. 141.
 ✓arc: arcati, iii. 51; vii. 25, 123, 124, 146; viii. 15; *du.*, arcataḥ, vii. 35; *pl.*, arcanti, iii. 48; ārcan, viii. 54; ārcayat, iv. 1.
 Arcanānas, v. 51, 52, 53, 76.
 arcī, i. 94; v. 99.
 artha, *object*, i. 6; *sense*, ii. 99, 102, 114, 115, 117, 118; *matter*, iv. 1; vi. 101; vii. 143; arthāya, *for the sake of (gen.)*, iv. 130; vii. 104; arthe, *id.*, vi. 100.
 artha-tattva-jñā, i. 118.
 arthatas, i. 10.
 arthaya, *den. verb.*, i. 9.
 artha-vaśa, ii. 99.
 artha-vāda, iii. 53, 104.
 artha-viveka, ii. 118.
 artha-saṃcāra, iv. 51.
 artha-sūkta, i. 15.
 arthin, *suppliant*, iii. 96 (B).
 artheḥsu, viii. 137.
 ardha, iii. 126; *loc.*, ardhe (= madhye), iv. 134.
 ardha-pañcama, vi. 5.
 ardharca, ii. 5, 17, 133, 140; iii. 78, 112, 114, 127; iv. 6; v. 42.
 ardhaṣṭama, iii. 97.
 Arbuda, vii. 146.
 Aryaman, v. 147; vi. 8; vii. 114; viii. 127.
 arvāñc, ii. 9.
 ✓arh, v. 59, 159; vi. 61, 62; vii. 134; viii. 1, 5.
 alakṣmī-ghna, viii. 60.
 alakṣmy-apanuda, v. 91.
 alpaśas, iv. 143.
 alpa-stava, iv. 43.
 avakā, vii. 79.
 Avatsāra, ii. 129; iii. 57.
 avamucya, v. 72.
 avayava, i. 74 (*v. r.*); ii. 103.
 avijñāta, ii. 114.
 avijñāna, vii. 2.
 avijñāna-pradiṣṭa, viii. 132.
 aviditvā, viii. 136.
 aviśeṣya, i. 20.
 avekṣya, viii. 20.
 avyakta-varṇa, iii. 9.
 avyaya, i. 45; iii. 30.
 avyayibhāva, ii. 105.
 ✓aś: aśnute, iii. 16, 72; vi. 143; aśnuvāte, vii. 127.
 aślīla, vi. 153.
 aśva, i. 84, 109; iv. 27; v. 123, 131; *pl.*, iv. 140, 142.
 aśvamedha, viii. 92.
 Aśvamedha, *a king*, v. 13, 31, 83; vi. 92.
 aśva-raśmi, v. 14.
 aśva-rūpiṇī, vii. 3.
 aśva-śata, v. 80.
 aśva-saṃstuti, iii. 51.
 aśvā, *f.*, vii. 1.
 aśvājanī, i. 111.
 aśvin, *du.*, i. 82; ii. 8; iii. 20, 22, 86, 91, 96 (B); iv. 98; vii. 6.
 aśvoṣṭra, *m. pl.*, vi. 52.
 aśvyā, vi. 79.

aṣṭaka, *containing eight stanzas* (sūkta),
 iii. 90; vii. 118.
 Aṣṭaka, *N. of a seer*, viii. 16.
 aṣṭa-māsika, ii. 55.
 √as, *to throw*:
     vi ud, vii. 86.
     saṃ-ni-, viii. 132.
     pra-, v. 99.
     sam-, iii. 31.
 asaṃstuta, i. 119; iii. 48, 81.
 asaṃjñapta, iv. 29.
 asat, i. 62; ii. 120; viii. 140.
 Asamāti, vii. 85.
 asaṃbhava, vii. 17.
 Asita, ii. 157.
 asu, ii. 54; vii. 89, 98, 99.
 Asuniti, i. 124; ii. 54; vii. 92; viii.
     126.
 asura, vi. 82, 149, 150; vii. 55, 63;
     viii. 115; *pl.*, vii. 63; viii. 24, 26,
     28, 31.
 asura-māyā, vii. 54.
 asūyat, *pres. part.*, vii. 148.
 asrj, vii. 80.
 asan, *see* adas.
 astam, *with* √i, ii. 68.
 astuti, iv. 97.
 astra (vāruṇa), v. 133.
 asthi, vii. 78.
 asthi-saṃcaya-karman, vii. 18.
 asmattas, vii. 65.
 asyandana, vi. 138.
 asyavāmiya (sūkta), iv. 31.
 √ah, āha:
     anu-, vii. 105.
 ahas, *n., day*, v. 175; vii. 18, 19; viii.
     98.
 ahi, i. 126; v. 165, 166.
 Ahi budhnya, i. 126; v. 165.
 a-hita, *unfriendly*, viii. 29.
 ahi-daivata, v. 168.

ahorātra, *m. pl.*, iv. 34; *m. du.*, vii.
     126 (*n. du.*, v. r.).
 Ākarṇya, vi. 119.
 ākhu, vi. 59.
 ākhu-rāja, vi. 60.
 ākhyāta, *n., verb*, i. 39; ii. 94, 121;
     viii. 85.
 ākhyāta-śabda, i. 44.
 ākhyāna, i. 53; vii. 84, 153.
 ākhyāya, v. 125.
 āgachat, *pres. part.*, iii. 134.
 āgata, *pl.* (devāḥ), vii. 30.
 āgāmin, vii. 19.
 Āgni-māruta, i. 102; iii. 75.
 Āgni-sāvitra, *f.*, -ī, vi. 132.
 āgnendra, *f.*, -ī, iv. 102.
 āgneya, i. 99; ii. 75, 126; iii. 8, 65
     (A); *f.*, -ī, iii. 8, 98; v. 117.
 āghṛṇi, iii. 95, 96.
 āghrāta-mātra, vii. 6.
 āṅgīrasa, iii. 83, 106, 126, 145; vi.
     139; *f.*, -ī, iv. 2; vi. 40.
 ācārya, ii. 132, 136, 143; iv. 138;
     v. 39; vi. 9; viii. 90; *pl.*, v. 112;
     vii. 38, 111.
 ācāryaka, iv. 119.
 ācikhyāsa, i. 36, 58.
 āji, viii. 12.
 ājñāya, v. 75.
 ājya-sūkta, v. 11.
 ātman, i. 73; ii. 86, 87; iv. 10, 143;
     v. 32, 51, 67, 70, 73, 135; vi. 32,
     95, 119, 142; vii. 57, 60, 120; viii.
     22, 45, 52, 139.
 ātma-prabhāva, viii. 78.
 ātmavat, *adv.*, vi. 134, 136; vii. 82.
 ātma-vādin, vii. 71.
 ātma-saṃstāva, iv. 135.
 ātma-stava, ii. 87; viii. 42, 82.
 ātma-hita, viii. 68.

ātma-hitaiṣinī, iv. 131.
 ātma-aṅga, iv. 23.
 ātma-ādāna, vi. 96.
 ātreya, v. 51.
 ādāna, ii. 6; vi. 96.
 ādāya, vi. 114.
 ādi, iii. 49, 52; v. 171.
 āditas, v. 113.
 Āditya, *pl.*, ii. 12; vi. 125; viii. 128.
 Āditya-devatya, vi. 2, 49, 126.
 Āditya-daivata, iii. 108; vi. 83, 87;
 viii. 117.
 ādeśa, iii. 39, 109.
 ādy-anta, *du.*, i. 22.
 ādyāntya, iii. 89.
 ādhāra, viii. 139.
 ādhvaryava, *pl.*, vii. 105.
 ānītvā, v. 18.
 ānīya, v. 18 (*v. r.*).
 ānupūrvī, ii. 100.
 ānupūrvya, i. 105.
 ānumata, *adj.*, vii. 93.
 ānumānika, *f.*, -ī, i. 60.
 āntra, *n. pl.*, vii. 79 (*v. r.*).
 √āp: ava-, *perf.*, vii. 44.
 pra-, *fut.*, vi. 90; vii. 152.
 āpagā, vi. 23.
 Āptya, *pl.*, i. 116, 128; viii. 40, 126.
 Āpya, v. 174.
 āprī, *pl.*, āpriyaḥ, iv. 16, 65; v. 26;
 vii. 107; viii. 36 (*v. r. A*); āpryaḥ,
 iv. 96; v. 25, 159; vi. 130; āpriṣu,
 ii. 28, 151.
 āprī-sūkta, ii. 152; viii. 37.
 ābharana-bhūṣita, iii. 146.
 āmuṣyāyana, i. 25, 26.
 ā-yat, *pres. part.*, vi. 111.
 āyama, vi. 144.
 āyasa, vii. 52.
 ā-yāt, *pres. part.*, vi. 112.
 āyudha, i. 74; iii. 85; iv. 143.

āyudhāgāra, v. 131.
 āyus, iv. 130; vii. 44, 73, 103.
 ā-rādhya, *gerund*, vii. 44.
 ārogya, vii. 44.
 ārohati, *pres. part.*, vii. 130.
 ārtava, iii. 15, 34; iv. 91.
 ārtnī, *du.*, i. 113; v. 130.
 ārtvija, *adj.*, vii. 83, 138.
 ārtvijya, *n.*, v. 33, 51; viii. 6.
 Ārbudī, viii. 74.
 ārbhava, iii. 131; iv. 27, 123; v. 174;
 vi. 135; *f.*, -ī, vi. 108; viii. 74.
 ārṣa, i. 14; iii. 130; iv. 94; v. 74.
 ārṣaka, ii. 126.
 Ārṣṭiṣeṇa, vii. 155.
 ālucya, vii. 89.
 āvām, iii. 21.
 āv-ī, *loc. of -au, perfect suffix*, viii. 85.
 āśā, iv. 93.
 āśis, i. 7, 26, 32, 35, 47, 50, 58; iii.
 153 (A); v. 30, 135, 170; vi. 9, 31,
 74; vii. 12, 19, 96, 136; viii. 80,
 81, 82, 84, 96.
 āśīr-vāda, iii. 82; v. 91, 93; vii. 10;
 viii. 44.
 āśīrvāda-para, viii. 47.
 āśīrvāda-bahula, vii. 117.
 āśu, iii. 21, 50, 79; vi. 150; vii. 3.
 āśrama, v. 64; vi. 99.
 āśrāvya, ii. 142.
 āśvamedhika, ii. 153.
 āśvina, ii. 127; iii. 102, 104, 112,
 119; *f.*, -ī, v. 117.
 āśvinā-treca, iii. 102.
 āśvya, iii. 21, 22, 23.
 āṣṭrī, viii. 68.
 √ās: āsate:
 pari upa-, ii. 49.
 āsakta, iii. 95 (B).
 Āsaṅga, vi. 46. u
 āsandī, v. 20.

āsina, iii. 2.

āsura, vi. 161; viii. 31, 34; *f.*, -ī, vii. 49.

āsyā, viii. 8.

āhanasyā, i. 37, 55.

Āhavanīya, ii. 145

ahr̥tya, iv. 114.

āhvāna, vii. 153.

✓i: eti, iii. 96 (B).

adhi-, iv. 72; viii. 133; *caus.*,

adhyāpaya, viii. 136 (A).

ud-: iyāya, v. 152.

pra-, vii. 120.

prati-, iii. 154; viii. 101.

upa-: iyāya, v. 76.

ichantī, *pres. part.*, vii. 49.

ijyā, vi. 72.

ijyārtham, iv. 106.

idī, *the verb id, to increase*, iii. 4.

itara, vii. 15, 18; itarad, viii. 17.

itaretara, vii. 153.

itihāsa, iii. 156; iv. 46; vi. 107, 109;

vii. 7, 153.

itihāsa-sūkta, viii. 11.

idam, *n.*, *this world*, ii. 120; *m.*, *ayam*

(Agni), v. 48, &c.; = *here*, i. 9.

✓idh:

sam-: idhyate, ii. 145, 158.

idhma, i. 106; ii. 147, 158; iii. 5.

Indu, i. 124, 126.

Indra, i. 5, 68, 69, 82, 117; ii. 7, 22,

31, 34, 35, 67, 107; iii. 37, 61, 69;

81, 90; v. 148; vii. 114, &c.

Indra-cikīrṣita, *n.*, vi. 100.

Indra-prasāda, vii. 59.

Indra-mātr, ii. 83.

Indra-rājan, *du.*, iii. 155.

Indra-vajra, *du.*, vii. 27.

Indravat, *adv.*, vii. 148.

Indra-vāyu, iii. 94.

Indra-sama, iii. 115; vii. 49.

Indrāgnī, iii. 131.

Indrāñī, i. 129; ii. 77, 83; iii. 92; viii. 55.

Indrā-parvatā, *du.*, iv. 4.

Indrā-pūṣan, *du.*, iv. 31.

Indrā-br̥haspati, *du.*, v. 5; vi. 26.

Indrā-brahmaṇaspati, *du.*, iv. 81; vi. 27.

Indrā-varuṇa, *du.*, iii. 119.

Indrā-viṣnu, *du.*, iv. 20.

Indrāśraya, *adj.*, i. 122.

Indrā-soma, *du.*, ii. 107; iv. 84.

indriya, iv. 40.

Indrolūkhala, iii. 100.

iyat, ii. 93.

iyam, *f.* (= *pr̥thivī*), vi. 20.

irā, ii. 35.

iva, *particle*, ii. 91.

✓iṣ, *to desire*: iv. 49.

passive, iṣyate: ii. 99; iii. 123.

anu-, v. 19.

iṣi-kṛta (rūpa), iii. 4 (*v. r.*).

iṣu, i. 111; v. 132, 133, 134.

iṣudhi, i. 110; v. 130.

īla, i. 107; ii. 147; iii. 4.

īlāspati, iii. 71; viii. 127.

īlā, i. 112, 126; iii. 13; viii. 126.

īlāvat, *adj.*, iii. 4.

✓ikṣ, *to see*:

upa-: ikṣeta, i. 22, 76.

ava-: ikṣeta, viii. 124.

anu-ava-: aikṣanta, vii. 63.

ikṣamāṇa, viii. 139.

✓id, *to praise*: idyate, viii. 133.

idī, *the verb id*, iii. 4.

irayat, *pres. part.*, iv. 122.

✓iś: iṣte, ii. 35.

✓iṣ: iṣate, ii. 109.

✓ih: iheta, viii. 132.

īlita, iii. 27.

Ukta-prayoga, *adj.*, ii. 96.

ukta-mantra, *adj.*, viii. 125, 126.
 ukṣan, iv. 41; v. 31.
 ugra, vi. 141.
 Ucathya-ja, iv. 14.
 Ucathya-brhaspati, *du.*, iv. 11.
 Ucathya-bhāryā, iv. 11.
 uccāvaca, ii. 89.
 uccāvaca-madhyama, iii. 154.
 uchati, *pres. part.*, iii. 9.
 uttama, ii. 38; viii. 140; *f.*, -ā (tvac),
 vi. 106.
 uttara (Agni), vii. 67; *f.*, -ā (tvac), vi.
 106; (vedi), vii. 32.
 uttara-sūkta, iii. 148.
 uttareṇa, *adv.*, vii. 127.
 uttāna-parṇa, *adj.*, viii. 56.
 uttāraṇa, iii. 16.
 utthāya, iv. 25.
 utsaṅga, vi. 36.
 utsarga-kāla, iv. 12.
 udaka, vi. 145.
 uda-kumbha, vi. 100.
 udaya, ii. 9, 58; iii. 10; vii. 121.
 udarka, iii. 128.
 udāhṛta, *pp.*, vi. 158.
 udita 1, *pp.*, arisen, ii. 62.
 udita 2, *pp.*, stated, iii. 148.
 udonmohita, *pp.*, iv. 23.
 udgātr, vii. 70.
 udgirat, *pres. part. f.*, -ntī, viii. 34.
 udgītha, viii. 122.
 uddīśya, iii. 44.
 udyata, *pp.*, vi. 12, 123.
 unmattavat, *adv.*, vii. 150.
 upajalpita, iv. 57.
 upadeśa, i. 38, 52.
 upadrava, viii. 122.
 upaniṣat-stuti, v. 82.
 upaniṣad, ii. 82; iv. 63.
 upapraīṣa, i. 38, 56.
 Upamaśravas, vii. 36.

upamārtha, ii. 91, 92; iv. 97.
 upalakṣya, *fut. part. pass.*, i. 45.
 upavasana, i. 25, 28, 32.
 upasamgrhya, *gerund.*, v. 76.
 upasarga, i. 39; ii. 94, 95, 103.
 Upastuta, viii. 39.
 upāśya, *fut. part. pass.*, viii. 130.
 upottama, vii. 119.
 ubhayathā, viii. 129.
 ubhayavat, *adj.*, ii. 155; iii. 31.
 uras, iv. 22.
 Uruvāsinī (= Urvaśī), ii. 58.
 Urvaśī, i. 128; ii. 77, 83; v. 149;
 vii. 147, 151.
 urvī, ii. 56.
 Ula, *a seer*, viii. 88.
 ulūkhala, i. 111; iii. 100, 101.
 Uśij, iv. 24.
 Uśas, i. 128; ii. 8, 9, 60, 74, 80; iii.
 8, 9, 10; iv. 138 (madhyamā), 141;
 vi. 83; vii. 121; viii. 73.
 uśasya, *adj.*, iii. 102; v. 88, 170; vi.
 126; vii. 140 (*v. r.*).
 uṣṭra, vi. 52.
 uṣṇih, viii. 105.
 Ūna, ii. 90.
 Ūrjahuti, *du.*, i. 114.
 Ṛkṣa, *a king*, vi. 92.
 rg-bhāj, i. 17, 18; ii. 79.
 ṛn-mantra, *pl.*, iii. 39.
 ṛc, *pl.*, iii. 15; iv. 8; = Ṛg-veda, viii.
 110, 130, 139.
 Ṛjīśvan, ii. 129; iii. 55.
 Ṛnamcaya, v. 13, 33.
 Ṛta, i. 124; ii. 42.
 ṛtāvṛdh, *adj. du.*, iii. 38.
 ṛtu, *sing.*, iii. 34; iv. 57; *du.*, i. 115,
 131; *pl.*, i. 17; ii. 41; iii. 35, 36;
 iv. 34; vi. 91; vii. 62.

rtu-praiṣa-sūkta, iii. 36.
 rte, *prep. with acc.*, iii. 104; *with abl.*,
     vi. 140.
 rtvik-stuti, viii. 10.
 rtvij, *pl.*, i. 84; iii. 3; vii. 70.
 rddhi-karman, iii. 4.
 ✓rdh:
     prati-: ārdhi, vii. 75.
     sam-, i. 21.
 ṛbīsa, v. 84.
 Ṛbhu, iii. 83; *pl.*, i. 82, 127; viii.
     128.
 ṛṣi, i. 6; ii. 86, 87, 88; viii. 134, 136,
     138; *pl.*, i. 81; iii. 116; vi. 137,
     139; (trayaḥ), viii. 78.
 ṛṣi-kṛta, iii. 4 (*v. r.* ṛṣi-kṛta).
 ṛṣi-gata, vii. 112.
 ṛṣi-chando-daivatādi, viii. 135.
 ṛṣi-putra, iv. 11; v. 63.
 ṛṣi-śreṣṭha, vii. 55.
 ṛṣi-saṃsad, iv. 133.
 ṛṣi-sattama, iv. 78; v. 151.
 ṛṣi-sūkta, i. 14.
 Ṛṣiṣeṇa-suta, vii. 156.
 Eka, ii. 112; ekasmin, i. 13; eke, i.
     61; v. 108, 119, 170; viii. 23, 38,
     65, 75, 90.
 eka-ja, iii. 30.
 eka-jāta-tva, i. 98.
 eka-devatya, ii. 142.
 eka-deśa, v. 25.
 eka-padā, *pl.*, viii. 109.
 eka-pradhāna, iv. 8.
 eka-bhūyas-tva, iii. 130.
 eka-ratha, vi. 20.
 eka-vat, *adv.*, *in the singular*, iii. 81;
     iv. 107.
 eka-vimśa, i. 116.
 eka-śata, iv. 95.
 eka-śas, vi. 21.

ekāntarāya, ii. 140.
 ekāṇna-trimśat, v. 105.
 e-kāra, viii. 85.
 ekikṛtya, ii. 113.
 ekaikaśas, ii. 65.
 etad-rūpa, v. 87.
 etya, vii. 32.
 enas, iv. 59.
 enasvin, v. 15.
 evaṃ-prakāra, i. 59.
 evaṃ-prakṛti, i. 40.
 evayāmarud-ākhyāta, v. 90.
 Aikātmya, ii. 18.
 Aikṣvāka, v. 14 (*v. r.*); vii. 85 (*v. r.*).
 Aikṣvāku, v. 14; vii. 85, 96, 99.
 Aitāśa, i. 55; viii. 101.
 aindava, *f.*, -ī, iv. 4.
 aindra, i. 122; ii. 125, 127; iii. 66;
     f., -ī, vi. 25, 31.
 aindra-vāyava, ii. 127; *f.*, -ī, iv. 92.
 aindra-vāyavya, v. 4; vi. 16.
 aindra-sūkta, vi. 77.
 aindrāgna, iii. 131; v. 89; vi. 19, 78;
     viii. 65; *f.*, -ī, iv. 9; vii. 119.
 aindrāgneya, iv. 99.
 aindrā-pārvata, *f.*, -ī, iv. 110.
 aindrā-pauṣa, v. 118.
 aindrā-bārhaspatya, vi. 117.
 aindrār bhava, iv. 123.
 aindrā-varuṇa, iii. 66; -iv. 124; v. 3,
     121.
 aindrā-vaiṣṇava, v. 121.
 aindrā-soma, vi. 27; *f.*, -ī, vi. 31.
 aiśvarya, vii. 44, 60.
 Om-kāra, ii. 125.
 ojas, iv. 132.
 oṣadhī, vii. 122; *pl.*, i. 112; ii. 73;
     vi. 94.
 oṣadhī-stava, vii. 154.

- Aucathya, iii. 146.
 aucitya, ii. 118.
 aupaniṣada, viii. 56.
 aupamya, i. 30.
 aupamya-kāraṇa, ii. 89.
 aurasa, viii. 113.
 Aurvaśa (= Vasiṣṭha), ii. 36, 44, 156;
 iii. 56.
 Auśija (= Kākṣivāt), iii. 125.
 auśasa, iii. 45, 113, 124, (Agni) 129,
 140; iv. 124; v. 6, 120; vi. 63;
 f., -ī, vii. 140.
 Ka, i. 122; ii. 47, 125; iii. 70; v. 98.
 ka: ko 'pi, iii. 15; ke cid, viii. 80.
 Kākṣivāt, ii. 130; iii. 56, 142, 150.
 Kākṣivāt-pramukha, iv. 25.
 kaccid, viii. 33.
 Kaṇva, vi. 35, 36, 37; pl., iv. 98.
 Kaṇva-patnī, vi. 35.
 katthanā, i. 35, 51.
 kathaya, to tell, iii. 73; iv. 34.
 kathita, iii. 69, 123, 154; iv. 6; vi. 101.
 kathita-devatya, v. 5.
 Kadrū, v. 144.
 kaniyas, iv. 12; vi. 36; vii. 13.
 kanyā, iii. 146; v. 56, 60, 66, 76; vi.
 54, 76, 99.
 kanyā-dāna, iii. 144.
 kapiñjala, iv. 93; vi. 151.
 kapila, ii. 66; vii. 141.
 kapota, vii. 87; a seer, viii. 67, 68.
 ✓kam: cakame, vi. 99; caus., kāmā-
 yām āsa, vi. 76.
 kampayat, pres. part., ii. 67.
 kara, hand, vii. 56.
 karṇa, du., viii. 118.
 karṇa-saṁśrita, viii. 113.
 kartṛ, iii. 30, 49.
 kartṛ-tva, iv. 45.
 karman, action, i. 7, 23, 25, 26, 28,
 120; iii. 16, 78, 104, 135; v. 164;
 vi. 69, 120, 137; vii. 23, 58, 103;
 viii. 18; rite, i. 4, 21; ii. 20; vi.
 160; vii. 10, 14, 113; viii. 6, 131,
 138; art, iii. 84.
 karma-guṇa, pl., vi. 70.
 karma-ja, ii. 23; iii. 41, 43, 60.
 karmatas, from action, i. 27; from the
 rite, vii. 16, 17.
 karma-dhāraya, ii. 105.
 karma-śaṁsā, v. 6.
 karma-saṁsthā, pl., iii. 82; v. 93.
 karma-samuttha, i. 29.
 karmopasaṁgrahārtha, ii. 89.
 kalaviṅka, vi. 151.
 kalaśa, v. 151.
 kalā, iii. 8.
 kalpa, i. 41.
 kalpānuga, viii. 104.
 kalyāṇa, f., -ī, viii. 26.
 kavaca, v. 134.
 kavaca-stuti, v. 132.
 kavya-vāhana, vi. 161.
 kaśā, v. 132.
 kaśipu, v. 20.
 Kaśu, vi. 45.
 Kaśyapa, iii. 57; v. 143, 145.
 Kaśyapārṣa, iii. 130.
 Kākutstha, vi. 54.
 Kākṣivāta, iii. 140, 152 (A); vii. 42;
 f., -ī, vii. 48.
 ✓kāṅkṣ: iv. 20.
 kāñcana, v. 34; vii. 78.
 Kāṇva, vi. 39, 58; f., -ī, iv. 99.
 kāmā, iii. 70; vii. 50.
 kāmatas, vi. 55.
 kāmāyā, iv. 24, 57; v. 137; vi. 77, 149;
 vii. 5; viii. 20.
 kāya, adj., f., -ī, iii. 98.
 kāru, ii. 22, 28.
 kārya, v. 51; viii. 26.

- kāla, iii. 8; vi. 137.
 Kālakeya, *pl.*, vii. 53.
 Kālā, v. 144.
 kāśa, *pl.*, vii. 79.
 Kāśya, vi. 42.
 Kāśyapa, ii. 157; viii. 18.
 kitava, vii. 37.
 kirāṇa, ii. 65.
 Kirātākuli, *du.*, vii. 86.
 kīrin, iii. 96 (B).
 kīrtana, iv. 31, 32, 119; viii. 123.
 kīrtanā, v. 114.
 kīrtaya, iv. 35; vii. 58; *pass.*, vii. 48.
   anu-: kīrtayet, iv. 19.
   prati-: kīrtyante, vii. 139.
 kīrtita, iv. 30, 120.
 Kutsa, ii. 2, 25; iii. 58, 125, 126, 128;
   iv. 18.
 kutsita-nāman, i. 33.
 kuntāpa, viii. 101.
 kuntya, *adj.*, viii. 101.
 kumāra, iii. 145; vii. 6.
 kumāra-rūpa, v. 21.
 kumbha, v. 149, 151, 153, 154.
 Kuru, vii. 155; *pl.*, vi. 110.
 Kuru-kṣetra, vi. 58.
 Kurunga, vi. 44.
 Kuruśravaṇa, vii. 35.
 kuśa, vii. 79.
 Kuśika, *pl.*, iv. 98, 114, 115.
 Kuśidin, iii. 58.
 Kubū, i. 128; ii. 78; iv. 87; viii. 125.
 kūpa, iii. 132.
 kūpeṣṭakā, iii. 135.
 kūrma, vii. 79.
 kṛkalāsa, vi. 106.
 kṛchra, vi. 140.
 ✓kṛt: akṛntata:
   ni-, iv. 22.
 kṛtavat, *perf. part.*, vi. 41; vii. 58;
   viii. 18.
 kṛtakṛta, ii. 97.
 kṛtāñjali, v. 76.
 kṛti, iii. 30; (balasya), ii. 6.
 kṛtta, iii. 23.
 kṛtyānāśana, viii. 45.
 kṛtsnaśas, viii. 130.
 kṛd-anta, i. 45.
 kṛntatra, ii. 58.
 kṛpanyu, ii. 27, 32.
 ✓kṛṣ: cakarṣa:
   -niś-, vi. 105.
 kṛṣi, v. 9, 10; vi. 138; vii. 37.
 kṛṣi-jīva, v. 9.
 ✓kṛp: kalpate, vii. 154; kalpyante,
   iii. 74.
   sam-pra-: kalpasva, iv. 52.
   vi-: kalpate, ii. 151.
 kṛpta, vii. 10.
 kṛpti, ii. 3.
 keśa, *pl.*, vii. 79.
 keśin, i. 94; ii. 12, 65; *pl.* (trayaḥ), i. 95.
 kaiśina, viii. 49.
 Kautsa, viii. 17.
 Kauravya, vii. 155; viii. 2.
 kratu, iii. 45; *pl.*, iii. 74.
 kratu-rāj, viii. 92.
 ✓krand, ii. 55; vi. 12.
 ✓kram:
   apa-, *perf.*, vii. 1, 62.
   upa-, *perf.*, iv. 12; vii. 4.
 krama, ii. 116.
 kriyā, i. 44, 45.
 kriyā-yoga, ii. 94, 95.
 kṛlārtham, iii. 143.
 kruddha, vi. 37; viii. 34.
 ✓krudh: mā krudhaḥ, v. 78.
 kruṣṭa, viii. 112, 114, 116.
 krūra, iii. 132.
 krodha, v. 16.
 Krodhā, v. 144.
 kṣatra, v. 126.

kṣatra-bandhu, v. 126.

✓kṣam : kṣamasva, v. 78.

kṣaya, *home*, v. 81.

✓kṣar : kṣarati, ii. 57.

✓kṣi : kṣiyati, ii. 57.

kṣiti, *earth*, ii. 41, 50, 63; *pl., tillers*, ii. 41.

✓kṣip :

ud- : akṣipān, vi. 88.

    sam-ud- : akṣipān, iv. 24.

kṣīra, vi. 145.

kṣud-bhaya, vi. 90.

kṣudrasūkta-mahāsūkta, *pl.*, iii. 116.

kṣubdha, iv. 53.

kṣetra, iv. 40.

kṣetra-jña, iv. 40.

kṣetra-jñāna, iv. 36.

kṣetra-pati, i. 113.

kṣetrasya pati, ii. 40.

kṣepa, i. 39, 49.

kṣaitrapatya, v. 7.

Kha, vii. 93.

khinna, iv. 21.

✓khyā :

ā- : cakhyau, v. 36; cakhyuh,
viii. 78.

khyāta, vi. 146.

khyāpayat, *pres. part.*, v. 51.

Gachat, *pres. part.*, iii. 142.

gaja, v. 123.

gaṇa, i. 120, 121, 127; ii. 7, 85; v.
47; *pl.*, v. 49.

gaṇa-sthāna, v. 172.

gatāsu, vii. 89.

✓gad : jagāda, iii. 126, 137; iv. 3, 95;
vi. 68, 103.

ni-, *pass.*, gadyate, i. 18; v. 174;

vi. 115; vii. 138; viii. 104.

gadita, vii. 95.

Gandharva, vii. 71, 130; viii. 52.

Gandharva-apsaras, *pl.*, viii. 114.

Gandharva-uraga-rākṣasa, *pl.*, v. 115.

✓gam : jagama, vii. 3; *pass.*, gamya-
tām, viii. 135.

adhi-, iii. 142.

ava- : gachati, vii. 121.

abhiā- : jagāma, iv. 1, 2.

Gaya, ii. 130; iii. 55.

Garga, v. 140.

garbha, ii. 113; iv. 12, 13, 130; v. 86,
87; vii. 5; viii. 66.

garbha-karman, v. 92.

garbha-vat, *adv.*, v. 85.

garbhārtham, v. 82, 85; viii. 83.

gavāsva, v. 64.

gavya, v. 11.

✓1. gā, *to sing*: jagau, ii. 154, 156,
157; v. 117; vi. 85; viii. 36; *pass.*,
gīyate, ii. 140; vi. 5.

prati-, viii. 38.

✓2. gā, *to go*: gāḥ, 2 *sing. aor.*, viii. 28.

apa- : -gāḥ, iv. 73.

gātra, iv. 30.

Gāthin, ii. 131.

Gāthina (= Viśvāmītra), iii. 56; viii. 70.

Gāthi-putra, iv. 95.

Gāthi-sūnu, iv. 112.

gāyatra, ii. 128; iii. 33.

gāyatri, i. 116; *pl.*, vi. 144; viii. 105.

giri, vi. 82.

gīta, i. 131.

gīta, iii. 155.

guggulu, vii. 78.

Guṅgū, iv. 87; viii. 125.

guṇa, *quality*, i. 88; ii. 103; iii. 41,
43, 60; vi. 70; *virtue*, viii. 63; *species*,
ii. 108.

guṇatas, v. 156.

guṇa-bhūta, v. 96.

guṇa-bheda, v. 49.

guṇa-vigraha, ii. 102.

guṇa-abhidhāyaka, v. 95.
 guṇārtham, viii. 17.
 gupta, vii. 99.
 guru, *teacher*, iii. 142; iv. 60; v. 103,
 139; vi. 35; *du.*, iv. 60; *father*, vii.
 147.
 guru-stava, iv. 103.
 √guh: ni-, viii. 24, 30.
 guhya, *fut. part. pass.*, viii. 98.
 grṇat, *pres. part.*, iv. 78.
 Gr̥tsamada, ii. 54, 155; iii. 27, 36, 58,
 128; iv. 65, 70, 78, 98.
 gr̥ha, vi. 103; vii. 42; *masc. pl.*, iv.
 116, 117; v. 80; vi. 11; vii. 131;
neut. pl., iv. 20.
 gr̥ha-pati, vii. 61.
 gr̥hīta, ii. 97.
 gr̥hyamāṇa, v. 154.
 gairika, vii. 80.
 go, *cow*, gauḥ (*as a goddess*), i. 129;
 ii. 78; vi. 127; *nom. pl.*, gāvah, iv.
 141; vi. 138; viii. 72; *acc.*, gāḥ,
 iii. 132; vi. 82; viii. 24, 27, 33, 36;
gen., gavām, v. 30, 106; vi. 51, 60;
 vii. 20; viii. 29, 30; *du.*, gobhyām,
 v. 31; *earth, acc.*, gām, ii. 37; iv.
 95.
 Gotama, ii. 45, 129; iii. 55, 125; *pl.*,
 iv. 98.
 godhā, vi. 106.
 Godhā, ii. 82.
 go-pati, vii. 120.
 Gautama, i. 58; iv. 127, 133.
 Gaupāyana, *pl.*, vii. 87, 90, 100.
 Gaurī, i. 129; ii. 81; iv. 36.
 gaurīr-anta, iv. 42.
 gnā, *pl.*, viii. 128.
 grantha, ii. 90, 92; v. 23.
 √grah, v. 32; vii. 65.
caus., grāhaya, iii. 21.
 ni-: jagrāha, vi. 61.

pra-: gr̥hnanti, ii. 142.
 prati-, v. 78; vi. 23.
 sam-: jagrāha, v. 14.
 grahana, ii. 97.
 grāvan, vii. 146; *pl.*, i. 84, 110; vii.
 116; viii. 74.
 grāvṇa, *adj. f.*, -ī, vi. 30.
 grīṣma, i. 131.
 Gharma, v. 41; viii. 15, 79.
 gharma-samstava, vi. 134.
 √ghas: jakṣuḥ, vi. 58.
 ghr̥ṇi, iii. 95 (B).
 ghṛta, vi. 23; vii. 74.
 ghṛta-pr̥ṣṭha, iv. 33.
 ghṛta-vat, ii. 50.
 ghṛta-stuti, v. 11.
 Ghora-putra, vi. 35.
 ghoṣa, ii. 60.
 Ghōṣā, ii. 82; vii. 42, 48.
 ghaura, vi. 39.
 √ghrā:
 ava-: jaghratuḥ, iv. 60.
 upa-: ajighrat, vii. 5.
 Cakra, v. 123; vi. 73.
 cakra-vat, iv. 35.
 cakra-vartin, v. 123.
 cakṣus, ii. 19; iv. 94; v. 74; vii.
 71.
 √cakṣ:
 ā-: caṣṭe, iii. 20.
 praty-ā-, v. 59, 77; vi. 154.
 pra-: cakṣate, vi. 109.
 catur: *inst. pl.*, caturbhiḥ = catasr̥bhiḥ,
 ii. 44; v. 163; vi. 41, 42; vii. 26.
 catur-ṛca, vi. 18.
 caturtha (svara), viii. 118.
 catur-yuj, iii. 147, 149.
 catur-vidha, ii. 34.
 candra, i. 82, 88; iii. 17.

candra-mas, i. 126 ; ii. 16 ; iii. 131 ;

vii. 123, 129.

candra-sūrya, *du.*, vi. 126.

camasa, iii. 87 (B).

camī, *the root cam*, vii. 129.

✓car, vi. 20 ; vii. 24, 127, 147 (dhar-
mam), 150, 151.

ā-, vi. 11.

vi-, viii. 27.

carana, iv. 2.

caru, iv. 29.

carma adhiṣavanīya, iii. 101.

cākṣuṣa, viii. 119.

cāndramasa, vii. 125.

cāyat, *pres. part.*, vii. 129.

cāyanīya, vii. 129.

Cāyamāna, v. 124, 138.

cāru, vii. 129.

cikīrṣat, *pres. part.*, i. 102 ; iv. 68.

cikīrṣita, iv. 58 ; vi. 100.

Citra, vi. 59, 60.

citra-bhānu, vii. 65.

cid, *a particle*, ii. 91.

cintayat, *pres. part.*, v. 67 ; vii. 46.

cintā, vii. 43.

Cumuri, iv. 67.

cetas, iv. 113 ; vii. 101.

codita, v. 24.

✓chand : chandayām āsus, vii. 157.

chandas, i. 14, 130 ; ii. 14, 44 ; viii.

39, 134, 136, 137, 138.

chandaḥ-sūkta, i. 16.

chando-ga, *pl.*, v. 23.

chāga, iv. 31.

chāndasa, ii. 101.

chāndomika, vi. 108 (B).

✓chid : *impf.*, achinat, v. 15 ; *aor.*,

achidat, vi. 150.

Jagat, i. 96 ; iv. 37.

jagati, ii. 14 ; viii. 106.

jaghanya-ja, ii. 60.

jaṅgama-sthāvara, i. 61 ; viii. 116.

jaṭhara, i. 65.

✓jan : *perf.*, jajñe, &c., iii. 11 ; v. 99 ;

vii. 50 ; *pass.*, jāyate, &c., iii. 78 ;

viii. 136 ; *caus.*, janaya, iv. 25 ; vii.

2 ; viii. 19.

abhi- : jāyate, v. 166.

jana, iv. 13.

janayitr, ii. 37.

jana-hita, ii. 37.

janman, iii. 11 ; iv. 73 ; v. 164 ; vii.
103.

janmāsti-tva, ii. 121.

janya, ii. 37.

✓jap : vii. 15, 90, 91 ; viii. 136.

japa, viii. 134.

Jamadagni, ii. 156 ; iv. 125 ; *pl.*, iv.
114.

jaya, viii. 13.

jarā, vii. 43.

jarāyu, v. 87.

jala, v. 151, 152 ; vi. 88.

jāta, i. 92.

jāta-mātra, iv. 131.

jāta-vidya, ii. 30.

jāta-vedas, i. 67, 97, 106 ; ii. 30, 31 ;
iv. 16, 97 ; viii. 7.

jātavedasya, i. 99 ; iii. 117, 126, 130 ;
iv. 65 ; viii. 88, 89.

jāti, v. 146.

Jāna, v. 14, 18.

Jāmadagna, *f.*, -ī, v. 25 ; viii. 36 (*v. r.*),
37.

jāmātr, v. 57, 58, 59.

jāyā, v. 19.

jāyā-pati, *du.*, iii. 155, 156.

jāla, vi. 88.

✓ji : jayevahi, v. 126.

jigamiṣu, iv. 93.

jighāmsu, vi. 112; vii. 50.

jijñāsu, ii. 119.

jīta, v. 124.

jīrṇa, iv. 21.

✓jīv : iii. 19; vi. 137, 138.

sam-, v. 16; vii. 19.

jīvanārtham, vii. 110.

Jivaputra, v. 92.

jīvaśvrtti, vii. 85.

✓juṣ : vii. 66; viii. 31.

Juhū, ii. 82; iii. 58; viii. 36.

jetṛ, ii. 37.

Joṣṭri, i. 114.

✓jñā :

anu- : jajñe, v. 80.

ati-vi- : jānanti, ii. 19.

jñāti, vii. 134.

jñāna, iii. 137; iv. 43; vii. 109; viii.

135.

jñāna-samstava, viii. 93.

jyā, i. 111.

jyābhimantrī, v. 129.

jyāyas, vi. 163.

jyeṣṭha, vi. 77; vii. 156.

jyeṣṭha-vat, iv. 112.

jyog-jīvana, vii. 11.

jyotis, i. 90; vi. 144; vii. 109, 127;

viii. 140; *pl.* (triṣu), iii. 12.

✓jval :

ud- : ajvalat, v. 21.

Tattva, viii. 130.

tattvatas, iv. 47.

tattva-darśin, i. 10.

tat-puruṣa, ii. 105.

tat-pūrva-sūkta, iii. 127.

tat-pradhāna, i. 72.

tathā, 'yes,' iv. 75; v. 101, 127, 128;

vi. 23, 123; viii. 1, 31.

tathā-rūpa, v. 87; vi. 94; viii. 62.

tad-gata, v. 95.

tad-guṇa, ii. 99.

tad-deva, i. 6.

tad-daivata, viii. 101.

tad-dhita, i. 3.

taddhita, *m.*, ii. 106.

tad-bhakta, i. 72.

tanana, ii. 26.

tanaya, v. 164; vii. 53.

tanu, ii. 26; iii. 1; iv. 72.

Tanūnapāt, i. 106; ii. 26, 147, 156;
iii. 1.

Tanūnapād-dvitiyā, iii. 31.

tan-*napāt*, vii. 35.

tan-nāman, ii. 77, 128.

tan-netra, iv. 15.

tan-manas, vi. 144.

✓tap : v. 155; vi. 140, 141; vii. 49.

abhi- : atapat, iv. 15.

tapas, iv. 47, 59, 66, 71, 95; v. 155,

156; vi. 100, 140, 141, 142; vii.

49; viii. 130.

tapasvin, v. 150.

tamas, ii. 60, 62, 64; iii. 9; iv. 14;

v. 12.

tamasvatī, iii. 10.

Taranta, v. 61, 63, 80.

Taranta-Purumīha, *du.*, v. 62.

taru-vat, iii. 28.

tāta, vii. 44.

Tāpasa (Manyu), ii. 53; (Agni), iii.
58.

Tārksya, i. 123; ii. 57.

Tārksya-daivatya, viii. 77.

tālavya, viii. 110, 115.

tāvat, *adj.*, iii. 147.

tigma-tejas, vi. 84.

tittiri, vi. 151.

tiryag-yoni, vi. 62.

tisr : tisraḥ (devatāḥ), i. 69; (devyah),

ii. 149; iii. 12; vi. 136.

turāsāh, iv. 75.

turiya, vi. 129.

tulya-nāman, i. 92.

tulya-rūpa, v. 67.

tulya-vayas, v. 68.

Tuvijāta, iv. 82.

✓tuṣ: toṣaya, iv. 58.

tūrnām, *adv.*, ii. 57; iii. 16.!

✓tr: atarat, viii. 32.

trca, ii. 17, 126.

trcādhama, viii. 97.

trṇa, iv. 63.

trṇapānika, v. 113.

trṭiya (svara), viii. 113, 118.

trṭiya-savana, iii. 89.

tejas, i. 98; ii. 63; vi. 37; vii. 2.

taijasa, i. 88.

Tairindira, vi. 47.

tyājya, ii. 100.

trayastrimśa (stoma), ii. 13.

✓Trasadasyu, v. 13, 31; vi. 51; vii. 35.

tri: trayaḥ (agnayaḥ), vii. 142; (adhi-
pāḥ), iv. 41; (ṛṣayaḥ), viii. 78;
(lokādhipatayaḥ), viii. 121; (svaraḥ),
viii. 121; trīṇi (śīrāṃsi), vi. 150;
triṣu, iii. 31.

trīṇava, ii. 1.

Trita, iii. 58, 136, 137, 152; vi. 147.

tri-diva, vii. 100.

tridhā, i. 63, 64; iv. 35; vii. 120.

tri-vandhura, iii. 86.

tri-vikrama, ii. 64.

tri-vidha, ii. 72; iii. 12, 14, 42.

tri-vidhā, iv. 35 (*v. r. for tridhā*).

tri-vṛt, i. 115.

Trisīras, vi. 147, 149, 162.

✓Trisoka, vi. 81.

tristubh, i. 130; viii. 106.

tris, vi. 105.

tri-sāmvatsarika, v. 97.

tri-sthāna, i. 65; iii. 12.

tristhāna adhiṣṭhita, viii. 91.

Traitana, iv. 22. ✓

traipada, iv. 8.

Traivṛṣṇa, v. 13, 14.

Tryambaka, vi. 3.

Tryarūṇa, v. 14, 31, 33.

tvah-pada, ii. 114.

tvakṣati, *the root tvakṣ*, iii. 16.

tvag-doṣin, vii. 156; *f.*, -ṇī, vi. 99.

tvag-doṣopahatendriya, viii. 5.

tvac, vi. 106.

tvat-prasādatas, vi. 56.

Tvaṣṭr, i. 84, 108, 125; ii. 149; iii.
15, 17, 25, 37, 83, 84, 88 (B); v.
148; vi. 162; vii. 7.

Tvāṣṭra (karma), iii. 84; (Trisīras), vi.
147; *f.*, -ī, iv. 86; vii. 3, 12.

tviṣ, vi. 121.

tviṣi-tas, iii. 16.

Dakṣa, iv. 82; vii. 114; viii. 128.

Dakṣa-suta, iii. 57.

dakṣiṇa, *adj.*, *right*, iv. 75; *southern*,
iv. 23; vii. 67, 115.

Dakṣiṇā, ii. 84; iii. 68; viii. 22.

dakṣiṇā, *f.*, *sacrificial fee*, v. 159; viii.
23.

dakṣiṇīyatama, v. 158.

dakṣiṇena, *adv.*, *southwards*, vii. 127.

daṇḍārha, ii. 106.

daṇḍya, ii. 106.

datta, v. 141.

dadat, *pres. part.*, ii. 34.

dadhi, iii. 95 (B).

Dadhikrā, i. 25; ii. 55.

Dadhyañe, ii. 12; iii. 22, 23, 121.

Danāyu, v. 144.

Danu, v. 144.

dama, viii. 130.

dampati, *du.*, vi. 74; vii. 131.

darṣita, vii. 54.

darśana, iv. 19.

daśa, ii. 108; iii. 146.
 daśama (ahan), v. 175.
 daśakṣara, vii. 21.
 daṣṭum, vi. 12.
 Dasra, vii. 6.
 ✓dah : adahat, v. 22.
 ✓dā, *give*, iii. 148; v. 31, 32, 34, 56,
 58, 72, 139, 145; vi. 51, 66, 82,
 123.
 parī : dade, iv. 117.
 pra- : adāt, iii. 18, 156; iv. 53;
 v. 63; vi. 79, 85.
 dākṣya, viii. 130.
 dātṛ, viii. 23.
 dātṛtva, iii. 61; viii. 23.
 dādhikra, v. 1, 173.
 dāna, iii. 140, 153 (A), 154; iv. 111;
 v. 140, 141, 162; vi. 41, 44, 47,
 80, 95, 120; vii. 147.
 dāna-tuṣṭa, v. 29.
 dāna-śakti, vi. 59.
 dāna-stuti, vi. 45, 92.
 Dānava, vii. 50, 51; *f.*, -ī, vi. 76.
 dāra, *pl.*, vi. 53.
 dāra-saṃgraha, v. 82.
 Dārbya, v. 50, 76, 77.
 dāśatayī, iii. 154; viii. 88.
 dāsa, *m.*, iv. 21; *f.*, -ī, iv. 25.
 digdha, v. 133.
 Diti, v. 144.
 ditsu, v. 56.
 didrkṣu, iv. 1.
 didhākṣat, vi. 37.
 dina, iv. 34, 132.
 dinānta, vii. 121.
 div : dyaus, vi. 123; vii. 93; viii. 47,
 127; divi, iii. 14; iv. 66; vii. 53.
 divākara, ii. 61.
 div-ādi, iv. 6.
 divaukas, iv. 62; v. 42; vii. 118.
 divya, iii. 11, 86, 103; *f.*, -ā (vāc), ii. 72.

divyātman, vii. 77.

✓diś :

upa- : diśyate, iii. 141.

diś, *f. pl.*, iv. 98; viii. 128.

dikṣisyat, *fut. part.*, vi. 20.

dīpta-tejas, v. 65.

dīptimattara, iii. 18.

dirgha, iv. 14; vii. 73.

dirgha-tapas, viii. 67.

Dirgha-tamas, ii. 129, 154; iii. 146;

iv. 14, 21, 23.

duḥkha, vii. 88, 152.

duḥkha-śoka-paritātman, vi. 33.

dundubhi, i. 110; v. 112.

durga, *adj.*, vi. 137.

Durgā, ii. 77.

durbhaga, *f.*, -ā, vii. 42.

Durmitra, viii. 17.

Duvasyu, ii. 129; iii. 56.

duṣ-kṛt, ii. 119.

duḥsvapna-ghna, viii. 67.

duḥsvapna-nāśin, *f.*, -ī, iii. 139; v. 89.

duḥsvapnādyā-praṇāśin, *f.*, -ī, iv. 83.

✓dub : dudūhe, vi. 23.

dubhitr, iv. 110, 111; v. 73, 145.

dūtī, viii. 27, 28.

dūtya, viii. 25.

dūrāt, *adv.*, vii. 64.

✓1. dr̥, *regard* : ā-driyeta, ii. 154.

✓2. dr̥ : dr̥nāti (irām), ii. 35.

dr̥ti, iii. 95, 96, 97.

✓dr̥ś, *pass.*, iv. 18; vi. 94; *caus.*,

darśaya, v. 63; vi. 119.

pra-, *pass.*, ii. 132.

dr̥ṣṭa, v. 86; viii. 66, 87, 100.

dr̥ṣṭa-liṅga, iv. 80.

dr̥ṣṭa-vat, *f.*, -ī, viii. 23.

dr̥ṣṭi-hīna, iv. 21.

deva, *pl.*, i. 83; vi. 98; vii. 54, 63, 64,

68, 71, 72; viii. 9, 49, 112, 125.

deva-gaṇa, iv. 36; vi. 156.

deva-guru, vi. 113.
 devatā, i. 118; ii. 88; vii. 139; viii. 8, 138.
 devatā-nāmadheya, i. 17.
 devatā-nāman, i. 11.
 devatā-ārṣa artha-chandas-tas, i. 14.
 devatā-vat, ii. 136.
 devatā-vāhana, i. 119.
 devatā-vid, viii. 124, 131.
 devatā-līṅga, viii. 21.
 devatva, i. 98.
 deva-dāru, vii. 78.
 deva-deva, m., i. 104; iii. 88 (B); *adj.*, iii. 126.
 deva-devatya, iii. 112.
 deva-nītha, viii. 101.
 deva-patnī, *pl.*, ii. 12, 78, 143; iii. 92; v. 45; viii. 128.
 deva-prahita, iii. 86; vii. 65.
 devara, vii. 14.
 devarṣi-pitr-pūjārtham, iv. 126.
 deva-vat, *adv.*, vi. 60.
 deva-suta upama, iii. 144.
 Devāpi, vii. 155, 156; viii. 2, 3, 4.
 devāsura, *pl.*, v. 145.
 devī, v. 75; viii. 8, 76; *pl.*, iii. 92; (tisras), i. 108; *du.*, iii. 8.
 deśa, viii. 115.
 deśa-kāla-tas, ii. 118.
 Daitya, iv. 67; vi. 115; vii. 50, 54.
 dairghatamasa, *f.*, -ī, iii. 152 (A).
 daiva, ii. 125; (Agni), vi. 161.
 daivata, i. 1, 2, 4, 5; ii. 124; iii. 109; viii. 134, 136.
 daivata-jñā, i. 2.
 daivata-vid, viii. 139.
 daivya, *pl.* (hotārah), iv. 104; *du.* (hotārau), ii. 149; iii. 11.
 dogdhrī, iii. 50, 79.
 doṣā, iii. 10.
 dantya, v. 74.

Dyāvāprthivī, *du.*, iii. 93; *gen.*, iii. 138.
 dyāvāprthivīya, v. 7.
 dyu-bhakti, iii. 113; vi. 156.
 Dyū-bhū, v. 114.
 dyu-mat, *f.*, -ī, viii. 8.
 dyu-vat, ii. 81.
 dyu-sthāna, ii. 7; viii. 48.
 √dram: dramati, vii. 129 (B).
 draviṇa, ii. 25; iii. 63 (B).
 draviṇo-da, iii. 61, 62, 65; *pl.*, iii. 63.
 draviṇo-das, i. 106; ii. 25; iii. 38, 65, 129.
 dravya, i. 42, 45.
 draṣṭr, v. 170.
 Drāvinodasa, iii. 64 (B).
 drughaṇa, i. 111; viii. 11, 12.
 dva, *du. loc.*, i. 13.
 dvandva, ii. 105; v. 148; viii. 20.
 dvandva-bhūta, i. 113.
 dvandva-śas, vi. 21; viii. 19.
 dvādaśaka, iii. 34.
 dvādaśadhā, iv. 35.
 dvādaśarca, ii. 146.
 dvār, *pl.* (devyah), i. 107; ii. 148; iii. 6.
 dvigu, ii. 105.
 dvi-catvāriṃśaka, vi. 81.
 dvi-ja, vii. 86, 87.
 dvitīya (svara), viii. 113, 114, 117.
 dvi-deva, iii. 128.
 dvi-devata, ii. 140, 142.
 dvi-daiva, iii. 41, 80.
 dvi-daivata, ii. 145; (mantra), iii. 81.
 dvi-dhātuja, ii. 103.
 dvi-pada, iii. 82; iv. 8.
 dvi-padā, vi. 69; viii. 109.
 dvi-pradhāna, iv. 5, 8.
 dvi-vat, *adv.* = in the dual, i. 75; iv. 107, 108.
 dvivat-stuti, iv. 5; vi. 16.
 dviṣad-dveṣa, iii. 114; iv. 118.

dvṛca, ii. 17; iii. 155; vi. 136; *pl.*,
composer of couplets, viii. 54.
 dvaipada, iii. 80; vii. 86, 98.

Dhana, ii. 25; v. 31; viii. 30.
 dhana-kāma, *adj.*, v. 10.
 dhana-kupya, iii. 147.
 dhanāśis, vii. 135.
 dhanur-ādāna, vii. 15.
 dhanur-mukta, v. 134.
 dhanuṣmat, vi. 112.
 dhanus, i. 110; v. 129; (*aindra*), vii.
 27.

dhanvin, vii. 53.
 dharma, iv. 36; vii. 147.
 dharma-kāma, *adj.*, v. 10 (*v. r.*).
 dharma-vyatikrama, viii. 3.
 ✓dhā : dadhus, vii. 19.

abhi-, i. 30.

ava-, iv. 21.

ni- : adhattām, iii. 22.

sam- : dadhyāt, ii. 100.

dhātu, *root*, ii. 102; *mineral*, vii. 80.

dhātu-ja, ii. 104.

dhātu-vibhakti, ii. 101.

dhātu upasarga avayava-guṇa-śabda, ii.
 103.

Dhātṛ, i. 125; ii. 56; iv. 88; v. 147;
 vii. 114.

dhānā, *pl.*, vii. 31.

dhāraṇa, vii. 101.

✓dhāv : adhāvata, adhāvan :

abhi-, vi. 12; viii. 137.

upa-, vii. 55.

dhāvat, *pres. part.*, vi. 12.

dhīṣṇya, *adj. pl.* (*agnīn*), iv. 104.

dhīvara, *pl.*, vi. 88, 90.

Dhuni, iv. 67.

dhūma, iv. 41 (B).

✓dhr : dhāraya, v. 155.

ni-, v. 84.

Dhenu, i. 129; ii. 78; iii. 50, 79, 85;
 iv. 36; viii. 125.

dhairya-kārya, iv. 134.

dhmāta, ii. 158.

dhmāti, *the root dhmā*, ii. 158.

✓dhyā : dhyāyet, vi. 145.

dhruvam, iii. 7.

Na, 'not' and 'like,' ii. 91.

na-kāra, ii. 92.

naktā, iii. 9.

Naktoṣas, *du.*, i. 108; ii. 148; iii. 8.

nakha, vii. 79.

Nagohya (= Agohya), viii. 127.

nañ-pūrva, iii. 9.

nadat, *pres. part.*, vi. 12.

nadī, vi. 110; *pl.*, i. 112; ii. 73, 83;
 iv. 24, 105, 107, 108; vi. 1, 21.

nadī-toya, iv. 21.

nadī-vat, *adv.*, ii. 136.

napāt, ii. 27; iii. 1; v. 103; vii. 35.

napuṃsaka, i. 40; ii. 96.

naptṛ, ii. 55.

Nabhāka, iii. 128.

✓nam :

sam- : namet, ii. 101.

namas, v. 78.

namas-kāra, i. 37, 54; ii. 123; viii. 112.

namas-kṛtvā, i. 1.

nara, *pl.*, ii. 65; iii. 2, 3.

Narāśamsa, i. 107, 110; ii. 28, 115,
 147; iii. 2, 3, 67.

Narāśamsa-vat, *adj.*, ii. 156; *f.*, -ī, iii.
 31, 32.

navaka, ii. 85; iii. 66, 75, 117.

navati, *pl.*, vi. 115; vii. 51.

navama, ii. 56; vi. 130.

✓naś, v. 17.

naṣṭa, vii. 63.

naṣṭa-rūpa, iv. 64.

naṣṭa-samjña, vii. 84.

- nāka, ii. 66.
 Nākula, viii. 14.
 nānāniya (sūkta), vi. 139.
 nānānvayopāya, *pl.*, ii. 99, 119.
 nānāprakāra, i. 34.
 nānā-rūpa, v. 92; vi. 32; viii. 72.
 Nabhāka, iii. 56.
 Nabhānediṣṭha, ii. 130.
 nāma-tas, vii. 49; viii. 17.
 nāmadheya, i. 87, 88.
 nāmadheya anukirtana, i. 89.
 nāman, i. 76, 85; ii. 96; v. 125; viii. 85.
 nāma-lakṣaṇa, ii. 71.
 nāma ākhyata-vibhakti, *pl.*, ii. 94.
 nāmānya-tva, i. 70, 72.
 nāmāhvāna, i. 86.
 nārāsaṃsa, *f.*, -ī, iii. 154; vii. 139.
 nārī, ii. 83; vi. 40.
 nāsana, viii. 45.
 nāśanārtham, vii. 95.
 Nāsatya, vii. 6; *du.*, iii. 21, 39; vii. 48 (?); viii. 20.
 nāsikāgra, viii. 113.
 nāsikya, viii. 118.
 Nāhuṣa, vi. 20, 22.
 nikṛt-ya, vi. 82.
 nikṣipya, vii. 3.
 nigada, viii. 104.
 nigadya, vii. 13.
 nigama, ii. 136.
 nigṛhīta, iv. 113.
 niert, viii. 107.
 nidarśana, ii. 107, 110.
 nidāgha-māsa atigama, ii. 49, 54.
 Nidāna-saṃjñaka, v. 23.
 nidhāna, ii. 113.
 ✓nind: nindanti, vii. 37.
 nindā, i. 35, 49.
 nipāta, i. 39, 78; ii. 3 (*pl.*), 82, 89, 93; iii. 25, 36; iv. 54, 96; v. 162; vi. 86, 135; vii. 145; viii. 52, 60, 129.
 nipāta-bhāj, iv. 10, 92, 128; v. 91, 93, 107, 110; vi. 130; vii. 145.
 nipāta-mātra, i. 93; ii. 75, 81.
 nipāta-stuti, iii. 119.
 nipātita, ii. 134; iii. 67, 121; v. 105; vii. 21; viii. 40.
 nipātin, iv. 110, 124, 128; viii. 67, 128; *f.*, -ī, iii. 53; vii. 39.
 nipātyartha, iv. 97.
 nibarhaṇa, ii. 6.
 nimruc, ii. 10.
 niyama, viii. 134.
 niyukta, iv. 28; v. 3.
 niyut, *pl.*, iv. 140.
 niyoga, i. 36, 51; v. 75; viii. 130.
 nirarthaka, i. 31.
 nirukta, iv. 74; vi. 134.
 nirukta-vat, ii. 111, 112, 113.
 nirupta, iv. 49.
 nirupya, iv. 48.
 Nirṛti, vii. 91.
 nirṇaya, ii. 117.
 Nirmathya śhavanīyārtha, ii. 145.
 nirvaktum, i. 96.
 nirvacana, ii. 23.
 nirvacas, ii. 106.
 nirvācya, ii. 104.
 nirvācya-lakṣaṇa, ii. 103.
 nirvṛtti, i. 44, 45.
 nivāsa, i. 25, 29.
 nivid, iii. 50, 78; viii. 100, 104.
 niśācara, vi. 32.
 niśāsta, viii. 101.
 niśītha, iii. 10.
 niśaṇṇa, v. 20.
 Niśad, ii. 82.
 niska, iii. 148, 149.
 ✓nī, i. 90; ii. 53.
 niyamāna, iv. 27.
 nu, *partiele*, ii. 91.

✓nud: anudat, iv. 23.
 parā, iv. 134.
 nr, i. 91; iii. 3; vii. 60.
 nrpa, iv. 3.
 nrpa-kṣaya, v. 19.
 nrparṣi-kula-ja, v. 57.
 Nejameṣa, iii. 59.
 Nema (Bhārgava), vi. 117, 118.
 naipātika, i. 17, 19; ii. 71, 79.
 nairukta, *interpretation*, ii. 119; *m. pl., etymologists*, i. 24.
 nairrta, vii. 92; viii. 67; *f., -ī*, vii. 92.
 Nodhas, iii. 128.

Pakṣin, viii. 115.
 pakṣi-rūpin, iv. 94.
 pañkti, i. 130; viii. 106.
 ✓pac: papāca, iv. 126; apacyanta, v. 17.

pacchas, *adv.*, iv. 107; vi. 50; vii. 41.
 pañca (janāḥ), vii. 66, 69.
 pañcadaśa, ii. 1.
 pañcadhā, iv. 35.
 pañcama (svara), viii. 119.
 pañcarca, iv. 136; v. 28, 82, 109, 169.
 pañcāśat, vi. 51, 54.

✓paṭh, viii. 139.
 Paṇi, *pl.*, viii. 24, 26, 35, 36, 38.
 ✓pat, iii. 23; vii. 5, 88.
 abhi-, iv. 67; vii. 88.
 ni-, v. 149; *caus. pass.*, nipātyate, ii. 92, 93.

Pataṅga, viii. 75.
 pati, *lord*, vi. 73, 159; *pl.*, i. 75; *hus-band*, i. 129; vi. 40, 52; vii. 43, 130.

patita, v. 151; vii. 89, 101.
 pati-vrata, *f.*, -ā, iv. 3.
 pati-saṃvananī, viii. 57.
 patnī, vii. 119; *pl.*, ii. 8; iii. 6.
 pathi, v. 35, 140; *pl.*, vii. 65.

Pathyā, i. 128; ii. 78; vii. 93, 105; viii. 125.

✓pad:
 prati-, i. 102; iii. 150.
 pra-, vi. 22; vii. 43.
 pad, *foot*, viii. 34; *verse*, vi. 85 (*v.r.*).
 pada, *step*, ii. 63, 93; viii. 68; *place*, iv. 121; *word*, ii. 100, 103, 104, 111, 113, 117, 142; iii. 46; viii. 17; *metrical line*, vi. 17, 85; viii. 21, 42, 43.

pada-jāti, ii. 114.
 pada-vyavāya, ii. 113.
 padaśas, viii. 101.
 pada-saṃghāta-ja, ii. 117.
 padānusārin, viii. 35.
 padārtha, ii. 108.
 paddhati, viii. 35.
 padma-nidhi, vi. 55.
 payas, vi. 23, 94; viii. 30, 31, 34.
 payasvinī, v. 92; viii. 72.
 para, *adj.*, (madhu), iii. 117; (brahma), vi. 144; *higher*, viii. 92; *highest*, viii. 97.

parama, iii. 123.
 parameṣṭhin, ii. 125; viii. 45.
 Parākadāsa, vii. 118.
 parāṇ-mukha, vi. 152.
 parāmarśa, v. 24.
 parāmrṣta, v. 23.
 parāvṛtta, iv. 46.
 parikīrtana, iii. 47.
 paricārin, iv. 21.
 paridevanā, i. 35, 50.
 paridhi-karman, vii. 11.
 pariniṣṭhita-karman, *adj. pl.*, iii. 84.
 pari-brṃhita, iii. 5.
 parimāṇa, v. 154.
 parivartin, iv. 34.
 pariṣvajya, iv. 60.
 parisamkhyā, ii. 71.

parikṣā, v. 94.

parikṣya, *fut. part. pass.*, iii. 80; v. 13.

parināma, ii. 121.

Paruchepa, ii. 129; iii. 56, 125.

Paruṣṇī, vi. 96.

parokṣa, iii. 141; v. 2; vii. 1, 9; viii. 52.

parokṣa-vat, vii. 31 (B).

parokṣa-vaiśvadeva, v. 44.

parokṣokta, iv. 32 (B).

Parjanya, i. 82, 117, 122; ii. 5, 36; viii. 2, 128.

Parjanya agni-vivasvat, iv. 38.

Parjanya anila-bhāskara, *pl.*, vii. 28.

Parvata, ii. 3; iii. 23; vi. 138; *pl.*, viii. 128.

parvata-vat, iv. 5.

palāyana, ii. 109.

palita, iv. 33.

Pavamāna (Agni), i. 66; ii. 29; (Soma), vi. 130.

pavamāna-vat, vi. 130.

pavitrākhyāna, i. 36.

✓paś: paśyati, iii. 135; apaśyat, vi. 117.

anu-, vii. 64.

paśu, ii. 138; vi. 94; vii. 74; viii. 114.

✓1. pā, *protect*: pāti, ii. 39; iv. 34; v. 126; vii. 24.

✓2. pā, *drink*, iii. 90; vi. 102, 114; vii. 31; viii. 30.

Pāka-śāsana, vi. 76; vii. 148; viii. 25.

Pāka-sthāman, vi. 42.

pāthā, viii. 56

pāṇi, iv. 75; vii. 102.

pātr, ii. 39; iii. 26.

pāda, ii. 5, 17, 90, 133, 145; iii. 78, 105, 126, 127, 138; v. 76, 111, 133, 135; vi. 37, 125, 129, 135, 157; vii. 8, 93, 125, 140; viii. 109; (trayaḥ), vii. 92.

pāda-sūkta ṛg-ardharca-nāman, ii. 98.

pādārdharca, *pl.*, iv. 8.

pādya arghya-madhuparka, v. 79.

pāpa, iv. 23 (B), 68; vi. 143.

pāpa-kṛchra, *du.*, vii. 95.

pāpa-cetas, viii. 28.

pāpa-roga, vii. 72.

pāpābhiśaṅkā, vi. 37.

pāpiyas, viii. 136.

pāpman, vi. 153.

Pāyu, v. 127.

pāra, viii. 24, 33.

pārjanya, vi. 25.

Pārtha, iii. 57.

pārthiva, i. 99, 105; ii. 29; iii. 15, 61, 74, 76; v. 48, 61; *f.*, -ī, ii. 72; iii. 93; vii. 17.

pārthiva-madhyama, i. 101; iii. 11.

pārśva, *loc.*, v. 67.

pārśvatas, vii. 151.

pārśvastha, vii. 149.

pālana, vi. 32.

pālāya: pālayati, iii. 26.

pāvaka, iv. 41; vii. 61, 99.

pāvana, viii. 87, 92.

pavamāna, vi. 145, 146; *f.*, -ī, vi. 127, 141, 144.

pāṣa, vi. 14, 15.

pitāputra, *du.*, v. 64.

pitu, i. 111.

pitṛ, iii. 150, 151 (A); v. 109, 128; (deva), vi. 3; (Varuṇa), vi. 14, 15; (Vivasvat), vi. 157; (Vāta), viii. 71, 88; *pl.*, i. 127; ii. 123; vi. 147, 156, 157, 158, 159; vii. 19, 68, 71, 83; viii. 112, 128.

pitṛtva, vi. 38.

pitṛ-deva asura, *pl.*, vi. 160.

pitta, vii. 80.

pitrya, vi. 159.

Pisāca, v. 146; viii. 115; *f.*, -ī, v. 19, 22.

pīti, iii. 77.

pītvā, vi. 115; viii. 31.

pums, i. 40; ii. 96; v. 49; vi. 40.

putra, iii. 83, 115; v. 78, 102, 127;
vi. 68, 149; vii. 43, 49; (gr̥ha-
pateḥ), vii. 67.

putraka, iv. 60.

putra-kāma, *adj.*, viii. 81; *f.*, -ā, 82, 84.

putra-kāmyā, iv. 24.

putra-tā, iii. 115.

putra-śata, vi. 28, 34.

putra-śoka-paripluta, vi. 28.

putrikā, iv. 110.

punar-graha, ii. 97.

pura, viii. 33.

puramdara, iv. 76; v. 137; vi. 81, 104.

Puramdhiyā, iii. 79.

puras *with* √kr̥, vii. 76; *with* √dhā,
v. 18; vii. 87; viii. 6.

purastāt, viii. 123.

purā, *adv.*, v. 77; *prep. with abl.*, ii. 9;
vii. 120.

purī, *pl.*, vii. 52.

purīṣa-pada, viii. 102.

Purumīḥa, v. 61, 68, 80.

puruṣa (*see* medha), ii. 153.

puruṣa-vigraha, v. 68.

puruṣa-sūkta, vii. 143.

Purūravas, i. 124; ii. 58; vii. 147.

purodhātṛ, v. 6.

purodhās, vi. 149.

purohita, iv. 106; v. 14, 15, 126; vii.
85.

puṣkara, v. 154, 155.

puṣpavat, *f.*, -ī, vi. 56.

pusyat, *pres. part.*, ii. 63.

✓pū : punāti, vi. 142.

✓pūj :

prati-, iv. 115.

pūjayitvā, v. 79.

pūjā, v. 62.

pūta, vi. 143.

pūraṇārtha, ii. 90.

pūruṣād, ii. 111.

pūrṇa, iii. 95, 96 (B).

pūrva, *f.*, -ā (tvac), vi. 106.

pūrva-ja, vii. 73.

pūrva-yuga, iv. 36 (v. r.).

pūrvayugīna, iv. 36.

pūrva-sambhūta, iv. 13.

pūrvāpara, vi. 142.

pūrvāpari-bhūta, i. 44.

Pūṣan, i. 82, 118; ii. 2, 4, 10, 63; iii.
95, 96 (B); v. 148.

prthak-karma-stuti, vi. 70.

prthaktva, i. 95; ii. 28, 71; iii. 49;
v. 128.

prthak-prthak-stuti, *adj.*, iii. 40.

prthak-stuti, *adj.*, iii. 42, 43; *f.*, iv. 42.

prthag-devata, iv. 124.

prthivī, i. 112, 129; ii. 11, 74, 81;
vii. 53.

prthivī-jāta, vii. 72.

prthivī-sthāna, i. 105.

prthivy-agny-āśraya, i. 120.

prthivy-ādi, vii. 52.

Pr̥thu-śravas, vi. 79. ✓

Pr̥ṣni-mātr̥, *adj.*, v. 71.

Pr̥ṣni-sūkta, v. 113.

pr̥ṣatī, *pl.*, iv. 141.

Pr̥ṣadhra, vi. 85. ✓

pr̥ṣta, v. 36.

pr̥ṣta-vat, v. 71.

pr̥ṣtha, v. 75.

Paijavana, v. 162. = सुवस

paitāmaha, vii. 148.

pauruṣa, ii. 15; (sūkta), vii. 143; *f.*, -ī,
viii. 109.

Pauloma, *pl.*, vii. 53.

Paulomī, viii. 63. = सुवस

pauṣṇa, iii. 108; v. 118; vi. 43; vii.
8, 23; *f.*, -ī, v. 114; vi. 71, 74.

paṇṣa-sāvitra-saumya, iv. 125.
 praṇḍa-devatā, ii. 135.
 prakaraṇa, ii. 93, 96, 118.
 prakalpita, iii. 89.
 prakāśa, ii. 65; v. 22.
 prakāśayat, v. 22; vi. 59.
 prakīrtana, iv. 30.
 prakṛta, iii. 127.
 prakṛti, ii. 108.
 prakriyā, i. 95.
 prakṣipya, iii. 132; vi. 88, 105.
 prajātha, iii. 111; vi. 35, 38, 43, 50,
 80, 84.
 pracodita, v. 75.
 prayāvat, *pres. part.*, ii. 59.
 ✓ prach, v. 69; vi. 137; viii. 26, 27,
 33.
 prajā, ii. 27; iii. 1; *pl.*, ii. 46; vii.
 157; viii. 1, 3, 4, 18.
 prajā-kāma, v. 97; viii. 18.
 Prajāpati, i. 62, 83, 125; ii. 124; iii.
 69, 72, 88 (B); v. 44, 97, 100, 101;
 vii. 17, 48, 137, 141; viii. 102, 127.
 Prajāpati-tas, vii. 50.
 Prajāpati-devata, viii. 108.
 prajāthīn, iii. 32.
 Prajāvaj-Jivaputra, *du.*, v. 92.
 Prajāvat, viii. 80.
 pranava, viii. 123.
 prāṇa, vii. 67.
 prati-grhya, iii. 150; v. 35.
 pratipūrvaka, v. 90.
 pratiyoga, iii. 52.
 pratirādha, i. 37, 55.
 pratiloma, ii. 9.
 prativākya, i. 37, 50.
 pratiṣedha, i. 38, 52; ii. 92.
 pratibhāra, viii. 123.
 pratiṇi, vii. 115.
 pratiṇi, vii. 18.
 pratnavat, *f.*, -i, vi. 46.

pratyakṣa, i. 11; viii. 129.
 pratyavaroha, i. 102.
 pratyākhyāta, v. 60.
 pratyācam, ii. 146, 151; iii. 34; vi. 1;
 viii. 81, 91.
 prathama (svara), viii. 112, 114.
 pradarsita, v. 25.
 pradāya, vii. 99.
 pradiṣṭa, iii. 48, 49, 81, 141; v. 11.
 pradhāna, i. 78; ii. 99; iv. 4, 5; v.
 96; viii. 99.
 pradhāna-guṇa-bhūta, v. 96.
 pradhāna-tas, v. 110; vii. 116.
 prapadyamāna, vii. 131.
 prapanna, vi. 152.
 prabodha, vii. 55.
 prabhava, i. 61.
 prabhā, vi. 126.
 prabhāva, i. 34; viii. 34.
 prabhutva, ii. 6; vii. 60.
 prabhūta, vii. 60.
 pramāda, i. 38, 56.
 pra-yat, *pres. part.*, vii. 19.
 prayatna-tas, viii. 24.
 prayāja, vii. 74; viii. 103.
 prayāta, v. 72.
 prayukta, ii. 69.
 prayuñjana, viii. 134.
 prayoga, i. 90; v. 94; vii. 18, 110,
 154; viii. 124.
 prayoga-tas, i. 59.
 prayoga-vid, i. 12.
 pralaya, i. 61.
 pralāpa, i. 37, 55.
 pravakṣyat, v. 73.
 pravargya, v. 35.
 pravalhikā, i. 35, 57.
 pravāda, ii. 18; *pl.*, iii. 46, 65 (A); iv.
 32, 107.
 pravāda-bahula-tva, iv. 43.
 pravibhajya, ii. 106.

praviśya, vii. 47.
 pravyathita, v. 18.
 praśamsā, i. 35, 48.
 praśasya, *fut. part. pass.*, iii. 3; *gerund*,
 iv. 60.
 praśāsyā, iv. 95.
 praśna, i. 35, 50.
 prasaṅga, *abl.*, iii. 47, 52, 68; iv. 19,
 28, 81; v. 142; vi. 72; *inst.*, iii. 53.
 prasaṅga, iii. 28.
 prasaṅga-tas, v. 171.
 prasaṅga-parikīrtana, i. 22.
 prasanna, v. 19; vi. 89.
 prasādyā, v. 18, 50, 125.
 prasūti, i. 96; iii. 30.
 Praskaṇva, vi. 85. ✓
 prastāva, viii. 122.
 Prastoka, v. 124. ✓
 prastvāpin, *f.*, -ī, vi. 2.
 praharṣita-manas, vi. 60.
 prahita, iv. 25; vi. 149.
 prahr̥ṣṭa, iv. 3.
 Prahlāda-tanaya, vii. 53.
 prahva, iv. 71; v. 76; vi. 54; viii. 4.
 prāuga, *adj.*, iv. 92; *f.*, -ī, vi. 17.
 prāk, *prep. with abl.*, iii. 10; viii. 21.
 prāc, *f.*, -ī, vii. 115.
 Prajāpatya, iii. 69; v. 143; viii. 22,
 41, 64, 80.
 Prajāpatya āśvamedhika, ii. 153.
 prāñjali, v. 51; vi. 38.
 prāñjali-sthita, viii. 4.
 Prāṇa, ii. 35; iv. 39, 40.
 prāṇa, vii. 71; *pl.*, vi. 144.
 prāṇa-dr̥ṣṭi, viii. 135.
 prāṇa-bhūta, ii. 51.
 prāṇa-vat, vii. 82.
 prāṇa-apāna, *du.*, vii. 126.
 prātaḥ-savana, i. 115.
 prādāya, iii. 24.
 prādur *with* ✓as, v. 67; vii. 45, 63.

prādhānya, i. 6, 75; ii. 138; iii. 7;
 vi. 17; viii. 60.
 prādhānya-tas, v. 107; viii. 62
 prāyaśas, iii. 151.
 prāyaścittārtham, viii. 69.
 prāsāda, vi. 56.
 prāsta, v. 17.
 priya, *n.*, vii. 149.
 priyakāmyā, vi. 149.
 priyatva, iv. 70.
 prīta, iii. 103; v. 71, 137; vi. 104;
 vii. 46, 76, 77, 100; viii. 8.
 prīta ātman, iv. 55.
 prīti, iv. 1; vii. 149, 150.
 preta, vii. 13, 15, 18.
 preta-anugamana, vii. 14.
 preta āśis, vi. 158.
 prepsu, viii. 13.
 praiṣa, i. 35, 57; ii. 152; iii. 36; viii.
 100, 103.
 praiṣa-gata, ii. 154.
 praiṣa-sūkta, ii. 152, 154.
 Phala, viii. 134.
 phala-pradarśana, iii. 151.
 Baddha, vi. 14; *f.*, -ā, vii. 135.
 baddhvā, iv. 21; vi. 88.
 badhyat, *pres. part.*, v. 134.
 ✓bandh:
 prati-: abadhyata, vi. 14.
 Bandhu-prabhṛti, *pl.*, iii. 59; vii. 86.
 babhru, v. 33.
 ✓barh:
 ni: barhaya, iv. 69.
 barhis, i. 107; ii. 148; iii. 5.
 bala, i. 87; ii. 25; iii. 62; iv. 113,
 132; vi. 114.
 bala-kāma, iii. 32.
 bala-kṛti, i. 87.
 bala-puṣṭi-kara, viii. 32.
 balavattara, v. 94.

bala-vitta, *du.*, iii. 61.
 bahu, *loc. pl.*, i. 13; iii. 82.
 bahutva *ekatva-lakṣita*, iii. 35.
 bahu-devata, i. 75; iv. 7.
 bahu-daiva, iii. 80.
 bahu-daivata, ii. 128, 133; iii. 41, 43, 128; vi. 84.
 bahudhā, iv. 143; v. 39, 151.
 bahu-prakāra, i. 19.
 bahu-pradhāna, iv. 8.
 bahu-rūpa-tva, vi. 55.
 bahu-vat, iii. 82; iv. 107, 108.
 bahuvāt-stava, iii. 89.
 bahu-vidha, v. 63.
 bahu-vr̥hi, ii. 105.
 bahu-śas, iv. 8; v. 157.
 bahv-eka-dhātu-ja, ii. 103.
 bādhitum, vii. 54.
 bādhyamāna, vii. 55.
 bārhaspatya, iv. 9, 124; vi. 25.
 bāla, iv. 120.
 bāla-bhāva, iv. 3.
 Bāṣkala, *pl.*, viii. 85.
 bāhuśrutya, viii. 130.
 bāhya* (mantra), v. 24.
 bibhyat, *pres. part.*, iv. 89.
 buddhi, viii. 130.
 buddhvā, v. 70; vii. 57.
 ✓budh: budhyeta, iii. 48; abudhyata, v. 69; bubudhe, vi. 100, 150.
     caus., bodhaya, vi. 37.
     anu-, iv. 115; vi. 36.
 budhna, v. 166.
 budhnya, v. 166.
 Bṛbu, v. 108.
 br̥hat (stotra), viii. 78; (Sāma), i. 131.
 br̥hatī, viii. 105.
 ✓Br̥haduktha, ii. 131; iii. 55.
 ✓Br̥haspati, i. 82, 122; ii. 3, 39; iii. 86, 133, 137, 156; iv. 12, 19; v. 102; vi. 110, 112, 116; vii. 137.

Br̥haspati-pracodita, iii. 136.
 Br̥haspati-stutī, iv. 85.
 bodhita, viii. 7.
 brahma-karman, v. 158.
 brahma-cārin, iv. 59.
 ✓Brahma-jāyā, ii. 82; viii. 36.
 Brahmanas-pati, i. 122; ii. 2; iii. 66, 71.
 brahman, *n.*, *supreme soul*, i. 62; ii. 40, 119; vii. 109; viii. 140; *prayer*, iii. 18; viii. 93; *priestly caste*, v. 126; *m.*, *priest*, v. 125; vii. 70.
 brahmarṣi-tā, iv. 95.
 brahma-vādin, *f.*, -ī, *female seer*, ii. 84.
 brahma-han, vi. 152.
 brāhma, ii. 125; viii. 98; *f.*, -ī, iv. 113; vi. 152; viii. 109.
 Brāhmaṇa, *n.*, i. 41; v. 25, 157; vi. 117, 129; vii. 72; viii. 100, 110; *m.*, v. 158.
 brāhmaṇa-kumāra, v. 15.
 brāhmaṇa-śāsana, vii. 14.
 brāhmaṇaspatya, iii. 107.
 Brāhmaṇa-ukta, v. 11.
 bruvat, vi. 20.
 ✓brū: abrūtām, iii. 21.
     nir-: brūyāt, ii. 106.
 Bhakta, iv. 25.
 bhakti, i. 6, 73, 76, 77.
 bhakti-tas, v. 172.
 ✓bhakṣ: bhakṣayet, vii. 31.
 bhakṣayitvā, vi. 103.
 Bhaga, ii. 10, 62; v. 147; vi. 8; vii. 114; viii. 128.
 Bhaga-daivata, v. 169.
 bhagavat, v. 78.
 bhaga-antara, vii. 46.
 ✓bhaj, i. 5, 18, 78, 88, 113; ii. 73, 74, 76, 80, 81; iii. 14; vii. 65, 143.
     vi-, vii. 112; viii. 29.
 ✓bhaṇ: bhaṇyate, iii. 54.

- bhayodvigna, viii. 35.
 Bharadvāja, ii. 63; iii. 128; iv. 98
 (pl.), v. 102, 124, 137, 139, 140.
 bhartṛ, vii. 1, 47, 133.
 bhavat, *pres. part.*, i. 61; *m.*, v. 126.
 bhaviṣya, i. 40; iv. 29.
 bhavya, i. 40, 61.
 bhāga, *m.*, iii. 89, 136; vi. 21, 22;
 viii. 29.
 bhāga, *adj.*, iii. 45, 51; v. 167; *f.*, -ī,
 iii. 98.
 bhāj (sūktasya), i. 100.
 bhāt, *pres. part.*, ii. 63.
 Bhārata, v. 83.
 Bhārati, iii. 13; v. 101.
 Bhārgava, ii. 51; viii. 70; *f.*, -ī, iv. 11.
 Bhārmyaśva, vi. 46; viii. 12.
 bhāryā, v. 59; viii. 19.
 Bhāllaveyī, v. 159.
 bhāva, i. 75; iii. 21; iv. 59, 68, 73;
 vi. 38; viii. 21.
 bhāva-pradhāna, ii. 121.
 Bhāvayavya, iii. 150, 155, 156.
 Bhāvayavya-suta, iii. 143.
 bhāva-vikāra-ja, ii. 122.
 bhāva-vṛtta, ii. 86, 120; v. 87, 112;
 vii. 123, 140; viii. 46, 56, 59, 66,
 91.
 bhāva-vṛtti, vii. 135.
 Bhāvya, iii. 140.
 ✓bhāṣ: abhāṣata:
 abhi-, v. 100.
 prati-, iv. 12.
 bhāsayat, ii. 62.
 bhāskara, vii. 28.
 bhittvā, vii. 52.
 ✓bhid: bibhiduḥ, vi. 64; bhinddhi,
 vii. 149; abhināt, vii. 150.
 bhinna (sūkta), i. 20.
 bhiṣaj, vii. 154.
 bhīta, iv. 69, 89.
 bhīma-parākrama, iv. 67.
 ✓bhuj: bhuñjate:
 upa-, viii. 115.
 bhurij, viii. 107.
 bhuvana, vii. 60.
 bhū, ii. 73; vii. 5, 93, 101.
 ✓bhū: bhūt, vi. 57, 90.
 sam-, *perf.*, v. 150; vii. 6.
 1. bhūta, *perf. part., past*, i. 40, 61.
 2. bhūta, *n., being*, ii. 24; iii. 24, 30;
 vii. 128.
 bhūta-karaṇa, viii. 85.
 bhūta-vat, iv. 29.
 Bhūtamaśa, viii. 18, 19.
 bhūti, iii. 32.
 bhūpati, v. 19.
 bhūmi, v. 111, 123; viii. 47.
 ✓bhr: bibharti, viii. 76.
 Bhr̥gu, v. 99; *pl.*, i. 128; iv. 98; vi.
 156; viii. 125.
 bhr̥sam, *adv.*, iv. 23.
 bheṣajartham, vii. 91.
 bhaiṣajya, viii. 64.
 bhoja, vi. 42; *pl.*, iv. 98; viii. 23.
 ✓bhrāj: bhrājate, i. 93.
 bhrātṛ (madhyama), iv. 33; (yavīyas),
 iv. 112; (kaniyas), vii. 13; *du.*, vii.
 155; *pl.* (catvāraḥ), iii. 59; (trayaḥ),
 iv. 32 (B); vii. 89; (Marutaḥ), iv.
 51; (vṛkṇaḥ), vii. 61; (pūrvaḥ)
 vii. 73, 77.
 bhrū, viii. 113, 117.
 Makha, i. 115; iii. 45.
 maṇḍala, i. 25, 32.
 ✓majj: majjati:
 ni-, iii. 24.
 majjā, vii. 79.
 maṇi, v. 123.
 maṇḍala, iii. 28, 116; v. 103; vi. 39,
 130, 145.

- maṇḍūkā, *pl.*, i. 109; vi. 27.
 mata, iii. 122; v. 56.
 mati, iii. 144.
 matta, vii. 23.
 matsya, v. 152.
 ✓math: mathyati (= *passive*), iii. 62.
 mathyamāna, iii. 64 (B).
 ✓mad: mādayase, iv. 78.
 mad-grha, *m. pl.*, vi. 55.
 mad-devata, vii. 74.
 mad-devatya, vii. 74.
 madhu, iii. 17, 19, 21, 96 (B), 123; iv. 126; vi. 145.
 ✓Madhuchandas, ii. 126; iii. 57.
 madhya, iii. 116; *loc. sing.*, iv. 134 (*v. r.*); viii. 113, 137.
 madhyamdina, ii. 9; vii. 121.
 madhya-bhāga, ii. 31.
 madhyama, i. 66, 69, 93, 94, 99, 130; ii. 26, 38, 41, 43, 45, 72, 85; iii. 76, 99 (Agni), 116, 120 (Agni); iv. 33; v. 10 (Agni), 35 (Agni), 43 (Vāc), 48 (Agni), 49 (Vāc), 88 (Pṛthivī), 166; vi. 11 (Agni), 128, 129, 155 (Yama); vii. 33 (Agni), 106, 107 (Vāc), 142 (Agni); viii. 39 (Agni).
 madhyama-sthāna, i. 103, 121; ii. 7; iii. 74.
 ✓man: manvate, i. 24; manyate, iii. 76, 112, 130, 155, 156; manyete, iii. 100; mene, iv. 4, 18.
 mana-āvartana, vii. 90.
 manas, v. 54, 55, 60, 65, 73; vii. 71, 82, 85; viii. 76, 132.
 ✓Manu, ii. 12, 130; iii. 55, 121; vii. 2, 103, 107.
 manuṣya, *pl.*, v. 9; vii. 68, 71.
 mano-vāg-deha-bhojana, *pl.*, vi. 143.
 mantra, *m.*, i. 80, 86, 87, 119; ii. 20, 21, 68, 101, 110, 112, 118, 132; iii. 37, 46, 48; v. 58, 94, 95, 96; vi. 157; vii. 16, 45, 110, 138; viii. 109, 124, 131, 138; *n.*, ii. 132; viii. 129.
 mantra-*tas*, vii. 17.
 mantra-darsin, i. 34; v. 66.
 mantra-dṛś, i. 1; v. 58.
 mantra-dṛṣṭi, i. 3.
 mantra-daivata-vid, viii. 133.
 mantra-prayoga, v. 94.
 mantraya, *den. verb*:
     anu-: amantrayat, v. 128.
     upa-: mantrayām cakre, v. 20.
 mantra-vittama, ii. 122.
 mantra-vid, i. 22, 90; v. 93.
 mantravin-mantravittama, iii. 133.
 mandu, ii. 141; *du.*, -ū, ii. 142.
 mandra (svara), viii. 113, 115, 119, 120.
 mandra-karṣaṇa-samyukta, viii. 113.
 mandra-sthāna-samāhita, viii. 120.
 manyamāna, iv. 121.
 ✓Manyu, i. 123; ii. 52; iv. 134.
 manvāna, vi. 112.
 Mamatā, iv. 11.
 Mamatā-suta, iii. 56.
 ✓Marici, v. 143.
 Marut, *pl.*, i. 83, 103, 117, 127; ii. 35; iii. 37, 74, 75, 107; vii. 105.
 Marut-pati, vi. 113.
 marutvat, iii. 94; iv. 56.
 Marud-gaṇa, ii. 144; v. 67.
 Marud-gaṇa-pradhāna, ii. 141, 143, 144.
 mahat, viii. 140.
 mahartvij, vii. 113.
 maharṣi, i. 81; v. 65; viii. 137.
 mahātapaś, iv. 25.
 mahā-doṣa, iv. 119.
 mahā-dyuti, v. 147, 152.
 mahā-nagnī, i. 55.
 mahā-nadī, vi. 96.

mahā-nāmnī, *pl.* (ṛcah), viii. 98, 100.
 mahā-yajña, *iv.* 112.
 mahā-yaśas, *v.* 152.
 mahā-vīra, *v.* 34, 35.
 mahiman, *v.* 164.
 mahiṣī, *v.* 56, 63.
 mahendra, *ii.* 144.
 mahendra-sadana, *iv.* 76.
 mahauṣadhi, *viii.* 56.
 ✓ mā : *pass.*, *miyate*, *v.* 153.
     nir- : -mimīte, *vii.* 129.
 māṃsa, *iv.* 29 ; *vii.* 78.
 mātā-putra, *du.*, *iv.* 39.
 mātṛ, *vi.* 90 ; *vii.* 97.
 mātṛ-tva, *vi.* 38, 91.
 mādhyamika (gaṇa), *iii.* 25.
 māna, *v.* 153.
 mānasa, *vii.* 21 ; *viii.* 69.
 Mānya, *iv.* 52 ; *v.* 153.
 mānyava, *vii.* 117.
 māmaka, *vii.* 44.
 māyā, *ii.* 42.
 māyā-bala, *vii.* 88.
 māyā-bheda, *viii.* 75, 76.
 māyāvin, *vii.* 86.
 Mārica, *v.* 143.
 māruta, *iii.* 107 (MSS.).
 mārutaindra, *iv.* 44.
 mās, *loc.*, *māsi māsi*, *ii.* 52.
 māsa, *ii.* 56 ; *iv.* 34.
 māsa-kṛt, *ii.* 112.
 māsika, *ii.* 56.
 mähātmya, *i.* 70.
 mähitra (sūkta), *viii.* 86.
 mita, *measured*, *viii.* 109.
 mitākṣara, *ii.* 90, 92.
 Mitra, *i.* 123 ; *ii.* 4, 48 ; *v.* 147, 148 ;
     vii. 114.
 Mitrātithi, *vii.* 35.
 Mitrāryaman, *du.*, *vi.* 81.
 Mitrā-varuṇa, *du.*, *i.* 83 ; *iii.* 94.

Mitrā - varuṇa - dakṣa amśa - tuvijāta -
     bhaga aryaman, *pl.*, *iv.* 82.
 mitrī-kṛtya, *ii.* 48.
 mithuna, *vi.* 162 ; *vii.* 1.
 ✓ mī : *miyante* :
     pra-, *iv.* 120.
 mīna, *vi.* 88.
 mukha, *v.* 1 ; *vi.* 102, 151.
 mukhya, *iii.* 37.
 mukhyatama, *ii.* 8.
 ✓ muc : *mumucuḥ*, *vi.* 89.
     pra- : *mocire*, *vi.* 15.
 mud, *f.*, *v.* 53.
 Mudgala, *vi.* 46 ; *viii.* 12, 90.
 mudhā, *vii.* 43.
 muni, *iii.* 106, 115 ; *v.* 144 ; *vii.* 47.
 muni-sattama, *viii.* 18.
 musala, *iii.* 101.
 musalolūkhala, *du.*, *i.* 113.
 ✓ muh : *mumoha*, *vii.* 88.
 muhūrta, *iv.* 66 ; *v.* 149 ; *vii.* 157.
 mūrta, *ii.* 32.
 mūrtimat, *vii.* 146.
 mūrdhan, *iv.* 60, 120 ; *viii.* 112, 116.
 mūrdhanvat, *ii.* 18.
 mṛga, *iv.* 89.
 mṛta, *vii.* 35.
 mṛta-patnī, *vii.* 13.
 mṛta-śiṣṭa, *vii.* 11.
 Mṛtyu, *i.* 122 ; *ii.* 59 ; *vii.* 10, 16.
 ✓ mṛs : *mamarṣa*, *iv.* 13.
 megha, *iv.* 41 (B) ; *v.* 166.
 medas, *vii.* 78.
 medha (puruṣasya), *ii.* 153.
 medhā, *ii.* 84.
 Medhātithi, *ii.* 64, 130, 155, 157 ; *iii.* 55.
 medhā-sūkta, *viii.* 58.
 medhya, (aśva), *iv.* 27.
 maitra, *f.*, -ī, *iv.* 17, 123.
 maitrāvaruṇa, *ii.* 127 ; *iii.* 105 ; *iv.*
     125 ; *f.*, -ī, *vi.* 65, 72, 124.

Maitrāvaruṇi, v. 160.

maithuna, iv. 12; vi. 154; vii. 4, 133.

mohita, vii. 54.

Yakṣa, vii. 68.

yakṣma-nāśa, vii. 154.

yakṣma-nāśana, viii. 64, 68.

yakṣma-nāśin, *f.*, -ī, vii. 133.

yakṣyamāṇa, v. 50.

✓yaj, *pres.*, viii. 111; *fut.*, vi. 21;
perf., vii. 59; viii. 7; *caus.*, v. 53;
viii. 5.

yajat, vi. 58.

yajamāna, vi. 72; vii. 70; viii. 80.

yajus, ii. 152, 153, 154; viii. 110, 130.

yajña, iii. 136; v. 158; vii. 31, 74, 77,
113; viii. 130, 135.

yajñārtham, vii. 143.

yajñiya, vii. 72.

yajvan, vi. 73, 74.

✓yat: yateta, ii. 119.

yathā-kramam, ii. 71.

yathā-nyāyam, ii. 23.

yathā-rūpam, vii. 138.

yathā-vākyam, ii. 122.

yathā-vidhi, viii. 6.

yathā-sthānam, ii. 72; vii. 52.

yadṛchayā, v. 99.

yad-daivata, viii. 103.

✓yam: yachati, iii. 1.

pra-: ayachat, ii. 25; vi. 162.

✓Yama, i. 123; ii. 11, 47; iii. 58; vi.
154, 155, 157, 158, 159, 163; viii.
48.

yama, *twi*n, vi. 163.

Yama-putra, ii. 60.

Yama-Yamī, *du.*, vi. 163.

✓Yamī, i. 128; ii. 77, 83; vi. 154.

yava, vi. 58.

yaviṣṭha, vii. 61.

yavīyas, iv. 112.

yaśasvinī, iv. 57; v. 54.

yahu, iii. 64 (B).

✓yā:

abhi-: ayāt, vi. 110; vii. 104;

ayus, vii. 90; viii. 20.

✓yāc: ayācatam, iii. 20.

yācnā, i. 35, 49.

yājamāna, *adj.*, vii. 138.

Yajñika, *pl.*, viii. 99.

yājya, v. 55.

yājyā, ii. 138.

yājyārcita, v. 64.

yāt, *pres. part.*, viii. 87.

yāthātathya, i. 4.

yādṛchika, i. 30.

yādṛś, vii. 134.

yāvat, *adj.*, viii. 19.

yukta, iv. 24.

yuga, vi. 105.

yugapat, v. 98; vi. 54; viii. 37.

✓yuga-paryanta, *adj.*, viii. 98; -m, *adv.*,
iii. 24.

yugma, iv. 44; vii. 30; viii. 29.

✓yuj:

ni-: ayojayat, v. 74.

pra-: yujyante, vii. 15; yuñkte,
viii. 131.

sam: yojayet, i. 118.

yuddha, iv. 131.

yuddhādi, v. 134.

yuddhopakarāṇa, v. 128.

yudh, v. 124, 125; vii. 63.

yudhyat, *pres. part.*, viii. 13.

yuyutsu, v. 135.

yuva-kāmyā, vi. 77.

yuvam: *acc.*, yuṣmān, viii. 27.

yūpa, iv. 101.

yūpavat, iii. 28.

yoga, vii. 88, 109; viii. 84, 130, 136.

yogitva, iii. 115.

yotsyamāna, vi. 111.

yoddhr, v. 127.
yodhayat, *pres. part.*, iv. 132.
yoni, i. 62; viii. 140.
yaupa, *f.*, -I, iv. 100.
yauvana, vi. 55; vii. 44.
Rakṣas, viii. 115.
rakṣo-bhūta, vi. 34.
rakṣo-haṇ, vi. 134.
rajata, vii. 78.
rajas, *pl.* (trīṇi), ii. 63.
raṇa-devatā, v. 131.
rati, vi. 55.
ratna, v. 123; vi. 52.
ratha, i. 84, 110; iii. 86, 95, 147, 149;
v. 14, 15, 123; viii. 12, 35.
ratha-gopa, v. 131.
ratha-chidra, vi. 105.
Rathambara, i. 116; viii. 78.
Ratha-proṣṭha, vii. 85.
Rathavīti, v. 50, 73, 74, 77.
Rathaspati, viii. 127.
rathābhimarśana, v. 112.
rathītara, iv. 73.
rapas, vii. 95; viii. 50.
✓rabh : rebhe :
ā-, vii. 54.
✓ram : ramaye, vi. 54.
ramya, v. 75.
rayimat, iv. 72.
rava, ii. 35, 42.
ravi, iii. 10, 17.
raśmi, i. 63, 68, 94; ii. 62, 67; iii.
17; iv. 38; v. 130; *pl.* (sapta), iv.
33.
rasa, i. 68; ii. 32; vii. 127.
rasādāna, ii. 6.
Rasā-pāra-nivāsin, viii. 24.
rahasya, vi. 129.
rahaḥ-samyoga-kāmyā, iv. 57.
Rakā, i. 128; ii. 78.

Rakā-Sinivālī, *du.*, iv. 87.
rākṣasa, *pl.*, v. 145; vii. 68.
rākṣoghna, vi. 28.
rākṣoghna āgneya, viii. 40, 65.
rājan (Varuṇa), vi. 14, (Nāhuṣa) 20,
(Kuruṅga) 44, 138.
rāja-putra, vii. 155, 156.
rāja-putrī, v. 53, 54.
rāja-yakṣma-han, viii. 64.
rājārṣi, iii. 54; iv. 98; v. 29, 50; vi.
51; vii. 2, 147.
rājñī, iv. 2.
rājya, vii. 54, 157; viii. 1, 4, 5.
rātri, iv. 132; v. 84; vi. 11.
Rātri-samstāva, iii. 105.
Rātrī, i. 112; ii. 74, 84; v. 74, 75;
viii. 44.
Rātry-uṣas, *du.*, iii. 138.
✓rādḥ : rādhyate, viii. 98.
rāṣṭra, viii. 2 (*v. r.*).
rāsabha, iv. 141.
Rāhūgaṇa, ii. 45.
riktha, iv. 111.
✓ribh : ribhyate, iii. 96 (B).
riramsu, iv. 58, 59.
rukma, v. 72.
rukma-vakṣas, v. 68.
✓rud : arodīt, ii. 34.
Rudra, i. 103, 122; ii. 4, 33; *pl.*, i.
127; v. 47; viii. 128.
Rudra-patnī, v. 46.
Rudra-sūnu, v. 69.
ruvat, ii. 59.
✓ruh : rohati, vii. 13.
adhi-, ii. 67.
ā- : ruroha, vii. 4.
rūdhī-gata, ii. 102.
rūpa, *form*, ii. 119; iii. 76; iv. 18;
viii. 111; *grammatical form*, ii. 158;
iii. 4.
rūpa-kṛt, i. 84.

rūpavattā, vii. 45.
 rūpavad-bhārya, ii. 107.
 rūpa-vikarṭṛ, iii. 25.
 rūpa-vīrya, *pl.*, iv. 134.
 rūpa-sampanna, iii. 144.
 retas, iv. 111; v. 149.
 raivata, ii. 13.
 roga-ghna, iii. 113.
 rogāpanutti, iii. 114.
 Rodasī, i. 129; ii. 78, 143; *du.*, i. 83,
 113; iv. 6, 98; vii. 94, 95, 126;
 viii. 125.
 roman, iv. 2; vii. 78.
 Romaśā, ii. 77, 83; iii. 155, 156.
 roha, i. 102.
 rohit, *pl.*, iv. 140.
 raudasī, v. 117.
 raudra, iii. 139; v. 173; *f.*, -ī, iii. 108;
 v. 38.
 raudra-saurya auśasa, iv. 99.
 raupya, vii. 52.
 Rausāma, v. 34.
 ✓lakṣ, v. 154; vii. 140.
 upa-, i. 12; viii. 79.
 lakṣaṇa-sampad, i. 11.
 lakṣita, viii. 81.
 labdha-vat, *perf. part.*, v. 66.
 labdhāsu, vii. 102.
 ✓labh, vi. 68; vii. 50; viii. 18.
 upa-, iii. 134; iv. 52.
 lākṣa, *adj.*, viii. 51 (*v. r.* lākṣā).
 Lākṣā, i. 129; ii. 84.
 lāba, *adj.*, viii. 40.
 liṅga, i. 45, 86, 87; ii. 96, 97, 100,
 102, 118; iii. 110; viii. 21, 81, 104.
 liṅga-tas, i. 20; iii. 39; vi. 69.
 liṅga-bhāj, iii. 111.
 liṅga-vākya, v. 93.
 liṅga-vākya-vikāra, vii. 108 (B).
 liṅgokta-daivata, iv. 129; viii. 65.

Luśa, ii. 129; iii. 55.
 loka, *pl.*, i. 130; ii. 62; vii. 127;
 (trayaḥ), i. 90, 101; ii. 50; vi. 121;
du., i. 92.
 loka adipati, *pl.* (trayaḥ), i. 73.
 loka adhipati, *pl.* (trayaḥ), viii. 121.
 lopa, ii. 116.
 Lopāmudrā, ii. 83; iv. 57.
 laukika, ii. 101.
 laukya, i. 4.
 laulya, viii. 31.
 Vamśaja, vi. 39, 58.
 vamśya, vi. 142.
 vaktu-kāma, vii. 84.
 ✓vac: vakṣyāmi, i. 1; iv. 32 (B);
 (mā) vocaḥ, iii. 19; ūca, vii. 66;
 ucyate, iii. 153 (A).
 pra-: vakṣyāmi, i. 85.
 prati-: ūcuḥ, vi. 21.
 vacana-liṅga, *du.*, i. 43.
 vajra, i. 84, 87; iii. 23; iv. 5; vi. 82,
 123, 150; vii. 25, 149, 150.
 vajra-dhṛk, vii. 32.
 vajra-samstava, vi. 120.
 vajrin, iii. 23, 115.
 ✓vad: vadati, iv. 17.
 abhi-: vadanti, viii. 96; avāda-
 yatām, v. 65.
 vi-pra-, iv. 10.
 sam-: ūde, ii. 85; ūdire, iv. 105;
 vi. 89; vii. 81.
 ✓vadh: (mā) vadhīḥ, iv. 52; vadhīt,
 iii. 21.
 vadhū, iii. 147; vi. 51; vii. 131, 132.
 vadhūmat, iii. 149.
 vana, vi. 35, 101, 138; viii. 2; vanā-
 nām (patī), iii. 26.
 Vanaspati, i. 66, 109; ii. 150; iii. 26,
 27; vii. 62.
 ✓vand: vavande, iv. 2.

✓vap :

nir- : upyate, i. 78, 119; vapante,
ii. 16.

vapus, iv. 66.

vayas, *bird*, v. 146.vara, *boon*, iii. 24; iv. 71, 74; vi. 54;
vii. 50, 65, 76.

vara-dāna, vii. 132.

variṣṭha, vii. 87.

Variṣṭhā, v. 144.

Varuṇa, i. 117, 118, 122; ii. 2, 4, 11,
32; v. 98, 147, 148; vii. 114.Varuṇa-daivata, vi. 93 (*v. r.* -devata).

Varuṇa-mitra-deva, iv. 6.

Varunānī, iii. 92.

Varuṇa-aryama-mitra, *pl.*, iii. 107; vi.
50; viii. 86.Varuṇa-indra-agni-soma, *pl.*, viii. 41.

varga, i. 5; ii. 85, 86, 87; vii. 116.

varṇa, *letter*, ii. 116; *caste*, vii. 15.

varṇa-gotra-ādika, iii. 145.

varṇa-gotra-avirodha, iii. 144.

varṇa-samghāta, ii. 117.

vartantī, *pres. part.*, vi. 137.vartin, *f.*, -ī, iii. 12.

varmin, v. 129.

varṣa, *n. pl.*, vii. 42.

varṣa-sahasra, vi. 20.

varṣā, *pl.*, ii. 13.

varṣiṣṭha, ii. 67.

Vala, vi. 64.

vaśa, ii. 93.

Vaśa, vi. 79.

vaṣaṭ-kāra, vii. 61; viii. 111.

✓vas : vasati, iii. 134; uvāsa, vii. 43;

ūṣatuḥ, vi. 35.

ni-, vii. 147.

vasat, *pr. part.*, vi. 36.vasati, *f.*, the root vas, v. 156.

vasanta, i. 115.

vasantī, *pres. part.*, vi. 40.Vasiṣṭha, ii. 62, 130; iii. 128; iv. 98,
119; v. 150, 151, 154, 157, 158,
163; vi. 11, 34.Vasiṣṭha-dveṣin, *f.*, -ī, iv. 117.

Vasiṣṭha-śāpa, vii. 59.

Vasiṣṭha-agastya, *du.*, v. 164.vasu, *n.*, v. 63, 139; vi. 85.Vasu, *m. pl.*, i. 116; ii. 12; viii. 125.

✓Vasukarṇa, iii. 55.

✓Vasukra, vii. 30.

✓vah, vi. 21, 22; vii. 65.

ā- : avāhayat, iii. 133.

vahana, i. 119.

vāk-pūrva, viii. 111.

vāk-prāṇa, *du.*, iv. 39.

vākya, ii. 88, 89, 100, 117; viii. 68.

vākya-ja, ii. 104.

vākya-rtha-nirṇaya, ii. 117.

vākya-rtha-darśanārthīya, i. 41.

vāk-sūkta, viii. 43.

vāg-devatya, ii. 125; viii. 122.

vāg-vidvas, vii. 111.

vāc, i. 74, 128; ii. 39, 44, 50, 72, 76,

79, 81, 84, 138; iii. 12, 14; iv. 36,

39, 72, 85, 113, 114, 115, 116; v.

2, 98, 100; vi. 121, 152; vii. 71,

106, 107; viii. 8, 76, 91.

Vācaspati, i. 125; ii. 44; iii. 71.

vācya, i. 62; ii. 96.

Vāja, iii. 83; vi. 135.

vājin, vii. 3; *pl.*, ii. 12; iv. 141, 142.

vājina-daivata, v. 167.

Vāta, i. 125; ii. 5.

Vātajūti, viii. 127.

Vāta-deva, viii. 49.

vādhūya, vii. 134.

Vādhryaśva, ii. 155.

vāma, iv. 33.

vāma-tas, iv. 89.

Vāmadeva, ii. 40; iii. 57; iv. 132. 2

vāyavya, i. 87; ii. 127; viii. 49 (*v. r.* A).

Vāyu, i. 5, 68, 69, 82, 122; ii. 2, 4, 16,

32, 124; iii. 94.

Vāyu-devata, viii. 108, 122.

vār, *water*, iv. 38.

vārūna, iii. 98; (jana), vi. 13.

Vārūni (= Vasiṣṭha), vi. 24, 33.

Vārasikha, *pl.*, v. 124, 125, 136, 137.

vāriṣākapa (= Vārṣākapa), ii. 69.

vārya, iv. 74.

vārṣasahasrika, vi. 22.

vārṣākapa, vii. 141.

vārṣika, viii. 6.

✓vās: vavāśa, iv. 93.

vāsativara, v. 149.

vāsas, iv. 30, 41 (B); vi. 52; vii. 132.

Vasiṣṭha, *pl.*, v. 159.

vāstu, ii. 43.

Vāstospati, i. 123; ii. 43; vi. 48.

vāstospatya, vi. 2.

vāhana, i. 74; iii. 85; iv. 143.

vāhanārtha, iii. 147.

vimśati, ii. 94; v. 30.

vikarṣa, viii. 120.

vikāra, ii. 121; vii. 108 (B).

Vikunṭhā, vii. 49.

vikramya, vi. 122.

vikrīnat, *pres. part.*, iv. 133.

vigraha, ii. 106, 112.

✓vic:

vi-: vecayanā, ii. 94.

vicikitsita, ii. 141, 144.

vicetana, iv. 113.

vichandas, viii. 109.

vijana, vi. 99.

vijara aroga, vii. 47.

vijñāna, iii. 137; vii. 110.

vijñāya, vii. 3.

vitata (yajña), v. 53.

vitta, ii. 30.

✓I. vid, *to know*:

adhi-: vetti, ii. 30.

✓2. vid, *to find*:

anu-, vii. 112.

✓Vidathi, v. 102. = *विदधि*

vidita, i. 33; viii. 76.

viditvā, iv. 1; vi. 38; vii. 4; viii. 28.

vidyā, iii. 142.

vidyut, i. 54, 94; ii. 33.

vidvas, vii. 112, 113.

Vidhātṛ, i. 126; v. 147; viii. 70, 126.

vidhi, v. 94.

vidhi-dṛṣṭa, iv. 77; v. 24.

vidhi-vat, vi. 114.

vidhūya, vii. 77.

Vinatā, v. 144.

vināśana, ii. 121; viii. 50.

vinikṣipya, v. 84.

vinīyoga, vii. 113; viii. 10.

vinirjita, v. 125.

vinīścaya, iii. 29.

Vipāt-chutudrī, *du.*, iv. 106.

Vipās, i. 114.

vipula, v. 70.

viprakṛṣṭa, ii. 100.

vipravāda, ii. 131.

viphala, v. 82.

vibhakta, iv. 6.

vibhakta-stuti, iii. 41, 82.

vibhakti, i. 43, 45; ii. 94.

vibhajya, vii. 120.

vibhavā, vii. 132.

vibhāga, ii. 20.

✓Vibhīndu, vi. 42.

vibhu, vi. 113.

vibhūti, i. 71; iii. 123; iv. 37.

vibhūti-sthāna-janma, i. 96.

vibhūti-sthāna-sambhava, i. 104; ii. 20.

Vibhvan, iii. 83.

✓Vimada, iii. 128.

vimāna, i. 121.

vīyogārtham, vii. 149.

virāga, vii. 132.

virāj, viii. 107.
 vilapat, *pres. part.*, vi. 33.
 vilapita, i. 36.
 vilāpa, i. 53.
 vivara, vi. 123.
 Vivasvat, ii. 47; v. 147; vi. 68, 162,
 163; vii. 2, 4, 7, 119; viii. 127.
 Vivasvat-suta, vi. 154.
 vivikta, iii. 20.
 vivīcya, viii. 139.
 vividha, iv. 31; v. 139; vii. 50.
 vividha āyudha, *pl.*, vii. 111.
 ✓viś: viśati, viii. 140.
   ā-: aviśat, viii. 2.
   pra ā: aviśat, vi. 12; vii. 62.
   upa-: viveśa, v. 22.
   ni-, *caus.*, ii. 100.
 viśati = *the root viś*, ii. 69.
 viśasya, iv. 30.
 viśeṣa, ii. 109.
 viśeṣa-tas, vii. 138.
 viśeṣa-vācin, ii. 110.
 viśva, ii. 134; *pl.*, viśve (*scil.*, devāḥ),
 ii. 12; vii. 41; (devāḥ), i. 84; iii.
 95; iv. 98; v. 97, 155; vii. 76;
 viii. 106; (divaukasas), vii. 118;
 viśvān (devān), iii. 44; viśvaiḥ,
 iii. 60; (devaiḥ), viii. 62; viśveṣām,
 iii. 6; viii. 106; (*scil.*, devānām),
 viii. 10.
 Viśva-karman, i. 123; ii. 49; vi. 56.
 viśva-bhaiṣajya, *adj.*, viii. 50.
 viśva-rūpa, iv. 142; vi. 152.
 viśva-rūpa-dhṛk, vi. 149.
 viśva-līṅga, ii. 128; iii. 33, 42, 43.
 Viśvavārā, ii. 82.
 Viśvā, v. 144.
 viśvātman, iv. 121.
 Viśvānara, i. 127; ii. 66.
 Viśvāmitra, ii. 48, 131, 157; iv. 105,
 115, 118.

Viśvāmitra-vacas, iv. 108.
 Viśvāvasu, vii. 130.
 viśve-deva-gaṇa, *pl.*, iii. 136.
 viśveśa, viii. 140.
 viṣa, vii. 44.
 viṣa-ghna, iv. 64.
 viṣaya, i. 120; viii. 107.
 viṣa-śaṅkā, iv. 64.
 viṣṇāti = *the root viṣ*, ii. 69.
 Viṣṇu, i. 82, 117; ii. 2, 11, 64, 70;
 iii. 59; v. 148; vi. 122, 123.
 Viṣṇu-nyaṅga, v. 90.
 viśamvāda, v. 95.
 viśarga, iv. 38.
 viśrjat, *pres. part.*, i. 93; ii. 58.
 viśtara, i. 79, 80.
 viśtāra, viii. 32.
 viśpaṣṭa, viii. 88.
 viśmaya, i. 38, 57.
 viśmita, v. 69.
 Vihavya, ii. 131; iii. 57.
 vihita, viii. 135.
 vihīna, vii. 150.
 viḍvaṅga, iii. 147.
 vīrya, vii. 54, 60.
 vīrya-vat, v. 149.
 ✓vṛ, *to choose*, v. 33, 51; vi. 38, 54.
 vṛkṇa, vii. 61.
 vṛkta-barhis, i. 65.
 vṛkṣa-dronī, v. 83.
 ✓vṛt:
   anu-: vartante, iii. 6.
   upa-: varteta, vi. 145.
   ni-: avartata, v. 60; vartetām, v. 61.
   pari-: vartate, i. 120.
 vṛta, iv. 23; vii. 151.
 vṛtta, v. 60.
 vṛtti, ii. 109.
 Vṛtra, ii. 6; vi. 112, 121, 122.
 Vṛtra-bhayārdita, vi. 109.
 Vṛtra-śaṅkā, vii. 113.

Vṛtra-han, iv. 126; vi. 110.

vṛddhi, ii. 121.

Vṛśa (Jāna), v. 14, 18, 19.

✓vṛṣ: varṣati, i. 68; iv. 34; vii. 24;

vavarṣa, viii. 2.

vṛṣan, ii. 66, 67; vii. 141.

vṛṣabha, i. 111; iii. 148; vi. 52; viii. 12.

Vṛṣākapyā, ii. 8, 10, 80; vii. 120.

Vṛṣākapi, ii. 10, 67, 68.

vṛṣṭi, ii. 33.

vṛṣṭi-kāmajjyā, viii. 5.

vṛṣṭy-artham, viii. 9.

vega, vii. 5.

veda, v. 58; *pl.*, ii. 44.

veda-pitr, v. 58.

vedārtha-tattva, vii. 110.

vedi, vii. 32.

✓ven: venati, ii. 51.

Vena, ii. 51.

veveṣṭi, *the frequentative of the root viṣ*, ii. 69.

Vaikhānasa, ii. 29.

Vaidadaśvi, *du.*, v. 62.

vaidika, i. 4, 23.

Vaideha, vii. 58, 59.

vaidyuta, iii. 77; viii. 44.

vainya, viii. 41.

vairāja, i. 116.

vairūpa, ii. 13.

Vairūpa, *m. pl.*, viii. 37.

vairūpya, i. 26.

vaivāhika, vii. 138.

vaividhya, i. 14, 16.

vaiśvakarmaṇa, vii. 117.

vaiśvadeva, ii. 81, 125, 128, 132, 133;

iii. 33, 42, 47, 51, 122, 131, 141;

iv. 7, 8, 31, 42; v. 175; viii. 128;

f., -ī, iii. 99; iv. 9, 123; v. 106,

174; vi. 133.

vaiśvadevaka, ii. 127.

vaiśvadevata, viii. 123.

vaiśvadevya, vii. 39.

Vaiśvānara, i. 67, 97, 106; ii. 11; iv.

97, 102; v. 104; vi. 46; vii. 61,

142; viii. 127.

Vaiśvānara-stuti, i. 99.

vaiśvānariya, i. 99, 102; iii. 117, 129;

iv. 96; v. 161.

vaiṣṇava, iii. 93; viii. 102.

vaiṣṇavya, viii. 102 (*v. r.*).

volhr, iii. 50, 79.

Vyaṁsa, vi. 77; vii. 58.

vyañjana, ii. 116.

vyañjita, i. 64.

vyatikīrṇa, ii. 104.

vyatyaya, vi. 17.

vyapekṣā, v. 24.

vyapohitum, vi. 140.

vyavasthita, ii. 34; vi. 111, 112; vii. 52.

vyasta, ii. 123, 124; iii. 14, 60; viii. 124.

vyākhyāta, vi. 129.

vyāptimattva, i. 98.

vyāhṛti, ii. 123.

vyāhṛti-daivata, ii. 123.

vyutpatti, ii. 108.

vyoman, i. 93; ii. 32, 42, 56; iii. 14; iv. 46, 66.

✓vraj: avrajat:

anu-, iv. 3.

vraja, viii. 27.

vrajat, *pres. part.*, ii. 52; iii. 143; iv. 117.

vrapita, iii. 135.

vraścāṇī, iv. 101.

✓Samyu, v. 109.

✓śams, iii. 2, 104, 140, 150; iv. 17;

v. 140; vi. 53, 120, 139, 160; vii.

23, 96.

anu- : śamsati, i. 103.

pra- : śamsati, iii. 101.

✓śak : aśakat, vi. 122.

śaka, iv. 41 (B).

śakaṭa, v. 31 ; vi. 105, 138.

śakuni, i. 109.

śakti, ii. 32.

Śakti, iv. 112.

śakti-prakāśana, viii. 10.

śakti-mat-tā, vii. 60.

śakra, iii. 38 ; iv. 3, 70 ; vi. 53, 104,

114 ; vii. 29, 30.

śakvarī, i. 131.

śaṅkha-nidhi, vi. 55.

Śacīpati, iii. 20 ; iv. 74 ; v. 138 ; vi.

53, 137.

Śacī-sahāya, iv. 1.

śata, iii. 148, 149 ; viii. 2.

śata-kratu, iv. 46, 52 ; vi. 15.

śata-dhā, iv. 120.

śata-yojana, viii. 32.

śatarcin, iii. 114, 116.

śatru, v. 127 ; vii. 60, 84.

Śamtanu, vii. 155, 156 ; viii. 1, 3, 6.

śaṁnomitriya, f., -ā, iii. 79.

✓śap : śapate, vi. 33.

śaptu-kāma, vi. 37.

Śabara, viii. 72.

śabda, ii. 99, 109 ; iii. 80.

śabda-rūpa, ii. 108.

śamyā-mātra, v. 152.

✓śam : śamayat :

pra-, iv. 53.

śarad, i. 115.

śarīra, iv. 40 ; vii. 101.

śarīra-pāta, vi. 89.

śarīrin, f., -nī, v. 98.

śarkara, vii. 79.

śarma, ii. 46.

Śaryañavatī, iii. 23.

śalyaka, vi. 106.

Śaśiyasī, v. 61, 64, 80.

Śaśvatī, ii. 83 ; vi. 40.

✓śas : śasyate, iii. 33 ; v. 175 ; vi. 108.

śāstra, i. 102 ; iv. 22 ; v. 175.

śākinī, vi. 138.

śākvara, i. 131.

śānti, viii. 90.

śānty-artham, vii. 15, 21, 94 ; viii. 87.

śāpa, i. 39, 49 ; vi. 34.

Śārṅga, pl., viii. 54.

Śaryāta, ii. 129 ; iii. 55.

śālāmukhya, vii. 67.

śāśvata, iii. 106 ; v. 126.

✓śās :

anu- : aśāt, iv. 131 ; śāsati, 3. sing.,

vii. 37.

ā- : śāste, v. 135 ; vi. 31 ; vii. 11,

12, 19, 134, 136 ; viii. 82.

śāstra-vid, iii. 48.

✓śikṣ, iii. 84 ; viii. 4.

śītāman, ii. 114.

śīras, iii. 21, 22, 23 ; iv. 22 ; v. 15 ;

vi. 36, 150.

śīśira, ii. 13.

śīśu, v. 16 ; vi. 139.

śīṣya, pl., iii. 83.

śītaṣṇa-varṣa-dātṛ, vii. 28.

śukra, iv. 12 ; v. 99, 151 ; vii. 5, 6, 78.

śukra, adj., vi. 144.

śukra-pratiṣedha, iv. 13.

śukra-saṁkara, iv. 13.

śukla, v. 80.

śuci (Agni), i. 66 ; iii. 129.

Śutudrī, i. 114.

śuna, v. 8.

śuna-devī, v. 7.

Śunaḥ-śepa, i. 54 ; ii. 115 ; iii. 103.

śunāsīra, sing., v. 8 ; du., i. 114 ; v. 8, 9.

śubhas-pati, du., v. 84 ; vii. 43.

śuśrūṣu, vi. 142.

śūla-sthūpā, *pl.*, iv. 30.

śeṣa, viii. 50; *pl.*, vii. 37.

śaivala, vii. 79 (*v. r.*).

śokaya, *den. verb.*:

vi: aśokayat, vii. 36.

Śaunabotra, ii. 40; iv. 78. *45, 50*

śmaśāna, vi. 160; vii. 15.

śyāva, iii. 147; vi. 52; *pl.*, iv. 142;

f., -ī, iii. 8.

✓ Śyāvāśva, v. 52, 55, 56, 60, 64, 65, 69, 72.

śyona, i. 126; iv. 136.

śyena-rūpa, iv. 126.

śrad, *verbal prefix*, ii. 95.

śraddhā, i. 112; ii. 74, 84.

śravana, iv. 119.

śraddha, *adj.*, viii. 58.

✓ Śrī, ii. 83.

śrī-putra, *pl.*, v. 91.

Śrī-sūkta, v. 91.

✓ śru: śuśrāva, iii. 133; *pass.*, śrū-
yante, vii. 72.

śruta, iv. 120; v. 50; viii. 87, 135.

✓ Śruta-bandhu, ii. 53.

Śrutarvan, vi. 95.

śruti, iv. 139; v. 23, 83, 159, 167;

vi. 34, 148; vii. 62; viii. 138.

śraīṣṭhya-karman, v. 156.

śrotra, vii. 71.

śrauta, iii. 142.

ślāghā, i. 36, 53.

śloka, ii. 42.

śvan, iv. 126; vi. 12, 159.

śvaśura, vii. 31.

śvas, iv. 50.

Śatka, viii. 56.

śadvimśa, vi. 84.

śadvimśati, ii. 22.

śas (vikārah), ii. 121.

śaṣṭi (varṣāni), vii. 42.

śaṣṭyupādika, iii. 149.

śaṣṭha, v. 103; (svara), viii. 119.

śarīra, iii. 27.

śolaśarca, iii. 126.

śolhā, iv. 35.

Samyukta, vii. 84.

saṃyogārtha, vii. 136.

saṃvatsara, ii. 16; iv. 35; vi. 27.

saṃvanana, iii. 59; iv. 53; viii. 32, 95.

saṃvartayat, *pres. part.*, ii. 61.

saṃvāda, ii. 88; iv. 44, 47; v. 163,

164; vi. 154; vii. 29, 148, 153.

saṃvijñāna-pada, v. 95.

saṃvid, vii. 147.

saṃśaya, i. 35, 51.

saṃskārya-preta-samyukta, vi. 158.

saṃstava, i. 117; iii. 109; iv. 27, 136;

v. 172.

saṃstavika, ii. 15.

saṃstuta, ii. 2; iii. 36, 83, 110; iv.
6, 28.

saṃstuta-vat, iii. 81.

saṃstuti, i. 75; vi. 161.

saṃsthā, iii. 82; v. 93.

saṃsthita, v. 67.

sakala, ii. 144.

sakta, v. 55.

saktu, vi. 103.

sakhi, iv. 1; vii. 56.

sakhitva, iv. 2, 75, 77.

sakhī, vii. 151.

sakhya, iii. 106; vii. 103.

saṃkalpa, i. 37, 55.

saṃkalpayat, *pres. part.*, i. 54.

✓ Saṃkusuka, ii. 60.

saṃkhyā, i. 45; viii. 13.

saṃkhyāna, ii. 93.

saṃgati, v. 77.

saṃgrhītā, ii. 47.

saṃgrāma-gaṇa, *pl.*, v. 136.

saṃcatuṛdaśa, vi. 146.

✓saj : asajyata :
 sam-, vii. 51.
 sajūr, iii. 46.
 sajoṣas (°sā iti), iii. 46.
 samjñapta-vat, iv. 29.
 samjñā, ii. 134 ; iii. 82 ; v. 93 ; viii. 99.
 samjñāna, *the hymn* 'samjñānam,' viii. 95.
 samjvara, i. 38, 56.
 sat, I, *pres. part. with past part.*, i. 92 ; vii. 23.
 sat, 2, *n.*, i. 62 ; ii. 120.
 sattra, v. 97, 149 ; vi. 22 ; vii. 59.
 sattra-sad, viii. 133.
 sattva, i. 23, 81.
 sattva-saṃgati, i. 29.
 Sat-pati, iii. 70.
 satyā, ii. 40, 42.
 ✓sad : sīdati, sīdat :
 ava-, i. 90 ; iv. 113.
 vi ut-, *caus.*, vii. 53.
 pra-, *caus.*, viii. 3.
 sad-asat, *du.*, viii. 140.
 Sadasas-pati, iii. 67, 70.
 sadasya, v. 159.
 sadṛśa, ii. 97 ; *f.*, -I, vii. 1.
 sadyas, v. 73.
 sanātana, vi. 144.
 sanāman, i. 91.
 samtāpa, i. 36, 52.
 samtyajya, v. 16.
 samdadhāt, *pres. part.*, vii. 128.
 samdhi, viii. 139.
 samnidhi, vi. 139.
 samnipāta, ii. 132.
 sapatna-ghna, viii. 69, 94.
 sapatna-nibarhaṇa, viii. 92.
 sapatnī, vi. 57 ; viii. 63.
 sapatny-apanodika, viii. 57.
 saputra, v. 52, 53, 103.
 sapurohita, iii. 144.

sapta (ratnāni), v. 123 ; (svaraḥ), viii. 121.
 saptaka, vii. 51, 116.
 Saptagu, vii. 55, 56, 57.
 saptati, vi. 51.
 sapta-triṃśattama, *f.*, -I, vi. 45.
 saptadaśa (stoma), ii. 14.
 saptarṣi, *pl.*, ii. 11 ; iii. 58 ; viii. 123.
 sapti, iii. 50, 79.
 saphala, v. 85.
 sabar, iii. 85.
 sabar-dughā, iii. 85.
 sabhārya, iii. 143.
 samagra, ii. 76.
 samara, vi. 115 ; vii. 51.
 samasta, ii. 123, 124 ; iii. 14, 60 ; v. 175 ; viii. 110, 124.
 samasta artha-ja, ii. 104, 144.
 samā, viii. 2.
 samādāya, vi. 100.
 samāna-chandas, i. 16.
 samāna-dharmin, iii. 128.
 samāna-vayas, v. 68.
 samāmantrya, iii. 88.
 samāmnāya, i. 1.
 samāyāt, *pres. part.*, v. 22.
 samāśrita, viii. 117, 118.
 samāsa, i. 79 ; ii. 28, 106.
 samāhita, viii. 120.
 samutthāya, iii. 24.
 samutpanna, vi. 62.
 samuddhṛtya, v. 85.
 samudra, ii. 11 ; vi. 138.
 samudra-gā, vi. 20.
 sameta, vii. 129.
 sampad, i. 11 ; ii. 158.
 sampravāda, iii. 155.
 samprekṣya, iv. 94 ; v. 74.
 sambandha, *pl.*, iii. 68.
 sambodhya, iii. 145.
 sambhava, i. 104 ; ii. 20 ; iii. 1.
 sambhūta, v. 151, 152 ; viii. 79.

- saṁbhṛta, ii. 56.
 saṁbheda, iv. 106.
 saṁmata, iv. 119.
 saṁmantrya, v. 59.
 saṁmita, v. 153.
 saṁmoha, vii. 84.
 samyag-bhakti-dīḍkṣu, *pl.*, iii. 73.
 sayūthya, iv. 28 (*v. r.*).
 Saranyū, ii. 10, 80; vi. 162, 163; vii. 1, 3, 4.
 Saranyū-devata, vii. 7.
 Saramā, i. 128; ii. 77, 83; viii. 25, 27, 28, 33.
 saras, ii. 50; iii. 23; vii. 150.
 Sarasvat, i. 123; ii. 51; iv. 39, 42; vi. 19.
 Sarasvatī, i. 128; ii. 51, 74, 76, 81, 135, 137; iii. 13; iv. 36, 39; vi. 22, 23, 24, 59, 145.
 sarpa, *pl.*, vii. 72; viii. 115.
 sarpiś, vi. 145.
 sarva (= *entirely, with another adj.*), iii. 103.
 sarva-karman, v. 158; viii. 124.
 sarva-kārya, vii. 128.
 sarva-gata, vi. 121.
 sarva-drkṭva, iii. 134.
 sarva-nāman, ii. 97.
 sarva-bhūta, *n. pl.*, ii. 19.
 sarvabhūta-hana, vii. 44.
 sarva-ripra-pranodana, viii. 92, 93.
 sarva-veda, *pl.*, v. 53.
 sarvāṅga-śobhana, v. 66.
 sarvāntara, ii. 69.
 sarvāvāpti, ii. 134.
 salakṣaṇa, vii. 3.
 salila, iv. 41 (B), 43; v. 155; vi. 88.
 savana, iii. 90; (trītiya), ii. 13; (madhyama), i. 130.
 savarcas, ii. 141.
 Savarṇā, vi. 68.
- Savitr, i. 84, 125; ii. 12, 62; iii. 88 (B), 98.
 Savya, iii. 114, 115.
 savrīḷa, vii. 97.
 Sasarpārī, iv. 113.
 sasoma, iii. 124.
 sahamāna, v. 22.
 saha-rakṣas, vi. 160.
 sahas, *gen.* (yahuh), iii. 64.
 sahasā, v. 21; vi. 88.
 sahaḥ-suta, vii. 61.
 sahasra, iii. 149; vi. 61; *pl.* (trīṇi). vii. 75.
 sahasra-tama, iii. 17.
 sahasra-dakṣiṇa, v. 33.
 sahasra-yuga-paryanta, viii. 98.
 sahita, iv. 76, 141; v. 97, 138; vi. 35, 39, 63; vii. 77; viii. 4.
 ✓sā: syanti, syet.
 viava, i. 86, 89.
 sāṅga-upāṅga, v. 53.
 Sādhyā, *pl.*, i. 116; ii. 12; iv. 36; v. 97; vii. 143; viii. 117, 128.
 sānuga, iii. 143.
 sānuliṅga, iii. 152 (A).
 sāntvayitvā, vi. 13.
 sāntvya, iv. 3.
 sāman, i. 116, 131; ii. 13; viii. 110, 117, 122, 130.
 sāmārthya, ii. 122.
 sāma-svara, viii. 119, 121. 7
 sāmānya, ii. 110.
 sāmānya-vācin, ii. 109.
 sāmāsika, i. 79.
 sāmrajya, i. 118.
 sāyam, ii. 64.
 sāyāhna-kāla, ii. 68.
 sāyujya, ii. 21.
 sāyudha, iv. 67.
 sārathi, v. 130.
 sārameya, vi. 12.

sārasvata, ii. 135, 138; v. 119; vi. 19, (jala) 88; vii. 59.

Sārījaya, v. 124, 139.

sārtha, i. 9.

sārdha, iv. 108.

sārdham, v. 20; vii. 51.

Sārparājñi, ii. 84; viii. 89.

sālāvṛkī-suta, iii. 132.

sālokya, i. 19, 98; ii. 21; v. 171; vii. 144.

Sāvanya, vii. 103.

sāvitra, iii. 45, 105; f., -I, iii. 50, 78; vi. 132.

sāvitra-saumya śśvina-māruta, iv. 99.

Sāvitri (Sūryā), ii. 84; vii. 119.

sāhacarya, i. 19; iii. 75; v. 172; vii. 144.

sāhāyya-kāmyā, v. 137.

Simhikā, v. 144.

sikata (=sikata), vii. 79.

✓sic:

abhi-, vi. 153; viii. 1

✓sidh:

ni-: śiṣedha, iii. 19.

prati-, vii. 13, 110, 133.

Sinivāli, i. 128; ii. 77.

Sindhudvīpa, vi. 153.

Sitā, i. 129; v. 9.

śīra, v. 8.

✓su: suṣuve, iii. 133; suṣāva, vi. 102.

pra-: sauti, ii. 62.

su-īryatva, vii. 128.

sukha, ii. 46.

suga, vii. 65

sugandhi-tejana, vii. 78.

suta, pp., pressed (Soma), iv. 54; m., son, iii. 18; iv. 112; v. 100, 146; vii. 47, 114; viii. 19.

sutā, v. 56; vii. 45.

sutvac, vi. 104, 105.

Sudās, iv. 106, 112.

Sudāsa, vi. 34.

sudurjaya, viii. 33.

Sudhanvan, iii. 83; viii. 127.

Suparna, i. 124; viii. 127; du., vii. 48.

supriya, vii. 56.

suprīta, iii. 18; vi. 119.

Subandhu, vii. 85, 87, 88, 89, 94, 99, 100.

subhaga, f., -ā, vii. 47.

sumanas, vii. 65, 76.

sumahat, 40; vii. 49.

sumahāyasa, v. 72.

Sumitra, viii. 17.

sura, vi. 114.

sura-druma, vi. 56.

Surabhi, v. 144.

sūrā-pāna, vi. 151.

suloman, vi. 104.

suvīra, iv. 72.

su-vīraya, vii. 128.

Suśāman, vi. 67 (B).

susamhr̥ṣṭa, vi. 111.

Suhastya, vii. 47.

sūkta, i. 13; iii. 25; viii. 99.

sūkta-prāya, iii. 80.

sūkta-bhāgin, viii. 20; f., -I, i. 19, 60; ii. 77; iii. 53.

sūkta-bhāj, i. 17, 18, 99; iv. 99; v. 142; vi. 159; viii. 99, 129.

sūktarg-ardharcā-pāda, pl., i. 1.

sūkta-vāda, viii. 100.

sūkta-śata, vi. 145.

sūkta-śabda, viii. 100.

sūkta-śeṣa, iii. 93, 138; iv. 144; vii.

101; viii. 9, 16.

sūkta-sahasra, iii. 130.

sūkta ādi, iii. 45; viii. 15, 42.

sūkta ānta, vii. 39.

sūkta abhidhāna, viii. 100.

sūkta ekadeśa, viii. 101.

sūna (=sūnā), iv. 29.

- sūnu, iii. 153 (4).
 sūri, ii. 24.
 Sūrya, i. 5, 61, 69, 82, 88, 100; ii. 8,
 10, 22, 61, 70, 124; iv. 63; vii.
 114, 128.
 Sūrya-kṣaya, iv. 114.
 Sūrya-daiyata, viii. 119
 Sūrya-prasūta, i. 101.
 Sūrya-vat, vi. 134, 136.
 Sūrya-samstava, iii. 44.
 Sūrya-samstava-samyukta, iii. 42.
 Sūryā, ii. 8, 9, 79, 81, 84; iii. 45; vii.
 119, 121, 130.
 Sūryā-candramas, *du.*, vii. 81, 126;
 viii. 16.
 Sūrya-anala-sama-dyuti, v. 101.
 Sūrya-anila, *du.*, vii. 28.
 Sūrya-anuga, i. 77.
 √ar: saratī, vii. 128.
 √arj: sarjje, ii. 53.
 ut-: srjāmi, iii. 19.
 Sobhari, i. 48; vi. 58.
 Soma, i. 82, 117, 126; ii. 2, 4, 107;
 vi. 101, 102, 109, 111, 113, 130, 136;
 vii. 9, 74.
 Somaka, iv. 129.
 Soma-devata, vii. 83
 soma-pati, vii. 58.
 soma-pāna, vi. 151.
 soma-pīthin, iv. 54.
 Soma-pradhāna, iv. 137.
 soma-bhāga, v. 156.
 Soma-sūrya, *pl.*, viii. 125.
 Somā-pauṣṇa, iv. 91.
 Somendra, *du.*, iii. 67.
 Saucika, vii. 62.
 sautrāmaṇa, ii. 153
 saudāsa, vi. 28.
 sauna, iv. 29 (*v. r.*).
 sauparṇa, *f.*, -ī, vi. 120.
 sauparṇeya, iii. 19.
 saubhāgya, vii. 45.
 sauma, *f.*, -ī, v. 41, 44.
 saumya, iii. 111, 124; vi. 29, 146
 (maṇḍala); vii. 23, 92; viii. 119.
 saura, *f.*, -ī, iv. 42, 113; v. 118; vi. 5, 9.
 saurya, i. 87; ii. 7; iii. 113, 139; viii.
 110; *f.*, -a, vi. 6, 126.
 saurya-vaiśvānara, ii. 16.
 saurya-vaiśvānara-agni, ii. 18.
 saurya-vaiśvānariya, ii. 17.
 sauryā-cāndramasa, *f.*, -ī, vii. 124.
 sauvarṇa, v. 31, 35; vi. 56.
 √skand: caskanda, v. 99, 149.
 skanna, v. 84.
 stīrṇa, ii. 57.
 √stu: stoṣyete, vii. 45; astaut, iii.
 37; iv. 16; vi. 26, 62; viii. 71.
 sam-: stūyante, iii. 7.
 abhi-sam-, iii. 44.
 stuta-vat, viii. 68.
 stuti, i. 6, 14, 35, 47, 60; ii. 131; iii. 7.
 stuti-karman, *adj.*, iii. 4.
 stuti-kāmyā, viii. 20.
 stuti-harṣita, vii. 57.
 stuty-āsis, *du.*, i. 8.
 stūyamāna, iii. 103.
 stokīyā, *pl.*, v. 25.
 stotr, i. 22.
 stotra, viii. 78.
 stotriya, i. 103.
 stoma, i. 115; ii. 1, 13.
 strī, *feminine*, i. 40; ii. 96; *woman*, vi.
 41; vii. 1, 132, 135; *pl.*, v. 49; vii. 12.
 strī-dharma, vii. 15.
 strī-līṅga, vi. 76.
 sthala, v. 151; vi. 88.
 sthavira, iii. 47.
 √sthā:
 abhi-: atiṣṭhat, vi. 110.
 ā-: tasthe, vii. 43.
 pra-, *caus.*, v. 136.

sthāna, i. 76; ii. 21, 26.
 sthāna-loka, *du.*, iii. 68.
 sthāna-vibhāga, i. 70.
 sthāvara, i. 61; viii. 116.
 sthāsnu-jaṅgama, iv. 37.
 sthita, vii. 121.
 sthiti, ii. 118.
 snāta, *f.*, -ā, iv. 57.
 snāyu, vii. 78.
 snuṣā, v. 54, 79; (Indrasya), vii. 30 (B).
 spardhā, vi. 57.
 √sprś, vii. 56, 102.
 sprhā, i. 35, 53.
 √smṛ: smarati, viii. 85.
 sravat, *pres. part.*, v. 86; viii. 66.
 sravantī, vii. 115.
 sva, iii. 22; v. 85; vi. 41, 121; vii. 23.
 svaka, viii. 71.
 sva-janman, iv. 10.
 sva-dāra-garbhārtham, viii. 83.
 svadhā, viii. 112.
 svadhiti, iv. 30.
 Svanaya, iii. 143, 150; iv. 1.
 sva-nilaya, iii. 142.
 √svap, iii. 142; iv. 69; v. 85; vi. 36.
 pra-, *caus.*, vi. 13.
 vi-: asuṣvapat, vi. 13.
 svapna, vi. 11.
 svapna-anta, vi. 148.
 sva-bala, vi. 111.
 sva-bāhu-vīrya, vii. 52.
 sva-bhāva, viii. 31.
 sva-māyā, vii. 150.
 svayam, = *acc.*, viii. 89.
 sva-yūthya, iv. 28.
 svara, ii. 115; viii. 112, 114, 116, 117, 118, 119, 121.
 sva-raśmi, ii. 62.
 svara-sāman, iii. 141.
 svarāj, viii. 107.

svarga, i. 8; vi. 90, 114; vii. 152, 157; viii. 133.
 svarga-jigīṣu, vi. 141.
 svarga-āyur-dhana-putra, *pl.*, i. 7.
 Svarbhānu-dr̥ṣṭa, v. 12.
 svalpa, viii. 87.
 svalpa-vīrya, vi. 21.
 sva-vakṣas, v. 72.
 sva-vākya, ii. 58.
 sva-śarīra, iv. 117.
 svasṛ, ii. 82; vi. 77, 149; viii. 28.
 svasṛtva, viii. 30.
 Svasti, i. 128; ii. 78; vii. 93, 105; viii. 125.
 svastyayana, vii. 90; viii. 77, 87.
 Svastyātreyā, iii. 56.
 svādhyāya, viii. 133.
 svādhyāya-phala, vi. 143.
 svādhyāya-adhyetr-samstava, vi. 133.
 svāpayat, ii. 68.
 svābhidheya, ii. 117.
 svāhā, *pl.*, iii. 30.
 svāhā-kāra, viii. 111.
 Svāhā-kṛti, i. 109; ii. 150; iii. 29.
 sviṣṭa-kṛt, vii. 75.
 hata, vi. 28, 34.
 hata-vat, vi. 152.
 √han, vi. 32, 115, 122; vii. 51, 52, 63; viii. 34, 36.
 apa: ahanat, iv. 22, 114.
 ā-: hanti, v. 166.
 viṣ-: ghnanti, iv. 99.
 hana, vii. 44.
 hanta, v. 66, 78.
 haya, iv. 28.
 haya-rūpin, vii. 4.
 hara, *m.*, v. 19.
 haraṇa, ii. 19; iv. 38; vii. 133.
 haras, *n.*, v. 21; (*m.*?) v. 17.
 hari, *du.*, iii. 86; iv. 144; *pl.*, iv. 140.

harit, *pl.*, iv. 140.

Hari-vat, iv. 1.

Hari-vāhana, iv. 77; v. 157; viii. 35.

Haryupīyā-nadī-taṭa, v. 138.

harṣa, v. 66.

harṣita, iii. 153 (A).

havir-dhāna, *du.*, i. 113; iv. 92; vi. 155.

havir-bhāj, viii. 129.

haviṣ-pankti-pradhāna, i. 86.

havis, i. 78, 118, 119; ii. 16, 138; iii.

7, 63 (B), 74; iv. 29; vi. 58, 93;

vii. 73, 142; viii. 103, 131, 132.

havya, iv. 50; vii. 65.

havya-kavya-vah, vi. 160.

havya-vāhana, vii. 63, 77.

hasta, vii. 135.

hasta-ghna, i. 110.

hasta-trāṇa, v. 132.

√hā: hīyate, viii. 134.

hāna, ii. 121.

√hi: ahinot:

pra-, viii. 25.

himkāra, viii. 111, 123.

hitārthin, vii. 99.

hima-bindu, iii. 9.

Himavat, v. 75.

hima-śabda, ii. 110.

hiraṇmaya, iii. 103.

Hiraṇya-garbha, ii. 46.

hiraṇya-stuti, viii. 45.

hiraṇyastūpa-tā, iii. 106.

hīna, ii. 100.

√hu, viii. 132.

huta, iii. 5.

√hr: aharat, iii. 22.

apa-, *perf.*, iii. 132; viii. 24.

ā-, v. 97 (sattra); viii. 31, 36.

viṣ-: jahāra, iv. 14.

hṛdayaṃ-gama, iv. 72.

hṛdya, viii. 32.

hṛṣṭa, *f.*, -ā, iv. 2.

hṛṣṭātman, iv. 115; vi. 61.

hemanta, i. 131.

haima-raupya-āyasa, *f.*, -I, vii. 52.

hotṛ, vii. 14, 70; *du.* (daivya), i. 108;

iii. 11.

hotra, vii. 66, 77.

hotrā, i. 65.

homa, viii. 134.

√hve: hūyase, iii. 77.

ā-, iv. 131; vi. 102 (B); vii. 100.

upa-, iii. 84.

7146
~~CHS 2020~~
~~CHS 2020~~
CHA

